

DOSIJE SNOUTEN

LUK HARDING

INSAJDERSKA PRIČA O NAJTRAŽENIJEM BEGUNCU NA SVETU

BLIC

EVRO GIUNTI

EDICIJA
TRAG U VREMENU
Knjiga br. 8

Naslov originala
Luke Harding
THE SNOWDEN FILES

Copyright © *The Guardian* 2014
Copyright za Srbiju © Evro-Giunti Beograd, 2014

Glavni i odgovorni urednik: Sanja Đurković
Urednik izdanja: Gordana Subotić
Lektor: Aleksandra Šulović
Tehnički urednik: Vesna Pijanović
Likovna oprema: Stevan Šormaz

www.evro-giunti.com
redakcija@evro-giunti.com
marketing@evro-giunti.com
prodaja@evro-giunti.com

Luk Harding

DOSIJE SNOUDEN

S engleskog prevela
Vesna Stamenković

Beograd, april 2014
Prvo izdanje

Ova publikacija u celini ili u delovima ne sme se umnožavati, preštampavati ili prenositi u bilo kojoj formi ili bilo kojim sredstvom bez dozvole autora ili izdavača niti može biti na bilo koji drugi način ili bilo kojim drugim sredstvom distribuirana ili umnožavana bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavlјivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač po odredbama Zakona o autorskim pravima.

Predgovor

Edvard Snouden je jedan od najneverovatnijih uzbunjivača u istoriji. Nikada ranije niko nije tako masovno sakupio strogo čuvane tajne dosijee najmoćnijih obaveštajnih agencija na svetu kako bi ih učinio dostupnim javnosti. Međutim, on je uradio upravo to.

Njegove veštine su bez presedana. Dok nije stasala današnja generacija kompjuterskih zaluđenika, niko nije ni sanjao da je moguće domoći se elektronske protivvrednosti čitavih biblioteka punih sefova i fioka zaključanih sa tri brave – hiljada dokumenata i miliona reči. Njegov motiv je neverovatan. Snoudenov cilj bio je da razotkrije prave poteze Agencije za nacionalnu bezbednost Sjedinjenih Država (NSA) i njenih saveznika. Po svemu sudeći, novac ga ne zanima – iako je ta dokumenta mogao da proda stranim obaveštajnim službama i tako zaradi milione. Nema ni levičarskih ili marksističkih tendencija zbog kojih bi ga mogli predstaviti kao antiamerikanca. Naprotiv, on se vatreno zalaže za poštovanje američkog Ustava i, kao i ostali „haktivisti”, odan je sledbenik liberala Rona Pola, čiji su stavovi daleko više desničarski nego stavovi mnogih republikanaca. Ono što je Snouden razotkrio svetu veoma je važno. Njegovi dosijei pokazuju da su metode obaveštajnih službi za elektronsko prisluškivanje sasvim izmaksle kontroli, uglavnom zbog političke panike u Sjedinjenim

Državama nakon terorističkih napada 11. septembra. Oslobođena zakonskih stega i pozvana da osigura bezbednost Amerike, NSA i njen mlađi britanski partner, Vladin štab za komunikaciju (GCHQ) – u tajnom savezu sa gigantima interneta i komunikacija koji kontrolišu hardver – iskoristili su sve svoje tehničke veštine kako bi „ovladali internetom”. To je njihov izraz, ne naš. Kako bi stvari držale pod kontrolom, demokrate su koristile neodređene metode, obavijene velom tajne i očigledno neadekvatne.

Upravo zbog toga je čitav svet pod stalnom prismotrom. Tehnologije koje je Zapad na sva zvona oglašavao kao oruđe demokratije i slobode pojedinca – Gugl, Skajp, mobilni telefoni, dži-pi-es, Jutjub, Tor, e-komerç, internet bankarstvo i sve ostalo – pretvaraju se u mašine za nadzor koje bi prene razile i Džordža Orvela, autora romana *1984*.

Drago mi je što mogu da kažem da je *Gardijan* bio prvi među slobodnim medijima koji je objavio podatke do kojih je Snouden došao. Smatrali smo svojom dužnošću da razbijemo tabue tajanstvenosti, vodeći računa, kao što je i sam Snouden želeo, o bezbednosti pojedinaca i zaštiti zaista osetljivih podataka.

Veoma sam ponosan što smo to uradili: pokrenuli smo žestoke rasprave i uputili poziv na reforme širom sveta – u sasvim Sjedinjenim Državama, Nemačkoj, Francuskoj, Brazilu, Indoneziji, Kanadi, Australiji, čak i u krotkoj Britaniji. Na kraju smo, zbog britanskih pravnih začkoljica bili primorani da objavljujemo *Gardijan* iz bezbedne njujorške redakcije. Mislim da će čitaoci ove knjige uvideti značaj uvođenja britanskog ekvivalenta Prvom amandmanu Ustava Sjedinjenih Država, na osnovu kojeg se štiti sloboda štampe. To je sloboda koja može da zaštitи sve nas.

Alan Rusbridžer
Glavni i odgovorni urednik, *Gardijan*
London, februar 2014.

Prolog: Randevu

Hotel *Mira*, Nejtan roud, Hongkong
Ponedeljak, 3. jun 2013.

„Ne želim da živim u svetu u kome se sve što kažem, sve što uradim, svako sa kim razgovaram, svako izražavanje kreativnosti, ljubavi ili prijateljstva snima...”

Edvard Snouden

Počelo je jednim imejlom.

„Ja sam viši pripadnik obaveštajne zajednice...”

Bez imena, bez titule, bez detalja. Kolumnista *Gardijana*, Glen Grinvald, koji izveštava iz Brazila, stupio je u kontakt sa ovim tajanstvenim izvorom. Ko je to bio? Izvor nije rekao ništa o sebi. Bio je neopipljivo prisustvo, duh interneta. Možda čak i plod mašte. Na kraju krajeva, kako bi taj imejl uopšte i mogao da bude verodostojan? Nikada ranije niko nije iznosio informacije iz Agencije za nacionalnu bezbednost. Svi su znali da je najbolja američka obaveštajna organizacija, sa sedištem u Fort Midu, nedaleko od Vašingtona, neprobojna tvrđava. Šta NSA zaista radi, bila je strogo čuvana tajna. Odatle ništa nije moglo da procuri. „NSA, Nije stvarna agencija”, kao što je to sročio neko domisljat iz izvora bliskih vlasti.

A ipak, ovaj neobičan čovek naizgled je imao pristup nekim neverovatnim, strogo čuvanim dokumentima. Izvor je poslao Grinvaldu primer strogo čuvanih dosjeva NSA, mahao mu je njima ispred nosa. Kako ih je ovaj duh nabavio, prividno s tolikom lakoćom, bila je tajna. Ukoliko su verodostojni,

razotkrili bi priču od svetskog značaja. Prema tim dokumentima, Bela kuća nije špijunirala samo svoje neprijatelje (negativce, Al Kaidu, teroriste, Ruse), pa čak ni samo svoje tobožnje saveznike (Nemačku, Francusku), već komunikaciju miliona običnih američkih građana.

Ruku podruku sa Sjedinjenim Državama, u ovom masovnom prisluskivanju učestvovala je i Velika Britanija. Sedište GCHQ-a, britanske verzije NSA, nalazi se daleko u ruralnim predelima Engleske. Velika Britanija i Amerika dele podatke do kojih su došle obaveštajne službe još od Drugog svetskog rata. Za one sklone osuđivanju, Britanija je bila odano pseto Sjedinjenih Država. Ova dokumenta su otkrivala zabrinjavajuć podatak da NSA izdvaja milione dolara za rad britanskih agencija za nadzor.

A Grinvald se sada spremao da se susretne sa tim Dubokim Grlom. Obećavajući nove podatke, izvor ga je pozvao da iz svog doma u Rio de Žaneiru odleti hiljadama kilometara daleko, u Hongkong, pod vlašću komunističke Kine. Grinvald je takav izbor mesta sastanka smatrao „čudnim” i zbumujućim: da li je njegov izvor tamo možda imao nekakav visok diplomatski položaj?

Sastanak je ugovoren u hotelu *Mira* u Kaulunu, savremenoj, luksuznoj zgradi u srcu turističke četvrti, do koje se sa ostrva Hongkong stiže kratkom vožnjom taksijem od trajekta *Star*. S Grinvaldom je bila i Lora Poitras, američka državljanka, autor dokumentarnih filmova i trn u oku američke vojske. Ona je bila posrednik, prva koja je Grinvaldu ukazala na ovog duha.

Dvoje novinara dobilo je precizna uputstva. Trebalo je da se sastanu u manje prometnom, ali ne sasvim zabačenom delu hotela, pored velikog plastičnog aligatora. Razmeniće ugovorene fraze. Izvor će nositi Rubikovu kocku. A, da: njegovo ime je Edvard Snouden.

Činilo se da je tajanstveni sagovornik bio iskusni špijun. Možda čak i pomalo teatralan. Sve što je Grinvald znao o

njemu ukazivalo je na jedno: da je u pitanju prekaljeni veteran obaveštajne zajednice. „Mislio sam da bi to morao biti neki stariji birokrata”, rekao je Grinvald. Verovatno u šezdeset i nekoj, pročelav i sed, u plavom sakou sa sjajnim, zlatnim dugmićima, elegantnim cipelama, kravati... Grinvald je već mogao da ga zamisli. Možda je u pitanju šef Centralne obaveštajne agencije (CIA) u Hongkongu; njihova kancelarija bila je nedaleko od hotela u kom je ugovoren susret.

Na taj zaključak, koliko god bio pogrešan, navodila su dva znaka: pristup najstrože čuvanim tajnama koji je izvor naizgled imao i njegov istančan smisao za političku analizu. S prvim kontingentom tajni, izvor je poslao i lični manifest. U njemu je izneo i svoj motiv – da otkrije u kojoj se meri država bavi onim što je on smatrao nadzorom „bez ikakvog povoda”. Tvrđio je da je tehnologija špijunaže nad narodom prevazišla zakonske okvire. Otklonjena je svaka sumnja da je posredi previd. Ambicije Agencije za nacionalnu bezbednost bile su neverovatne, rekao je izvor. Tokom poslednje decenije povećana je razmena digitalnih informacija između kontinenta i dostigla neverovatne razmere. U takvom svetu, činilo se da je agencija zanemarila osnovni cilj, sakupljanje obaveštajnih podataka u inostranstvu. Počela je da sakuplja podatke o svima. I da ih čuva. NSA se potajno bavila nečim tako ogromnim kao što je masovna elektronska prizmotra. Tako je barem tvrdio izvor.

Dvoje novinara stiglo je do aligatora pre ugovorenog vremena. Seli su. Čekali. Grinvald se na trenutak zapitao da li aligator ima nekakvo posebno značenje u kineskoj kulturi. Nije bio siguran. Ništa se nije dogodilo. Izvor se nije pojavio. Neobično.

Ako prvi susret propadne, dogovor je bio da se istog jutra vrate u isti neupadljivi hodnik između glamuroznog tržnog centra u hotelu *Mira* i jednog od njegovih restorana. Grinvald i Poitrasova su se vratili. Opet su stali da čekaju.

A onda su ga ugledali – bledog, nervoznog muškarca vretenastih udova i neverovatno mladog. Po Grinvaldovom mišljenju, jedva da je imao dovoljno godina da počne da se brije. Na sebi je imao belu majicu i farmerke. U desnoj ruci nosio je nerešenu Rubikovu kocku. Da nije posredi greška? „Izgledao je kao da mu je dvadeset tri. Bio sam zaprepašćen. Ništa od svega toga nije imalo nikakvog smisla”, kaže Grinvald.

Mladić je – ako je to zaista bio izvor – poslao šifrovana upustva o tome kako bi trebalo da se izvede prva provera identiteta:

GRINVALD: U koliko sati se otvara restoran?

IZVOR: U podne. Ali, nemojte tamo. Hrana je grozna...

Dijalog je bio pomalo komičan. Grinvald je, nervozan, izgovorio svoj tekst, pokušavajući da ostane ozbiljan. Snouden je zatim rekao samo: „Pođite za mnom”. Ćutke su krenuli prema liftu. U blizini nije bilo više nikoga – ili barem nikoga nisu videli. Popeli su se na prvi sprat i za čovekom s Rubikovom kockom pošli u sobu 1014. Otvorio je vrata karticom i ušli su unutra.

„Odlučio sam da igram njegovu igru”, kaže Grinvald.

Zadatak je već bio čudan a sad se činio i uzaludan. Taj student krhke građe sasvim sigurno je bio suviše zelen da bi imao pristup osetljivim dokumentima? Grinvald se ponadao da je u pitanju sin pravog izvora, ili njegov lični asistent. U protivnom, čitav je ovaj susret bio čisto gubljenje vremena, prevara žilvernovskih razmera.

I Poitrasova je četiri meseca krišom bila u kontaktu s izvorom. Osećala se kao da ga poznaje – ili barem njegovu elektronsku verziju. I njoj je bilo teško da se prilagodi. „Umašlo sam se onesvestila kad sam videla koliko je mlad. Trebalo mi je dvadeset četiri časa da se priviknem na to.”

Tokom dana, međutim, Snouden im je ispričao svoju priču. Rekao je da ima dvadeset devet godina i da radi po ugovoru za Agenciju za nacionalnu bezbednost. Radio je u Regionalnom centru NSA u Kunijskim ostrvima Havaji.

Dve nedelje ranije dao je otkaz, okrenuo leđa i ostavio svoju devojku pa se tajno ukrcao na let za Hongkong. Sa sobom je poneo četiri laptopa.

Kompjuteri su bili zaštićeni ozbilnjim šiframa. Međutim, preko njih, Snouden je imao pristup dokumentima skinutim sa zatvorenih servera NSA i GCHQ-a. U pitanju su bile desetine hiljada dokumenata. Većina ih je bila označena kao „Strogo poverljivo”. Neka od njih nosila su oznaku „Strogo poverljivo, Nivo 1”, britanska oznaka za veoma važne informacije, ili čak „Nivo 2” za najpoverljivije podatke. Niko – izuzev vrlo malog kruga zvaničnika državne bezbednosti – nikada nije video takva dokumenta. Ono što on ima, naglasio je Snouden, predstavlja najveći odliv informacija u istoriji.

Grinvald je primetio nagomilane ostatke hrane koja je danima donošena u sobu – poslužavnike, poluprazne činije rezanaca, prljav pribor za jelo. Snouden je rekao kako je samo tri puta izašao napolje otkako se, pre dve nedelje, pod svojim pravim imenom prijavio u hotel. Sedeo je na krevetu dok ga je Grinvald obasipao pitanjima: Gde si radio, ko ti je bio prepostavljeni u CIA, zašto? Grinvald je tako stavljaо na kocku sopstveni kredibilitet, kao i kredibilitet svojih urednika u *Gardijanu*. A opet, ako je Snoudenova priča istinita, interventna jedinica CIA svakog časa je mogla da upadne u sobu, zapleni njegove kompjutere i odvede ga.

Kako je razgovor odmicao, sve više su bili sigurni da Snoudenova priča nije lažna. Informacije koje im je nudio zista su mogle da budu istinite. A i njegovi razlozi da postane uzbunjivač delovali su uverljivo. Dok je radio kao sistem administrator – objasnio im je razgovetno, uverljivo i hladnokrvno – imao je nesvakidašnji uvid u neverovatne nadzorne sposobnosti NSA, te tako bio u prilici da zaključi u kakav mrak agencija srlja. NSA je mogla da prisluškuje „bilo koga”, od predsednika pa naniže, rekao je. U teoriji, špijunska agencija trebalo je da prikuplja samo podatke o inostranim metama, poznate pod skraćenicom SIGINT. U praksi, to

je bila lakrdija, rekao je Snouden Grinvaldu: agencija je već usisavala metapodatke miliona američkih građana. Listinge telefonskih poziva, naslove elektronskih poruka, ključne reči njihovih pretraživanja, preuzete bez njihovog znanja i pristanka. Iz njih je bilo moguće rekonstruisati kompletну elektronsku priču nečijeg života – njegove prijatelje, ljubavnike, radosti i patnje.

Zajedno sa GCHQ-om, NSA je u tajnosti priključila prisluškivače na podvodne optičke kablove koji povezuju čitav svet. To je Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji pružilo uvid u veći deo globalne komunikacije. Tajni sudovi obavezivali su provajdere telekomunikacionih usluga da im prepustaju svoje podatke. Štaviše, gotovo čitava Silicijumska dolina, po Snoudenovim rečima, radila je za NSA – *Gugl, Majkrosoft, Fejsbuk*, čak i *Epl* Stiva Džobsa. NSA je tvrdila da ima „direktan pristup” serverima tih giganata.

Obezbeđujući sebi nadziranje bez presedana, obaveštajne službe Sjedinjenih Država skrivale su istinu o svojim aktivnostima, tvrdio je Snouden. Ako je Džejms Kleper, šef nacionalne obaveštajne službe, namerno lagao Kongres o programima Agencije, počinio je krivično delo. NSA je besramno kršila Ustav Sjedinjenih Država i pravo pojedinca na privatnost. Ugradila je čak i „tajna vrata” u onlajn programe za enkripciju – koji se koriste za bezbedno plaćanje preko interneta – i na taj način namerno oslabila čitav sistem.

Dok je Snouden pričao, činilo se da je NSA izašla sa stranica nekog distopijskog romana iz dvadesetog veka. Mogla bi se prepoznati u delima Oldosa Hakslija ili Džordža Orvela. Međutim, činilo se da NSA ima još ambicioznije ciljeve: da sakupi sve podatke o svakome, gde god da se nalazi, i da ih čuva zauvek. To je bila prekretnica. Sve je ukazivalo na potpuno ukidanje privatnosti. Obaveštajne agencije preuzele su internet, koji je nekada predstavljaо platformu za individualnost i slobodno izražavanje. Snouden je koristio reč „panoptikon”. U pitanju je čuvena kovanica britanskog filozofa i

reformatora pravnog sistema iz osamnaestog veka Džeremija Bentama. Ona označava izuzetno dobro smišljen zatvor kružnog oblika gde čuvari u svakom trenutku mogu da vide zatvorenike, a da oni i ne znaju da ih neko posmatra.

Snouden je tvrdio kako je upravo zato odlučio da izade u javnost. Da digne ruke od sopstvenog života i karijere. Rekao je Grinvaldu kako ne želi da živi u svetu „u kome se sve što kažem, sve što uradim, svako s kim razgovaram, svako izražavanje kreativnosti, ljubavi ili prijateljstva snima...”

Tokom narednih nekoliko nedelja, Snoudenove tvrdnje pokrenuće rasprave epohalnih razmara. Razbesneće Belu kuću i Dauning strit. I izazvaće pometnju širom sveta, budući da je uspeo da umakne iz Hongkonga, pokušao da dobije azil u Latinskoj Americi i završio u Putinovoj Moskvi.

U Americi i Evropi (mada spočetka ne i u Velikoj Britaniji Džejsma Bonda) povedena je žustra rasprava o pravoj ravnoteži između bezbednosti i građanskih sloboda, između slobode govora i privatnosti. Uprkos žestokim protivurečnostima u politici Sjedinjenih Država, desničarski liberali i Demokrate levog krila združenim snagama su pružili podršku Snoudenu. Čak je i predsednik Obama priznao da je krajnje vreme da se o tome povede debata i sprovedu reforme. Sve to, međutim, nije sprečilo vlasti Sjedinjenih Država da Snoudenov pasoš proglase nevažećim, optuživši ga za špijunažu i zahtevajući od Rusije njegovo izručenje.

Borba za objavlјivanje Snoudenove priče pred same novinare postavljala je ogromne probleme, u pravnom, logističkom i uredničkom smislu. Naterala je poznatu novinsku kuću, njenu međunarodnu internet stranicu i nekoliko medijskih saveznika da se suprotstave nekima od najmoćnijih ljudi na planeti. Izazvaće i uništavanje hard-diskova *Gardijanović* kompjutera u podzemnim prostorijama britanskog GCHQ-a, pod nadzorom dvojice njihovih naučnika. Razbijanje mašina predstavlja posebno nadrealno poglavje priče o novinarstvu na Zapadu i njegovoj borbi protiv države.

Pripremajući se da pritisne dugme koje će pokrenuti lavinu, Snouden je sedeо u svojoj sobi u Hongkongu sasvim spokojan. Po Grinvaldovim rečima, bio je uveren u ispravnost svojih postupaka, intelektualno, emotivno i psihološki. Snouden je bio svestan toga da će, nakon što obelodani ove informacije, sasvim izvesno biti zatvoren. Ali tokom tog burnog leta, bio je savršeno miran i spokojan. Bio je duboko sa-mouveren i ništa nije moglo da ga pokoleba.

1. TheTrueHOOHA

Elikot Siti, nedaleko od Baltimora
Decembar 2001.

„Na kraju krajeva, ništa nije sveto,
izuzev integriteta sopstvenog uma.”

Ralf Valdo Emerson
„Samopouzdanje”, *Eseji: prva serija*

Krajem decembra 2001, neko ko je sebe nazivao TheTrueHOOHA postavio je pitanje. TheTrueHOOHA bio je osamnaestogodišnjak, vatreni gejmer, britkog uma i s upečatljivim kompjuterskim veštinama. Njegov pravi identitet nije bio poznat. Ali svi koji su postavljali sadržaje na popularnoj tehnološkoj internet stranici pod nazivom Ars Tehnika činili su to anonimno. Većina njih bili su mladići. Svi su bili zалудeni internetom.

TheTrueHOOHA je tražio savet kako da postavi svoj mrežni server. Bila je subota ujutru, nešto posle jedanaest. Postavio je sledeće pitanje: „Prvi mi je put. Budite nežni. Evo moje dileme: Želim da budem sopstveni host. Šta mi treba?”

Redovni korisnici sajta Ars Tehnika ubrzo su počeli da ga zatrپavaju korisnim predlozima. Postavljanje sopstvenog servera nije bilo nimalo teško, ali za to vam je ipak bio potreban barem pentijum 200, dosta memorije i pristojan protok.

To se dopalo osobi skrivenoj iza korisničkog imena TheTrueHOOHA. Odgovorio je: „Ah, kakvo se nepregledno bogatstvo štreberske mudrosti može naći na Arsu.” U dva časa posle ponoći i dalje je bio na mreži (iako prilično umoran: „Zev. Vreme za spavanje, sutra moram rano da ustanem, štreberska posla, znate već”, napisao je).

TheTrueHOOHA možda i jeste bio nov na sajtu Ars Tehnika, ali njegovi su odgovori bili tečni i samouvereni. „Ako vam delujem kao prgav, nadmen osamnaestogodišnji balavac, koji nema poštovanja prema starijima, verovatno ste me provalili”, napisao je. Činilo se da nema baš najbolje mišljenje o svojim profesorima: „Znate, na državnim fakultetima profesori i nisu baš najbistriji”.

TheTrueHOOHA postaće plodan autor na ovom sajtu. Tokom narednih osam godina, napisće gotovo osamsto komentara. Često je časkao i na drugim forumima, pogotovo na onom pod imenom *#arsificial*. Ali ko je on? Činilo se da je obavljao najraznovrsnije poslove; na smenu se izjašnjavao kao „nezaposlen”, propali vojnik, „majstor za održavanje sistema” i neko ko ima visoka ovlašćenja u Stejt departmentu Sjedinjenih Država. Da li je bio pomalo nalik na Voltera Mitija? Živeo je na istočnoj obali Amerike, u državi Merilend, blizu grada Vašingtona. Međutim, već u dvadeset i nekoj bio je prisutan na međunarodnoj sceni. Pojavio se u Evropi – u Ženevi, Londonu, Irskoj (navodno, finom mestu, ako se izuzme „problem sa socijalizmom”), Italiji i Bosni. Putovao je i u Indiju.

TheTrueHOOHA bio je tajanstven u vezi sa onim čime se zaista bavi. A ipak, bilo je naznaka. Iako nije imao fakultetsku diplomu, znao je neverovatno mnogo toga o kompjuterima i činilo se da veći deo života provodi na internetu. Dakle, bio je prilično samouk. Činilo se da je njegovo političko opredeljenje strogo republikansko. Čvrsto je verovao u lične slobode, braneći, na primer, Australijance koji su gajili kanabis. S vremenama na vreme znao je da bude prilično neprijatan. Jednom od svojih poznanika sa sajta Ars Tehnika, na primer, rekao

je da je „govno”; druge, koji se nisu slagali s njegovim radikalnim pogledom na javnu bezbednost, nazivao je „jebenim maloumnicima”. Čak i po prilično labavim merilima sajtova za časkanje – koji se uglavnom smatraju mestom nalik na šank kome svako može da primakne stolicu – TheTrueHOOHA bio je tip pun predrasuda.

Ostali korisnici sajta nikada nisu saznali njegovo pravo ime. U aprilu 2006, nekoliko meseci pre njegovog dvadeset trećeg rođendana, TheTrueHOOHA je postavio svoje slike iz amaterskog fotografskog studija. Slike su prikazivale zgodnog mladića blede puti, jedva primetno modre oko očiju, pomalo vampirskog izgleda, koji natmureno gleda u kameru. Na jednoj fotografiji nosio je neobičnu kožnu narukvicu.

„Slatko”, rekao je jedan korisnik. „Ne sviđa vam se narukvica, a?”, upitao je TheTrueHOOHA kada je neko nagovestio kako bi mogao biti gej. Tvrđio je da je heteroseksualac. Onako usput, dodao je: „Moja devojka je fotograf”.

Razgovori TheTrueHOOHA pokrivali su raznovrsne teme: kompjuterske igre, devojke, seks, Japan, berzu, kratak i katastrofalni period koji je proveo u vojsci Sjedinjenih Država, njegovo viđenje britanske rasne šarolikosti, blagodeti posedovanja oružja. („Imam volter P22. To mi je jedini pištolj, ali ga obožavam”, napisao je 2006. godine.) Na izvestan način, njegove beleške sa interneta predstavljaju bildungsroman, roman o odrastanju, napisan rukom nekoga iz prve generacije odrasle uz internet.

Najednom, godine 2009, zabeleške postaju sve ređe, a zatim i sasvim nestaju. Nešto se dogodilo. Nema više mlađačkog žara; nekoliko poslednjih komentara mračno je i zloslutno. Zvuče pomalo ogorčeno. U februaru 2010. postavio je jedan od poslednjih komentara. TheTrueHOOHA pominje šta ga tišti: sveprisutni nadzor vlasti. Piše:

Čini se da je društvo razvilo slepu poslušnost prema mračnim tipovima. Koliko bi se dobro prodavale

koverte koje postaju prozirne pod čarobnom svetlošću sveće 1750? 1800? 1850? 1900? 1950? Jesmo li dovde stigli varljivim putem sa kog smo lako mogli da skrenemo? Ili je u pitanju bila relativno iznenadna plima koja nam se neprimetno prišunjala zahvaljujući sve prisutnoj tajanstvenosti vlasti?

Poslednji zapis TheTrueHOOHA postavio je 21. maja 2012. godine. Nakon toga je isčezao, izgubljeni elektronski potpis u beskraju interneta. Međutim, godinu dana kasnije, kao što nam je sada poznato, TheTrueHOOHA, odnosno Edvard Snouden dolazi u Hongkong.

Edvard Džozef Snouden rođen je 21. juna 1983. Prijateljima je poznat kao Ed. Njegov otac Loni Snouden i majka Elizabeth, poznata kao Vendi, bili su zajedno još u srednjoj školi i venčali su se sa osamnaest godina. Loni je bio pripadnik obalske straže Sjedinjenih Država; Snouden je rano detinjstvo proveo u Elizabet Sitiju, na obali Severne Karoline, gde obalska straža ima najveću vazduhoplovnu i pomorsku bazu. Ima stariju sestruru Džesiku. Kao i ostali pripadnici oružanih snaga SAD, Snoudenov otac ima čvrste patriotske stavove. Konzervativac je i libertarijanac.

Međutim, on je vrlo promišljen konzervativac. Snoudenov otac je veoma rečit i načitan, voli da citira dela pesnika Ralfa Valdoa Emersona, koji se zalagao za to da čovek treba da se drži sopstvenih principa i suprotstavi se pritisku korumpirane države. Pristupajući obalskoj straži, Loni Snouden je položio zakletvu da će braniti Ustav Sjedinjenih Država i Povelju o ljudskim pravima. Verovao je u svaku reč. Za njega, zakletva nije bila tek niz praznih fraza: predstavljala je svečani američki ugovor između državljanina i države.

Kad je Snouden bio sasvim mali – dečak guste plave kosе i širokog osmeha – s porodicom se preselio u Merilend,

nedaleko od Vašingtona. Snouden je pohađao osnovnu i srednju školu u Kroftonu, u okrugu En Arundel – ušuškanom gradiću između Vašingtona i Baltimora. Nijedna od škola koje je pohađao ne izgleda posebno privlačno; obe su nalik na bunkere zidane od cigle i bez ijednog prozora. (Prva barem ima vrt s niskim rastinjem, leptirićima i usamljenim platanom pored parkinga.) Kao tinejdžer, prebacio se u obližnju srednju školu *Arundel*, koju je pohađao godinu i po dana.

Prema rečima njegovog oca, Snoudenovo obrazovanje pošlo je u pogrešnom smeru kad se razboleo, verovatno od mononukleoze. Nije pohađao nastavu „četiri-pet meseci. Još jedan činilac loše je uticao na njegovo obrazovanje: razlaz njegovih roditelja. Brak im je bio na izdisaju, a Snouden nikada nije završio srednju školu. Sa šesnaest godina (1999), Snouden se upisao na državni koledž Okruga Arundel. Prostrani kampus dičio se stadionima za fudbal i bejzbol, i sportskom krilaticom: „Divlje mačke ćemo biti, ponos ne možemo skriti”. Snouden je pohađao kompjuterske kurseve, a kasnije stekao i diplomu opštег srednjoškolskog obrazovanja. Međutim, činjenica da nije završio redovnu srednju školu uvek ga je izjedala i terala ga da se stalno dokazuje. U februaru 2001. godine, Snoudenova majka podnela je zahtev za razvod braka. Njegovi roditelji razveli su se tri meseca kasnije.

Nakon tog neprijatnog razlaza, Snouden je živeo sa cimerom, a zatim s majkom, u Elikot Sitiju, nadomak zapadnog Baltimora. Dom njegove majke nalazi se u kompleksu kuća po imenu Vudlend vilidž, sa zajedničkim bazenom i teniskim terenom. Njena siva dvospratna kuća podignuta je na travnatoj padini, u blizini dečjeg igrališta; u vrtovima gde rastu geranijumi i hoste i sredovečne gospode šetaju velike pse sjajne dlake. Četvrt je veoma prijatna. Susedi se sećaju kako su kroz razmaknute zavese mogli da vide Snoudena, obično kako radi za kompjuterom.

Gradić u kom su živeli dobio je ime po Endruu Elikotu, kvekeru koji je kao emigrant stigao iz Engleske 1730.

godine. Krajem osamnaestog veka, Elikot Siti bio je gradić u usponu, sa četiri mlini na istočnoj obali reke i solidnim kućama od tamnog granita koji se može naći u okolini. Imao je čak i britanski top. U blizini je bila baltimorska luka. Početkom dvadeset prvog veka, mlinovi su odavno porušeni, ili su pretvoreni u muzeje. Najveći broj ljudi u Merilendu danas zapošljava federalna vlast. Do Vašingtona se stiže kratkom vožnjom autobusom.

Snouden je odrastao u velikoj senci jedne vladine agencije. Ona se nalazila samo petnaest minuta vožnje od kuće njegove majke. Pristup toj agenciji, na pola puta između Vašingtona i Baltimora, potpuno je zabranjen. Njena je funkcija očigledno tajna. Džinovska četvrtasta zgrada poluskrivena je iza drveća. Na krovu, neobične antene. Ogroman parking, džinovska električna centrala, radarska kupola nalik na lopticu za golf. Unutra, satelitske antene. Električne ograde i utisak ozbiljne zaštite. Na auto-putu Baltimor–Vašington nalazi se tabla s natpisom: „Sledeće skretanje – NSA. Samo za zaposlene”.

Ta diskretna metropola sedište je Agencije za nacionalnu bezbednost (NSA), organizacije za špijuniranje izvan granica Sjedinjenih Država, osnovana 1952. Kao tinejdžer, Snouden je znao sve o NSA. Njegova škola je bila praktično odmah pored nje. Mnogi susedi njegove majke radili su u Agenciji. Svakog jutra kolima bi se zaputili preko brdovitog zelenog prostranstva Merilenda i svake večeri vraćali iz prostranog kompleksa od hiljadu ari u Fort Midu. U Zamku zagonetki, ili SIGINT Sitiju*, radi četrdeset hiljada ljudi. Ova agencija zapošljava najveći broj matematičara u Sjedinjenim Državama.

Za Snoudena, međutim, izgledi da se pridruži ovom tajanstvenom svetu vladinih agenata bili su veoma slabi. U ranim dvadesetim, predmet njegovog šireg interesovanja bili su pretežno kompjuteri. Po njegovom mišljenju, internet je bio

* SIGINT – Signals Intelligence – drugi naziv za Agenciju za nacionalnu bezbednost. (Prim. prev.)

„najznačajniji izum u istoriji čovečanstva”. Ćaskao je preko mreže s ljudima „najrazličitijih pogleda na svet, s kojima nikada ne bih drugačije uspeo da stupim u kontakt”. Provodio je dane surfujući po internetu i igrajući *Teken*, japansku rolplej igru. Nije bio običan štreber: održavao je kondiciju, vežbao kung-fu i, sudeći prema jednoj od njegovih zabeleški na sajtu Ars Tehnika, „zabavljao se sa Azijkama”.

Međutim, bio je svestan toga da u pogledu karijere nije mnogo postigao. Godine 2003. piše: „Ja sam MCSE (Microsoftov sertifikovani stručnjak za rešavanje problema) bez diplome i dozvole za rad, koji živi u Merilendu. To praktično znači da sam nezaposlen”.

U međuvremenu, Snoudenov otac se odselio u Pensilvaniju i spremao se da se ponovo oženi.

Napad Sjedinjenih Država na Irak 2003. godine naveo je Snoudena da počne ozbiljno da razmišlja o vojnoj karijeri. Baš kao i njegov otac, koji je tri decenije proveo u obalskoj straži Sjedinjenih Država, Snouden tvrdi kako je osetio potrievi da služi svojoj državi. „Želeo sam da se borim u Iraku jer sam smatrao da kao čovek imam obavezu da učestvujem u oslobođanju potlačenih ljudi.” Njegovi su se motivi činili idealističkim, u skladu sa javno iznetim ciljem Džordža V. Buša da svrgne Sadama Huseina. Snouden je razmišljao o tome da stupi u specijalne jedinice Sjedinjenih Država. Vojska je nudila nešto što je, spolja posmatrano, delovalo kao privlačna ponuda zahvaljujući kojoj su regruti bez iskustva dobili priliku da se okušaju kao elitni vojnici. U maju 2004. odvažio se i stupio u vojsku. Prijavio se na dužnost u velikom vojnom utvrđenju Fort Bening u Džordžiji. Po ugovoru, morao je da provede osam do deset nedelja na osnovnoj obuci, a zatim kreće na napredni pešadijski kurs. Na kraju ide na procenjivanje sposobnosti za specijalne snage.

Njegovo službovanje u vojsci bilo je prava katastrofa. Snouden je bio fizički spreman, ali nije bio za vojnika. Bio je kratkovid, s dioptrijom -6,50/-6,25 („Vidim do deset centimetara

ispred nosa, očni lekar mi se uvek slatko nasmeje”, izjavio je jednom na internetu.) Imao je i neobično uzana stopala. „Civilima iz Fort Beninga bilo je potrebno četrdeset pet minuta da mi pronađu odgovarajuće cokule”, napisao je na Arsu – ta se epizoda završila neprijatnim ukorom njegovog narednika za obuku.

Tvrđio je kako je nekolicina njegovih saboraca delila njegove plemenite ciljeve i želje da pomogne potlačenima da zbace okove. S druge strane, njegovi nadređeni jednostavno su želeli da ubiju ljudi. Nadasve muslimane. „Većina onih koji su nas obučavali delovala je uzbudeno što će ubijati Arape, a ne zato što će bilo kome pomoći”, rekao je. A zatim je, na pešadijskoj obuci, polomio obe noge. Nakon više od mesec dana neizvesnosti, vojska mu je konačno dala otpust.

Po povratku u Merilend, zaposlio se kao „specijalista za bezbednost” u Centru za napredno proučavanje jezika pri *Merilendskom univerzitetu*. Bila je 2005. (Izgleda da je počeo u obezbeđenju, ali zatim se ponovo prebacio u sektor informacionih tehnologija.)

Snouden je radio u tajnom odseku NSA pri univerzitetском kampusu. Zahvaljujući možda upravo kratkom boravku u oružanim snagama Sjedinjenih Država, uspeo je da se probije u obaveštajni svet, iako nisko na hijerarhijskoj lestvici. Centar je tesno saradivao sa obaveštajnim službama Sjedinjenih Država – ili skraćeno OS – pružajući im naprednu jezičku obuku.

Snouden možda nije imao diplomu, ali sredinom 2006. godine uspeo je da dobije posao u sektoru informacionih tehnologija pri Centralnoj obaveštajnoj agenciji. Brzo je uvideo kako mu izvanredne kompjuterske veštine mogu otvoriti razna zanimljiva vrata u samoj vlasti. „Kao prvo, diploma je čisto đubre, barem u našoj zemlji. Ako *zaista* imaš deset godina solidnog i dokumentovanog iskustva u informacionim tehnologijama... MOŽEŠ dobiti odlično plaćen posao u struci”, napisao je u julu 2006. „Ja nemam fakultetsku diplomu, čak

ni diplomu srednje škole, ali zarađujem mnogo više od vas, iako mogu da dokažem samo šest godina iskustva. Teško je staviti nogu u vrata, ali kad se jednom domogneš pravog radnog mesta, na konju si.”

Snouden je uvideo da mu služba u vlasti SAD pruža uzbuđljive mogućnosti, uključujući putovanja izvan zemlje i brojne druge pogodnosti. Nije bilo neophodno postati Džejms Bond – dovoljno je bilo prijaviti se za „standardni posao stručnjaka za internet tehnologije”. Stejt department opisuje kao „mesto koje se danas samo poželeti može”.

Jedna od pogodnosti bio je i pristup tajnim informacijama: „Da, radeći u informatičkoj službi Stejt departmenta imaćete pristup strogo čuvanim tajnama”. Ponudio je i savete o strategiji u razvoju karijere. Država u tom trenutku „nije imala dovoljno osoblja”. Snouden kaže: „Za mesta u Evropi treba više iskustva, ali vrata vam se otvaraju mnogo lakše ako pokažete zanimanje za odlazak u neku od rupa na Bliskom istoku. Kad jednom uđete u službu, stisnete zube i istrpite jedan rok, kasnije ćete moći da birate bolji položaj”. Nešto kasnije, piše: „Hvala bogu na ratovima”.

Česta promena poslova Snoudenu je išla naruku na ličnom planu. Godine 2007. CIA ga šalje u Ženevu, na prvi zadat�ak izvan zemlje. Tada je imao dvadeset četiri godine. Njegovo novo zaduženje bilo je da održava bezbednost mreže Agencije i brine se o kompjuterskoj bezbednosti diplomata Sjedinjenih Država sa sedištem u Ženevi (diplomate su možda bili moćni i važni ljudi, ali većina njih imala je tek osnovna znanja o internetu). Bio je nadzornik informacionih sistema i telekomunikacija. U njegova zaduženja spadalo je i održavanje klime i grejanja. Švajcarska je za njega predstavljala buđenje i avanturu. Bio je to prvi put da je duže boravio u inostranstvu. Ženeva je sedište najrazličitijih špijuna – američkih, ruskih i drugih. Krije mnoge ekonomski i diplomatske tajne. Ženeva je dom i velikog broja bankara, nekoliko sekretarijata Ujedinjenih nacija i sedišta internacionalnih

kompanija; gotovo trećinu njenog stanovništva u to vreme činili su stranci. Prefinjena je, spokojna i uređena. Većina stanovnika veoma je bogata, ali u gradu živi i niža klasa emigranata. (Snouden je bio oduševljen s kakvom lakoćom siromašni Nigerijci savladavaju mnogobrojne jezike koji se govore u Švajcarskoj).

Ambasada Sjedinjenih Država, u kojoj je Snouden imao diplomatski status, nalazila se u centru grada – zgrada od betona i stakla sagrađena sredinom sedamdesetih, iza kapije od kovanog gvožđa, zaklonjena visokim zidom i živom ogradiom. Ruska ambasada nalazila se u blizini. Snouden je živeo u komfornom četvorosobnom stanu u vlasništvu vlade SAD, s pogledom na reku Ronu, u Ulici Ke di Seže broj 16, u delu grada pod nazivom Sen Žan de Falez. Što se tiče samog života u Švajcarskoj, njegov je bio gotovo bez premca. Njegov stan nalazio se nekoliko ulica zapadno od Ženevskog jezera, posred koga je bila i rezidencija američkog ambasadora. U blizini grada, Alpi su pružali izazov za planinare, skijaše i šetače.

Prepiska sa sajta Ars Tehnika oslikava portret mladića koji je, barem u početku, svet posmatrao kroz prizmu američke provincije. Isprva, Snouden je bio podozriv prema Švajcарcima. U jednom razgovoru žali se na visoke cene („ne biste verovali koliko je ovde skupo”), na to što u restoranu ne može da dobije vodu sa česme i astronomsku cenu običnog hamburgera – petnaest dolara.

Bilo je i drugih kulturoloških iznenadenja, pogotovo metrički sistem i imućnost Švajcaraca. („Gospode, kako su samo bogati. Jebeni radnici u *Mekdonaldu* zaradjuju više od mene”, izjavio je). Međutim, sve u svemu, ovo novo, slikovito okruženje postepeno počinje da mu se dopada. U jednom razgovoru, piše:

<TheTrueHOOHA> putevi su široki 90 centimetara

- <TheTrueHOOHA> a na njima, 9.000 automobila, dva para tramvajskih šina, autobuska i biciklistička traka
- <TheTrueHOOHA> sigurno svakog časa poneko izgubi retrovizor
- <TheTrueHOOHA> plašim se da će nekog čuknuti, a onda morati to da platim
- <Korisnik3> imaju li mnogo imigranata koji rade poslove niže klase?
- <TheTrueHOOHA> aha. mnogo je ljudi odnekud iz jugoistočne azije i istočne evrope koji ne govore ni francuski ni engleski.
- <TheTrueHOOHA> ali nemoj pogrešno da me shvatiš – ovde je fantastično
- <TheTrueHOOHA> kao da živim na razglednici
- <TheTrueHOOHA> samo je opako skupo i jezivo snobovski
- <Korisnik4> TheTrueHOOHA: gde si? .ch?
- <TheTrueHOOHA> aha. ženeva, švajcarska
- <Korisnik4> strava!
- <TheTrueHOOHA> aha... zasad je prilično kul

Snouden je u Ženevi bio izložen eklektičkim pogledima na svet, uključujući i one sasvim radikalne. Mel Kaldalu, Estonijac, upoznao je Snoudena na skupu koji je promovisao tibetansku kulturu. Pokret za Slobodan Tibet organizovao je demonstracije u centru grada pred letnje Olimpijske igre u Pekingu 2008. (Međunarodni olimpijski komitet ima sedište u obližnjoj Lozani.) Snouden je nekoliko puta prisustvovao protibetanskim okupljanjima – što je ironija ako se imaju u vidu kasnije optužbe da je bio kineski špijun. Učestvovao je u proslavi Kineske nove godine sa svojim klubom borilačkih veština. „Jednom mi je održao čas borilačkih veština; veoma me je iznenadila njegova tehnika, ali činilo se da mu teško polazi za rukom da bude blaži prema početniku”, napisala je Mevani Anderson, još jedna Snoudenova priateljica

iz Ženeve za *Čatanuga tajms fri pres*, koji izlazi u Tenesiju. Jednom prilikom, Snouden je povezao svog prijatelja, pevača Kaldalua, do Minhena. Satima su časkali vozeći se praznim nemačkim auto-putem – o Kini, odnosu Izraela i Palestine i ulozi Sjedinjenih Država u međunarodnim pitanjima. Snouden je zastupao stav da Sjedinjene Države treba da imaju ulogu svetskog policajca. Kadalu se nije slagao s njim. Rekao je: „Ed je bez sumnje veoma inteligentan. Možda čak i pomalo tvrdoglav. Otvoren je. Voli da se raspravlja. Samodovoljan je. Drži do svog mišljenja”.

Estonska rok zvezda i informatički tehničar Centralne obaveštajne agencije razgovarali su o tome koliko je protibetanskim aktivistima teško da dobiju kinesku vizu. Snouden je bio sumnjičav povodom Olimpijade u Pekingu. Kaldalu je rekao da je izraelska okupacija Palestine moralno sumnjava. Snouden je izjavio kako mu je to jasno, ali je na američku podršku Izraelu gledao kao na „manje od dva zla”. Kaldalu je predložio „dekonstruktivan” pristup. Razgovarali su i o Novom svetskom poretku: o tome koliko će brzo digitalne promene i širenje Fejsbuka i ostalih društvenih mreža uticati na demokratiju i način upravljanja ljudima.

Snouden je rastao prilično izolovan na istočnoj obali Sjedinjenih Država. Ali sada je živeo u Evropi i vodio uzbudljive razgovore sa gitaristom intelektualcem levičarskog opredeljenja. („Najzabavnije je to što je on SUPERŠTREBER”, pisao je Snouden o Kaldalu.) Sve je to, naravno, bilo moguće zahvaljujući vlasti SAD. Posao u Centralnoj obaveštajnoj agenciji donosio je i druge privilegije. Kad bi dobio kazne za nepropisno parkiranje, nije ih plaćao, pozivajući se na diplomatski imunitet. Iskoristio je priliku i da obide veći deo Evrope. Prema podacima sa sajta Ars Tehnika, Snouden je posetio Sarajevo, gde je iz hotelske sobe slušao muslimanski poziv na molitvu. Posetio je Bosnu, Rumuniju i Španiju, iznoseći na internetu svoje mišljenje o njihovoj hrani i ženama.

Ne pominjući Agenciju, Snouden je Kaldaluu ipak odao ponešto o svom poslu. „Znao sam da radi u službi za internet i tehničku podršku u ambasadi Sjedinjenih Država. Rekao je da zbog posla dosta putuje, da mnoge ambasade moraju da kontaktiraju preko sigurnih platformi... Pomalo sarkastično je govorio o nivou tehničkog znanja američkih diplomata. Rekao je da mu je posao da ljudima instalira *mesindžer*, i do-dao da može da uradi mnogo više od toga. Bilo je očigledno da ima mnogo iskustva na polju informacionih tehnologija.”

Snouden se ponekad pitao da li je Švajcarska bila „pomalo rasistička”. Međutim, u isto vreme bio je oduševljen švajcarskim stavovima prema slobodi pojedinca i time što je prostitucija legalna. Otkrio je i ljubav prema brzini: posedovao je nov tamnoplavi be-em-ve, kojim je dostizao brzinu do sto osamdeset kilometara na čas. Priznao je da je uklonio elektronski uređaj za ograničavanje brzine kako bi vozio brže i izrazio želju da vozi na profesionalnoj trkačkoj stazi. Učestvovao je i u motociklističkim trkama u Italiji.

Snouden se možda družio s neistomišljenicima, ali je vatreno verovao u kapitalizam i slobodno tržište. Njegova vera je bila praktična, a ne samo doktrinarna. Za gotovo sve vreme boravka u Švajcarskoj učestvovao je u zbivanjima na berzi, besramno zakidajući na akcijama i sa užasom i oduševljenjem posmatrajući razvoj svetske krize iz 2008, koja je progutala SAD i Evropu. Ponekad bi zaradio na berzi; vrlo često bi i izgubio.

Na internetu je razgovarao o svojim podvizima. Branio je zlatni standard. Nehajno se odnosio prema visokoj stopi nezaposlenosti, tumačeći je, prema svedočanstvima sa sajta Ars Tehnika, „neophodnom ispravkom kapitalizma”. Kada ga je jedan korisnik upitao: „Kako izlazite na kraj sa stopom nezaposlenosti od dvanaest odsto?”, Snouden je odgovorio: „Do 1900. gotovo je svako bio privatni preduzetnik. Zašto je dvanaest posto toliko strašno?”

Čovek u kome su najpričutnije bila otelovljena Snoudenova zagrižena desničarska gledišta bio je Ron Pol, najčuveniji borac za američki libertarijanizam, koji je imao veliki broj sledbenika, posebno među mladima. Pol je proveo trideset godina u Kongresu i povremeno bi dolazio u sukob kako s republikanskim establišmentom, tako i s političkim konsenzusom. Bio je ljutit protivnik socijalizma, kejnsianizma i Federalnih rezervi. Bio je protiv intervencija SAD izvan zemlje. Prezirao je vladin nadzor.

Snouden je podržao Polovu kandidaturu za mesto predsednika Sjedinjenih Država 2008. godine. Odličan je utisak na njega ostavio i republikanski kandidat Džon Maken, koga je opisao kao „izvrsnog vođu” i „čoveka od pravih vrednosti”. Obamu baš i nije podržavao, ali ni on mu nije smetao. Tokom izbora, Snouden je izjavio kako bi mogao da podrži Obamu kad bi se ovaj udružio s Makenom – što je bilo slabo verovatno. TheTrueHOOHA piše na Arsu: „Pre svega nam je potreban idealista. Hilari Klinton bi, po mom mišljenju, za zemlju bila gora od kuge”.

Kad je Obama pobedio na izborima i postao predsednik, Snouden je počeo da oseća snažnu odbojnost prema njemu. Kritikovao je pokušaje Bele kuće da zabrani jurišno oružje. Snoudenova ideja vodilja, tada, ali i kasnije, bio je Ustav Sjedinjenih Država; u ovom slučaju Drugi amandman i pravo na nošenje oružja. Nije ga preterano oduševila ni pozitivna diskriminacija. Bio je i protiv socijalnog osiguranja jer je smatrao da pojedinci ne bi trebalo da očekuju pomoć od države, pa čak ni onda kada zapadnu u nevolje.

Nekoliko korisnika mu se povodom toga usprotivilo. Jedan je rekao:

„Tako je! Jebeš matore!”

TheTrueHOOHA je razjareno odgovorio. Napisao je: „Jebeni... Moja baba ima osamdeset tri godine i znate šta, još uvek se, jebote, sama izdržava radeći kao frizerka... Možda

ćete razumeti jednog dana kad odrastete i zaista počnete da plaćate porez.

No još više ga je naljutila jedna druga tema. Snouden je 2009. vatreno govorio protiv vladinih zvaničnika koji su povrljive informacije puštali u medije – u Snoudenovom grozničavom umu, gori zločin od toga nije se mogao zamisliti. U januaru iste godine, *Njujork tajms* je objavio izveštaj o tajnom izraelskom planu da napadne Iran. Pisalo je kako je predsednik Buš „odbacio“ zahtev Izraela da im isporuče posebne protivbunkerske bombe za tu opasnu misiju. Umesto toga, Buš je rekao Izraelu da je odobrio „novu tajnu akciju“ kako bi sabotirao navodni irački program nuklearnog naoružanja.

Priča objavljena u *Tajmsu* bila je zasnovana na petnaestomesečnom ciklusu intervjua sa trenutnim i bivšim zvaničnicima Sjedinjenih Država, Evrope i Izraela, kao i drugih međunarodnih stručnjaka za nuklearnu energiju.

Odgovor koji je TheTrueHOOHA dao na nju, objavljen na sajtu Ars Tehnika, vredi citirati u celini:

<TheTrueHOOHA> JEBOTE
[http://www.nytimes.com/2009/01/11/
washington/11iran.html?_r=1&hp](http://www.nytimes.com/2009/01/11/washington/11iran.html?_r=1&hp)

<TheTrueHOOHA> ŠTA KOG MOG ZAMIŠLJA NJUJORK TAJMS?

<TheTrueHOOHA> Jel' se to baš TRUDE da započnu rat?

Gospode

Gori su od vikiliksa

<Korisnik19> samo rade svoj posao, brate.

<TheTrueHOOHA> objavljaju strogo čuvane tajne

<Korisnik19> pa

<TheTrueHOOHA> o omraženoj zemlji okruženoj neprijateljima s kojima je već zaratila i o našim odnosima s tom zemljom povodom zajedničkih planova da naruše suverenitet treće države takvim stvarima nije mesto u NOVINAMA

<Korisnik19>

Ma

<TheTrueHOOHA>

osim toga, koji su moj ti anonimni izvori koji im to javljaju?

<TheTrueHOOHA>

tim ljudima treba pucati u jaja.

<TheTrueHOOHA>

„Međutim, zategnuti odnosi naveli su Belu kuću da pojača razmenu poverljivih informacija sa Izraelom i obavesti izraelske zvaničnike o najnovijim pokušajima Amerikanaca da krišom sabotiraju nuklearnu infrastrukturu Irana, tajnom programu velikih razmera, koji se gospodin Buš spremo da svali na pleća izabranog predsednika Baraka Obamu.“

<TheTrueHOOHA>

HEJ, stani malo? KOLIKO JE TA OPERACIJA SADA TAJNA? HVALA

<Korisnik19>

Ma

<TheTrueHOOHA>

pitam se koliko su stotina miliona dolara upravo bacili kroz prozor.

<Korisnik19>

preteruješ. sve je u redu.

<TheTrueHOOHA>

ne preterujem. oni već DUGO rade upravo to.

<Korisnik19>

sa cvećem i tortom.

<TheTrueHOOHA>

to su isti oni ljudi koji su provalili celu onu farsu „možda prisluškujemo Bin Ladenov mobilni“, isti oni koji su nas više puta zavrнули s prisluškivanjem. hvala bogu što će da puknu.

<Korisnik19>

njujork tajms?

<TheTrueHOOHA>

nadam se da će ove godine konačno bankrotirati.

jeste.

Nekoliko minuta kasnije, razgovor se nastavlja:

<Korisnik19>

lepo je što izveštavaju o tome.

- <TheTrueHOOHA> i ja to volim, kad su ti izveštaji etički ispravni
- <TheTrueHOOHA> korupcija u politici, naravno
- <TheTrueHOOHA> skandali, može
- <Korisnik19> zar nije etički izveštavati o intrigama vlasti?
- <TheTrueHOOHA> Kad to UGROŽAVA NACIONALNU BEZBEDNOST? ne.
- <Korisnik19> meh.
- <Korisnik19> nacionalna bezbednost.
- <TheTrueHOOHA> ovaj, DAAAAAAA.
- <TheTrueHOOHA> te su stvari s razlogom stroga tajna
- <TheTrueHOOHA> ne kažu oni samo „oh, nadamo se da naši državljanji neće saznati”
- <TheTrueHOOHA> već „ovo neće upaliti ako iran zna šta radimo”.
- <Korisnik19> pa
- <TheTrueHOOHA> „niko nije htio da dâ zvaničnu izjavu zbog strogo poverljivih podataka prikupljenih o Iranu.”
- <TheTrueHOOHA> direktn. citat.
- <TheTrueHOOHA> ZAŠTO ONDA RAZGOVARATE S NOVINARIMA?!
- <TheTrueHOOHA> „te tajne operacije i pitanje hoće li Izrael pristati na išta manje od konvencionalnog napada na Iran predstavljaju neposredne i ozbiljne odluke pred kojima se nalazi gospodin Obama.”
- <TheTrueHOOHA> VIŠE NISU TAJNE
- <TheTrueHOOHA> Oh, mora da se šale. Zar će sad njujork tajms da odlučuje o našoj međunarodnoj politici?
- <TheTrueHOOHA> A Obama?
- <TheTrueHOOHA> Obama je upravo postavio jebenog POLITIČARA da vodi CIA!

<Korisnik11>

da, za razliku od baš svih direktora CIA u istoriji do sada.

<User11>

oh čekaj, nije baš tako

<TheTrueHOOHA>

Tako sam besan. Ovo je nečuveno.

„Jebeni političar” bio je Leon Paneta, koga je Obama postavio na taj položaj 2009. godine, uprkos njegovom očiglednom nedostatku iskustva u obaveštajnom sektoru. Taj potez trebalo je da stavi tačku na obaveštajne skandale iz vremena Bušovog mandata – razmenu informacija, tajne zatvore Centralne obaveštajne agencije i ilegalno prisluškivanje.

Snouden je očigledno znao za *Vikileaks*, internet stranicu o transparentnosti čija će se priča kasnije ukrstiti s njegovom. Ali ta mu se stranica nije dopadala. U tom trenutku, Snoudenova netrpeljivost prema *Njujork tajmsu* bila je zasnovana na tome što su „oni još gori od *Vikileksa*”. Kasnije će, međutim, optužiti ovaj list kako vesti ne objavljuje dovoljno brzo i kako krije nedvosmislene dokaze protivzakonitih delatnosti Bele kuće. To su relativno suprotstavljeni stavovi.

Snoudenovo snažno protivljenje odavanju poverljivih informacija naizgled je u zaprepašćujućoj suprotnosti s njegovim kasnjim ponašanjem. Međutim, postoji razlika između onoga što je *Tajms* navodno radio – otkrivao detalje osetljivih tajnih operacija – i onoga što će Snouden učiniti 2013. Danas to Snouden objašnjava sledećim rečima: „Kad je u pitanju CIA, većina tajni je o ljudima, a ne o mašinama i sistemima; smetalo mi je objavljivanje informacija za koje sam mislio da bi nekoga mogle da dovedu u opasnost.” U stvari, Snouden će začetak sopstvenog razočaranja u vladino špijuniranje pronaći upravo u vremenu koje je proveo u Švajcarskoj i u gotovo tri godine koje je proveo u neposrednoj blizini pripadnika CIA. Njegova prijateljica Mevani Anderson, u ono vreme pravnik stažista pri misiji Sjedinjenih Država u Ujedinjenim nacijama u Ženevi, opisuje ga kao tihog, promišljenog, pribranog čoveka, koji je

pažljivo procenjivao moguće posledice svega što bi učinio. Ona tvrdi kako je Snouden, na kraju mandata u Ženevi, počeo da pati od onoga što je nazvala „krizom savesti”.

Snouden će kasnije govoriti o ključnom događaju. Izjavio je Grinvaldu da su operativci CIA pokušali da regrutuju švajcarskog bankara kako bi se domogli tajnih finansijskih podataka. Rekao je da su to uspeli da izvedu tako što su ga napili a zatim bodrili da se sam odveze kući, što je on ne-promišljeno i uradio. Uhapsila ga je švajcarska policija. Tajni agent ponudio se da pomogne i uspešno iskoristio incident kako bi se sprijateljio s bankarom.

„U Ženevi sam video mnogo toga što me je navelo da se zaista razočaram u rad svoje vlade i posledice koje njeni postupci imaju po čitav svet. Shvatio sam da sam deo nečega što čini daleko više štete nego koristi”, rekao je.

Bilo kakva odluka da na svetlost dana iznese tajne američke vlade u tom trenutku bila je tek u začetku, ali ideja je polako počela da se uobličava u Snoudenovom umu. Izgleda da u tom trenutku još uvek nije ni imao pristup najvažnijim dokumentima, koja će kasnije zahvaljujući njemu procuriti u javnost. Snouden tvrdi kako je bio spremjan da pruži šansu predsedniku Obami, i kako je čekao da ovaj nešto učini povodom najgorih kršenja građanskih prava do kojih je došlo za vreme Bušove vladavine. Među njima je bio i zaliv Gvantanamo, američka vojna deponija boraca sakupljenih s ratišta, od kojih neki nisu imali nikakve veze sa ekstremistima ili Al Kaidom, a ipak su godinama trunuli iza rešetaka, bez ikakvog suđenja.

Snouden je želeo da Obama izvede pred lice pravde priпадnike Bušove vlade koji su za to bili odgovorni: „Obamina predizborna obećanja i izbori dali su mi nadu da će nas on povesti prema rešavanju problema koje je naveo dok se borio za naše glasove. Mnogo se Amerikanaca osećalo kao ja. Na nesreću, nedugo pošto je stupio na vlast, sasvim je obustavio istrage sistemskog kršenja zakona, produbio i proširio

nekoliko programa koji su gušili građanska prava i odbio da troši politički kapital kako bi stavio tačku na kršenje ljudskih prava u Gvantanamu, gde mnogo ljudi i dalje sedi bez ikakve optužbe".

Koliko su Snoudenovi nadređeni bili obavešteni o njegovom nezadovoljstvu? Godine 2009. Snouden se posvađao s jednim kolegom u Ženevi. Svoje viđenje ovog incidenta pričao je novinaru *Njujork tajmsa*, Džejmsu Rajzenu. Po Rajzenovim rečima, Snouden je žarko želeo unapređenje, ali je uvučen u „nevažnu elektronsku raspravu” s nadređenim, čije je mišljenje doveo u pitanje. Nekoliko meseci kasnije, Snouden je morao da popuni godišnji formular CIA u kom samostalno ocenjuje svoj učinak. Otkrio je mane internet aplikacije za osoblje i skrenuo pažnju na njih svom nadređenom. Ovaj mu je rekao da digne ruke od toga, ali je kasnije popustio i dozvolio Snoudenu da proveri koliko je njihov sistem podložan hakovanju.

Snouden je dodao kod i tekst „koji nije bio neprijateljski” te tako dokazao da je u pravu. Njegov direktni prepostavljeni potpisao je dozvolu za to. Međutim, onda je viši rukovodilac, s kojim se Snouden ranije raspravljaо, otkrio šta je Snouden uradio i bio van sebe od besa. Uneo je negativan izveštaj – u špijunskom žargonu poznat kao minus – u Snoudenov dosije.

Ta relativno beznačajna epizoda bila je važna u jednom pogledu: možda je upravo ona ukazala Snoudenu na to koliko je beskorisno požaliti se na bilo šta zvaničnim unutrašnjim kanalima. Žaliti se prepostavljenima moglo je da dovede samo do kazne, ili je barem on tako zaključio. Međutim, pred njim su se otvarale i nove mogućnosti.

U februaru 2009. Snouden je dao otkaz u CIA. Šta god da je sadržao, njegov lični dosije nikada nije prosleđen sledećem poslodavcu – Agenciji za nacionalnu bezbednost. Snouden je sada radio po ugovoru u postrojenju NSA, u vojnoj bazi Sjedinjenih Država u Japanu.

Prilika za radnike po ugovoru bilo je mnogo više nakon 11. septembra, budući da su bezbednosne strukture Sjedinjenih Država, šireći pipke, počele da poveravaju obaveštajne zadatke privatnim kompanijama. Vrhovni zvaničnici kao što je bio i bivši direktor NSA Majkl Hajden s lakoćom su menjali položaje u vlasti i raznim korporacijama. Bila je to pokretna traka – i to veoma unosna. Snouden se sada našao na platnom spisku kompjuterske kompanije *Del.* Ranije stavke u njegovom rezimeu postale su manje-više nevažne. Imao je povlašćen pristup poverljivim informacijama i izvanredne kompjuterske veštine. Sve moguće zamerke njegovih bivših kolega iz CIA najverovatnije su bile izgubljene u sistemu.

Snouden je od tinejdžerskih dana obožavao Japan. Godinu i po dana učio je japanski; ubacivao je „Arigatou gozaimasu!” i druge fraze u svoje najstarije razgovore na sajtu Ars Tehnika. Snouden je povremeno koristio japanski izgovor svog imena. Zvao je sebe: „E-do-vaa-do” i 2001. napisao: „Oduvek sam sanjao o tome da će jednog dana uspeti u Japalu. Voleo bih udoban .gov posao tamo preko”. Bio je zaludečnik za *Teken*; kasnije je izjavio kako je svoje moralne stavove uglavnom razvio igrajući običnog ratnika koji se borio protiv zla, ne mareći za opasnost. Od 2002. do 2004. radio je kao veb-master za japansku anime internet stranicu, *Rjuhana pres.*

Snouden je vredno radio na usavršavanju jezičkih i tehnoloških veština. Godine 2009. upisao se u letnju školu pri kampusu u Tokiju koji je saradivao sa *Merilendskim univerzitetom*.

Međutim, tokom boravka u Japanu, Snoudenova aktivnost na internetu je presušila. Gotovo je prestao da piše za sajt Ars Tehnika. Japan je za njega predstavljaо prekretnicu. Upravo u tom periodu, Snouden se od razočaranog tehničara pretvara u preteču uzbunjivača. Budući da je dobio pristup još većoj količini strogo poverljivih dokumenata, iz kojih je mogao da nazre u kakvim razmerama NSA sakuplja podatke o civilima, njegova je ogorčenost prema Obaminoj vlasti rascala. „Posmatrao sam kako Obama propagira upravo onaku

politiku za koju sam mislio da će pod njegovom vlašću biti ugušena”, rekao je Snouden i dodao sopstveni utisak o godinama provedenim u Japanu: „Oguglao sam”.

Od 2009. do 2012. Snouden tvrdi da je saznao kolike su tačno razmere špijunske aktivnosti NSA: „Žele da saznaju sve o svakom razgovoru i vidu ponašanja na svetu”. Uvideo je još jednu neprijatnu istinu: da su mehanizmi kongresa, ustanovljeni u sistemu Sjedinjenih Država i smisljeni kako bi držali NSA pod kontrolom, neslavno propali. „Ne možete čekati skrštenih ruku da neko drugi nešto učini. Tražio sam vođe, ali sam shvatio da vođstvo preuzima onaj ko prvi povuče potez.”

Kada je 2012. napustio Japan, Snouden je već bio na dobrom putu da postane uzbunjivač.

2.

Gradjanska neposlušnost

Regionalni kriptološki centar NSA,
Kunija, Havaji

„Autoritet vlade, čak i onakve kakvoj bih bio voljan da se potčinim... i dalje je nesavršen: kako bi bio strog i pravičan, mora imati pristanak i odobrenje onih kojima vlada.”

Henri Dejvid Toro,
„Gradjanska neposlušnost”

U martu 2012. Snouden je otišao iz Japana i prešavši Tihi okean stigao na Havaje. Čini se da je u to isto vreme donirao novac svom libertarijanskom političkom heroju, Ronu Polu. Izvesni Edvard Snouden donirao je dvesta pedeset dolara za Polovu predsedničku kampanju sa adresu u Kolumbiji, u državi Merilend. Prema evidenciji, donaciju je uplatio zaposleni u firmi *Del.* U maju, Snouden je donirao još dvesta pedeset dolara, ovoga puta iz svog doma u Vaipahuu, opisujući sebe kao „višeg savetnika” i ne navodeći ime poslodavca.

Snouden je dobio nov posao u Regionalnom kriptološkom centru NSA (u Centralnoj bezbednosnoj službi) na glavnem ostrvu Oahu, blizu Honolulua. I dalje je po ugovoru bio vezan za *Del.* Centar je jedan od trinaest objekata Agencije za nacionalnu bezbednost izvan Fort Mida u službi SIGINT-a, posebno zadužen za špijuniranje Kine. Logo Centralne bezbednosne službe NSA čine dve zelene palme

na dve strane zanosnog ostrvskog arhipelaga. Na njemu prevladava tamna, morskoplava nijansa. U vrhu piše: „NSA/CSS Havaji”, a pri dnu, „Kunija”. U pitanju je bilo naizgled priyatno mesto za rad.

Na vulkansko ostrvo usred Pacifika stigao je s planom. Njegov plan danas deluje sumanuto. Bio je drzak i hrabar, ali – ako ga posmatramo nepristrasno – činilo se da će taj plan gotovo izvesno za posledicu imati Snoudenov veoma dug, ako ne i doživotni boravak u zatvoru.

Plan je bio da anonimno stupi u kontakt sa novinarima koji se bave građanskim slobodama. Novinarima koji su se već dokazali i čiji se kredibilitet i integritet nije mogao dovesti u pitanje. Potom bi im – mada mu nije bilo baš najjasnije kako bi to učinio – predao ukradene, strogo čuvane dokumente. Dokumente koji bi predstavljali dokaz protivzakonitih poteza NSA. Dokaz da agencija sprovodi akcije koje nisu u skladu sa Ustavom Sjedinjenih Država. Sudeći po onome što je kasnije rekao, Snouden nije nameravao da državne tajne prodaje „na veliko”. On je želeo da novinarima preda probrani materijal, a zatim ih pusti da sami donešu uređivačku odluku.

Snouden je shvatio kako neće biti dovoljno da samo prikupi veliki broj dokumenata kako bi sumnjačavim pripadnicima „sedme sile” dokazao svoje tvrdnje o NSA. Za to će mu trebati i gotovo nadljudska lukavost. I hladna glava. Kao i neverovatno mnogo sreće.

Snoudenovo novo zvanje bilo je sistem administrator u NSA. To mu je omogućilo pristup pravoj riznici tajnih dokumenata. Većina analitičara videla je mnogo manje. Ali kako da stupi u kontakt s novinarima? Da pošalje običan imejl, nije dolazilo u obzir. A bilo je prilično teško i naći se s njima lično: svako putovanje morali su da odobre njegovi nadređeni iz NSA trideset dana unapred. Osim toga, Snouden nije „poznavao” nijednog novinara. Bar ne lično.

Devojka s kojom se zabavljao osam godina, Lindzi Mils, pridružila mu se u junu na ostrvu Oahu, čije ime znači „mesto

okupljanja". Milsova je odrasla u Baltimoru, diplomirala je na Akademiji umetnosti u Merilendu, i živela sa Snoudenom i u Japanu. Do dvadeset osme godine, promenila je mnogo poslova – radila je kao balerina, profesorka plesa, instruktorka fitnesa i profesionalna igračica uz šipku. Njena najveća ljubav bila je fotografija. Milsova je redovno fotografisala samu sebe – često oskudno odevenu – i postavljala fotografije na svoj blog. Blog je nosio naziv „Putovanje L. – Avanture superjunakinje, svetske putnice i plesačice uz šipku”.

Snouden i Milsova iznajmili su trosoban bungalow sa dva kupatila u Ulici Eleu broj 94–1044, u usnuloj zelenoj četvrti u Vaipahuu, nekadašnjoj plantaži šećerne trske, dvadeset četiri kilometra zapadno od Honolulua. Bila je to drvena plava kućica, udobna, ali ne i luksuzna, nije imala pogled na more niti na planine. U prednjem dvorištu imali su travnjak, patuljasti žbun kalistemona, nekoliko palmi i grane komšijskog avokada koje su se nadvijale preko ograde. U zadnjem dvorištu raslo je još nekoliko palmi, koje su ih skrivale od pogleda s ulice i brežuljka gde su se tinejdžeri okupljali da puše.

Nalepnica na ulaznim vratima „Sloboda nije besplatna”, reči ispisane na američkoj zastavi u pozadini, bila je nagovestaj Snoudenovih ubeđenja. Komšije su mu se retko obraćale. „Video sam ga nekoliko puta s druge strane ulice, klimnuo mi je glavom i to je bilo sve. Činilo mi se da je veoma povučen. Gledao je svoja posla”, rekao je Rod Ujehara, koji je živeo tačno prekoputa. Veteran, vojnik u penziji, kao i mnogi u tom kraju, prepostavljao je da je mladić kratke kose i sâm pripadnik vojske.

Okolina ostrva davala je Snoudenu mnogo materijala za razmšljanje tokom svakodnevne vožnje auto-putem za Kuniju. Iz čaure svog bungalowa mogao je da vidi planine Vajanane, ostatke drevnog vulkana, na zapadu. Na njihovim vrhovima ležali su preteći, modri oblaci: imali su običaj da se naglo umnože, zacrne nebo i dolinu zaspu olujnom kišom.

Iza njega, na jugu, nalazio se Perl Harbor, meta iznenadnog japanskog napada 7. decembra 1941. „Dan beščašća”, po rečima Frenklina Ruzvelta, uhvatio je američke obaveštajce potpuno nespremne i uvukao Sjedinjene Države u Drugi svetski rat.

U to vreme, poboljšavajući svoje obaveštajne sposobnosti, osujećeni špijuni izgradili su prostranu mrežu tunela u srcu ostrva Oahu, i nazvali je „rupa”. Prvobitno zamišljena kao podzemno postrojenje za sklapanje i skladištenje vojnih aviona, kasnije je pretvorena u prostor za izradu mapa, grafikona i maketa japanskih ostrva za potrebe američke vojske. Posle rata, postrojenje je postalo centar mornaričke komande, ojačan kako bi odoleo hemijskim, biološkim i radiološkim napadima. Danas je poznat kao Regionalni centar bezbednosnih operacija Kunija (RSOC) i sedište je Američkog kriptološkog centra, agencije koja zapošljava stručnjake iz svih grana vojske, kao i one civilne, po ugovoru. U nekom trenutku svoje istorije, postrojenje je dobilo nadimak Tunel.

Snoudenov bungalow nalazio se jedanaest kilometara od njega, u najbližem naselju – samo trinaest minuta, od vrata do vrata. Duž puta, uglavnom netaknuta priroda. Vožnja nije priyatna. Auto-put sa dve trake penje se i spušta, ograden visokim zemljanim nasipom obraslim u korov, koji zaklanja okolni pejzaž. Lako je osetiti klaustrofobiju. S vremena na vreme, mogu se na trenutak ugledati plantaže pod kukuruzom i žućkasta polja.

Tunel je pod prizmotrom držao dve osnovne mete: Narodnu Republiku Kinu i nepredvidljivu i problematičnu, stalinističku susednu državu Severnu Koreju. Bilo je očigledno svima – a ne samo analitičarima NSA – da Kina postaje sve veća vojna i ekomska sila. Zadatak NSA na Tihom oceanu bio je da budnim okom prati kinesku mornaricu, njene fregate, pomoćna plovila i razarače, kao i ljudstvo i vojne mogućnosti Narodne oslobođilačke vojske (PLA). Naravno,

i njihove vojne kompjuterske mreže. Ako bi se prodrlo u njih, predstavljale bi bogat izvor informacija.

Do tog trenutka, Snouden je postao stručnjak za Kinu. Meta su mu bile kineske mreže. Držao je i kurs o kineskoj elektronskoj kontraobaveštajnoj službi, učeći više zvaničnike Ministarstva odbrane kako da svoje podatke zaštite od Pekinga i njegovih veštih hakera. Bio je odlično upoznat sa aktivnim operacijama NSA protiv Kine. Kasnije će izjaviti kako je imao „pristup svakoj meti”. Japan više nije bio neprijatelj. U stvari, bio je jedna od nekoliko uspešnih istočnoazijskih zemalja koje su Sjedinjene Države smatrале vrednim obaveštajnim partnerima. NSA je koordinisala svoje obaveštajne delatnosti sa ostalim saveznicima u regionu. Među posetiocima u podzemnom kompleksu našli su se i novi šef odbrane bezbednosne agencije Južne Koreje, budući vođa tajlandskog Državnog biroa za bezbednost, kao i delegacije iz Tokija. Tunel je držao na oku i Tajland i Filipine, pružajući podršku kako njihovim tako i pakistanskim antiterorističkim operacijama.

Prema rečima jednog od službenika NSA koji je razgovarao s predstnikom magazina *Forbs*, Snouden je kao kolega bio principijelan i veoma kompetentan, mada pomalo ekscentričan. U Tunelu je nosio duksericu s natpisom koji parodira logo NSA. Umesto ključa u orlovim kandžama, ptica je na glavi imala slušalice za prisluškivanje. Njegove kolege pretpostavljale su da je dukserica, koja se mogla kupiti preko sajta Fondacije za elektronske granice (EFF), bila samo šala.

Bilo je i drugih znakova da je u pitanju nesvakidašnja ličnost. Snouden je na svom kancelarijskom stolu držao Ustav Sjedinjenih Država. Posegnuo bi za njim svaki put kad bi mu zatrebao argument u raspravi protiv delatnosti NSA za koje je smatrao da nisu u skladu s Ustavom. Šetao je hodnicima noseći Rubikovu kocku. Bio je brižan prema kolegama i ostavljao im je sitne poklone na stolovima. Umalo je izgubio posao založivši se za kolegu koji je pozvan pred disciplinsku

komisiju. Regionalni centar bezbednosnih operacija, gde je Snouden radio, bio je samo jedno od nekoliko vojnih postrojenja u toj oblasti. Sjedinjene Države obilato su pokazivale svoju moć. Džinovska satelitska antena štrči na brdu. Helikopteri CH-47 zuje iznad glava. Pored kompleksa prolaze kamuflažni kamioni. Mlade žene i muškarci u uniformama voze terenska vozila, sportske automobile i motore. Voze brzo. Kao što piše na nalepnici jednog kabrioleta dodž, „Uđi. Sedi. Ćuti. Drži se”.

Regionalni centar gotovo se ne vidi s puta, skriven iza stabala trnjine i tri metra visoke metalne ograde s bodljikavom žicom na vrhu. Postoji samo jedan mali, neupadljiv znak – „Vlasništvo vlade. Ulaz zabranjen” – po kome se može zaključiti da je u pitanju službena zgrada. Kad skrenete s puta i podlete nizbrdo, stići ćete do stražare i dva vojnika u plavim maskirnim uniformama s pištoljima o pojasu. Iza rampe, prostire se parking sa više od stotinu vozila, kao i nekoliko bilborda s upozorenjima da se ne vozi u pijanom stanju. Na jednom piše „006 dana od poslednje nesreće”.

Imajući u vidu broj vozila, nedostatak ljudi i građevina – tek nekoliko drvenih kućica – zaprepašćujuć je dok ne shvatite da su svi ispod zemlje. U kompleks se ulazi kroz izduženu, neobičnu četvrtastu građevinu, s narandžastim krovom ugrađenim u strmu padinu prekrivenu plodnom zemljom. Nagib pod kojim стоји toliko je veliki da je pravo čudo što čitava građevina ne sklizne nizbrdo. Stepenice vode kroz mračan ulaz. „Vrata na koja se ulazi u kompleks ogromna su. Kao nešto iz *King Konga*. Treba ti sto godina da uopšte uđeš unutra”, izjavio je bivši pripadnik vazduhoplovnih jedinica koji je tamo radio.

Iznošenje poverljivih informacija s takvog mesta bio bi poduhvat visokog rizika. Zahtevao bi neverovatnu hladno-krvnost.

U blogu koji je redovno pisala Snoudenova devojka Lindzi Mils Snouden se pojavljuje retko i senovito. Zove ga E. On je prevashodno iza kulisa – veran dečko, naravno, ali sklon iznenadnim odsustvima i nestancima. Kao i u Švajcarskoj, i na Havajima Snouden je čovek s maskom.

U svega nekoliko prilika E pozira s Milsovom na fotografijama koje je svake nedelje postavljala na Instagram. Na njima mu ne vidimo lice. Na jednoj od slika, Snouden stoji pognut na plaži, s pantalonama svučenim do kolena. Lice mu sakriva zimski kaput, čiji rubovi lepršaju na vetruscu. Verovatno se smeje, ali teško je biti sasvim siguran u to; kao da glumi Ričarda III. „Svet u kom se ljudi kreću poput gavranova”, piše Milsova u svom blogu i dodaje: „jedna od malobrojnih fotografija na kojima se vidi E”. Neko je pomenuo kako Snouden pomalo liči na Kvazimoda. Milsova uzvraća: „Nemoj da se kačiš sa E-om!”

Milsova je objasnila i zašto piše blog: „Već nekoliko dana svakdnevno pravim autoportrete. Više se ne slikam samo za porodični album. 😊😊 :D Uvidela sam da mi to pomaže da se sredim i zabeležim sopstvenu priču. Ne mora da znači da će ona ikoga zanimati, ali možda ću jednog dana biti zahvalna sebi na ovim snimcima. Ili ću možda mrzeti sebe zbog njih 😊 – u svakom slučaju, nešto ću osećati” 😊. Portreti su urađeni jarkim bojama – predstavljaju svojevrstan umetnički dnevnik – a Milsova je koristila odeću kako bi iskazala raspoloženja ili osećanja. Na mnogim fotografijama izgleda kao da koketira. Meditira, visi s drveta ili posmatra zalazak sunca na Havajima.

Snouden se držao po strani od ostalog osoblja tokom triнаest meseci provedenih na Havajima. Po prirodi je bio povučen, ali ovoga puta imao je poseban razlog za suzdržanost. Ako njegov plan uspe, biće to najveći skandal s odlivom informacija još od dokumenata iz Pentagona, zaseniće i diplomatske depeše i vojne prepiske Sjedinjenih Država koje je 2010. u javnost pustio razočarani redov američke vojske, Čelsi

(rođena kao Bredli) Mening. Obnarodovaće činjenice o masovnom nadzoru, ne samo miliona Amerikanaca već čitavog sveta. Međutim, sve je to još uvek bilo pod velikim znakom pitanja. Jedna njegova greška, jedna pogrešna reč, neobičan zahtev na poslu ili zalutala fleš-memorija mogli bi da pokrenu lavinu pitanja s mogućim kobnim posledicama.

Snouden je bio okružen špijunima koji su čitav život posvetili pronalaženju skrivenih šifri i šablonu, otkrivanju tajni. Ako bi ga otkrili, verovatno bi usledilo tajno suđenje, na kom je bio osuđen na više decenija zatvora; anonimni štreber koji je pokušao da ukrade podatke od svojih poslodavaca i nije uspeo. Nije ni čudo što je Snouden delovao nepoverljivo.

Prijatelji su ga u šali poredili s vampirom Edvardom Kalemom, kojeg je igrao Robert Patison u *Sumrak sagi*. Snouden je bio bled, zagonetan, ozbiljan i retko se mogao sresti po danu. Gotovo nikada se nije pojavljivao na društvenim događajima.

„Gotovo nikada nije ništa govorio, držao se po strani, sam za sebe. Počeli smo da se šalimo s njim; recimo, kad naiđe, viknuli bismo 'Napred, Edvard tim!',“ priseća se jedan njegov kolega. „Na jednoj rođendanskoj proslavi nagovorili smo ga da održi govor. Rekao je otprilike pet reči.“

Snouden je, međutim, svoj život na Havajima ipak opisao kao „rajski“. Tako tvrdi i *Honolulu star-advertajzer*, na čijoj naslovnoj strani stoji slogan „Puls raja“. Ono što u tim novinama prolazi kao važan naslov – „Zvaničnici razmatraju skraćeno radno vreme za vikend“, „Pacifički muzej vazduhoplovca odaje počast hrabrom pilotu“, „Ugašen šumski požar na Mauiju“ – samo potvrđuje da je reč o tropskom raju.

Međutim, Snouden je retko pokazivao da se zaista zabavlja. Nije surfovao, igrao golf, niti se izležavao na plaži. „Bio je bled, bled, bled, kao da ga sunce nikada nije videlo“, tvrdi jedan njegov prijatelj. (Poređenja radi, Barak Obama, koji ima sestru na ostrvu Oahu, odaje utisak da uživa u plazama, talasima i mlevenom ledu sa sirupom, lokalnoj verziji sladoleda.)

U poređenju sa Snoudenom, prikovanim za laptop, njegova partnerka Lindzi Mils bila je veoma društvena. Po dolasku na Havaje, pridružila se grupi *Pamela and the Pole Kats*, koja je trenirala i nastupala sa šipkom. To nije bio striptiz – izvodile su atletski nastup jednom mesečno, u hipsterskom klubu *Merkjuri* u centru Honolulua. Milsova je učestvovala i u uličnim nastupima svakog prvog petka u mesecu.

Iako je bila druželjubiva, Milsova je ostala zagonetka za neke od svojih poznanika sa Havaja. Uvek je bila poluskrivena iza velikih naočara za sunce. Nije mnogo govorila o sebi. Mnogi nisu ni znali da ima dečka. Činilo se da nema nikakav posao – ako se izuzmu ples i fotografija – a ipak je vozila džip. Izvor njenog bogatstva bio je još jedna zagonetka. Pem Parkinson, koja je osnovala grupu plesačica sa šipkom, uvela je Milsovou u *Akrobatsku trupu Vaikiki*, među petnaestak plesača, žonglera, hodača po žici, gutača vatre i plesača s obručem, koji su se okupljali nekoliko puta nedeljno.

Nedeljom posle podne vežbali bi do zalaska sunca u parku s pogledom na plažu u Vaikikiju. Milsova je uživala u toj grupi zabavljača, iako je po mišljenju svojih novih prijatelja bila pomalo kruta. „Nije se smejala šalama o seksu”, priseća se jedan od njih. Teril Leon, koordinator trupe, rekao je da je Milsova početnik u akrobacijama, ali da je bila željna da uči. „Imala je kratku akrobatsku tačku. Davao sam joj savete o držanju i tehniци. Bila je pomalo rezervisana. Veoma lepa, pažljiva, koncentrisana i spremna na saradnju.”

Snouden je povremeno dolazio po nju nakon probe, ali retko je izlazio iz automobila ili razmenjivao poneku reč s njenim prijateljima. „U stvari, nije pričala o njemu”, rekao je jedan od njih. Jedini izuzetak bili su periodi kad bi Snouden dugo bio odsutan, a Milsova se žalila na to koliko je naporan održavati vezu na daljinu. U trupi se govorkalo o njenom odnosu s akrobatskim partnerom, mišićavim mladićem po imenu Bou. Međutim, iz njenog bloga je bilo sasvim jasno da je ostala verna svom E-u. Sam E je, u međuvremenu, i dalje

čekao pravu priliku u NSA. Iza mirne i naizgled ravnodušne spoljašnosti, Snouden je bio sve više razočaran i besan na svoje prepostavljene.

Edvard Snouden nije bio jedini u NSA razočaran onim što je tamo saznao, nezadovoljan zbog mračnog puta kojim je američka bezbednosna politika pošla nakon 11. septembra. Snouden je pomno pratio slučaj Tomasa Drejka. Veteran američke mornarice i vazduhoplovstva, Drejk je zauzimao visok položaj u NSA. Nakon Napada 11. septembra, Drejk nije bio zadovoljan tajnim antiterorističkim programom Agencije – posebno oruđem za prikupljanje podataka po imenu TRAILBLEJZER (TRAILBLAZER). Smatrao je da on ozbiljno ugrožava Četvrti amandman na osnovu kojeg se zabranjuju neovlašćeni pretresi i zaplenjivanja. Drejk je odlučio da svoje sumnje iznese putem zvaničnih kanala. Požalio se svojim prepostavljenima u NSA. U proceduri predviđenoj za uz bunjivače, svedočio je pred generalnim inspektorom NSA, Pentagonom i nadzornim odborima Senata i Kongresa. Isfrustriran, najzad se obratio *Baltimore sunu*. Taj naivni pristup nije urođio plodom. Godine 2007. FBI mu je upao u kuću. Drejka je čekalo trideset pet godina u zatvoru.

Tek 2011. godine, nakon četiri godine neizvesnosti, vlasta je odbacila teže optužbe, dok je Drejk priznao krivicu za manji prekršaj. Pušten je na uslovnu slobodu.

Snoudenu je Drejk poslužio kao nadahnuće (kasnije će se i upoznati). Pošto su vlasti krivično gonile Drejka, dobro je znao da nema nikakvog smisla poći njegovim stopama. Znao je i za druge koji su se loše proveli pod sličnim okolnostima. Među njima je bio i jedan od Snoudenovih kolega u NSA koji je u šali u privatnom imejlu napisao: „Jel’ ovo NSA ili PLA?”

Snouden je izjavio Džejmsu Rajzenu da unutar NSA „ima dosta nezadovoljstva – možda čak i opipljivog”. Međutim, većina se poviňuje pravilima, „iz straha ili lažnog patriotizma”, predloženog u vidu „poslušnosti autoritetu”.

Kao radnik po ugovoru, zaposlen u *Delu*, Snouden nije imao pravo na zaštitu od neovlašćenog iznošenja informacija kao Drejk. Čak i da je svoje sumnje prijavio nadzornim telima Agencije, ništa se ne bi dogodilo, rekao je kasnije Rajzenu. Bio je uveren kako bi njegov trud „bio uzaludan”, kako bi ga diskreditovali i uništili. „Sistem ne funkcioniše. Morate da prijavite kršenje protokola onima koji su za to najodgovorniji.”

Snouden je izgubio veru u to da Kongres zaista ima kontrolu nad radom obaveštajnih službi. Naprotiv, verovao je kako je Kongres deo problema. Posebno je kritikovao „Bandum osmorice”, grupu zvaničnika Kongresa koji su dobijali informacije o najosetljivijim obaveštajnim operacijama Sjedinjenih Država.

Decembra 2012. Snouden je odlučio da stupi u kontakt s novinarima. Kada su ga upitali u kom trenutku je rešio da „dune u pištaljku”, izjavio je: „Verujem da je to iskustvo za svakoga drugačije, ali za mene nije postojao prelomni trenutak. Da nešto preduzmem, podstakle su me laži koje su viši zvaničnici neprestano servirali Kongresu – a samim tim i američkom narodu – kao i to što članovi Kongresa, a posebno „Bandum osmorice”, u potpunosti podržavaju njihove laži. Vi devši nekoga na položaju, kao što je Džejms Kleper, direktor nacionalne obaveštajne službe, kako drsko laže javnost i prolazi nekažnjeno, pravi je dokaz koliko je naša demokratija podrivena. Saglasnost naroda kojim se vlada nije prava sa-glasnost ukoliko taj narod nije upućen u ono što se dešava.”

U martu 2013. Kleper je pred Obaveštajnom komisijom Senata Sjedinjenih Država izjavio kako vlada SAD „ne sakuplja s predumišljajem” podatke o milionima Amerikanaca. Ta izjava je bila neistinita, kao što će Snouden otkriti, a i sâm Kleper kasnije priznati. Možda je bila i krivično delo. Po Snoudenovim rečima, jedan dokument naveo ga je na odlučujući korak. Slučajno je naišao na tajni izveštaj iz 2009, generalnog inspektora NSA – iste onog čoveka na kojeg se požalio i Drejk. Snouden je vršio „pretragu po ključnoj reči”:

čistio je sistem kako bi uklonio materijal koji tu nije trebalo da se nalazi. Kad je otvorio dokument, nije mogao da odoli a da ga ne pročita.

U pitanju je bio detaljan izveštaj na pedeset jednoj stranici o tome kako je Bušova administracija sprovodila protivzakoniti program prisluškivanja posle 11. septembra. Program označen šifrom STELAR VIND (STELLAR WIND) podrazumevao je sakupljanje sadržaja i metapodataka od miliona Amerikanaca, bez dozvole. Neke od činjenica o skandalu s prisluškivanjem procurile su u javnost nekoliko godina ranije, ali to ni približno nije bila cela priča. Za Snoudena, to je bio neporeciv dokaz da viši zvaničnici Sjedinjenih Država krše zakon. I to, kako je shvatio, sasvim nekažnjeno. „Ne možeš da pročitaš nešto takvo a da ne uvidiš šta to znači za sve naše sisteme”, izjavio je za *Njujork tajms*.

Na Havajima, početkom 2013, Snoudenov bes je još uvek tinjao. Činilo se da je njegov plan o iznošenju informacija tapkao u mestu. Naišao je na previše prepreka. Kako bi dobio pristup najvažnijoj pošiljci dokumenata, Snouden je morao da ima veća bezbednosna ovlašćenja nego što ih je imao na svom trenutnom položaju u *Delu*. Kleper je svoje zlosrećno izlaganje pred Senatom održao u martu. Tog istog meseca, Snouden je prihvatio nov posao za privatno preduzeće *Buz Alen Hamilton*, što mu je donelo pristup novom paketu informacija. Prema rečima pripadnika NSA koji je razgovarao s magazinom *Forbs*, Snouden je odbio ponudu da pristupi Operacijama prilagođenog pristupa grupi elitnih hakera koji su radili za Agenciju. Ušao je u poslednje, napete nedelje svog dvostrukog života.

Snoudenovo poslednje radno mesto bilo je u centru Honolulua. Bila je to blistava, korporativna suprotnost bunkeru Regionalnog centra bezbednosnih operacija. Prostorije su zauzimale čitav trideseti sprat kule *Makai*, u Ulici Bišop u finansijskoj četvrti. Na prijemnici, opremljenoj nameštajem u svetlosmeđim tonovima, vise uramljene reprodukcije starih

mapa i utišan televizor, koji emituje kanal *Foks njuz*. Umetno konzerve bez prozora, pune mašinicom obrijanih vojnika, osoblje firme *Buz Alen Hamilton* u odelima i havajskim košuljama šeta se sunčanim dvorištem punim fontana i okruženim brojnim restoranima. Najближи pub, *Fergusons*, ne bi se baš mogao nazvati birtijom: u ponudi je imao urme umotane u slaninu, prepečeni bri i caciki-sos sa crvenom paprikom. Ralf Šrejder, predsednik kompanije *Buz Alen Hamilton*, samouvereno je govorio o bezbednosti na blogu kompanije: „U svim sferama života, naši najbliskiji prijatelji i kolege imaju jednu zajedničku osobinu: možemo se osloniti na njih. Pred kakvim god izazovom ili situacijom da se nađemo, biće uz nas. *Buz Alen Hamilton* uliva tu vrstu poverenja. Možete se uzdati u to”.

Na te reči se Snoudenu možda oteo iskrivljeni smešak.

Računao je na to da novi poslodavac neće ništa posumnjati. Snouden je polako ali sigurno stigao do tačke s koje nema povratka. Znao je da će neki elementi u vlasti Sjedinjenih Država njegov potez videti kao kompjutersku verziju *Perl Harbora*, kao zabadanje noža u leđa. Zbog toga što će udarac doći iznutra, od tobožnjeg izdajnika, još više će se razgneviti. To što je Snouden svoj budući postupak video kao patriotski čin, kao odbranu američkih vrednosti, ni najmanje neće ublažiti osvetu Vašingtona.

Snoudenovo ime bilo je sasvim prikladno za osobu umešanu u toliko rizične poduhvate. Devedesetih godina šesnaestog veka, u Britaniji, izvesni Džon Snouden, katolički sveštenik, postao je dvostruki agent, koji je radio za lorda Berlija, glavnog rizničara kraljice Elizabete. Istorijač Stiven Alford tog Snoudena opisuje kao „suptilnog, inteligentnog i samouverenog”. Njegov zadatak bio je da motri na katoličke emigrante u Engleskoj koji su, udruženi sa Špancima, kovali zavere protiv kraljice Elizabete. Snouden je koristio šifre, tajna pisma i druge trikove. U vreme kraljice Elizabete, takvi su se ljudi zvali „žbirima” ili „uhodama”; njihova se delatnost

nazivala uhođenjem (Francuski termin *spijunaža* ušao je u upotrebu tek u osamnaestom veku).

No Edvard Snouden, savremenih „žbir”, nije mogao da koristi svoje pravo ime ako je želeo da stupi u kontakt s novinarima iz Sjedinjenih Država koji su se bavili nacionalnom bezbednošću i koji do tog trenutka nisu ni znali da on postoji. Kako bi stupio u kontakt s njima, trebaće mu tajno ime. Ako se uzme u obzir opasnost njegovog poduhvata, nadimak koji je do tada koristio, TheTrueHOOHA, delovao je prilično neozbiljno. Snouden je smislio nešto novo. Odabralo je pseudonim Veraks, pridev iz klasičnog latinskog koji znači „onaj koji govori istinu”. Reč „verax” prilično je retka. Ponekad je pominju Plaut, Ciceron i Horacije. Njome se obično opisuju proročišta i drugi natprirodni izvori.

Snouden je imao namjeru da bude upravo takav proročki glas koji će im se obratiti iz dubine obaveštajne zajednice. Kao i njegovo prezime, i ovaj je nadimak imao istoriju: dva britanska disidenta takođe su sebe nazivala Veraks. Jedan od njih bio je Henri Dankli, baptista i društveni kritičar koji je u devetnaestom veku pod tim pseudonimom objavljavao tekstove u novinama *Manchester igzeminer*. Drugi je bio Klement Voker, član engleskog parlamenta u sedamnaestom veku, tokom građanskog rata, koji je naposletku, uhapšen, skončao u londonskom Taueru. Važno je i to da je reč „verax” antonim reči „mendax”. Mendaks, što znači „onaj koji laže”, bio je pseudonim Džulijana Asanža iz *Vikiliksa* dok je još bio mlad haker iz Australije. *Vikilik*, koji je masovno elektronski objavljavao vojne dosijee Sjedinjenih Država iz Avganistana, kao i diplomatske depeše Stejt depertmenta iz čitavog sveta, nedavno je uneo veliku pomenjnu u sam vrh američke administracije. Snoudenova aluzija možda je bila i namerna. Kako se moglo videti spolja, njegov život je tekao kao i ranije. Ako uzmemo u obzir ono što danas znamo, neki delovi bloga njegove devojke zvuče vrlo sugestivno. Prvog marta, Milsova

piše da će biti „Mata Hari” te da će nešto kasnije te iste večeri nastupati uz muziku iz filma o Džejmsu Bondu.

Nastup je dobro prošao. Tri dana kasnije, Milsova piše: „Kad sam bila mala, većina mojih drugova i drugarica volela je da se prerušava i mašta o tome kako su princeze, supermeni ili moćni rendžeri (imam šašave drugare). Ja sam maštala o tome da budem špijun. Trčala sam kroz kanalizacione cevi kako bih umakla opasnim neprijateljima, prisluškivala sam važne razgovore odraslih i podnosila pun izveštaj Generalu Mjauu. Zato mi je prilika da igram Bondovu devojku, makar samo na nekoliko minuta tokom mog nastupa u petak, donela toliko zadovoljstva. To oduševljenje špijunskom tematikom sigurno je ostavilo dubok utisak na mene, jer smo sledeće večeri E i ja sasvim slučajno izabrali da pogledamo upravo *Skajfol*”.

Jedanaest dana kasnije, petnaestog marta, Milsova javlja sledeće novosti: „Obavešteni smo da do prvog maja treba da napustimo kuću. E menja posao. A ja nameravam da odem na kraći odmor na Istok. Da li da odem sa njim, ili sama, na Antarktik... ? Zavrteću svoju čarobnu kuglu i videću šta će mi pokazati”.

Tridesetog marta uveče Snouden je odleteo za Sjedinjene Države. Sledеćih nekoliko nedelja proveo je na obuci u zgradи firme *Buz Alen Hamilton*, nedaleko od Fort Mida; mnoge firme koje sarađuju sa obaveštajnim agencijama često imaju kancelarije nedaleko od SIGINT Sitija. Njegova nova plata iznosila je sto dvadeset dve hiljade dolara godišnje i plaćen stan. Četvrtog aprila večerao je sa ocem. Loni Snouden kaže kako je njegov sin delovao zabrinuto, kao da nosi veliki teret na plećima. „Zagrlili smo se kao i svaki put. Rekao je: – Volim te, tata. – Ja sam mu odgovorio: – I ja tebe volim, Ede.”

Sredinom aprila, Milsova i Snouden dobili su ključeve od svog novog doma na Havajima. Nalazio se samo dve ulice dalje od onog starog. Milsova piše: „Kod selidbe najviše volim onu fazu neposredno pre nego što se raspakujem, kad mogu da se valjam po prostranoj, praznoj sobi, kroz prozor

obasjanoj nežnom svetlošću (možda sam bila mačka u prošlom životu). Na miru smo osmislili kako bi svaka soba mogla da izgleda kad u nju naguramo svoje stvari. Čak smo razgovarali i o tome da okačimo svilene draperije u dva sprata visoku dnevnu sobu”.

Snouden se počasno pojavljuje na njenom foto-blogu. Na slici leže na golum podu svog novog doma. Milsova u upečatljivoj plavoj haljini leži na leđima i smeši mu se; kao i obično, Snoudenove su misli nedokučive jer mu je kamera snimila samo potiljak. Njegove naočari leže zaboravljene nekoliko koraka od atle. Šta li mu prolazi kroz glavu?

Sredinom aprila, Milsova i sama odlazi kući, na istočnu obalu Sjedinjenih Država. S majkom obilazi prodavnice antikviteta i pomaže joj da renovira porodičnu kuću, viđa se sa starim društvom. Početkom maja vraća se u Honolulu. Na blogu piše o tome kako se oseća rastrzano između dva različita sveta. U međuvremenu, Snouden se uhodao na svom novom poslu u firmi *Buz Alen Hamilton*.

Tako se barem činilo. U stvari, Snouden je verovatno prečešljavao servere NSA. „Posao u *Buz Alen Hamiltonu* omogućio mi je pristup spiskovima mašina u čitavom svetu koje je NSA uhakovala”, izjavio je Snouden za *Washington post* pa dodao da je upravo zato i prihvatio taj posao.

Mesecima kasnije, NSA još uvek pokušava da dokuči šta se zaista dogdoило; Snouden nije detaljno objasnio kako je svoj plan sproveo u delo. Ali kao sistem administrator, Snouden je imao pristup unutrašnjem sistemu Agencije, poznatom kao *NSAnet*. Unutrašnja mreža postavljena je nakon 11. septembra kako bi ojačala veze između različitih delova obaveštajne zajednice Sjedinjenih Država. Snouden je bio jedan od oko hiljadu „admina” Agencije za nacionalnu bezbednost koji su imali uvid u mnoge delove sistema (ostali korisnici sa ovlašćenim pristupom tajnim sadržajima nisu imali pristup svim dosjeima). Mogao je da pristupi dosjeima ne ostavljajući elektronski trag. Bio je, prema rečima izvora iz obaveštajne

službe, „korisnik utvara”; mogao je da luta kroz najskrovitije kutke Agencije. Moguće je da je koristio status administratora kako bi nagovorio druge da s njim podele svoje šifre i podatke. GCHQ s punim poverenjem deli britanske tajne materijale sa NSA, a Agencija ih zauzvrat čini dostupnima čitavoj armiji spoljnih saradnika. To je značilo da je Snouden imao pristup i britanskim tajnama, preko njihove paralelne unutrašnje mreže – *GCviki*.

Iako ne znamo kako je tačno Snouden sakupljao podatke, čini se da ih je preuzimao s mreže i skladišto na fleš-memorijama. Isti taj metod je koristio i Mening, koji je preuzeo i *Vikiliks* poslao petsto hiljada diplomatskih depeša Sjedinjenih Država na kompakt-disku s nalepnicom „Lejdi Gaga”, dok je radio u vreloj terenskoj kancelariji nadomak Bagdada.

Fleš-memorije zabranjene su većem delu osoblja. Ali „admin” bi mogao da kaže kako popravlja nečiji korisnički profil te kako mu je memorija potrebna da bi napravio bekap. Fleš bi potom mogao da odnese kako bi premostio „vazdušni zid” između sistema NSA i običnog interneta. Zašto niko nije podigao uzbunu? Zar je čitava Agencija spavala? Sedeći na Havajima, Snouden je imao daljinski pristup serverima NSA, oko osam hiljada kilometara daleko u Fort Midu, preko nečega što je u struci poznato kao sistem terminala. Veći deo zaposlenih već bi bio kod kuće kad bi se Snouden ulogovao u sistem, sa ostrva udaljenog šest vremenskih zona. Dok je Agencija spavala, on je radio. Osim toga, Snouden je bio neverovatno dobar u svom poslu – prema rečima Andersonove, njegove prijateljice iz Ženeve, bio je „kompjuterski genije” – te je mogao neopaženo da se kreće kroz ogromni interni sistem.

Posle nekoliko nedelja na novom poslu, Snouden je rekao svojim nadređenima u Buzu da se ne oseća dobro. Želeo je malo slobodnog vremena i zatražio je neplaćeno odsustvo. Kad su ga pozvali da ga pitaju za zdravlje, rekao im je da ima epilepsiju. Od iste bolesti pati i njegova majka Vendi, koja izlazi iz kuće u pratnji psa vodiča.

A onda, dvadesetog maja, Snouden nestaje.

U svom blogu, Milsova piše o bolu i teskobi koje je osetila shvativši da je E otisao iz njenog života. Do drugog juna postaje očigledno da nešto nije u redu.

Ona piše: „Dok sam strpljivo molila svemir za malo uzbudljiviji život, nisam baš želeta da mi se iskustvo za koje su obično potrebne dve godine sruči na glavu za manje od dve nedelje. Govorim o promenama biblijskih razmara – poplave, prevare, gubitak... Osećam se usamljeno, izgubljeno, shrvano, i očajnički želim da se spasem iz ove šizofrenične situacije”.

Pet dana kasnije, Milsova briše svoj blog. Javno se nosi mišlu da obriše i svoj nalog na Triteru. Za tih nekoliko godina kreativnog rada nakupila je desetine svojih i nekoliko fotografija njenog E-a. Tvituje: „Obrisati ili ne obrisati?” I ne briše.

3. Izvor

Gavea, Rio de Žaneiro, Brazil
Decembar 2012.

„Onaj ko želi da bude čovek mora
pre svega biti nekonformista.”

Ralf Valdo Emerson
Samopouzdanje i drugi eseji

S vrha planine Glava šećera, Rio de Žaneiro izgleda kao strmoglavi vrtlog zelenih i smeđih nijansi. Orlovi na nebu laganu ispisuju spirale. Daleko ispod njih nalazi se centar grada, neboderi koji trepere na suncu. Tik uz njih pružaju se plaže i beskrajna pena tirkiznog mora. Visoko iznad grada stoji, rasirenih ruku, art-deko statua Hrista Iskupitelja.

Čuvene plaže Rija, Kopakabana i Ipanema, prostiru se sa obe strane obale koja oblikom podseća na kandžu. Kopakabana je dugo imala sumnjivu reputaciju. I da, na njoj se zaista mogu naći opscene peščane skulpture oskudno odevenih žena sa velikim zadnjicama, tik kraj zeleno-žuto-plavo-bele brazilske zastave. Ali u današnje vreme, na Kopakabani se uglavnom mogu sresti imućniji stariji ljudi. Malo je drugih koji mogu da priušte život u luksuznim stanovima s pogledom na sanjivu obalu Atlantika. Vikendom ujutru, stanari obližnjih zgrada izlaze da protegnu noge i prošetaju svoje patuljaste kućiće u pelenama. Mladići i devojke na skejt bordima

jure biciklističkom stazom; ima đus-barova, restorana, kafića na otvorenom. Preko ulice, na plaži, preplanuli meštani igraju fudbal – brazilsku nacionalnu opsesiju – ili odbojku. Mnogi stanovnici ove četvrti čitav život provode tu – u vlažnim, zimskim danima sede pod drvećem kaučukovca. Ali devojka sa Ipaneme ne može se sresti često. Veća je verovatnoća da ćete sresti njenu baku.

Od jugozapadne četvrti Rija, po imenu Gavea, put oštro zavija u šumu Tižuka, najveću gradsku šumu na svetu, u kojoj žive tukani i majmuni kapucini. Tu je temperatura često nekoliko stepeni niža nego na plaži pored mora. Vozeci dalje, stići ćete do usamljene planinske kuće. Da li je to nekakav azil za pse? Na metalnoj kapiji visi znak: „Cuidado Com O Cão”: čuvaj se psa. Upozorenje je suvišno: iz kuće dopire mahnito kevtanje i zavijanje. Psi – mali, veliki, crni, smeđi – dočekuju posetioce skačući im na noge; pseći izmet prekriva tropski vrt; planinski potočić žubori negde u blizini. Ako postoji raj za pse mešance, to je sigurno ovo mesto.

Jedini dvonožni stana te kuće jeste Glen Grinvald. Star četrdeset šest godina, Grinvald je jedan od najuglednijih političkih komentatora svoje generacije u SAD. Mnogo pre nego što će ga Snoudenova priča učiniti svetski poznatim, Grinvald je već imao svoju vernu publiku. Po profesiji parničar, proveo je deceniju svog života radeći u federalnom i državnom pravnom sistemu. Iz jevrejske porodice, oštar na jeziku, gej, radikalni i strastven borac za građanska prava, Grinvald je počeo da piše za vreme Bušove vladavine. Godine 2005. napustio je advokatsku praksu kako bi puno radno vreme posvetio pisanju. Njegov blog privukao je veliku čitalačku publiku. Od 2007. godine kao kolumnista piše za sajt Salon.com.

Iz svoga doma u Riju, Grinvald često odlazi da dâ svoje stručno mišljenje na televizijskim mrežama Sjedinjenih Država. To znači da silazi u grad svojom crvenom kijom (koja se oseća na pse), u studio na gradskom hipodromu. Radnici obezbeđenja ljubazno ga pozdravljaju na portugalskom – koji

on tečno govori. U studiju nema ničega osim kamere, stola i stolice. Za pisaćim stolom, kamera ga prikazuje u kostimu neumoljivog advokata: čista košulja, elegantni sako, kravata. Ispod stola, skrivene od pogleda publike u Njujorku ili Sijetlju, Grinvald obično nosi japanke i šorts za plažu.

Ova hibridna garderoba svedoči o većem razdoru između privatnog i profesionalnog života. U privatnom životu, Grinvald je meka srca. Očigledno ne može da okrene leđa životinji u nevolji; on i njegov partner David Miranda sakupili su deset pasa latalica. Čuvaju i tuđe pse, a imaju i mačku. Grinvald i Miranda upoznali su se kada je novinar došao u Rio na dvomesečni odmor 2005; Grinvaldu je bio drugi dan u gradu, odmarao se i leškario na plaži. Brzo su se zaljubili jedan u drugog; Grinvald kaže da je prešao da živi u Mirandinom rodnom gradu na brazilskoj obali zato što federalni zakoni Sjedinjenih Država nisu priznavali istopolne brakove (sada ih priznaju). Miranda radi kao Grinvaldov asistent. Kad ga upoznate, Grinvald je blag, druželjubiv, brbljiv i ljubazan.

Međutim, u profesionalnom životu, Grinvald je sasvim drugačiji: ratoboran, neumoljiv, sarkastičan i predan poslu. Neumoljivo napada ono što je, po njegovom mišljenju, lice merje zvanične politike Sjedinjenih Država. Grinvald je bio oštar kritičar administracije Džordža V. Buša, kao i Obame. Ozbiljno je narušio reputaciju Vašingtona. Građanska prava, napadi bespilotnim letelicama, ratovi u inostranstvu, mešanje u poslove muslimanskog sveta koje ima užasne posledice, zaliv Gvantanamo, američki „režim globalne torture” – sve se to našlo na udaru Grinvaldovog oštrog pera. U dugim, ponekad burnim tekstovima, komentarisao je navodne zločine vlade Sjedinjenih Država širom sveta. Grinvaldovo javno izrečeno mišljenje o privatnosti čini ga verovatno jednim od najpoznatijih američkih kritičara vladinog nadzora.

Obožavaoci ga smatraju za radikalnog junaka u revolucionarnoj tradiciji Tomasa Pejna, hrabrog novinara i autora pamfleta. Neprijatelji ga vide kao iritantnog aktivistu, čak i

izdajnika. Dve njegove knjige govore o međunarodnoj politici i zloupotrebi službenog položaja za vreme Bušovog režima. Treća, *Sloboda i pravda za neke* (2011), bavi se pitanjem dvostrukih standarda u američkom pravnom sistemu. Grinvald uverljivo zastupa stav da postoji jedan zakon za slabe i nemoćne, i drugi za one na visokim položajima koji krše zakon i svaki put prođu nekažnjeno. Knjiga zadire u temu koju i Grinvald i Snouden smatraju veoma značajnom: skandal oko protivzakonitog prisluškivanja u Beloj kući pod Bušovom upravom i činjenicu da niko nikada nije kažnjen za to.

U avgustu 2012, Grinvald je napustio Salon.com i pri-družio se *Gardijanu* kao slobodni kolumnista. Bio je to pravi izbor. Urednik časopisa, Alan Rusbridžer, smatra da *Gardijan* predstavlja izdavački poduhvat drugačiji od većine američkih novina – da manje pažnje poklanja profesionalnoj distanci i ograničenjima koja, s pravom ili ne, utiču na veliki deo američkog novinarstva. Više nego većina drugih medija, *Gardijan* je prihvatio nove digitalne tehnologije koje su drastično posremetile pređašnji poredak. Sam Rusbridžer izneo je sledeće zapažanje: „Mislim da smo bili spremniji od drugih da prihvatimo činjenicu da novine mogu bolje da prikažu događaje u svetu tako što će dati reč većem broju različitih glasova. To nikako ne moraju da budu samo klasični novinari, koji danas svoje tekstove objavljaju na mnoštvu različitih platformi, i to najrazličitijim stilom. Tako je i Grinvald završio u *Gardijanu*”.

Na taj način, Grinvald predstavlja otelotvorene debate oko toga šta znači biti novinar u dvadeset prvom veku, u ovom novom, bučnom svetu digitalnog samoizdavaštva, u kom vrvi od blogera, građana reportera i Twitera. Neki su ovaj digitalni ekosistem izvan klasičnog novinarstva nazvali osmom silom, kako bi je razlikovali od one sedme. Holivud je čak taj naziv iskoristio za film o *Vikiliku*.

Međutim, Rusbridžer dodaje: „Grinvald nije baš srećan kad ga opisuju kao pripadnika osme sile – uglavnom zbog toga što ljudi iz sveta politike i zakonodavstva, kao i

novinarstva, uporno pokušavaju da ograniče zaštitu (na primer, kad su u pitanju izvori ili tajne) ljudima koje smatraju za prave novinare (ali imaju problema da ih tako definišu. No sasvim je sigurno da je on po jednom nogom u oba tabora, i starom i novom”.

Naravno, Grinvald veruje u gerilski pristup novinarstvu – ali takav, prema njegovim rečima, koji mora biti zasnovan na činjenicama, dokazima i dokazivim podacima. Obično se služi detaljima kako bi uništio svoje protivnike, prihvatajući napomene vodećih listova u proveri izvora i informacija, kao što su *Vašington post* i *Njujork tajms*.

U veoma informativnom razgovoru sa Bilom Kelerom, bivšim urednikom *Njujork tajmsa*, Grinvald priznaje da su „mediji pod vođstvom establišmenta” u poslednjih nekoliko godina pružili nekoliko primera „vrhunskog novinarstva”. Međutim, tvrdi da je osnovni model u novinarstvu Sjedinjenih Država – da izveštač ostavlja po strani svoje subjektivno mišljenje u interesu veće istine – doveo do „katastrofnog novinarstva” i veoma opasnih navika. Među njima navodi i preveliku popustiljivost prema savremenoj vlasti Sjedinjenih Država i lažno poistovećivanje istinitog i neistinitog stanovišta, u interesu „ravnoteže”.

Ideja da novinari ne smeju da imaju sopstveno mišljenje ravna je mitu, tvrdi Grinvald. Posebno se gnuša jedne klase novinara: onih koji se, po njegovom mišljenju, ponašaju kao lakrdijaši Bele kuće. Njih naziva ljudcima. Tvrdi kako, umesto da pozove moćnike na odgovornost, štampa u Vašingtonu često igra ulogu njihovog kurira. Međutim, Keler, zajedno sa drugim pronicljivim urednicima, nudi sopstvenu kritiku „advokatskog novinarstva”. On kaže: „Stvar je u sledećem: kad jednom javno iznesete svoje ‘subjektivne pretpostavke i političko opredeljenje’, u ljudskoj je prirodi poželeti da ih branite, i dolazite u iskušenje da obezvređujete činjenice, ili da postavljate argumente tako da podržavaju vaše stanovište”.

U narednih nekoliko meseci, Grinvaldova lična vrsta advokatskog novinarstva privući će veću pažnju javnosti nego što je mogao i da sanja.

U decembru 2012. jedan od Grinvaldovih čitalaca poslao mu je imejl. Taj imejl ni po čemu se nije isticao među ostalima; Grinvald je primao desetine takvih svakoga dana. Pošiljalac se nije potpisao. On (a mogla je biti i ona) piše: „Imam nešto što bi vas moglo zanimati”.

„Zvučao je veoma neodređeno”, priseća se Grinvald.

Tajanstveni pošiljalac imao je neobičan zahtev: tražio je od Grinvalda da instalira program za PGP enkripciju na svom laptopu. Kad se pokrene, taj program omogućava dvema stranama da vode šifrovani razgovor preko interneta. Ako se pravilno koristi, PGP garantuje privatnost (Inicijali su skraćenica za „pretty good privacy” – prilično dobra privatnost) i sprečava posredni napad treće strane. Izvor nije objasnio zbog čega su ovako neobične mere bile neophodne.

Grinvald nije imao ništa protiv – već je neko vreme planirao da instalira program koji su već uveliko koristili novinari istraživači, *Vikileaks* i svi ostali koji su sumnjali da ih vlada prisluškuje. Međutim, imao je dva problema. „U suštini, ja sam kompjuterski nepismen”, priznao je. Osim toga, Grinvald je imao i nejasan osećaj da bi osoba koja insistira na enkripciji mogla biti pomalo luda.

Nekoliko dana kasnije, stigao je još jedan imejl. Sagovornik ga je pitao: „Jesi li uradio šta sam ti rekao?”

Grinvald je odgovorio da nije. Tražio je još malo vremena. Prošlo je još nekoliko dana. Stigao je još jedan imejl. Sagovornik je bio uporan: „Jesi li uradio šta sam ti rekao?” Nemajući kud, Grinvaldov tajanstveni sagovornik ovog puta pokušao je da primeni drugačiju strategiju. Napravio je privatni snimak u kome korak po korak objašnjava kako sa interneta skinuti pravi program za enkripciju – pravi vodič za neupućene.

Snimak nije bio ništa manje tajanstven: autor je ostao anonimан, prisutan samo iza kamere. Na snimku su bila samo uputstva. „Video sam kompjuterski ekran i grafički prikaz. Nisam mu video ruke. Bio je veoma oprezan”, tvrdi Grinvald.

Novinar je pogledao snimak. Međutim, pritisnut drugim obavezama, nije našao vremena da ga primeni u praksi. Zaboravio je na njega. „Hteo sam to da uradim. Često sarađujem sa hackerima”, rekao je Grinvald. „Međutim”, dodao je, „on se nije dovoljno potrudio da bi dospeo visoko na moju listu prioriteta”.

Pet meseci kasnije, kada su se sastali u Hongkongu, Grinvald je shvatio kako njegov potencijalni izvor s kraja 2012. nije bio niko drugi do Edvard Snouden. Snouden je bio jedan od Grinvaldovih redovnih čitalaca. Dopadao mu se Grinvaldov pogled na svet, njegova energičnost i neumoljivi stavovi o vlasti, pa je pokušao da stupi u kontakt sa njim, ali nije imao uspeha. „Snouden mi je rekao: ‘Ne mogu da verujem da nisi to uradio. Mislim: Kakav kretен!’”

Snouden je bio na Havajima, hiljadama kilometara daleko od Brazila. Šanse da se fizički sretnu bile su minimalne. A opet, Grinvald je bio suviše zauzet drugim poslovima čak i da bi sledio Snoudenova jednostavnna uputstva za enkripciju. Potencijalnog doušnika to je sigurno veoma iznerviralo. Grinvald kaže: „Sigurno je mislio: ‘Ja sam ovde spreman da stavim glavu u torbu, da dignem ruke od života, da me ubiju, da javnosti prosledim najveći contingent informacija u istoriji, a on [Grinvald] ne može da nađe vremena čak ni da instalira program za enkripciju.’”

Usled ovog peha sa PGP programom, nekoliko nedelja prošlo je bez ikakvog razvoja događaja. Činilo se da Snouden nema bezbedan način da se obrati Grinvaldu. Kolumnista, koji i dalje nije znao ništa o čitavom slučaju, pisao je polemike u svom udaljenom planinskom domu. Nestašni majmuni povremeno bi izašli iz džungle, napadali pse i gađali ih grančicama, a zatim se povlačili među bambuse i šiblje.

Grinvald je često provodio vreme sa svojim životinjama; smatra kako je to dobar način da skrene pažnju sa politike i nezaustavljive bujice komentara na Tvitiju.

Krajem januara 2013. Snouden je odlučio da pokuša da dopre do njega na drugačiji način. Poslao je imejl Lori Poitras. Nadao se da će na taj način anonimno stupiti u kontakt sa režiserkom dokumentarnih filmova koja je bila Grinvaldova priateljica i bliska saradnica. Poitrasova je bila još jedan od vodećih kritičara službi bezbednosti Sjedinjenih Država – i jedna od njihovih poznatijih žrtava. Gotovo čitavu deceniju, Poitrasova je radila na trilogiji dugometražnih filmova o Americi nakon 11. septembra. Prvi film *Moja zemlja, moja zemlja*, iz 2006, uspešan je portret Iraka u periodu neposredno nakon napada Sjedinjenih Država, predstavljen kroz priču sunitskog iračkog doktora koji se kandidovao na izborima nakon svrgnuća Sadama Huseina, 2005. godine. Film je topao, potresan, interesantan i hrabar – odlično delo nominovano za Oskara 2007.

Sledeći film Poitrasove, *Zakletva*, iz 2010, snimljen je u Jemenu i zalivu Gvantanamo. Bavi se sudbinama dvojice stavnika Jemena uhvaćenih u vihor Bušovog antiterorističkog rata. Jedan od njih, po imenu Salim Hamdan, optužen je da je vozač Osame bin Laden i zatvoren u Gvantanamu; onaj drugi, Hamdanov šurak, bivši je Bin Ladenov telohranitelj. Kroz njihovu priču, Poitrasova je uputila snažnu, ljudsku kritiku mračnim godinama vladavine Buša i Čejnija.

Zvanični odgovor Sjedinjenih Država bio je neverovatan. Šest godina, od 2006. do 2012, agenti Državne bezbednosti zaustavljali su Poitrasovu svaki put kad uđe u zemlju. To se, po njenim rečima, dogodilo četrdesetak puta. Agenti bi je svaki put ispitali, oduzeli joj laptop i mobilni telefon, i tražili da čuju sa kim je išla da se nađe. Oduzeli bi joj kameru i beleške. Ponekad bi je zadržali i tri-četiri sata. Nikada nisu pronašli ništa protivzakonito.

Jednom prilikom, 2011, kad su je zaustavili na međunarodnom aerodromu *Džon F. Kenedi* u Njujorku, odbila je da odgovara na pitanja o svom poslu, pozivajući se na Prvi amandman. Policajac na granici joj je rekao: „Ako ne odgovorite na naša pitanja, pronaći ćemo potrebne odgovore na vašim elektronskim uređajima”.

Na ovo maltretiranje Poitrasova je odgovorila novom strategijom. Postala je stručnjak za enkripciju. Naučila je kako da zaštiti materijal svojih izvora i osjetljive informacije. Bilo joj je jasno zašto je to ponekad veoma važno, imajući u vidu vrhunske špijunske sposobnosti NSA. Više nije na put nosila elektronsku opremu. Mudro je odlučila da svoj sledeći film u potpunosti snimi izvan Amerike. Privremeno se preselila u Berlin.

Godine 2012, Poitrasova je radila na poslednjem delu trilogije. Ovoga puta, tema je bila Amerika i zabrinjavajuće pojačan nadzor unutar zemlje. Jedan od njenih sagovornika bio je i Vilijam Bini, doušnik iz NSA.

Bini je bio matematičar koji je u Agenciji radio gotovo četrdeset godina. Pomogao je u automatizaciji prislушкиvanja izvan granica Sjedinjenih Država. Napustio je Agenciju 2001. i na svetlost dana izneo domaću špijunažu.

Tog leta, Poitrasova je snimila kratak dokumentarac za internet stranicu *Njujork tajmsa*: bio je to deo dužeg filma na kom je trenutno radila. U članku koji je tim povodom objavljen u *Tajmsu* Poitrasova je opisala kakav je osećaj kad vas NSA „uzme na Zub”.

Snouden je izdaleka posmatrao kakvom je šikaniranju podvrgnuta Poitrasova. Znao je ko je ona i kroz šta je prošla. Kada ga je kasnije novinar *Tajmsa*, Peter Mas, upitao zašto se obratio baš Grinvaldu i Poitrasovoj, a ne Peterovom časopisu, Snouden je odgovorio: „Posle 11. septembra, mnogi od najvažnijih medija u Americi digli su ruke od svoje dužnosti da drže vlast pod kontrolom, iz straha da će delovati antipatriotski, i tako propasti na tržištu u tom periodu izraženog

nacionalizma. Iz poslovnog ugla, to je bila dobra strategija; međutim, iako je išla naruku institucijama, na kraju je skupo koštala američku javnost. Najveće novine i agencije tek danas počinju da se oporavljaju od ovoga”.

U nastavku je dodao: „Lora i Glen su dvoje od nekoliko novinara koji su tokom čitavog tog perioda hrabro pisali i pričali o kontroverznim temama, iako suočeni sa zastrašujućim ličnim kritikama i pritiskom, kom je posebno Lora bila podvrgnuta... Pokazala je hrabrost, lično iskustvo i veštinu, neophodne da bi se izašlo na kraj sa najverovatnije najopasnijim zadatkom za jednog novinara – izveštavanjem o skrivenim zločinima najmoćnije vlade na svetu – i zato sam smatrao da je ona logičan izbor”.

U Berlinu, Poitrasova se zamislila nad imejлом koji joj je poslao Snouden. „Ja sam viši pripadnik obaveštajne zajednice. Ovo neće biti gubljenje vremena...” (Ova je tvrdnja bila pomalo preterana. Ne kad je u pitanju Snoudenov pristup povrljivim materijalima; preteroao je kad je u pitanju opis radnog mesta – bio je relativno nov, mladi analitičar.) Snouden joj je tražio šifru. Pristala je da mu je dâ. Preduzela je i druge korake kako bi uverila Snoudena, koji je u tom trenutku još uvek bio anoniman izvor, da ume da obezbedi njihovu komunikaciju. „Veoma brzo sam se zainteresovala”, kaže Poitrasova. „U tom trenutku, mislila sam da je njegova priča ili istinita ili je u pitanju zamka. Dvoumila sam se. S jedne strane, mislila sam: čoveče, imam osećaj da je ovo prava stvar.”

Poitrasova mu je odgovorila: „Ne znam da li si ozbiljan, lud, ili samo pokušavaš da me uvučeš u zamku.”

Snouden je odgovorio: „Neću te ništa pitati. Samo ću nešto da ti ispričam”.

Poitrasova je pitala Snoudena da li je video njen dosije, podatke sa njenih saslušanja prilikom ulaska u Sjedinjene Države. Odgovorio je da nije. Međutim, ipak je objasnio kako ju je „odabrao” zbog pritiska kom je bila izložena. Bezbednosne službe bile su u stanju da prate i osmatraju „bilo koga”, ne

samo Poitrasovu – bez obzira na to u kojoj se zemlji, gradu ili ulici nalaze, rekao je. „Siguran sam da ti se takav sistem ne dopada. Samo ti možeš da ispričaš ovu priču”.

Poitrasova je u ovom najranijem periodu bila možda čak i podložnija paranoji nego Snouden. I dalje je sumnjala kako vlada kuje mračnu zaveru protiv nje. U međuvremenu, Snouden je na Havajima sprovodio rigorozne mere bezbednosti. Nikada nije stupao u kontakt sa Poitrasovom od kuće ili iz kancelarije. „Jasno mi je stavio do znanja da mu nije lako da stupi u kontakt sa mnom. Pronaći će novo mesto sa kojeg će pokušati to da uradi. Smislio je neki način”, kaže Poitrasova.

Imejlovi su nastavili da stižu, u proseku jednom nedeljno. Dolazili su obično vikendom, kad bi Snouden uspeo da se iskrade. Zvučali su ozbiljno, mada bi se u njima povремeno pojavilo i malo humora. U jednom trenutku, Snouden je posavetovao Poitrasovoj da stavi mobilni telefon u zamrzivač. „Snouden sjajno piše. Njegovi imejlovi bili su odlični. Sve što mi je poslao čitala sam kao dobar triler”, priseća se Poitrasova. Snouden je želeo da održava redovnu korespondenciju, ali mu je očigledno bilo teško da pronađe bezbedno mesto sa kog bi mogao da piše. Nije bilo ličnih podataka, o njemu se gotovo ništa nije moglo naslutiti iz njegovih imejlova.

A onda je Snouden bacio bombu. Rekao je kako se domogao Predsedničke direktive 20, tajnog dokumenta od 18 strana objavljenog u oktobru 2012. U njemu je pisalo kako je Obama u potaji naredio višim zvaničnicima državne bezbednosti i obaveštajnih službi da sastave spisak potencijalnih inostranih meta za kompjuterske napade Sjedinjenih Država. Ne za odbranu, već za napad. Agencija je prislушкиvala optičke kablove i telefonske linije u čitavom svetu, rekao je Snouden, i dodao kako sve to može i da dokaže. „Umalo da se onesvestim”, rekla je Poitrasova.

U tom trenutku, režiserka je potražila pouzdane kontakte koji bi joj pomogli da se uveri u autentičnost Snoudenovih tvrdnji. U Njujorku je stupila u kontakt sa Američkom unijom

za građanska prava (ACLU). Na večeri u Vest Vildžu razgovarala je sa Bartonom Gelmanom iz *Vašington posta*. Gelman, američki stručnjak za bezbednost, rekao je kako mu se izvor čini verodostojnim. Međutim, izgledalo je kao da izbegava odgovor. U međuvremenu, izvor joj je jasno stavio do znanja da želi da se i Grinvald uključi u projekat. Vrativši se u Nemačku, Poitrasova je veoma oprezno nastavila da sprovodi plan. Bilo je logično pretpostaviti da je američka ambasada u Berlinu drži pod prismotrom. Snimajući svoj najnoviji dokumentarni film, Poitrasova je bila u kontaktu sa Džulijanom Asanžom, zakletim neprijateljem Vašingtona, koji se od leta 2012. krio u ambasadi Ekvadora u Londonu. Između ostalog i zbog toga sa kakvim se ljudima viđala, bila je pod budnim okom bezbednosnih snaga SAD, i bilo je logično pretpostaviti da prate sva konvencionalna sredstva komunikacije kojima se služi. Telefon joj nije bio od koristi; imejl nije bio bezbedan. Kako je mogla svom prijatelju Grinvaldu išta da kaže o tajanstvenom izvoru sa kojim se dopisuje?

Morali su fizički da se sretnu. Krajem marta, Poitrasova se vratila u Ameriku. Odatle je poslala Grinvaldu poruku, predlažući mu da se sretnu oči u oči, bez elektronskih uređaja.

Grinvald je ionako trebalo da doleti u Njujork kako bi učestvovao u Savetu Američko-islamskih odnosa (CAIR), organizaciji za odbranu građanskih prava muslimana. Našli su se u holu Grinvaldovog hotela *Meriot* u Jonkersu – na neverovatnoj, „jezivoj“ sceni onoga što će postati prvi korak u najznačajnijem odlivu informacija u istoriji američkih obaveštajnih službi.

Poitrasova je pokazala Grinvaldu dva imejla. Nije ni sluтила da je nepoznati izvor već pokušao da stupi u kontakt sa samim Grinvaldom. Da li je bio iskren? Ili samo uljez koji pokušava da je namami u zamku? Poitrasova je bila uzbudena i nervozna, želeta je da joj neko potvrди o čemu je reč. „U imejlovima nije bilo nikakvih detalja. Izvor se nije identifikovao. Nije rekao gde radi“, kaže Grinvald.

Umesto činjenica, imejlovi su nudili radikalni lični manifest – intelektualnu šemu razloga zbog kojih je Snouden bio spreman da oda poverljive materijale, i kakve će biti neizbežne i korenite posledice njegovih postupaka. „Bilo je to filozofsko objašnjenje šta je želeo da postigne i zašto je bio spreman da na sebe preuzme toliki rizik”, kaže Grinvald. Izvor je delovao uverljivo: „Lora i ja instinkтивно smo osetili da u njegovim rečima ima dosta iskrene strasti. Oboje smo shvatili da su mejlovi istiniti. [Zvučali su] otmeno i prefinjeno, a ne kao ludačko buncanje”.

Počeli su da formiraju sliku inteligentnog, politički informisanog, racionalnog pojedinca, koji već dugo kuje neki plan. Izvor ga je otkrivao, korak po korak. Novinari su morali da čekaju svaku novu epizodu. „Pričao je kao da preuzima veliki rizik odajući nam veoma ozbiljne informacije”, kaže Grinvald. „Nije zvučao površno ili sumanuto.”

U razgovoru sa Poitrasovom, Grinvald je smislio sopstveni plan. Smatrao je da priča, kako bi imala uticaja, mora da probudi široko interesovanje. Ljudi će se zainteresovati samo ukoliko bi izvor mogao da im predstavi uverljiv dokaz protivzakonitih i pogrešnih poteza NSA koji su prevazilazili sve okvire demokratskog mandata. Najbolji način da to uradi bio bi da se domogne dokumenata o nacionalnoj bezbednosti: bez njih, biće teško pokrenuti ova ozbiljna pitanja.

Izvor se ponašao neočekivano. Poitrasova je prepostavljala da će želeti da ostane anoniman. Na kraju krajeva, ako se pojavi u javnosti, zakon će se obrušiti na njega. Ali Snouden joj je rekao: „Neću brisati metapodatke. Nadam se da ćete nacrtati metu na mojim leđima i reći celom svetu da sam ovo uradio sâm”.

U drugom imejlu, Snouden je rekao da je „najteži deo” izvlačenja dokumenata završen, ali da sada počinje nova, opasna faza. „Osećala sam da je mnogo toga u igri”, rekla je Poitrasova. „Bio je iskreno zabrinut da bi njegova porodica i prijatelji

mogli da budu umešani u to. Nije želeo da ostane anoniman. Nije želeo da drugi ispaštaju zbog njegovih postupaka.”

Snouden je, izgleda, bio svestan toga da će ga njegovi postupci najverovatnije odvesti u zatvor. Upozorio ih je: „Morate da smanjite svoja očekivanja. U jednom trenutku ja ću postati nedostupan”.

Jednom kad su zaista uspostavili uzajamno poverenje, Poitrasova je rekla Izvoru kako bi volela da ga intervjujiše. Rekla je Snoudenu kako mora da definiše razlog zbog kojeg na sebe preuzima toliki rizik. To je bilo veoma važno.

Snoudenu intervju nije pao na pamet. No to je bila dobra ideja: njegov cilj bio je da dokumenta iznese pred svet. Recao je kako već četiri godine razmatra na koji način da objavi te materijale. U jednom trenutku, palo mu je na pamet da ih ponudi Asanžu. Na kraju je odustao od toga. *Vikileaks*ov sajt za postavljanje dokumenata bio je oboren, a Asanž je bio pod prizmotrom, izolovan u stranoj ambasadi. Čak i sa Asanžovim veštinama na polju bezbednosti, Snouden je shvatio da bi bilo teško probiti se do njega. Pred kraj proleća 2013, već je razmišljao o konačnom susretu sa novinarima.

„Trebaće mi šest do osam nedelja da se pripremim za to”, napisao je Snouden.

Šta je „to” tačno značilo, i dalje je bilo nejasno i primamljivo. Poitrasova se vratila u Berlin. Grinvald se vratio u Rio. Nastavio je da živi svojim životom. Tajanstveni izvor bio je zanimljiv. Međutim, kao što je često slučaj sa novinarskim pričama, „to” je moglo biti i manje privlačno nego što se činilo; tek jedan od novinarskih čorsokaka. „Nisam sedeо skrštenih ruku i maštao o tome. I dalje je moglo da se ispostavi da je sve zajedno laž”, rekao je Grinvald. Kako su nedelje prolazile, činilo mu se sve manje verovatnim da će se išta dogoditi. „Gotovo uopšte nisam razmišljao o tome.”

Sredinom aprila, Grinvald je primio imejl od Poitrasove. Pisala mu je kako će mu Fedeks uskoro doneti pošiljku. U međuvremenu nisu često bili u kontaktu; Grinvald i dalje nije nabavio program za enkripciju. Međutim, paket poslat preko Fedeksa bio je jasan znak da stvari idu svojim tokom i da je, Grnivaldovim rečima, „orao sleteo”.

Paket je stigao; u njemu su bile dve fleš-memorije. Grinvald je isprva pomislio kako se na njima nalaze poverljivi dokumenti „zaštićeni slojevima i slojevima šifara i linuks programa”. U stvari, na njima je bila instalaciona verzija programa koji su Grnivaldu omogućili da koristi osnovni program za bezbedno čakanje.

Snouden je ponovo stupio u kontakt sa Poitrasovom: „Treba da dođete. Hoću da se nađem sa vama. Ali opasno je”.

To je bila sledeća faza njihovog plana. Snouden je nameравао да iznese jedan pravi dokument. Fajl će im otkriti saradnju između NSA i džinovskih internet korporacija, sklopljenu u okviru tajnog programa poznatog kao PRIZMA (PRISM). „Neki će dobiti infarkt kad se ovo pročuje”, tvrdio je Snouden.

Snouden nije želeo da Poitrasova bude direktno umešана; zamolio ju je da ga uputi na druge novinare koji bi mogli da objave priču, a da je ne povežu sa njim. Želeo je da proširi svoju mrežu.

Poitrasova je ponovo odletela u Njujork na sastanak sa nekim za koga je prepostavljala da je viši činovnik obaveštajne službe. Prepostavljala je da će se susret odigrati negde na istočnoj obali Sjedinjenih Država – najverovatnije u Baltimoru, ili na nekom seoskom imanju u Merilendu. Za snimanje je tražila najmanje pola dana, mada bi idealno bilo kada bi imali ceo dan. Izvor joj je onda poslao šifrovan dokument. U njemu je bila pauerpoint prezentacija PRIZME. I još jedan dokument, koji ju je potpuno iznenadio: „Vaša destinacija je Hongkong”.

Idućeg dana, Poitrasova je dobila još jednu poruku, u kojoj joj je izvor prvi put odao svoje ime: „Edvard Snouden”.

Ime joj nije značilo ništa; Poitrasova je znala da će, ako potraži Snoudenovo ime na Guglu, to istog trena skrenuti pažnju NSA. Zajedno s porukom, dobila je mapu, spisak pravila o tome kad i gde će se naći, i cedulju na kojoj je pisalo: „Ovo sam ja. Ovo je ono što će reći o meni. Ovo su informacije koje imam”.

Snouden je potom stupio u kontakt sa samim Grinvaldom, preko njegovog novog, šifrovanog kanala. „Sarađivao sam sa tvojom prijateljicom... Moramo da razgovaramo, hitno.”

„Uzbunjivač” je konačno imao nešto za čime je žudeo gotovo pola godine – direktnu, zaštićenu vezu sa neuhvatljivim piscem. Izvor je očigledno bio upoznat sa Grinvaldovim radom. Počeli su da razmenjuju poruke. Snouden je napisao: „Možeš li da dođeš u Hongkong?”

Ovaj se zahtev Grinvaldu učinio zaista neobičnim, i zaista ga je zbunio: šta bi neko ko radi za Agenciju za nacionalnu bezbednost SAD radio u bivšoj britanskoj koloniji, delu komunističke Kine, toliko daleko od Fort Mida? „Nije mi bilo jasno kakve veze Hongkong ima sa tim”, kaže Grinvald. Prvi mu je poriv bio da ne učini ništa. Radio je na nečemu što mu se u to vreme činilo važnim; bližio mu se i rok za predaju rukopisa knjige. „Malčice sam odugovlačio”, priznaje.

Snouden je pokušao još jednom, preko Poitrasove, tražeći joj da nagovori Grinvalda da „istog trena” dođe u Hongkong.

Dok je sedeо sam u hotelskoj sobi u Kini i čekao da ga svakog trenutka otkriju, Snoudena je hvatala panika. Njegov plan da pobegne sa paketom poverljivog materijala koji je preuzeo sa servera NSA i GCHQ-a do tog trenutka tekao je savršeno glatko. A to je trebalo da bude onaj teži deo. Ali lakši deo – proslediti materijal novinarima istomišljenicima – pokazao se znatno komplikovanijim.

Grinvald je preko četa stupio u kontakt sa Snoudenom. „Voleo bih da imam malo konkretniju predstavu o tome zašto idem čak tamo i šta ja time dobijam?”

Naredna dva sata Snouden je objašnjavao Grinvaldu kako da pokrene jedan od najbezbednijih programa za komunikaciju, koji koristi šifrovani mrežu Tor. Konačno su uspeli. Snouden je onda, naizgled potpuno opušteno, napisao: „Poslaću ti nekoliko dokumenata”.

Snoudenov „paket dobrodošlice” sadržao je dvadesetak dokumenata preuzetih iz najstrože čuvanih dosijea NSA, od kojih je većina nosila oznaku „strogovo poverljivo”: Među njima su bili i slajdovi o programu PRIZMA. Bilo je dokumenta koji su upotpunjavali priču o programu STELAR VIND, glavnem predmetu najnovije Grinvaldove knjige o nekažnjennim zločinima na najvišem državnom vrhu.

To je, jednostavno, bilo blago – prava riznica neverovatnih podataka. Na prvi pogled, ti dokumenti navodili su na pomisao da je NSA namerno, po svoj prilici lažima, zamazivala oči Kongresu o prirodi svoje prizmore unutar granica Sjedinjenih Država. Grinvald je izjavio: „Ja uvek sve posmatram kroz ponašanje pasa. Snouden se prema meni ponašao kao prema psu, mašući mi poslasticom ispred nosa. Pokazivao mi je strogovo skrivene programe NSA. To je bilo neverovatno. Iz NSA nikada ništa nije procurilo u javnost. Od same pomisli na to srce mi se uzlupalo”.

Snouden je bio dovoljno pametan da napomene kako je to bio samo početak – i da je u prilici da može da podeli još mnogo strogovo čuvanih tajni. Grinvaldu je bilo jasno. Uzeo je telefon i pozvao Džanin Gibson, urednicu njujorške redakcije *Gardijana*. Rekao je da je hitno. Kad je počeo da joj priča o dokumentima NSA, Gibsonova ga je prekinula rečima: „Mislim da o tome ne treba da pričamo preko telefona”. Predložila mu je da dođe u Njujork.

Dva dana kasnije, u petak, 31. maja, Grinvald je sa međunarodnog aerodroma Galiao u Rio de Žaneiru odleteo za

Njujork i otišao pravo u redakciju *Gardijana* u Sohou. Ušao je u kancelariju Gibsonove i rekao joj kako bi njegov odlazak u Hongkong omogućio *Gardijanu* da sazna više o tom tajanstvenom izvoru.

Izvor je mogao da pomogne u tumačenju pribavljenih dokumenata. Mnogi od njih bili su tehničkog sadržaja – odnosili su se na programe i tehniku presretanja informacija, metode za čije postojanje nije znao gotovo niko izvan NSA. Većina ih nije bila pisana jezikom ljudi, već nekom čudnom leksikom, poznatom samo upućenima. Nekolicina dokumenta nije imala nikakvog smisla, bila je razumljiva otprilike koliko i drevne asirske glinene pločice.

„Sve je to bilo veoma ozbiljno. A najuzbudljivije je bilo to što nije bilo nezamislivo”, kaže Grinvald.

„Snouden je odabrao dokumente koji su mi bili veoma zanimljivi. Zainteresovali su i sve u *Gardijanu*. Neki od njih bili su jednostavno neverovatni. A pred nama je bio tek maleni vrh ledenog brega.”

Stuart Milar, zamenik urednika američkog *Gardijana*, uključio se u raspravu. Oboje Grinvaldovih prepostavljenih smatrali su da je Snoudenov manifest delovao suviše kitnjašto. Izvor je, pomalo snobovski, govorio o sopstvenoj filozofiji i burnom „putu bez povratka” na koji je krenuo. Iz današnje perspektive, Snoudenov oprez bio je sasvim razumljiv: na kraju krajeva, upravo se spremao da postane najtraženiji čovek na svetu.

Međutim, urednici *Gardijana* shvatili su da im možda predstoji buran period – spremali su se da izazovu gnev NSA, FBI-ja, CIA, Bele kuće, Stejt departmента i verovatno još mnogo drugih vladinih institucija, toliko tajnih da zvanično nisu ni postojale.

Gibsonova i Milar složili su se da je jedini način da se uvere u verodostojnost izvora taj da ga lično upoznaju. Grinvalda je sledećeg dana čekao šesnaestotčasovni let do Hongkonga. Za sopstveni račun, i Poitrasova se uputila tamo.

Međutim, Gibsonova je timu dodelila i trećeg člana, dugogodišnjeg dopisnika *Gardijana* iz Vašingtona, Juana Makaskila. Makaskil, šezdesetjednogodišnji politički izveštac iz Škotske, bio je iskusni profesionalac. Bio je staložen i uvek skroman. Svi su ga voleli. Osim Poitrasove. Ona je bila sve više uznemirena. Po njenom mišljenju, pojavljivanje još jedne osobe moglo bi da uplaši izvor, koji je već bio na ivici nerava. Makaskilovo prisustvo moglo bi ga otuđiti, a možda i prekinuti čitavu operaciju. „Insistirala je da on ne podje sa nama”, kaže Grinvald. „Bila je potpuno van sebe.” Grinvald je pokušao da utiče na njen stav, ali bez uspeha. Veče uoči puta, Poitrasova i Grinvald posvađali su se prvi put u životu. Njihovi odnosi bili su veoma napeti. U tom trenutku, Grinvald je o Makaskilu mislio kao o zvaničnom predstavniku *Gardijana* – opreznom i dosadnom. Kasnije je uvideo da je Škot imao najradikalniji stav među njima troma, i da je bio spreman da objavi mnogo toga što je bilo od javnog interesa.

Na njujorškom aerodromu, nesložni trio ukrcao se na let *Kataj Pacifika*. Poitrasova je sedela u zadnjem delu aviona. Ona je sama platila svoj put. Grinvald i Makaskil, čije je karte platio *Gardijan*, sedeli su bliže prednjem delu aviona, u višoj ekonomskoj klasi. „Mrzim ekonomsku klasu!”, rekao je Grinvald i dodao da je jedva oka sklopio otkako je doleteo iz Brazila, četrdeset osam sati ranije.

Dok je avion na letu CX831 ubrzavao i poletao, obuzeo ih je osećaj slobode. Gore u vazduhu nema interneta – ili ga barem nije bilo u junu 2013. Bio je to prostor do kog, u tom trenutku, čak ni svemoćna NSA nije mogla da dopre. Kad se ugasio znak za obavezno vezivanje pojaseva, Poitrasova se pri-družila Grinvaldu u višoj klasi: ispred njegovog sedišta našla je prazno mesto. Donela je poklon koji su oboje jedva čekali da otvore: još jednu fleš-memoriju. Snouden joj je uspešno do-stavio još jednu pošiljku tajnih dokumenata NSA. Najnovija pošiljka bila je daleko veća od početnog „paketa dobrodošli-će”. Sadržala je tri-četiri hiljade fajlova. Ostatak putovanja

Grinvald je proveo čitajući dokumente. Nije mogao da spava. Bio je kao ošamućen: „Nisam ni na trenutak mogao da skrenem pogled sa ekrana. Preplavio me je adrenalin”. S vremena na vreme, dok su ostali putnici dremali, Poitrasova bi usta-la sa svog mesta u zadnjem delu aviona i sa osmehom prišla Grinvaldu. „Kikotali smo se i smeškali kao deca. Vikali smo, grlili se i igrali između sedišta”, kaže on. „Namerno smo bili glasni.” Njihovo veselje probudilo je neke od putnika, ali oni nisu marili za to.

Sve je počelo kockanjem. Ali bilo je sve jasnije da će dokumenti do kojih su došli postati vest nad vestima. Snoude-nova otkrića bila su kao da je neko najednom strgnuo zavesu kako bi im pokazao pravu prirodu stvari. Dok se avion spre-mao za sletanje, a Hongkong svetlucao ispod njih, prvi put su bili sasvim sigurni u ono što rade. Grinvald više nije ni u šta sumnjao. Snouden je zaista postojao. Njegove informacije bile su stvarne. Sve je bilo stvarno.

4. Zamak zagonetki

Agencija za nacionalnu bezbednost
Fort Mid, Merilend
2001–2010.

„Ta mogućnost u svakom trenutku može se okrenuti protiv američkog naroda, i nijedan Amerikanac više ne bi imao nimalo privatnosti; takva je priroda ovlašćenja da se sve drži pod nazdorom: telefonski razgovori, depeše, sve jedno. Ne bismo imali gde da se sakrijemo.”

Senator Frenk Čerč

Poreklo masovnog nadzora korisnika svetske mreže može se jasno odrediti. Sve je počelo 11. septembra, dana kada je jezivi teroristički napad razbesneo i preplasio američko društvo. Narednih deset godina, kako u Americi, tako i u Britaniji, nastupio je period u kom su političari bili spremni da naruše privatnost pojedinaca. Brz tehnološki razvoj učinio je masovno prisluškivanje daleko pristupačnijim.

Složenost interneta omogućila mu je da postane ono što će Džulijan Asanž iz *Vikiliksa*, bez mnogo preterivanja, nazvati „najvećom mašinom za špijuniranje koju je svet ikada video”. Ali pre nego što se pojavio Edvard Snouden, malo je podataka o tome uspelo da dođe do očiju javnosti.

NSA – najveća i najtajanstvenija obaveštajna agencija Sjedinjenih Država – 11. septembra 2011. nije uspela na

vreme da upozori Ameriku na iznenadni napad Al Kaide na Kule bliznakinja u Njujorku. Majkl Hejden, nepoznati general vazduhoplovnih snaga, u to vreme je vodio Agenciju. Džordž Tenet, direktor CIA i zvanični čelnik svih šesnaest obaveštajnih agencija, uputio je pitanje Hejdenu. U stvari, pitanje je postavio potpredsednik Dik Čejni, a Tenet je bio samo glasnik. Pitanje je bilo jednostavno: da li je Hejden mogao da učini više? Tenet i Čejni pitali su se da li je general mogao agresivnije da iskoristi neverovatnu moć Agencije za nacionalnu bezbednost kako bi prikupio neverovatnu količinu elektronskih poruka i telefonskih informacija, i iskoristio ih protiv terorista.

Za pet decenija, od osnivanja agencije 1952, NSA je prikupila gotovo nezamisliva tehnološka i matematička znanja i iskustva. U tolikoj meri da je sedamdesetih godina dvadesetog veka senator koji se zalagao za reformaciju, Frenk Čerč, upozorio da NSA ima moć „da Ameriku podvrgne opštoj tiraniji“. U blizini sedišta NSA u Merilendu nalazi se nekoliko značajnih vojnih baza, kao što su Fort Detrik, sedište američkog programa za biološko naoružanje, i Arsenal Edžvud, u kom Sjedinjene Države razvijaju hemijsko oružje. Ali od svih tih institucija, NSA je bila najtajanstvenija. Njen budžet i osoblje državna su tajna.

Agencija za nacionalnu bezbednost zadužena je da sakuplja informacije od taktičkog značaja iz čitavog sveta. To se odnosi na sve elektronske načine prenošenja informacija: radio-saobraćaj, mikrotalase, satelite. I internet komunikaciju. Tajni nadzor vrši se bez ikakvog saznanja mete. Agencija ima stanice za prikupljanje informacija širom sveta – u vojnim bazama Sjedinjenih Država, ambasadama, i drugim mestima.

Moć Agencije dodatno podržava i jedinstveni ugovor o razmeni informacija koji datira još iz vremena neposredno posle završetka Drugog svetskog rata, poznat pod imenom Pet očiju. U okviru projekta Pet očiju NSA razmenjuje informacije sa četiri druge anglofone države – Velikom Britanijom,

Kanadom, Australijom i Novim Zelandom. U teoriji, saveznici ne špijuniraju jedni druge. U praksi, to nije tako.

Po zakonu, NSA ne može da radi što god joj se prohte. Po Četvrtom amandmanu Ustava Sjedinjenih Država zabranjeni su neopravdani pretresi i zaplene imovine američkih državljana. Pretresi, u koje spada i nadzor komunikacije, dozvoljeni su samo kad su u pitanju osobe koje su pod osnovanom sumnjom za neki zločin i kada je za to izdat zvanični nalog. Ova pravila ne predstavljaju tek nevažna i zastarela ograničenja. Sedamdesetih godina dvadesetog veka, predsednik Nikson je pokazao u kolikoj meri se takva moć može zloupotrebljavati, naredivši NSA da prisluškuje telefone nekolicine Amerikanaca koji mu nisu bili po volji, u okviru ozloglašenog projekta MINARET. Među metama koje je NSA protivzakonito držala pod nadzorom nalazilo se nekoliko senatora, kao i bokser Muhamed Ali, pisac Bendžamin Spok, glumica Džejn Fonda, borci za prava crnaca, Vitni Jang i Martin Luter King, i drugi kritičari zlosrećnog Vijetnamskog rata.

Skandal oko programa MINARET doveo je do donošenja Dekreta o Međunarodnom nadzoru i obaveštavanju (FISA), važnog zakona iz 1978. godine. Po tom zakonu, NSA je morala da prestane sa nadzorom komunikacija unutar Sjedinjenih Država ili prisluškivanjem američkih građana uopšte ukoliko za to nema sudski nalog.

Situacija je bila znatno povoljnija za manju, partnersku agenciju NSA u Velikoj Britaniji, pod imenom GCHQ, koja nije imala problema sa pisanim Ustavom, i koja je mogla da izvrši pritisak na ministre vlade da joj pruže sve što poželi, pod zgodnim okriljem britanske tajanstvenosti. Britanska regulativa o istražiteljskoj jurisdikciji (RIPA) iz 2000. godine brzo je bila „protumačena” tako da njihovoj agenciji zakonski daje odrešene ruke da vrši masovni nadzor na teritoriji države i tako dobijene podatke prosleđuje NSA – ali samo pod uslovom da barem jedna strana u komunikaciji nije državljanin Velike Britanije. Kao što su dokumenti kasnije

pokazali, pripadnici ove Agencije hvalili su se kako vlast nad njima ima „jedva primetnu kontrolu, u poređenju sa Sjedinjenim Državama”.

To je sasvim sigurno bilo tako 2001. U roku od sedamdeset dva sata od Napada 11. septembra, Hejden je agenciju već odveo preko granice postojećih zakonskih ovlašćenja.

Pod vanrednim uslovima, Hejden je tajno dozvolio svojoj agenciji da pronađe vezu između poznatih telefonskih brojeva terorista i međunarodnih poziva iz Sjedinjenih Država. Tajna misija ubrzo je pokrenuta; u roku od dve nedelje, NSA je dobila dozvolu da Federalnom istražnom birou preda svaki telefonski broj u Americi sa koga je obavljen razgovor sa bilo kog broja telefona u Avganistanu. U internoj istoriji NSA, na ovo će se kasnije gledati kao na „agresivniju upotrebu” ovlašćenja nego što su dopuštali Hejdenovi prethodnici.

Tako je Hejden, kada su mu 2001. Čejni i Tenet postavili ono pitanje, morao da im dâ odgovor kojim neće biti zadovoljni. Šta još možeš da učiniš? Ništa. Sa postojećim ovlašćenjima, NSA ne može da uradi više ništa.

Tenet je kasnije Hejdenu postavio još jedno pitanje, preko telefona. Šta biste mogli da uradite da imate veća ovlašćenja? Ispostavilo se da bi NSA mogla da uradi podosta.

Pre Napada 11. septembra, NSA je već sprovodila eksperiment koji je morala da prekine zbog zakonskih ograničenja FISA. Zamisao je bila sprovesti nešto što se zove „kontaktno povezivanje” arhiviranih komunikacija, odnosno metapodataka, koje je primila. Kontaktno povezivanje je proces uspostavljanja veza između pošiljalaca i primalaca, i njihovih kontakata. Precizno i detaljno sprovedeno, stvara mapu veza između pojedinaca, koja ne uključuje prisluškivanje poziva ili čitanje sadržaja njihovih mejlova. Mnogo pre nego što se pojavio Fejsbuk, NSA se poigravala onim što će na društvenim mrežama kasnije biti poznato kao „društveni grafik”.

Međutim, to nije bilo lako. Obaveštajna politika Ministarstva pravde 1999. godine donela je odluku da metapodaci

spadaju pod definiciju elektronskog nadzora po zakonu FISA. To je značilo da je kontaktno povezivanje bilo dozvoljeno kad su u pitanju komunikacije izvan granica Amerike, ali ako ga primeni na američke državljanе, NSA će kršiti zakon. Situaciju je činilo još složenijom to što bi razmena elektronskih podataka, čak i između stranaca, mogla da prolazi preko teritorije Sjedinjenih Država, budući da podaci ne putuju od tačke do tačke putem telefonske linije, već se dele u digitalne „pakete”. FISA štiti prenos podataka na teritoriji SAD. A opet, to je upravo način na koji je uspostavljena globalna telekomunikacija.

Međutim, posle 11. septembra, Hejden, Tenet, Čejni i Džordž Buš imali su na raspolaganju još jednu mogućnost. Mogli su da se obrate Kongresu, koji je ionako već tražio rat, i zatraže veća ovlašćenja putem unošenja amandmana u FISA zakon. Kongres je velikodušno dodeljivao izvršnu vlast u trenutku dok su se Pentagon i ostaci Kula bliznakinja još uvek pušili.

Početkom oktobra, Kongres je velikom većinom izglasao Patriotski zakon, dajući federalnim istražnim telima veća ovlašćenja kad su u pitanju istrage slučajeva terorizma. Sigurno bi bez razmišljanja odobrili i amandman FISA zakona?

Međutim, Bušova administracija ipak se nije odlučila da otvoreno zatraži veća ovlašćenja. Umesto toga, Bela kuća jednostavno je naredila Hejdenu da potajno nastavi sa projektom pojačanog nadzora. Zvanična istorija NSA nudi moguće objašnjenje te odluke.

„Posredni dokazi navode na zaključak da su se zvaničnici u vradi plašili da bi javna rasprava o bilo kakvima promenama u FISA zakonu ugrozila obaveštajne izvore i metode.”

Tako je NSA sa Hejdenom na čelu počela da priprema nov program, koji će u punoj tajnosti preći sve granice tradicionalnih ovlašćenja agencije. Program se sastojao iz četiri segmenta: telefonskih komunikacija, telefonskih metapodataka, komunikacije preko interneta, kao što su imejlovi i internet

pretraživanja, i metapodataka sa interneta. NSA se trudila da sakupi što više podataka. Kontaktno povezivanje stranaca sa Amerikancima ponovo je pokrenuto, a NSA je presretala komunikaciju stranaca čak i onda kada se ona odvijala preko teritorije Sjedinjenih Država. Program je dobio tajni naziv STELAR VIND, iako su ga neki od tehničara NSA interno prozvali Džinovski grafik. Četvrtog oktobra 2001. pokrenut je projekat STELAR VIND – zvanično je počeo sa radom 31., na Noć veštice – zahvaljujući ovlašćenju koje je potpisao Predsednik Buš i početnom kapitalu od dvadeset pet miliona dolara.

Malo je ljudi znalo za operaciju STELAR VIND. Hejden je Bušovo naređenje držao u sefu. Za njega je znao glavni advokat NSA, zajedno sa oko devedeset članova Agencije koji su radili na tom programu, i proglašio ga je zvaničnim i zakonitim. Međutim, program u početku nije imao sudska ovlašćenje: predsedvajući tajnom суду FISA saznao je za njega tek u januaru 2002; sve njegove kolege osim jednog čuće za taj projekat tek četiri godine kasnije. Čak će i generalni inspektor, unutrašnji nadzornik NSA, saznati za STELAR VIND u avgustu 2002, gotovo godinu dana nakon pokretanja programa.

Za program nije znao ni veći deo članova Kongresa. U početku, o njemu su bili obavešteni vrhovni predstavnici Demokratske i Republikanske stranke u Senatu i Obaveštajnoj komisiji. U januaru, NSA je u projekat uputila demokratu Kena Inojea i republikanca Teda Stivensa, čelnike Saveta za zaplene pri Senatu. Tek u januaru 2007. šezdesetoro ljudi na Capitol Hilu dobiće ovlašćenje da bude upućeno u operaciju STELAR VIND, od petsto trideset pet izabralih predstavnika Sjedinjenih Država. Ali čini se da je od samog početka operacija STELAR VIND imala vatrenu podršku većih telefonskih kompanija i internet provajdera. Ispostavilo se da je ta činjenica bila od ključnog značaja. Za razliku od nekadašnjeg Sovjetskog Saveza ili savremene Kine, vlada Sjedinjenih

Država ne raspolaže optičkim kablovima i internet centralama, čak ni onim njihovim delovima koji prolaze preko njene teritorije. Kako bi uopšte mogla da snima telefonske podatke i elektronske poruke, NSA je morala da računa na saradnju tih kompanija. Zvanična istorija NSA beleži da su neimenovani „saradnici iz privatnog sektora“ agenciji omogućili pristup sadržajima stranih telefonskih razgovora i internet komunikacije u oktobru 2001, u prvom mesecu sproveđenja programa, a već sledećeg meseca i telefonskim i internet metapodacima iz samih Sjedinjenih Država. Količina prometa koju su kompanije stavile na uvid NSA bila je neverovatna. Infrastruktura koja je bila pod kontrolom tri „poslovna partnera“, kako su ih zvali u agenciji, predstavljala je oko osamdeset jedan procenat međunarodnih poziva koji su prolazili preko teritorije Sjedinjenih Država. Tajna saradnja sa telefonskim kompanijama nije bila ništa novo za NSA: u stvari, agencija je upravo tako funkcionala od svog nastanka. Dugogodišnji partnerski odnosi, zajedno sa patriotskim osećanjima zemlje, ranjene Napadom 11. septembra, podstakli su kompanije na saradnju. Dva od tri „poslovna partnera“, na primer, stupila su u kontakt sa NSA i pre nego što je operacija STELAR VIND zvanično počela, pitajući kako bi mogli da pomognu.

U sledeće dve godine, još tri kompanije za telekomunikacije ponudile su podršku operaciji STELAR VIND, iako je zamor materijala već bio uočljiv. Zahtev za ovim dodatnim podacima nije upućen, zahvaljujući sudskom nalogu. Bio je to jednostrani zahtev NSA za podršku programu, sa napomenom Javnog pravobranioca Džona Aškrofta, koji ga je s vremena na vreme obnavljao, a Ašcroft nije donosio konačnu odluku. Jedna od tri kompanije pružala je samo „minimalnu“ podršku agenciji. Druge dve su bile još podozrivije. Jedna, od koje je NSA želela da dobije uvid u sadržaje elektronske pošte, prema podacima Agencije, odbila ih je zbog „poslovno-pravne odgovornosti“. Druga je želela da pozove advokate kako bi utvrdili da li ih zakon obavezuje da se povinuju tom

zahtevu. Shvativši da je rizik da projekat bude otkriven preveliki, NSA je povukla zahtev.

I Ministarstvo pravde sumnjalo je u zakonitost ovog programa. Zamenik javnog pravobranioca, Džejms Komi, navodno je odbio da potpiše obnovu naloga umesto Aškrofta dok je ovaj bio bolestan. Ne samo Hejden, direktor NSA, već i sam predsednik Buš 2004. godine lično su bili umešani u pokušaj vršenja pritiska na *Njujork tajms* da povuče priču o postojanju programa. „Bušova administracija aktivno nas je zavaravala, tvrdeći kako nikad nije ni postojala sumnja u to da su operacije prisluškivanja zakonite”, tvrdi Erik Lihtblau, koji je, zajedno sa Rajzenom, bio jedan od autora ekspozea koji će pokrenuti čitav skandal.

U decembru 2005. ostvario se najveći košmar NSA. „BUŠ NAM DOPUŠTA DA PRISLUŠKUJEMO POZIVE BEZ NALOGA”, glasio je udarni naslov na prvoj stranici *Njujork tajmsa*. Priča je prikazivala tek deo cele slike. U centru pažnje bio je neovlašćeni nadzor koji je Agencija vršila nad međunarodnim pozivima i imejlovima Amerikanaca, dok se opsežno sakupljanje metapodataka koje je Agenciji omogućilo uvid u društvenu mrežu svih stanovnika Sjedinjenih Država i njihove veze sa inostranstvom uopšte nije pominjalo. Pošto je javno optužio *Tajms*, Buš je pokrenuo vatrenu odbranu projekta kao jednog od najvećih uspeha obaveštajnih službi nakon 11. septembra. Buš je lukavo potvrđio samo one delove operacije STELAR VIND (STELLAR WIND) koje je objavio *Tajms*, dajući joj novo ime čija će politička snaga potencijalne kritičare navesti da se povuku: Program nadzora terorista.

Kao i u gotovo svakom drugom aspektu Bušove politike nacionalne bezbednosti, pomenuta koja je usledila bila je u velikoj meri predvidljiva i očekivana: republikanci su se iz petnih žila trudili da predstave neovlašćeni nadzor kao neophodan potez u sprečavanju novih terorističkih napada; demokrate su isto toliko vatreno branile stanovište da je u pitanju nezamislivo kršenje američkog Ustava.

U oktobru 2001, Nensi Pelosi, liberalna predstavnica manjine u vradi Kalifornije i parlamentarna taktičarka, našla se kao predstavnik demokrata u Obaveštajnoj komisiji Senata, i prisustvovala je Hejdenovim prvim saslušanjima. Bušovi zvanični predstavnici i saveznici posumnjali su u licemerje i oportunističko ponašanje, i optužili Pelosijevu da je napustila program koji je u tajnosti štitila i podržavala.

Pelosijeva je uzvratila udarac. Objavila je pismo koje je napisala Hejdenu nekoliko nedelja nakon što je pokrenuta operacija STELAR VIND, u kome je izrazila svoje negodovanje u vezi sa projektom: „Dok ne budem bolje razumela pravnu analizu u vezi sa ovlašćenjima na kojima je zasnovana vaša odluka o tome kako treba postupiti u ovom slučaju, imaću svoje sumnje.”

Pelosijeva nije bila jedina osoba koja je na sopstvenim ledima osetila posledice otkrivanja ovog projekta. Vito Potenca imao je problema kad je *Njujork tajms* objavio priču. Budući da je bio na položaju generalnog savetnika NSA, jedno od Potencinih zaduženja bilo je da stupi u kontakt sa telefonskim i internet kompanijama i uveri ih da je njihova saradnja legalna. Ali takav je dogovor bilo lakše poštovati u tajnosti. Sad kad su mediji objavili priču, telefonske kompanije počele su da brinu kako o profitu, tako i o zakonskim posledicama. Međutim, ni one nisu pokušale da raskinu ugovor sa NSA.

Jedan od provajdera ponudio je Potenci moguće rešenje. Nemojte da nam tražite telefonske metapodatke. Naterajte nas da vam ih damo. „Provajderu je bilo draže da ga na to primora sudski nalog”, piše u zvaničnoj istoriji NSA.

Tako su početkom 2006. Ministarstvo pravde i advokati NSA napravili nacrt za tajnu legalizaciju prikupljanja telefonskih metapodataka iz domaćeg saobraćaja, neoboriv pred jednakom tajnim sudom FISA, koji je sada znao za projekat STELAR VIND. Odgovor je bio u takozvanom pristupu podacima o poslovanju iz sada ozloglašenog Člana 215 Patriotskog zakona. Po Članu 215, donetom posle 11. septembra i

već omraženom među libertarijancima, vlada je bila ovlašćena da primora kompanije da im predaju podatke koji su „povezani” sa „otvorenom” istragom o terorizmu. Međutim, bilo je komplikovano kroz ovu odredbu provući masovno sakupljanje metapodataka. Telefonski podaci svih Amerikanaca sasvim izvesno nisu bili povezani sa bilo kakvom otvorenom istragom. Metapodaci su pre nalik na zbir informacija koje su se razmenile pre same istrage, stvarajući uslove za istražno povezivanje činjenica. Ali ovoga puta obavešteni sud FISA pokazao se kao predusretljiv. „Postoji osnovana sumnja da su potraženi podaci od značaja za ovlašćene istrage potencijalnih terorističkih napada... koje sprovodi FBI”; napisao je sudija Majkl Hauard u sudu FISA 24. maja 2006. u poverljivoj odluci, i time odobrio sudska ovlašćenja koja su kompanije tražile.

Kit Alegzander, sledeći direktor NSA, opisao je odnose sa telefonskim kompanijama i internet provajderima tokom agresivnog saslušanja pred Obaveštajnom komisijom 29. oktobra 2013: „Tražili smo pomoć industrije. Tražili? U redu; tačnije bi bilo reći da smo sudskim nalogom primorali industriju da nam pomogne”.

Bilo bi možda još tačnije reći da je „industrija” primorala Alegzandera da sudskim nalogom primora industriju.

Vlada je potom sebi obezbedila još snažnije zakonsko pokriće u vatreno osporavanom Amandmanu FISA zakona (FAA). FAA je legalizovala i odobrila nadzor svakog vida komunikacije između stranca i američkog državljanina. Stranac nije morao da bude osumnjičen za terorizam: dovoljno je bilo da bude osumnjičen za boravak izvan granica Amerike u trenutku nadzora. Sud FISA potpisivao je odobrenja jednom godišnje, i to masovno.

Po jednoj od najvažnijih tačaka zakona, FAA je davala neopoziv pravni imunitet svakoj telefonskoj kompaniji koja učestvuje u masovnom nadzoru.

Imunitet se odnosio na buduće učešće, ali se primenjivao i retroaktivno.

U suštini, nijedan partner NSA iz privatnog sektora nikad neće biti krivično gonjen, niti će snositi finansijske posledice.

Zakon FAA izglasан је средином 2008., у највећем јеку предизборне кампање за председниčке изборе. Bio је то neverovatan uspeh за NSA. Ono што је почело као protivzakonita tajna, под punom контролом izvršne vlasti, добило је izričito одобрење Kongresa, чији чланови нису uviđali značaj ovog zakona. Danas у leksikonu NSA постоји nov termin: „702”, који се односи део текста закона FISA који је променjen на основу новог FAA закона, и који NSA користи као оправданje за надзор комуникација navodno povezanih sa terorizmom.

Bорци за грађанске слободе повели су побunu против овог закона, и изгубили. Америчка унија за грађанска права upozorila је јавност да ће након изгласавања овог закона uslediti masovno sakupljanje podataka i prisluškivanje „na veliko”, чак i američkih državlјana, i то без оправдане сумње или начина да се Агенцији то право на било какав начин ospori. Све је то личило на општи налог за pretres koji су некад давно izdale britanske kolonijalне vlasti – na sasvim neopravданa pretresanja i zaplenjivanja koja су i dovела до Америчке револуције i sastavljanja samog Ustava.

У Представниčком дому парламента САД, где је FAA закон изгласан у јуну са 293 гласа према 129, већина оних који су гласали против били су демократе. Међутим, демократе u Obaveštajnoj komisiji uglavnom су гласале за njega. Između осталих i dugogodišња чланica komisije Džejn Harman i njeна prethodница, садашња председница Представниčког дома, Nensi Pelosi. Činilo се да је prevazišla своје ranije sumnje.

У Сенату, закон је изгласан са 69 гласова за naspram 28 против. Svih dvadeset osmoro који су гласали против били су демократе. Ali ono што је zaista privlačilo pažnju bile су демократе које су stale на stranu NSA. Jedna od njih bila је i Djen Fajnstajn, која ће sledeće godine doći na čelo Obaveštajne komisije. Među njima је bio i Džej Rokfeler, који је на том položaju bio u vreme donošenja закона – i који је porekao sve

optužbe da se NSA bavi takvim aktivnostima onda kada ih je *Tajms* izneo u javnost.

Treći demokrata u njihovim redovima bio je čovek u ko-
ga su liberali početkom dvadeset prvog veka polagali mnogo
nade, senator iz Ilinoisa u prvom mandatu i profesor ustav-
nog prava. U govoru iz 2007, na samom početku svoje pred-
sedničke kampanje, Barak Obama je obećao: „Neće više biti
protivzakonitog prisluškivanja američkih državljana. Nacio-
nalna bezbednost neće više imati dozvolu da špijunira ame-
ričke građane koji nisu optuženi ni za kakav zločin. Neće se
više držati pod prismotrom građani čiji je jedini zločin bio
taj što su protestovali protiv nepravednog rata. Zakon se više
neće zanemarivati onda kada je to zgodno”.

Obama, kandidat demokratske stranke i budući predsed-
nik SAD, glasao je za zakon FAA 9. jula 2008. Nakon do-
nošenja ovog zakona, političke rasprave o neovlašćenoj pri-
smotri postale su sporedne, budući da se svaki od pomenutih
učesnika već založio za jedan ili drugi ishod. S vremenom na
vreme, tokom Obaminog mandata, ponovo se glasalo o nad-
zoru – na primer, prilikom ponovnog izglasavanja Patriotskog
zakona i same FAA – ali ta su glasanja privukla relativno
malo pažnje. U političkom smislu, Obama nije odgovarao za
masovni nadzor koji je odobrio. Jedan od razloga za to bila
je i činjenica da je izglasavanje FAA u velikoj meri povrati-
lo tajnost aktivnostima NSA. Iako je mali broj najupornijih
znao za projekat STELAR VIND, nije bilo nikakvih dok-
za da NSA tajno prikuplja telefonske metapodatke o svakom
državljaninu Amerike. Nije bilo nikakvih dokaza da je NSA
sklopila sporazum sa svim relevantnim internet provajderi-
ma, u okviru upravo pokrenutog programa poznatog pod na-
zivom PRIZMA.

Upozorenja je ipak bilo. Godine 2011, u intervjuu koji je
dao novinaru Spenseru Akermanu iz časopisa *Vajerd*, koji će
ubrzo potom postati *Gardijanov* urednik vesti iz oblasti na-
cionalne bezbednosti – kao i u govoru u parlamentu ubrzo

nakon ključnog glasanja o Patriotskom zakonu, senator Ron Vajden, demokrata iz Oregon-a i član Obaveštajne komisije, izokola je nagovestio da je vlada pripremila tajno tumačenje Patriotskog zakona, koje se toliko razlikovalo od originalnog teksta zakona da se moglo govoriti o sasvim novom zakonu – koji Kongres nije izglasao.

„Postoji velika razlika između onoga što javnost misli da taj zakon donosi i onoga što američka vlada potajno zna da on donosi”, rekao je Vajden. „Kad do toga dođe, javiće se problem.” Ako bi američki narod znao za tu razliku, dodao je, bio bi zaprepašćen – i užasnut. Međutim, pod zakletvom da neće odavati poverljive informacije, Vajden je odbio da objasniti šta je konkretno time htio da kaže.

Uprkos svim sumnjama i starim nesuglasicama, činjenice o najvećem programu prislушкиvanja, kako u državi, tako i izvan nje, bile su skrivene od američkog naroda, u čije je ime taj program i pokrenut. Kad se Edvard Snouden 2013. ukrcao u avion za Hongkong, dokumenti na njegovim kompjuterima bili su veoma vruća roba.

5. Čovek u sobi

Hotel *Mira*, Nejtan roud, Hongkong
Utorak, 4. jun 2013.

Makaskil: „Šta misliš, šta će se sad
dogoditi s tobom?”
Snouden: „Ništa dobro.”

Juanu Makaskilu to nije bilo prvo putovanje u Hongkong. Međutim, kad je prvi put posetio tadašnju britansku koloniju, osamdesetih godina dvadesetog veka, zvao se Juan Maj. To je bio njegov zvanični pseudonim dok je pisao za *Čajna dejli*. U to vreme, mladi Makaskil živeo je u Pekingu. Barem u teoriji, pripadao je odseku za propagandu kineske komunističke partije. U stvari, na zadatku ga je poslao ugledni edinburški list *Skotsmen*. U njemu je pronašao oglas za novinara koji govorи engleski.

Rad za *Čajna dejli* bio je manje stresan nego što je to možda izgledalo, budući da je svaka politička tema bila tabu. Makaskilov posao bio je da obučava kineske novinare. Njihov cilj bio je da naprave savremeni list na engleskom jeziku. Izveštavali su o zanimljivim temama, a bavili su se i obaveznim pričama, kao što je proizvodnja žita na Tibetu. Makaskil je intervjuisao brata poslednjeg kineskog cara i bio je prvi planinar koji je osvojio vrh Mont Everesta sa kineske strane. Pisao

je o kineskom nuklearnom fizičaru koji je kasnije – možda kako bi se iskupio – kreirao vožnje za dečje zabavne parkove.

„Ljudi su i dalje nosili Mao-odela i vozili bicikle”, priseća se Makaskil. Za mladog Škota koji je odrastao u radničkom stanu u hladnom Glazgovu to je bio egzotičan svet.

Makaskil je postao jedan od *Gardijanovih* najuglednijih novinara. Britanski Flit strit možda je bio na lošem glasu zbog hakovanja telefona, nameštenih situacija, zadnjih nameri i drugih sitnih prevara, ali Makaskil je bio jedan od poštenih novinara. U čitavoj svojoj uspešnoj karijeri nije uradio ništa podlo. Bio je jedan od malog broja onih na koje se nije odnosio epigram Hamberta Vulfa:

*Niko ne može da vara
Britanskoga novinara.
Al' da mu se nešto sviđa
Bez mita – e, to se ne viđa!*

Za svoj integritet Makaskil verovatno može da zahvali roditeljima, koji su pripadali Slobodnoj prezviterijanskoj crkvi. Mala sekta imala je veoma stroge stavove o grehu. Porodična letovanja na ostrvu Haris u Hebridima, starom utočištu kalvinista, dodatno su učvrstila njegova uverenja. Dečak iz radničke porodice s kraja pedesetih, Makaskil je naučio da nedeljom odlazi u crkvu. Ples, muzika i seks bili su zabranjeni. Lagati je, naravno, bilo pogrešno.

Sa petnaest godina, Makaskil je otkrio knjige. Postao je ateista. Prestao je da odlazi u crkvu. (Do prekida je došlo jedne nedelje kad je sveštenik čitavu propoved posvetio zlu koje predstavlja nošenje duge kose; Makaskil je bio jedini zarasli tinejdžer među okupljenim vernicima. Bitlisi su puštali kosu; brada je bilo na sve strane.) Primljen je na Univerzitet u Glazgovu, da studira istoriju. „To mi je promenilo život”, kaže on. Tamo je uvideo kako studenti koji su stigli iz privatnih

škola nisu bili ništa pametniji od njega; i da je stroga britanska posleratna društvena podela bila klimavija nego što je mislio.

Posle studija, Makaskil je počeo da radi za *Glazgov herald*. Bio je pripravnik. Bile su sedamdesete. Bilo je to novinarstvo stare škole, kad su reporteri *Heralda* bili kraljevi, a ne kolumnisti kao danas, a kultura je zahtevala da imaju „dobar cug”. Kad nisu radili na nekoj priči, reporteri su odlazili u obližnji bar, „Kod Rosa”, u mračnoj, kaldrmisanoj uličici. Ako ste imali priču i bio vam je potreban reporter, odlazili ste u bar.

Makaskil je uživao u *Heraldu*, ali mučilo ga je i ono što Nemci nazivaju *Fernweh*, žudnja za tim da bude daleko odašte. Dve godine, 1978. i 1979, proveo je obučavajući novinare u udaljenoj Papui Novoj Gvineji. Posle zaduženja u Kini, prešao je u list *Skotsmen*, a zatim i u London, kao njegov politički korespondent. Godine 1996. prijavio se za isti položaj u *Gardijanu*. Pred intervju sa Rusbridžerom, Makaskil je bio nervozan; urednik mu je kasnije rekao: „Ovo je bio najgori razgovor za posao koji sam u životu obavio”.

Ipak je dobio posao. Makaskil je izveštavao o neverovatnom uspehu Tonija Blera na izborima 1997, a 2000. je postao urednik za vesti iz diplomacije, i pokrivaо sukob Izraela i Palestine. Godine 2007. preselio se u Vašington.

U početku je imao dobro mišljenje o Obami, smatrao je da je „solidan predsednik”. Kasnije ga je razočarala predsednikova hajka na novinare i njihove poverljive izvore. Odnos između predsednika i sedme sile postajao je sve mračniji i prljaviji, a njihov okršaj odvijao se na polju kontrole nad digitalnim informacijama. Zato je Džanin Gibson, urednica američkog *Gardijana*, zaista mogla biti sigurna da će joj Makaskil dati nepristrastan i iskren savet. Pred njim je sada stajao veliki izazov: trebalo je da proceni da li je Grinvaldov tajanstveni uzbunjivač iz NSA verodostojan izvor ili ne. U ponedeljak, trećeg juna, ostao je skriven u hotelu *W* u Kaulunu, dok je njegovih dvoje kolega otišlo na prvi susret sa svojim navodnim izvorom.

Makaskil je proveo dan tako što se odvezao metroom do ostrva Hongkong i posetio mesta na koja je nekada voleo da dolazi. Dan je bio topao i vlažan. Kasnije te večeri, Grinvald se vratio sa vestima – Snouden je delovao uverljivo, iako je bio toliko mlad da je to bilo absurdno. Sledеćeg jutra taksijem su se vratili u hotel *Mira*. Ušavši kroz vrata od oniksa, u lobiju su zatekli Poitrasovu. Ona ih je odvela u sobu 1014.

Ušavši u sobu, Makaskil je ugledao čoveka koji je sedeо na krevetu. Mladić je bio obučen ležerno, na sebi je imao belu majicu, farmerke i patike. Rukovali su se, a Makaskil se predstavio rečima: „Juan Makaskil iz *Gardijana*. Drago mi je“. Bio je to Snouden. Živeo je u skučenom prostoru. Soba je imala krevet i kupatilo. Na podu je ležao mali crni kofer. Na upaljenom televizoru zvuk je bio utišan. Kroz prozor Snoudenove sobe video se park Kaulun; mame i tate šetale su se sa dečicom po zelenom travnjaku; nebo je bilo sumorno i oblačno, i padala je sitna kiša.

Na stolu su stajali ostaci od ručka. Kad je pošao sa Hrvatskom, Snouden očigledno nije poneo mnogo stvari. Imao je četiri laptopa, od koja je najveći imao čvrstu kutiju. Poneo je samo jednu knjigu: *Angler*: Potpredsednički mandat Dika Čejnija, novinara *Vašington posta*, Bartona Gelmana. Knjiga je govorila o tome kako je potpredsednik Čejni tajno pokretil „posebne programe“ nakon Napada 11. septembra; o aferi STELAR VIND, koju je delimično raskrinkao *Njujork tajms*.

U šestom poglavljju, koje je Snouden često čitao, piše: „Vlada Sjedinjenih Država masovno je sakupljala imejlove i faksove, i snimala telefonske razgovore koje su njeni državljanini obavljali u sopstvenoj zemlji... Sakupljane su milijarde podataka o prenosima, kao što su telefonski listinzi i naslovi imejlova. Analitičari su retko u njima pronalazili informacije koje bi čak i izdaleka nagoveštavale da postoji pretnja od terorističkog napada.“

Susret sa Makaskilom tekao je veoma glatko sve do trenutka kada je ovaj izvadio iz džepa svoj ajfon. Pitao je

Snoudena ima li nešto protiv da snimi njihov razgovor, i možda napravi nekoliko fotografija. Snouden je podigao ruke u panici, kao da ga je udarila struha. „Reagovao je kao da sam pozvao NSA da nam se pridruži”, kaže Makaskil. Mladi kompjuterski tehničar objasnio im je da špijunska agencija može da pretvori mobilni telefon u mikrofon i uređaj za praćenje; to što ga je uopšte uneo u sobu bila je početnička greška u bezbednosnom smislu. Makskil je izašao i bacio telefon.

Snoudenove mere predostrožnosti bile su neverovatne. Naslagao je jastuke uz vrata kako niko ne bi mogao da ih prisluškuje iz hodnika; jastuci su bili poređani na dve gomile, po jedna sa svake strane, i duž donje ivice vrata. Dok je ukucavao šifre u kompjutere, velikom, crvenom kapuljačom prekrio je glavu i kompjuter, tako da nikakva skrivena kamera ne bi mogla da snimi šifru. Strašno se protivio tome da se razdvoji od svojih kompjutera.

Sva tri puta kada je izašao iz sobe, Snouden je primenio klasični špijunski trik, prilagođen azijskim uslovima. Stavio bi čašu vode iza vrata, i pored nje salvetu. Na salveti je bila mrlja od soja-sosa, prepoznatljivog oblika. Ako bi se salveta pokvasila, mrlja bi promenila oblik.

Snouden nije bio paranoičan. Dobro je znao u šta se upustio. Sve vreme dok je boravio u Kaulunu, očekivao je da će mu svakog trena neko pokucati na vrata – da će služba bezbednosti izvršiti raciju i odvući ga. Objasnio im je: „Mogla bi da me uhapsi CIA. Možda me prate, oni ili bilo ko od njihovih partnera. Oni blisko saradjuju sa velikim brojem zemalja. Mogli bi da plate Trijadi, ili bilo kom agentu ili saradniku. CIA ima svoje ljude nekoliko ulica odavde, u konzulatu [SAD] u Hongkongu. Siguran sam da će sledeće nedelje imati pune ruke posla. To je strah sa kojim ču živeti od sad pa do kraja života, koliko god da to potraje”.

Ispričao je Makaskilu kako je jedan njegov prijatelj učestvovao u jednoj takvoj operaciji CIA u Italiji. Gotovo je sigurno u pitanju bila otmica muslimanskog sveštenika Abua

Omara, koji je 2003. usred bela dana uhvaćen u Milanu, prevezen u Ameriku avionom iz obližnje američke vazduhoplovne baze, a potom mučen. Godine 2009, italijanski sudija osudio je za otmicu šefa sedišta CIA u Milanu, Roberta Seldona Lejdija, i još dvadeset dvoje Amerikanaca, uglavnom agenata CIA. Lejdi je kasnije priznao: „Naravno da je ta operacija bila protivzakonita. Ali to je naš posao. Mi vodimo rat protiv terorizma”.

Snouden se osećao veoma ranjivo sve do trenutka kad je objavljena prva priča o masovnom sakupljanju telefonskih metapodataka koje je američka agencija sprovodila preko telefonske kompanije *Verizon*. (Kad su objavljeni članci zasnovani na njegovim otkrićima o NSA, potera za njim je postala još žešća, ali on je smatrao da će mu izlazak u javnost doneti i izvesnu zaštitu.) Pre objavljivanja priče, i novinari su, naravno, bili u opasnosti. Šta bi im se dogodilo da su ih uhvatili sa poverljivim materijalom?

Dok je Poitrasova snimala, a Snouden sedeо na krevetu, Makaskil je započeo zvanični intervju. Tražio je sat i po do dva. Grinvald mu je prethodnog dana postavljao pitanja kao iskusni advokat koji verbalno šamara i napada sumnjivog svedoka; trenutak preokreta dogodio se kada je Snouden počeo da priča o stripovima i kompjuterskim igrami.

Makaskil ga je, međutim, ispitivao metodično i novinarski; njegov je stil dopunjavao Grinvaldov.

Tražio je od Snoudena osnovne podatke. Da li bi mogao da mu pokaže svoj pasoš, matični broj, vozačku dozvolu? Koja je bila njegova poslednja adresa? Kolika mu je bila plata?

Snouden je objasnio da je na Havajima imao platu od dvesta hiljada dolara i plaćeno stanovanje, pre nego što je kao analitičar infrastruktura prešao u *Buz Alen Hamilton* (promenivši posao, pristao je na manju platu. Makaskil je iskombinovao njegovu prethodnu i novu platu, što je navelo neke da pogrešno optuže Snoudena da je preuveličao svoje prihode.)

Snouden je predvideo da će naići na sumnjičavost. Iz Kuniye je sa sobom doneo gomilu dokumenata.

„Imao je smešno mnogo dokumenata za identifikaciju”, seća se Grinvald.

Makaskil mu je postavio niz drugih pitanja. Kako je počeo da se bavi obaveštajnim poslovima? Koje je godine stupio u CIA? Snouden je Makaskilu pričao o svojoj službi u Švajcarskoj i Japanu, kao i o svom poslednjem poslu na Havajima. Njegova identifikacija u CIA? Snouden mu je i to otkrio. I ono što je Makaskila najviše bunilo – zašto se opredelio za Hongkong? Snouden je odgovorio kako je „Hongkong poznat kao slobodan grad i uporište slobode govora, uprkos činjenici da se nalazi u Narodnoj Republici Kini. Smatrao je da je „zastista tragično” da je on, kao Amerikanac, morao tu da završi.

A kada je doneo sudbonosnu odluku da postane uzbunjivač?

„Vidite nešto što vas uz nemiri. Kad vidite čitavu sliku, shvatite da su neke od tih situacija zloupotreba službenog položaja. Sve ste više i više svesni toga da nešto nije u redu. Nisam se jednog jutra samo probudio [i odlučio da ovo uradim]. Bio je to prirodan proces”.

Snouden je rekao da nije glasao za Obamu 2008, ali je „verovao” njegovim obećanjima. (Izjavio je da je glasao za „treću stranu”, misleći na libertarijanca Rona Pola.) Planirao je da „iznese u javnost” sve što je saznao, ali je odlučio da sačeka da vidi šta će se dogoditi pošto je Obama dobio izbore. Ono što se dogodilo veoma ga je razočaralo. „Nastavio je da vodi istu politiku kao i njegov prethodnik.”

Sve je to imalo smisla. Međutim, neki delovi Snoudenove biografije bili su pomalo čudni. Snouden je rekao kako nije studirao na univerzitetu, već na Državnom koledžu Merilenda. Makaskilu je to bilo sumnjičivo – kako je neko tako pametan kao što je Snouden uspeo da stigne do tako odgovornog posla tom brzinom, bez diplome? Činilo se da je Snouden, u svojoj špijunskoj karijeri, za kratko vreme radio za praktično

svaku agenciju: NSA, CIA i DIA, Obaveštajnu službu narodne odbrane, ili direktno, ili po ugovoru.

Snouden je zatim pomenuo kako je prošao kroz osnovnu obuku kako bi se priključio specijalnim snagama SAD, ali je morao da odustane od toga kada je polomio obe noge. „Pomislio sam, bože, čini se da ovaj ima bujnu maštu”, priznaje Makaskil. „Njegova priča ličila je na nešto sa stranica stripa.”

A ipak, Makaskil je, slušajući Snoudena, sve više verovao u njegovu životnu priču, uprkos njenim neverovatnim, ponekad čak i pikarskim obrtimima. Prešao je na glavnu temu: „Ovo je zločin. Verovatno ćeš ostatak života provesti u zatvoru. Zašto to radiš? Da li zaista vredi truda?”

Snoudenov odgovor zvučao mu je ubedljivo: „Bili smo svedoci dovoljno zločina koje je počinila vlada. Bilo bi lice merno da me tako optuže. Smanjili su polje javnog uticaja”.

Bio je svestan toga da ga najverovatnije ne čeka „ništa dobro”. A ipak, rekao je da ne žali zbog svoje odluke, niti želi da živi u svetu „u kome se sve što kažem i sve što uradim snima”. Po njegovim rečima, „NSA je izgradila infrastrukturu koja joj omogućava da presretne bilo kakvu razmenu informacija. To znači da automatski sakuplja i snima veliku većinu komunikacija u svetu”. Federalne agencije zauzele su internet, rekao je Snouden. Pretvorile su ga u mašinu za špijuniranje čitavih nacija.

Makaskil se sretao sa doušnicima još u vreme kad je radio kao dopisnik iz britanskog parlamenta. To su uglavnom bili političari. Neki su objavljivali informacije iz ambicije, drugi kako bi se osvetili; mnogi su imali neke neraščišćene račune, osećali su da im je učinjena nepravda ili su očekivali unapređenje koje je dobio neko drugi. Razlog je obično bio prilično prost. Međutim, Snouden je bio drugačiji. „Bio je idealista. To je za njega bio čin patriotizma”, kaže Makaskil.

Snouden je duboko verovao da bi internet morao da bude slobodan. Na jednom od njegovih crnih laptopova nalazio se jasan znak njegovih stavova: nalepnica Foruma za elektronsku

slobodu, američke organizacije koja se bori za transparentnost interneta. Na njoj je pisalo: „Ja sam za prava na internetu”. Druga nalepnica reklamirala je anonimni ruter po imenu Tor, koji se koristi kako bi se sakrilo poreklo poruka na internetu.

Kao dopisnik iz Vašingtona, Makaskil je delimično razumeo Snoudenov žar. Škot je 2008. izveštavao o Obaminoj predizbornoj kampanji. Shvatao je da za Snoudena i ostale Amerikance Ustav Sjedinjenih Država ima poseban značaj: on veliča osnovne ljudske slobode. Snouden je verovao da se tajni napad vlade SAD na ove slobode ne razlikuje od teritorijalne okupacije – da predstavlja užasan i neopravdan napad. Smatrao je da su njegovi postupci strogo patriotski. Svoj potez nije video kao izdaju, već kao neophodnu ispravku sistema špijunaže koji je prestao da funkcioniše.

„Amerika je, u suštini, dobra zemlja”, tvrdio je Snouden. „Imamo dobre ljude i prave vrednosti. Ali postojeća struktura moći radi u korist sopstvenih ciljeva, kako bi proširila svoju nadležnost na račun sobode naroda.”

Snoudenovi protivnici optužiće ga za narcizam, tvrdeći kako je odao tajne NSA isključivo zato što je bio željan pažnje. Makaskil je stekao drugačiji utisak; verovao je da je pred njim čovek koji se mnogo prijatnije oseća kod kuće ispred kompjutera nego pod svetlima reflektora. „Bio je ljubazan i srdačan. Instinkтивno je druželjubiv. I zaista stidljiv”, kaže Makaskil. „Mnogi misle kako je samo želeo da bude poznat. To nije istina.” Dok ga je Makaskil fotografisao, Snoudenu je očigledno bilo veoma neprijatno. Najsrećniji je bio dok je prepričavao tehničke detalje neovlašćenog nadzora. „U izvesnom smislu, pravi je štreber. Pred kompjuterom je kao kod svoje kuće. To je njegov svet.”

Kad je reč o internetu, Grinvald i Makaskil bili su laici, i nisu znali mnogo o tome kako on zaista funkcioniše (mada je Poitrasova imala odlične kompjuterske veštine). Dvojica novinara nisu mogla da razumeju veći deo slajdova o programu PRIZMA. Snouden im je objasnio složenije dijagrame.

Razjasnio im je akronime, skraćenice, tehnike presretanja informacija. Po Makaskilovim rečima, nije ih gledao s visine, već je bio strpljiv i jasan; videlo se da se u tajnim šiframa i nazivima programa NSA snalazi kao riba u vodi. Bilo kome sa strane te reči zvučale bi sasvim nesuvislo, kao neprobojna tvrđava nabacanih slova.

Kao Britanac, Makaskil se setio da, onako uzgred, upita da li Velika Britanija igra nekakvu ulogu u tom masovnom prikupljanju informacija. To mu se činilo prilično slabo verovatnim. Većina Britanaca pripadnike GCHQ-a naivno zamišlja kao naučnike u sakoima od tvida, koji pućkaju lule, razbijaju nacističke šifre iz Drugog svetskog rata i igraju šah.

Makaskil je znao da GCHQ već godinama ima sporazum o razmeni informacija sa SAD, ali Snoudenov vatreći odgovor sasvim ga je prenerazio. Snouden je rekao: „GCHQ je gori od NSA. Još su agresivniji”. Bila je to senzacionalna informacija.

Svaki put kad bi došli da posete Snoudenu, Makaskil i Grinvald očekivali su da ga ne pronađu; zamišljali su kako su ga tajni agenti uhapsili, savladali i odvukli u neku savremenu verziju mračne tamnice.

Sutradan, u sredu, 5. juna, Snouden je i dalje bio na starom mestu, u hotelu *Mira*. To je bila dobra vest. Niko ga nije ščepao. Loša vest bilo je to što su NSA i policija posetili njegovu devojku u njihovom domu na Havajima. Primećeno je Snoudenovo odsustvo s posla, a to je bila automatska procedura koja se primenjuje svaki put kad se neko od osoblja NSA ne pojavi na poslu. Snouden je bio staložen kao i obično, ali besan zbog načina na koji su se pripadnici NSA ophodili prema Lindzi Mils. Smatrao je da ju je policija maltretirala i zastrašivila.

Do tog trenutka nije rekao mnogo o ličnom životu; koncentrisao se na priču i ono što je ona značila za Sjedinjene Države i njihove građane.

Njegova majka, Vendi, radila je kao službenik okružnog suda u Baltimoru. Od dana njegovog nestanka, 20. maja, pokušavala je da stupi u kontakt sa njim. Bilo joj je jasno da nešto nije u redu.

Snouden je sada bio van sebe od brige: „Moja porodica ne zna šta se dešava. Najviše se plašim da će napasti moju porodicu, prijatelje, devojku. Svakoga ko ima nekakve veze sa mnom. Zbog toga ne mogu ni oka da sklopim”, priznao je.

Neprijatna poseta NSA teško da ga je iznenadila. Sad kad je znao da ga traže, mogućnost da ubrzo izvrše raciju na Snoudenovo skrovište u Hongkongu bila je sve veća. Ipak je uspeo da iznese hiljade i hiljade najpoverljivijih dokumenata iz Agencije. Makaskil je osećao sažaljenje prema Snoudenu. Mladić je bio u nevolji. Crno mu se pisalo. Snouden je bio gotovo istih godina kao i Makaskilova deca. „Ne bih voleo da se neko od moje dece nađe u takvoj nevolji”, rekao je on.

Međutim, CIA ga još nije pronašla. To je bio jedan od neobičnijih aspekata Snoudeneve priče: zašto ga vlasti Sjedinjenih Država nisu bolje držale na oku? Kad su primetili njegovo odsustvo, lako su mogli da nađu podatke o letu i zaključe da je pobegao u Hongkong. Tu bi ga bilo mnogo lakše naći. Snouden se pod sopstvenim imenom prijavio u hotel *Mira*, u kom je sobu plaćao dve stotine funti za noć. Račun je plaćao svojom kreditnom karticom, sa računa koji je do tog trenutka već bio gotovo potpuno ispražnjen, a Snouden se brinuo da bi njegovi progonitelji mogli i da ga blokiraju.

Jedno moguće objašnjenje bilo bi da Sjedinjene Države nisu želele da povuku takav potez u komunističkoj Kini. Drugo bi bilo da vlasti SAD nisu bile baš toliko moćne koliko se činilo. Ova druga mogućnost – nedovoljne birokratske sposobnosti, a ne briga za kinesko-američke odnose – zvuči kao uverljivije objašnjenje, ako se imaju u vidu kasniji napor Bele kuće da natera Hongkong da izruči Snoudena.

* * *

Bilo je to neverovatno iskustvo za sve troje novinara – preleteli su pola sveta, upoznali Snoudena, a zatim počeli da rade na priči iz tri različita ugla, kao ne baš harmoničan tim: svadljivi gej Amerikanac, upečatljiva režiserka nominovana za Oskara i profesionalni britanski novinar i planinar koji je govorio „Aj” češće nego „Da”, baš kao Skoti iz „Zvezdanih staza”.

Njihovo prijateljstvo izrodilo se iz nečega uzbudljivog i nesigurnog. Sve troje se osećalo kao da su deo zajedničkog, veoma rizičnog poduhvata od ogromnog značaja za javnost. Makaskil je osvojio vrhove Materhorn, Monblan i Jungfrau. Njegova staloženost bila je dobrodošla.

Pređašnja netrpeljivost Poitrasove prema Makaskilu savsim je iščeza. Postao joj je drag. „Juan se uklopio u tim tako neprimetno, savršeno i trenutno”, tvrdi Grinvald. Rusbridžer je njihov tim nazvao „golupčići”.

Te večeri, Grinvald je na brzinu napisao nacrt priče o *Verizonu*. Snoudenovi poverljivi dokumenti dokazivali su da NSA tajno sakuplja sve podatke od najvećih američkih telefonskih kompanija. Sve troje je tu priču zamišljalo kao tek prvu u nizu mnogih koje će imati ogromnog odjeka. Međutim, plašili su se da vreme nije na njihovoj strani. Makaskil i Grinvald dokasno su razgovarali o tekstu. Sedeli su u Grinvaldovoj sobi u hotelu W, s pogledom na luku i brežuljke kineskog kopna. Pogled je obuhvatao nebodere na ostrvu Hongkong i most prema aerodromu – užurban, svetlucavi gradski pejzaž.

Grinvald bi neko vreme kucao, a zatim pružio laptop Makaskilu. Ovaj je kucao na svom kompjuteru i dodavao svoje članke Grinvaldu na fleš-memoriji; razmenjivali su materijal. Ništa nisu slali poštom. Izgubili su pojам о vremenu. Makaskil je otišao da dremne. Kad je ustao, Grinvald je i dalje radio. Piteru Masu, novinaru *Njujork tajmsa*, Snouden je rekao: „Posebno me je oduševila Glenova sposobnost da nekoliko

dana zaredom radi bez spavanja". (Grinvald je, u stvari, spa-vao po podne.)

Konačnu verziju priče poslali su Džanin Gibson u Nju-jork. Bili su sasvim sigurni da će njeno objavljivanje izazvati nepredvidljivu i sveopštu pometnju. Međutim, pitanje je bilo da li će *Gardijan* zaista biti spreman da je objavi.

6. Udarna vest!

Američka redakcija *Gardijana*, Soho, Njujork
Jun 2013.

Higgins: „Možeš da odeš, ali hoće li oni to objaviti?”
Tarner: „Objaviće”.

Tri kondorova dana, 1975.

Više od deset godina, tridesetrogodišnji Spenser Akerman izveštavao je o nacionalnoj bezbednosti Sjedinjenih Država. Sakupljaо je kontakte, opanjkavao senatore i istraživao politiku Bušove i Obamine administracije posle 11. septembra. Taj posao znao je da bude veoma zahtevan. Istina, *Njujork tajms* je 2005. obelodanio postojanje Bušovog programa nadzora bez sudskog naloga, poznatog pod šifrom STELAR VIND. Međutim, ova dojava je bila veoma neuobičajena, tek zračak svetla koji se promolio iz inače neprobojnog, tajnog sveta. (*Tajms* je godinu dana oklevao da objavi priču. Napokon ju je objavio tek kad je reporter Džeјms Rajzen rekao kako planira da o tome napiše knjigu.)

Bučan tip, navikao da u trenucima stresa radi sklekove, Akerman je bio poreklom iz Njujorka. Kao dvadesetjednogodišnjak, bio je na koledžu u obližnjem Nju Džersiju kad su avioni udarili u Kule bliznakinja. „Bila je to udarna vest”, priča Akerman, objašnjavajući kako se zainteresovao za pitanja nacionalne bezbednosti. Prvo u časopisu *Nju ripablik*, a zatim

u časopisu *Vajerd* i njegovom blogu o nacionalnoj bezbednosti, „Soba za slučaj opasnosti”, mnogo je energije uložio u istraživanje programa za nadzor koje koristi NSA. Bilo je mnogo znakova, ali malo činjenica, a NSA je u vezi sa svojim radom bila tajanstvena i tiha kao red kartuzijanskih kaludera zavetovanih na čutanje.

Akerman je 2011. primio poziv iz kancelarije Rona Vajdena, demokrate iz Oregon-a i velikog protivnika vladinog masovnog nadzora. U intervjuu u njegovoj kancelariji, senator Vajden je izokola – jer, na kraju krajeva, nije mogao da oda poverljive informacije – rekao kako je veoma zabrinut zbog Patriotskog zakona koji se Kongres spremao ponovo da izglosa. Konkretno, senator je rekao da su ljudi na položaju smislili pravno tumačenje koje je u drastičnoj suprotnosti sa onim što zaista piše u tom zakonu. Vlada je, naravno, svoje tumačenje proglasila poverljivim, tako da niko nije mogao da ga dovede u pitanje. Međutim, Vajden je nagovestio kako Bela kuća koristi suptilne, perfidne metode kako bi sakrila prave dimenzije svog programa za sakupljanje podataka.

Šta se zaista dešavalo? U svom članku napisanom za *Vajerd*, Akerman je izneo pretpostavku da vlada prikuplja nezamisljivu količinu informacija o privatnim licima. Međutim, NSA je glatko odbila optužbe da špijunira američke državljanе. General Alegzander se, začudo, pojavio na hakerskoj konvenciji u Las Vegasu 2012. Bio je to prvi put da se neko iz vrha špijunkih službi SAD pojavio na „Defkonu”. Besprekorno ispeglanu uniformu zamenio je izgužvanom majicom i farmerkama kojima kao da je htio da kaže da je „jedan od mladih”, i nezgrapno je istupio na pozornicu. Uveravao je publiku kako Agencija „nipošto” ne čuva „fajlove” ili „dosjee” o „milionima ili stotinama miliona” Amerikanaca. Da li je to bila drska laž? Ili samo semantičko izbegavanje istine u kom se reč „fajlovi” odnosila na nešto drugo, a ne na ogromnu kolekciju snimljenih telefonskih razgovora? Za Akermanna i druge novinare koji su se bavili nacionalnom bezbednošću,

to je bio zanimljiv delić mnogo veće slagalice. Patriotski zakon koji je stupio na snagu posle 11. septembra dao je toj slagici nekakav okvir. Ali cela slika još uvek nije mogla da se vidi. Zvaničnici su verovatno koristili mešavinu tajnih suda i skrivanja iza poverljivih informacija kako bi se odbranili od zakonitih zahteva za informacijama, ali za to nije bilo nikakvih dokaza. A kako gotovo нико nikada nije odavao informacije NSA, činilo se da prave razmere vladine prismotre neće uskoro biti otkrivene.

Akerman, koji je često postavljao statuse na Tวiteru, krajem maja dao je otkaz u časopisu *Vajerd*. Ukazala mu se bolja prilika, da postane urednik vesti o nacionalnoj bezbednosti u *Gardijanu*. Radiće u vašingtonskoj redakciji časopisa na Trgu Faragut, samo tri ulice od Bele kuće. Urednica američkog izdanja, Džanin Gibson, zamolila je Akermana da prvo dođe u Njujork. Rekla mu je kako bi želela da proveđe nedelju dana na „orientaciji”. Njemu nije bilo baš jasno šta „orientacija” znači. Ipak, željan da ostavi dobar utisak i pun novih ideja, Akerman je oputovao u Njujork da se javi na dužnost. Dan kada je počeo da radi za *Gardijan*, 3. jun 2013, za njega je bio veoma srećan.

Akerman je otišao u kancelariju na šestom spratu u Ulici Brodvej broj 536. U poređenju sa *Njujork tajmsom*, *Gardijanova* redakcija u Sohou mala je i neugledna – velika, otvorena prostorija u obliku slova L, sa nekoliko kompjutera, stolova za sastanke i kuhinjom, u kojoj je osoblje moglo da se posluži čajem, kafom ili keksom. Židove redakcije krase crno-beli portreti čiji je autor čuvena fotografkinja *Obzervera*, Džejn Braun. Slika mladog Ruperta Merdoka nekada je visila u kancelariji glavnog urednika; ali on će kasnije ustupiti mesto uramljenim naslovnim stranama *Gardijana* u kojima su objavljene udarne vesti o NSA.

Kroz prozor dopire vreva Brodveja: butici, kafići, turisti. Pet minuta šetnje od redakcije, u Ulici Spring, nalazi se čuveni bar „Maders Ruin”, s tavanicom krem boje.

Američka redakcija *Gardijana* mogla bi da bude nagovestaj toga kako će izgledati mediji jednog dana kad novine odu istim putem kao i dinosaurusi. Redakcija je opremljena vrhunskom tehnologijom; ima trideset jednog stalno zaposlenog i rasteže budžet od oko pet miliona dolara. (Poredenja radi, u desku *Njujork tajmsa* radi hiljadu sto pedeset zaposlenih.) Oko polovinu novinara *Gardijana* čine Amerikanci, uglavnom mlađi i vešti sa kompjuterima. Mnogi imaju tetovaže na ramenima; najhrabriji među njima tetovirao je celu ruku. Po rečima Gibsonove, njihov je cilj da budu sasvim američka verzija londonskog *Gardijana*, koja će čitaocima nuditi drugačiji pogled na svet.

Od otvaranja redakcije, u julu 2011, američka čitalačka publike *Gardijana* je porasla. Ipak, britanski časopis je bio suviše nisko na lestvici vašingtonskih medija da bi mogao da predstavlja ozbiljnu konkurenčiju gigantima kao što su *Njujork tajms*, *Post* ili *Volstrit žurnal* (u redakciji su se šalili s tim kako je na godišnjoj večeri za novinare u Beloj kući 2012. *Gardijan* dobio samo dva mesta pored toaleta i smotanog kobbara.)

Kao što će se pokazati do kraja te uzbudljive nedelje, to što nisu bili deo vašingtonske elite imalo je i svojih prednosti. Gibsonova je iskreno rekla: „Nama se ionako нико неjavlja na pozive, tako da, kad je u pitanju pristup, nemamo mnogo šta da izgubimo”.

Internet izdanje *Gardijana* bilo je treće u svetu elektronskih medija mnogo pre nego što se pojavio Edvard Snouden. Međutim, činilo se da Bela kuća nije znala šta stoji iza tog naslova – dnevni list, časopis, blog? – niti je bila upoznata sa britanskom urednicom punom novih ideja, Džanin Gibson. Akerman nikad nije prošao „orientaciju” koju mu je Gibsonova obećala. Nekoliko sati posmatrao je urednicu i njenog zamenika, Škota Stjuarta Milara kako sede zatvoreni u njenoj kancelariji. Vrata su sve vreme bila zatvorena. S vremenom na vreme, ona bi izašla i brzim koracima prošla kroz redakciju, a

zatim ponovo nestala iza vrata od neprozirnog stakla. Po rečima četrdesetjednogodišnjeg Sjuarta Milara, koji se iz Londona doselio u Njujork 2011, „Svaki put kad bismo izašli do toaleta ili po čašu vode, izvirivali su iza stolova kao radoznale zverčice, klimajući glavama i upozoravajući jedni druge”. Bilo je očigledno da se sprema nešto veliko.

Za vreme pauze za ručak, Gibsonova je konačno rekla Akermanu da se pridruži njoj i Milaru: otišli su iza ugla u riblji restoran u Ulici Lafajet. Restoran je bio pun; gurajući se sa ostalim gostima, naručili su sendviče sa lososom. Akerman je bezbrižno pokrenuo razgovor, ali dvoje Britanaca odmah ga je učutkalo. Urednica je onda rekla nešto što ga je zaprepastilo: „Neće biti orijentacije. Imamo dobru priču i želimo da te uključimo”. Gibsonova mu je objasnila šta se u stvari dešava – pojavio se uzbunjivač, u neidentifikovanoj trećoj državi. Uzbunjivač je sarađivao sa Grinvaldom i Makaskilom. Spremali su priču o... Operaciji nadzora NSA. Dodjavora!

Akerman je bio van sebe. „Neko vreme nisam mogao da dođem do reči”, priseća se, i dodaje: „Već sedam godina radio sam na programu neovlašćenog prisluškivanja. Zašao sam veoma duboko”.

Gibsonova ga je obavestila o slajdovima u vezi sa PRIZMOM i o tajnom sudskom nalogu kojim je kompanija *Verizon* primorana da preda svoje podatke o telefonskim pozivima svih svojih klijenata iz Sjedinjenih Država. Akerman se uhvatio za glavu i počeo da se ljudja, mrmljajući: „Jebote! Jebote！”, sve dok se nije ponovo sabrao.

Bio je veoma uzbudjen shvativši da je ono u šta je dugo sumnjao bilo istina: Obamina administracija potajno je nastavila, pa čak i proširila Bušov program prismotre. Pitao je Gibsonovu da li joj oznaka STELAR VIND zvuči poznato. Potvrdila je. „Osećao sam se kao da ptičice pevaju i leptirići lepršaju”, priseća se Akerman setno. „Bilo je to upravo ono za čime sam trgao poslednjih sedam godina”, kaže, i dodaje:

„Mislio sam da je Mobi Dik napokon nadomak mog harpuna. Ispostavilo se da se iza toga krije čitava velika priča.”

Moguće posledice bile su ogromne. Tajni sudski nalog za *Verizon* potpisani je 25. aprila 2013. Na osnovu tog naloga jedna od najvećih telefonskih kompanija Sjedinjenih Država primorana je da Agenciji za nacionalnu bezbednost preda podatke o telefonskim razgovorima miliona klijenata iz Sjedinjenih Država. *Verizon* je Agenciji prenosio lične podatke, redovno i svakodnevno. Davao im je informacije o svim pozivima preko svog sistema, kako na teritoriji Sjedinjenih Država, tako i između zemlje i inostranstva. Bio je to senzacionalan dokaz da NSA masovno sakuplja podatke o milionima državljanima SAD, bez obzira na to da li su počinili neki zločin ili bili umešani u terorističke radnje. Dokument o kome je reč izdat je u FISA sudu. Potpisao ga je sudija Rodžer Vinson, i time vladajući Sjedinjenih Država dao neograničeno ovlašćenje da devedeset dana u kontinuitetu sakuplja telefonske metapodatke. Taj rok je istekao 19. jula. „Bilo je to nešto najuzbuđljivije što sam ikada video”, tvrdi Akerman. „Ni u najludim snovima o teorijama zavere nije mi palo na pamet da bi oni [vlada] mogli da rade nešto ovakvo.” Da li je tromesečni nalog bio jednokratan? Ili ih je bilo više? Nisu znali odgovor na to pitanje. Snouden im je obezbedio jedan dokument novijeg datuma. Međutim, postojala je sumnja da je NSA na sličan način primorala i druge veće mobilne mreže da im predaju svoje podatke.

U redakciji u Njujorku, Gibsonova je pažljivo skovala plan. Plan je imao tri značajna dela: trebalo je potražiti pravni savet, smisliti strategiju pristupa Beloj kući i dobiti kopiju nacrta članka od reportera iz Hongkonga. Činilo se da NSA u tom trenutku još uvek nije bila svesna oluje koja će je zahvatiti. Ironijom sudbine, *Gardijan* je i sam počeo da funkcioniše kao klasična obaveštajna služba – sve se obavljalo u tajnosti, kroz podeљene zadatke i šifrovanoj komunikaciji. Imejlovi i telefonski razgovori preko nezaštićenih linija nisu

dolazili u obzir. Gibsonova je na tabli ispisala prilično zahtevan raspored. (Kasnije su ga nazvali „Legenda o Feniksu”, u čast istoimenog hita francuskog elektro-dueta Daft pank uz koji su tog leta udarali ritam nogom.)

Mala grupa novinara upućenih u Snoudenov projekat kopala je duboko po najstrože čuvanim tajnama Sjedinjenih Država. Novinari su, po prirodi, nepopravljive tračare. Međutim, ovog puta sve je bilo pod strogom kontrolom. Većina zaposlenih u redakciji nije ni sanjala da se njihove kolege upravo spremaju za vožnju novinarskom verzijom rolerkoustera.

Planirali su da prvo objave priču o *Verizonu*. Među hiljadama dokumenata koje im je Snouden doneo ti su bili najrazumljiviji. „Priča je bila kristalno jasna i neporeciva”, tvrdi Miller. Zatim bi usledila priča o projektu praćenja komunikacije preko interneta, poznatom kao PRIZMA, a potom i otkriće kako Sjedinjene Države aktivno učestvuju u kompjuterskom ratu. Na kraju, ukoliko list opstane toliko dugo, obelodaniće istinu iza tajnog naziva, BAUNDLES INFORMANT (BOUNDLESS INFORMANT). Rad im je dodatno otežavalо i to što su ga novinari obavljali na raznim stranama sveta – u Hongkongu, Americi i Britaniji. Akerman je morao da se vrati u Vašington. Rečeno mu je da stupi u kontakt sa *Verizonom*, a potom, kad za to dođe vreme, i da se poveže sa Belom kućom. U Londonu, glavni i odgovorni urednik *Gardijana*, Alan Rusbridžer, zajedno sa urednikom diplomatskih vesti, Džulijanom Bordžerom, pošao je na aerodrom da uhvati prvi sledeći let za Njujork.

Za Džanin Gibson, nekadašnju urednicu digitalne verzije lista i njegove internet stranice, guardian.co.uk, ovo će sasvim sigurno biti veoma uzbudljivo iskustvo. Hoće li jedan pogrešan potez biti dovoljan da sve uništi? Na putu su im stajale mnogobrojne prepreke. „Nikada ranije niko nije video te dokumente. Izveštaji FISA suda bili su toliko poverljivi da se nisu mogli uporediti ni sa čim”, tvrdi Gibsonova. Grozničavo

se pitala da li je tekst sudskog naloga suviše dobar da bi bio istinit – sumnjala je na prevaru. Jedan od najvećih problema bio je Zakon o špijunaži. Zakonski režim Sjedinjenih Država bio je manje strog nego u Velikoj Britaniji. U državi iz koje *Gardijan* potiče vlada je jednostavno mogla da zatraži sudsku zabranu – i time im zapuši usta i spreči objavljivanje priče. Međutim, čak i u Sjedinjenim Državama, i pored Prvog amandmana, moguće posledice objavljivanja veoma osetljivih i poverljivih materijala NSA bile su ozbiljne. Nikada u istoriji tolika količina poverljivih podataka nije procurila u javnost. Bilo je sasvim moguće da će vlada SAD pokušati da spreči njihovo objavljivanje. Mogla bi da ih izvede pred sud, kako bi naterala *Gardijan* da oda identitet svog izvora. Milar i Gibsonova sastali su se sa dva najveća advokata za medije – prvo s Dejvidom Korzenikom, a zatim i s Dejvidom Šulcom. Njih dvojica pomogla su im da naprave solidan plan.

Zakon o špijunaži neobičan je zakon sastavljen tokom Prvog svetskog rata. Po njemu, protivzakonito je stranim vladama „odavati, prenositi ili poveravati” poverljive informacije o SAD. Zakon je delovao neodređeno. Na primer, nije bilo sasvim jasno da li se odnosi na novinare koji bi mogli da objave poverljive informacije o nacionalnoj bezbednosti. Ni prethodni slučajevi nisu bili od velike pomoći: bilo ih je premalo da bi se presuda mogla doneti na osnovu presedana.

Ipak, bilo je nekih razloga za optimizam. Kao prvo, za devedeset šest godina postojanja, Zakon o špijunaži nijednom nije primenjen protiv novinske agencije. Mala je verovatnoća bila da bi sadašnja administracija želeta to da promeni. Kao drugo, politička klima bila je povoljna. Bela kuća već se nalazila na meti oštре kritike zbog upornog proganjanja novinara istraživača. Ministarstvo pravde pribavilo je snimke telefonskih razgovora reportera *Asošiejtid presa* koji su pisali o neu-spelom planu Al de – što je predstavljalo nezamislivo mešanje u novinarsku operaciju. U javnost je procurila i informacija o prisluškivanju novinara *Foks njuza*. Javnost se podigla na

noge, a javni pravobranilac Erik Holder rekao je Kongresu da njegova služba neće krivično goniti novinare zbog toga što se bave novinarstvom.

Međutim, *Gardijan* je morao dokazati da postupa odgovorno. Uredništvo je želelo da pokaže kako je preduzelo sve moguće mere predostrožnosti kako ne bi naudili nacionalnoj bezbednosti SAD, i da objavljuje samo materijale koji otkrivaju šire obrise vladine politike o prismotri, a ne potencijalno opasne detalje operacije. Pitanje je bilo da li Prvi amandman zaista javnosti daje pravo da to zna? *Gardijanov* jedini cilj bio je da omogući debatu koju su Snouden i svi ostali koji neuromorno kritikuju Senat, kao na primer Vajden i njegov kolega iz Obaveštajne komisije Senata, Mark Udol, dugo priželjkivali.

Sve se odvijalo velikom brzinom. *Gardijanov* reporter, Makaskil, poslao je iz Hongkonga poruku od četiri reči. Glasila je: „Ginis im je dobar”. Ova ugovorena fraza značila je da je sada siguran kako su Snoudenove informacije istinite. Gibsonova je odlučila da Agenciji za nacionalnu bezbednost ostavi četiri sata da reaguje, pružajući im priliku da sve poreknu. Po britanskim standardima, to je bio pristojan rok – davao im je dovoljno vremena da obave nekoliko poziva i dogovore se o tome kakvu će izjavu da daju. Međutim, u Vašingtonu, gde su novinari i političari u prijateljskim, opuštenim odnosima, ovakav rok bio je nezamisliv, uprkos tome što je predstavnik za štampu unapred obavešten o osetljivim pitanjima. Sreda je bila Akermanov zvanično prvi dan na poslu u Vašingtonu. Pozdravio se sa novim kolegom, šefom vašingtonske redakcije *Gardijana* Denom Robertsom, ali nije mu rekao ništa o svom neverovatnom zadatku. Oko jedan posle podne pozvao je *Verizon*. Zatim je pozvao i Kejtlin Hejden, predstavnici Bele kuće. Hejdenova je bila glavni portparol Nacionalnog saveta za bezbednost (NSC), moćne institucije koja koordiniše službe nacionalne bezbednosti SAD i međunarodne političke strategije, lično sa predsednikom na čelu. Hejdenova se nije javila.

Akerman joj je poslao hitan imejl. Naslov je glasio: „moramo da razgovaramo HITNO”:

„Zdravo, Kejtlin,

Upravo sam ti ostavio govornu poštu – *nadam se* da je to bio tvoj lokal. Trenutno radim za *Gardijan*, i moram hitno da razgovaram sa tobom o članku koji se bavi prismotrom u Sjedinjenim Državama. Mislim da je najbolje da se čujemo telefonom... Molim te, javi se čim stigneš.”

Hejdenova je bila zauzeta. Sasvim slučajno, to je bio dan kada je Bela kuća objavila vest da će ambasadorka Suzan Rajs postati Obamina savetnica za nacionalnu bezbednost i čelnica Nacionalnog saveta za bezbednost. Hejdenova mu je imejлом javila da će ga pozvati za sat vremena. To je i učnila, kasnije tog poslepodneva. Akerman joj je rekao čega se *Gardijan* domogao – tajnog dokumenta FISA suda – i šta sa njim namerava da učini. Objaviće ga tog istog dana, u četiri i trideset posle podne. „Kejtlin je bila veoma uznemriona”, kaže Akerman.

Nakon prvobitne neverice, Hejdenova je profesionalno pribeležila detalje. Obećala je da će „o tome izvestiti pretpostavljene”. Njeni prepostavljeni sigurno su bili sasvim zburnjeni – šta je uopšte *Gardijan* i otkud tim nesnosnim Britancima tako osetljivi podaci? U četiri posle podne, Hejdenova mu je imejлом javila kako Bela kuća traži da se Akerman „što pre” obrati obaveštajnim agencijama, Ministarstvu pravde i NSA. Akerman je pozvao Ministarstvo pravde i agentkinju za odnose sa javnošću NSA, Džudi Emel. Emelova je zvučala sasvim hladnokrvno. „Srce mi je tuklo kao ludo”, tvrdi Akerman.

Prema uputstvima Gibsonove, Akerman je zatim imejлом obavestio Hejdenovu da mu je urednica odobrila da pomeri rok za objavljivanje priče „na pet i petnaest posle podne”.

Hejdenova je onda pozvala lično Gibsonovu, direktno iz Bele kuće. Predložila joj je da u pet i petnaest obave konferencijski razgovor. Bela kuća je poslala svoje najvažnije predstavnike. Među njima je bio i zamenik direktora FBI-ja, Šon M. Džojs. Rođen u Bostonu, imao je veoma impresivan rezime – istraživao je kolumbijske narko-operacije, bio pripadnik protiterorističke jedinice i pravni izaslanik u Pragu. Džojs je u borbi protiv zločina i pretnji nacionalnoj bezbednosti predvodio sedamdeset pet misija FBI-ja, kako u zemlji, tako i u inostranstvu. Sada se nalazio na čelu obaveštajne službe FBI-ja.

O svemu je bio obavešten i Kris Inglis, zamenik direktora NSA. Inglis je toliko retko razgovarao sa novinarima da su ga mnogi od njih smatrali mitološkim bićem, kao što je jednorog. Inglis je imao besprekornu karijeru. Diplomirao je kompjuterski inženjering i brzo se peo na hijerarhijskoj lestvici NSA. Pre nego što je postao civilni zamenik generala Alegzandera, od 2003. do 2006. radio je u Londonu kao viši oficir za vezu SAD, koordinator razmene informacija sa GCHQ-om i britanskim obaveštajnim službama. Za vreme boravka u Londonu, verovatno se susreo sa *Gardijanom*.

Tu je bio i Robert S. Lit – za prijatelje Bob – glavni savetnik direktora Nacionalne obaveštajne službe. Školovan na Harvardu i Jejlu, Lit je u drugoj polovini devedesetih radio za Ministarstvo pravde i znao je kako funkcioniše FISA sud. Bio je inteligentan, ljubazan, razgovorljiv, opširan i dramatičan, sklon retoričkim ukrasima. „On zna šta radi. Pametan je. Najpametniji među njima”, tvrdi Akerman.

Na strani *Gardijana*, u pregovorima su učestvovali Gibsonova i Milar, dvoje britanskih novinara, koji su se u razgovor uključili iz male *Gardijanove* kancelarije, sa jeftinim kaučom i lošim pogledom na Brodvej. Akerman se u konferencijski poziv uključio iz Vašingtona. Međutim, izgledi su im bili slabi – nekoliko novajlija protiv ogromne zveri Vašingtona.

Uvodeći u pregovore tako značajna imena, Bela kuća je možda želela da laskanjem – a ukoliko to ne upali, pretnjom

– natera *Gardijan* da odloži objavljivanje priče o *Verizonu*, ako ne zauvek, onda barem na nekoliko dana. Njihova strategija bila je sasvim racionalna. Međutim, zasnivala se na nekoliko pogrešnih pretpostavki; pre svega na toj da Bela kuća drži situaciju pod kontrolom. A možda su i potcenili Gibsonovu. „U takvim trenucima vidite kakav je neko kao urednik”, primetio je Akerman.

Opšti stav zvaničnih predstavnika – koji je, naravno, samo površno naznačen – bio je da njihova priča o *Verizonu* ne samo da nije nepristrasna nego je i netačna, i navodila bi čitaoce na pogrešan zaključak. Međutim, visoki zvaničnici bili su voljni da sednu sa urednicima i objasne im kako se ta priča uklapa u veću sliku. U suštini, pozivali su Gibsonovu na razgovor u Belu kuću.

Takav potez u prošlosti je imao uspeha sa američkim medijima, pre svega sa *Njujork tajmsom* 2004, kad su njegovi novinari prvi put čuli za Bušov program neovlašćenog nadzora. Bilo je očigledno da bi, posle razgovora, *Gardijan* trebalo da bude manje sklon tome da objavi svoju priču. Između redova, govorili su im sledeće: vi ne znate kako te stvari ovde funkcionišu. „Verujem da su mislili da će me lako obrlatiti”, kaže Gibsonova. Međutim, ona je imala drugačiji plan. Po njenom mišljenju, taj susret pružio bi vradi priliku da pomene „konkretne” probleme vezi sa nacionalnom bezbednošću. Bobu i ostalima rekla je kako smatra da će interesovanje javnosti za poverljivi sudski nalog biti zaista veliko. Nalog je, po njenom mišljenju, bio veoma neodređen, nije sadržao detaljne podatke o operacijama, činjenicama i izvedenim zaključcima. Bilo je teško zamisliti slučaj u kom bi njegovo objavljivanje pričinilo štetu. Ali Gibsonova je bila spremna da ih sasluša. Ti ljudi su navikli da sve bude po njihovom, i ponašanje Gibsonove ih je zbunilo. Čak i u veoma stresnim trenucima kao što je bio taj, urednica *Gardijana* ponašala se druželjubivo i opušteno – a to je kombinacija koja može da razoruža svakoga. Na prethodnom zadatku, kao urednica elektronskog izdanja *Gardijana*,

Gibsonova se već mnogo puta susrela sa ljudima koji su hteli da je zastraše svojom veličinom. Među njima su bili voditelj Si-En-Ena, galamđija Pirs Morgan, kao i premijer Velike Britanije, Dejvid Kameron – koji je u tom trenutku bio samo portparol slabo poznatog televizijskog kanala „Karlton”.

Pod velikim pritiskom, Gibsonova je osećala kako govori sa sve jačim britanskim akcentom. „Zvučala sam kao Merri Popins”, šali se danas. U međuvremenu, Milar je u Gugl pretraživač unosio reči: „Direktor nacionalne obaveštajne službe”, „Bob Lit”, „Kris Inglis”, „Šon Džojs”. Ko su oni u stvari? Akerman, koji je bio u Vašingtonu, bio je očaran time kako se Gibsonova ponela. Pružio joj je podršku preko četa.

Nakon dvadeset minuta razgovora, predstavnici Bele kuće više nisu bili puni samopouzdanja. Razgovor se vrteo ukrug. Lit i Inglis odbijali su da pomenu bilo kakve konkretne opasnosti, tvrdeći kako bi i sam razgovor o tajnom dokumentu potpisanim sa kompanijom *Verizon* preko telefona predstavljao krivično delo. Na kraju, jedan član tima više nije mogao da izdrži. Izneviraо se i, kao glavni lik neke policijske serije, zarežao: „Ne morate to da objavite! Nijedna ozbiljna novinska kuća ne bi to objavila!”

Gibsonova je najednom postala kruta; dotadašnja ljubaznost sasvim je nestala. Ledenim glasom je odgovorila: „S dužnim poštovanjem, sami odlučujemo o tome šta ćemo da objavimo”. Videlo se da misle: „Kako se usuđuješ da nam se tako obraćaš?”, kaže Milar, i dodaje: „Bilo je jasno da nam vlada neće ponuditi ništa konkretno. Objavićemo priču. Igra je počela”.

Tim Bele kuće nagovestio je kako bi mogli da se obrate i njenim pretpostavljenima. Gibsonova je odgovorila da glavni i odgovorni urednik, sa druge strane Atlantika, trenutno nije dostupan. Rekla im je: „Konačna odluka je na meni”. Razočarani tim za pregovore završio je razgovor: „Izgleda da smo došli do nepremostivog razmimoilaženja”.

Gibsonova je uspela da odoli njihovim pokušajima ulagivanja; ostala je pribrana i držala se zakonske procedure. „Nije ustuknula ni milimetar. Bila je nepokolebljiva”, kaže Akerman i dodaje: „Obaminim ljudima trebalo je dosta vremena da se priviknu na činjenicu da kontrola nije u njihovim, već u njenim rukama. Koliko često uopšte imaju posla sa ljudima koji nisu iz njihovog tabora?”

Nakon razgovora, razlika između dnevnih listova sa dve strane okeana bila je veoma očigledna. U Sjedinjenim Državama, tri najveća dnevna lista praktično drže monopol na tržištu. Gotovo bez konkurenčije, dojave istražuju polako i staloženo. Razlikuje se i sama politička kultura, a predstavnici štampe obično poštuju predsednika. Ako bi bilo ko Obami postavio teško ili neprijatno pitanje, to bi samo po sebi već bila vest.

U nekadašnjem Flit stritu, međutim, medijska slika bila je sasvim drugačija. U Londonu, dvanaest nacionalnih britanskih dnevnih listova konstantno se borilo za opstanak, u darvinovskom okršaju na život i smrt. Suparnštvo između njih postalo je još intenzivnije otkako je prodaja štampanih novina počela da opada. Ako se tamo domognete udarne vesti, odmah je objavljujete. U protivnom, objaviće je neko drugi. To je surov svet u kom se svako bori samo za sebe.

Vlada Sjedinjenih Država sada je pokušala da vrši pritisak u Velikoj Britaniji. Britanska obaveštajna služba MI5 pozvala je Nika Hopkinsa, urednika vesti iz bezbednosti u londonskoj redakciji *Gardijana*; agenti FBI-ja pozvali su i drugog čoveka ovog lista, zamenika urednika, Pola Džonsona.

(Zamenik direktora Džojs počeо je razgovor rečima: „Zdravo, Pole, kako si? Razgovarali smo sa gospodom Gibson, ali čini nam se da nismo mnogo postigli...”) Sav njihov napor da stignu do Rusbridžera lično bio je uzaludan. Glavni i odgovorni urednik i dalje je bio u avionu. Jasno je stavio do znanja da je ta odluka na Gibsonovoj.

Federalni zvaničnici sada su delovali tužno više nego ljutito. Ali Akerman je u Vašingtonu postajao sve nervozniji. Pitao se da li pred njegovim stanom na Trgu Dupont stoe muškarci sa pištoljima i tamnim naočarima, spremni da ga pokupe i odvedu na ispitivanje u neku mračnu celiju. Razmišljaо je: „Upravo smo završili telefonski razgovor sa trojicom veoma moćnih i veoma nezadovoljnih ljudi, od kojih je jedan zamenik direktora FBI-ja”.

Za to vreme, u Hongkongu, Snouden i Grinvald postali su nestrpljivi; sumnjali su da će *Gardijan* zaista imati dovoljno drskosti i hrabrosti da objavi njihovu priču. Grinvald je izjavio kako je spremna da sâm objavi priču, ili je ponudi nekom drugom ukoliko *Gardijan* bude oklevao sa objavljinjem. Vremena više nije bilo. A Snouden je svakog trena mogao da bude otkriven.

Nešto posle sedam časova uveče, američka redakcija *Gardijana* objavila je priču. U svakom pogledu, to je bila neverovatna, udarna vest, ali biće tek prva od mnogih. Članak, potpisani Grinvaldovim imenom, počinjao je rečima: „Agencija za nacionalnu bezbednost u ovom trenutku sakuplja podatke o telefonskim pozivima miliona državljanova SAD, klijenata *Verizona*, jedne od najvećih telefonskih kompanija u Americi, zahvaljujući poverljivom sudskom nalogu izdatom u aprilu”.

Uprkos neuspešnom konferencijskom pozivu, Bela kuća sigurno nije poverovala da će se *Gardijan* drznuti da objavi tajni nalog. Nekoliko minuta nakon što je priča objavljena, Hejdenova je Akermanu poslala poruku, pitajući ga: „Namegravate li to da uradite?” U danima koji su usledili, Bela kuća nastaviće da kasni za informacijama. Stariji zvaničnici nisu mogli da veruju kakvom je vrtoglavom brzinom vest dospeila u javnost. NSA je sigurno već tražila doušnika u svojim redovima, nesvesna toga da *Gardijan* nema samo jedan, već na hiljade poverljivih dokumenata. „Radili smo munjevitom brzinom. Znali smo da imamo veoma ograničeno vreme za

objavlјivanje priče pre nego što na nas povedu hajku”, rekla je Gibsonova.

Snouden je tvrdio kako će vest o *Verizonu* pokrenuti opštu pobunu javnosti. Gibsonova i Milar nisu bili sasvim uvereni u to; priča je bila dobra, naravno, ali kolike će razmere poprimiti? Nakon napornog radnog dana, Akerman je sa suprugom Mendi otišao na večeru u korejski restoran i naručio veliko pivo da se smiri. Na svom ajfonu otvorio je najnoviji članak o *Verizonu* i pokazao ga Mendi. „Čoveče!”, uzviknula je. Akerman je pogledao Tviter: *Gardijanova* udarna vest iznenada se nalazila svuda. „Širila se brzo poput oluje”, kaže Akerman. Osvrnuo se oko sebe. Da li bi dvojica muškaraca za susednim stolom mogli da budu agenti FBI-ja?

Njegova paranoja bila je sasvim logična. Od tog trenutka, sam *Gardijan* se našao na meti stroge prismotre NSA. U trenu, svet više nije bio isti. Počela je da ga hvata trema. Nije znao sa kakvim zakonskim pravom NSA špijunira novinare koji rade svoj posao i štite Prvi amandman. A ipak, bilo je očigledno da je svaki vid elektronske privatnosti koju su nekada uživali sada sasvim isčezao. U deset do osam uveče, Milar je istrčao iz kancelarije, ušao u metro i vratio se kući u Bruklin; njegove bliznakinje slavile su peti rođendan i želeo je da ih vidi pre nego što pođu na spavanje. (Milar je rekao čerki: „Nisam htio da propustim tvoj rođendan, dušo”. Ona mu je odgovorila: „Već si ga propustio, tata”.)

Pošao je nazad na posao svega dvadeset minuta kasnije, i zatekao radnike koji su se tajanstveno našli pred zgradom u Ulici Brodvej broj 536. Razbijali su asfalt tik ispred kancelarije *Gardijana*, što je bilo sasvim neuobičajeno za sredu uveče. Brzo i efikasno, zamenili su ga novim. Druga ekipa radnika stigla je pred zgradu Gibsonove u Bruklinu. Građevinska ekipa obavljala je bučne radove i ispred redakcije *Gardijana* u Vašingtonu. Svaki član tima koji je radio na Snoudenovoj dojavni uskoro je počeo da primećuje slične neobične situacije – „taksiste” koji nisu znali kuda voze i zaboravljali su da traže

novac, „perače prozora” koji su se predugo zadržavali pored kancelarije glavnog urednika. Narednih nekoliko dana *Gardijanovi* kompjuteri svaki čas su prestajali da rade. Gibsonova posebno nije imala sreće. Samo njen prisustvo imalo je poguban efekat po tehnologiju. Njeni šifrovani razgovori preko interneta sa Grinvaldom i ostalima najednom bi se prekidaли, a oni su se sve više plašili mogućnosti hakovanja. Na jednu sumnjuvu mašinu zlepila je nalepnici sa natpisom: „Ima podstanare! Ne koristiti.” Pošto je bacila pogled na Snoudenove dokumente, bilo joj je jasno da NSA može da „naseli” praktično bilo šta – drugim rečima, da se ubaci u razgovor između dve strane i krade im privatne podatke. Svi koji su bili upućeni u Snoudenovu priču preko noći su od početnika postali stručnjaci za enkripciju. „Bilo nam je bolje da što pre savladamo špijunske veštine”, kaže Gibsonova.

Te večeri, novinari su umornih očiju počeli da rade na sledećem ekskluzivnom članku o programu PRIZMA. U ponoć, u redakciju su stigli i Rusbridžer i Bordžer; za vreme leta, Rusbridžer je pokušavao da nauči što više o pravnom sistemu Sjedinjenih Država i Zakonu o špijunaži. Sledećeg jutra posli su metroom do stanice Spring strit, najbliže njujorškoj redakciji, ali morali su da je preskoče i produže dalje. Na sledećoj stаници, ustrčali su uz stepenice i uskočili u voz koji je išao u suprotnom smeru. „Sad smo ih se sigurno rešili”, našalio se Rusbridžer. Uzbuđen i veseo, pročitao je nacrt sledećeg članka o PRIZMI.

I ta priča bila je fascinantna. NSA je tvrdila kako ima tajni i direktni pristup sistemima *Gugla*, *Fejsbuka*, *Epla* i ostalih internet giganata SAD. Zahvaljujući tom programu, o kom do tog trenutka javnost nije znala ništa, analitičari su mogli da sakupljaju sadržaje imejlova, da pretražuju istorije pregleda stranica, razgovora i prenosa podataka. *Gardijan* je imao prezentaciju u poverpointu na četrdeset jednom slajdu, koja je bila označena kao strogo poverljiva, zabranjena čak i za saveznike. Prezentacija se, očigledno, koristila za obuku

analitičara. Prema tom dokumentu, NSA je „podatke preuzimala direktno sa servera” najvećih američkih provajdera. Silicijumska dolina to će vatreno poreći.

Sledećeg jutra, tim se okupio da donese još neke važne uređivačke odluke. Da li bi i koliko slajdova *Gardijan* trebalo da objavi? Na nekoliko slajdova pominjale su se prethodno nepoznate operacije izvan zemlje. Njihovo odavanje nije bilo od javnog interesa. Kako zakonski, tako i u interesu pravednosti, morali su da se obrate samim kompanijama kako bi čuli njihovu reakciju. Dominik Ruš, *Gardijanov* izveštac iz sveta biznisa, dobio je taj zadatak. A tu je bila i Bela kuća. PRI-ZMA je bila još veća tajna nego *Verizon*. Koliko bi vremena trebalo da daju Beloj kući pre nego što objave priču?

Gibsonova je podigla slušalicu da obavi još jedan naporan razgovor. Na drugoj strani bili su Bob Lit i predstavnik za štampu direktora Nacionalne obaveštajne službe, Šon Tarner; razgovor su pratile i ostale službe bezbednosti. Gibsonova im je objasnila kako je to još jedna prilika da Bela kuća povede razgovor o konkretnim pitanjima od značaja za nacionalnu bezbednost. Kao da prijateljski čvarljaju, upitali su je: „Da li biste mogli da nam pošaljete kopiju svoje priče, da bacimo pogled?” Vredelo je pokušati. Gibsonova je odgovorila: „Nećemo to uraditi”.

Mnogi slajdovi bili su problematični. Jedan od problema bio je i taj što se slajdovi koje je imao *Gardijan* nisu sasvim poklapali sa onima koje je imala Bela kuća; boje su bile drugačije. U jednom trenutku, Gibsonova je rekla: „Zaista mi je žao, ali jednostavno je smešno kad izgovorite reči ljubičasti kvadratić”. Na strani *Gardijana* zaorio se smeh; predstavnici Bele kuće ostali su zbunjeni. Bio je to još jedan trenutak kulturnoškog nerazumevanja.

NSA je, naravno, bila protiv objavljivanja bilo kog slajda; teška nedelja za Agenciju polako se pretvarala u pravu katastrofu. Gibsonova je, međutim, insistirala na tome da *Gardijan* treba da objavi datume kada su *Majkrosoft*, *Jahu* i

drugi kompjuterski giganti potpisali pristup agresivnom programu PRIZMA; taj slajd bio je od ključne važnosti. „Moramo to da objavimo. To je moja konačna odluka”, rekla je i naglasila: „Izbacili smo sve što bi moglo da utiče na tekuće operacije”.

Obaminom timu očigledno još uvek nije bilo sasvim jasno da su bespovratno izgubili kontrolu nad velikim paketom strogo poverljivih materijala NSA. Razmišljajući o sve malobrojnijim potezima koje su Sjedinjene Države još imale na raspolaganju, Gibsonova je rekla: „Nikako nisam mogla da shvatim čime to misle da nas ucenjuju”. *Gardian* se opredelio za konzervativni pristup i odlučio da objavi samo tri od četrdeset jednog slajda. Saopštili su Beloj kući da će priča biti puštena u javnost u šest časova posle podne. Nekoliko minuta pre toga, *Vašington post*, koji je odlagao objavlјivanje sličnog materijala, pustio je u javnost svoju verziju priče o PRIZMI. Naravno, odmah su posumnjali da su predstavnici Bele kuće dojavili *Postu* da to uradi. Njihovom članku, međutim, nedostajao je ključni element: vatreno poricanje *Fejsbuka* i ostalih kompanija da su na bilo koji način učestvovali u prisotni koju vrši NSA. Sredinom poslepodneva, Rusbridžer i ostali okupili su se u prostranoj sali za sastanke u dnu redakcije. Salu su u šali nazvali „Krofna”, po štabu tog oblika u kom operiše GCHQ u Engleskoj, i opštom pomamom za tom poslasticom koja je u to vreme vladala u Sohou. Nekoliko mlađih pripravnika umakalo je krofne u kafu za obližnjim stolom, pišući svoje članke. Taj naziv možda i nije bio najduhovitiji na svetu, ali u tako napetom trenutku bio je nešto što se lako pamti.

Atmosfera je bila nanelektrisana – dve važne priče, Snouden, koji je još uvek bio na slobodi, neobična igra sa Belom kućom. Nakon nekoliko dugih dana koji su se pretapali u vlažnu i toplu noć, redakcija je ličila na neurednu spavaonicu u studentskom domu. Stolovi su bili zatrpani kartonskim kutijama od pice, po podu su ležale plastične čaše i ostali

otpaci. Neko je prosuo kapučino. Za Rusbridžera, to je bio znak. Zgrabio je najbliže novine i, brišući kafu, rekao: „Mi bukvalno brišemo patos *Njujork tajmsom*“.

Snoudenova otkrića sada su prosto tekla. U petak ujutru *Gardijan* je objavio predsednikove političke instrukcije na osamnaest strana, potpisane u oktobru 2012. – dokument koji je Snouden pokazao Poitrasovoj. U njemu je pisalo kako je Obama naredio zvaničnicima da sastave spisak potencijalnih inostranih meta za kompjuterske napade Sjedinjenih Država. Kao i svi ostali poverljivi programi, i ovaj je imao akronim – OCEO – Ofanzivna operacija kompjuterskim elementima. Dokument je obećavao „jedinstvene i nesvakidašnje mogućnosti unapređenja nacionalnih ciljeva SAD širom sveta, u potpunosti bez znanja mete“. Hvalisavim tonom, govorio je kako bi potencijalne posledice mogle biti „neosetne, ali i kobne“.

Priča je za Belu kuću predstavljala dvostruku sramotu. Prvo, Sjedinjene Države stalno su se žalile na neprijateljske i štetne kompjuterske napade Pekinga, usmerene na američku vojnu infrastrukturu, Pentagon i druge institucije. Te su žalbe sada delovale veoma licemerno; SAD je i sam isto to radio. Drugo, i još gore, Obama je kasnije toga dana trebalo da se sretne sa kineskim predsednikom Sijem Čipingom na samitu u Kaliforniji. Zvanični Peking već je uzvratio na optužbe SAD. Viši zvaničnici tvrdili su da imaju „gomile“ dokaza američkih kompjuterskih napada, jednako ozbiljnih kao i oni koje su navodno vršili agresivni kineski hakeri.

Tokom dana, postalo je jasno da su ove informacije privukle pažnju predsednika. Programi NSA pomagali su u odbrani Amerike od terorističkih napada, rekao je Obama, i dodao da nije moguće imati stoprocentnu bezbednost i stoprocentnu privatnost: „Uspostavili smo pravu ravnotežu“.

Rusbridžer i Gibsonova gledali su Obamu na televiziji: počeli su da shvataju koliko je ogromna lavina koju je

Gardijan pokrenuo. „Iznenada, pričao je o nama. Pomislili smo: Sranje. Sad nema nazad”, kaže Gibsonova.

Ponovo je pozvala Hejdenovu kako bi je upozorila da se priprema još jedna priča, ovog puta o programu BAUNDLES INFORMANT (Doušnik bez granica). Taj tajni program omogućio je Agenciji da napravi virtuelnu mapu jedne po jedne zemlje zahvaljujući obimnim informacijama koje sakuplja sa kompjuterskih i telefonskih mreža. Pomoću metapodataka koje sakupi NSA, ovaj program daje detaljnu sliku mesta na kojima su njihove sveobuhvatne špijunske operacije najintenzivnije – pre svega Irana, Pakistana i Jordana. Taj podatak dobili su zahvaljujući slajdu „svetska topotna mapa”, koji im je predao Snouden. On je pokazivao kako je u martu 2013. Agencija sakupila zaprepašćujućih devedeset sedam milijardi individualnih podataka sa kompjuterskih mreža širom sveta.

Gibsonova je počela svoj govor, ljubazno pozivajući Belu kuću da obelodani najnovije podatke. „Samo hoću da kažem šta imam”, rekla je Hejdenovoj vedro. Ona joj je odgovorila: „Molim vas, nemojte”. Nacionalni savet za bezbednost nevoljno je priznao da se *Gardijan* ponašao odgovorno. Njen ton bio je srdačan. Te večeri, Gibsonovu je pozvao Inglis lično. Tema razgovora bio je BAUNDLES INFORMANT. Zamenik direktora NSA odgovorio je Gibsonovoj s visine, polusatnom bukvicom o tome kako funkcioniše internet. Ipak, Gibsonova je primetila sledeće: „Promenili su stav i sada su hteli da započnu pregovore sa nama”. Kao i većina Snoudenovih dosjeva, dokumenti o projektu BAUNDLES INFORMANT bili su veoma stručni, i nije ih bilo lako prepričati. Nameravali su da ih objave u petak, kasnije tokom dana. Zajedno sa okupljenim novinarima, Rusbridžer je, reč po reč, čitao nacrt priče.

Nekoliko puta je zastao. „Ovo mi nije baš jasno”, rekao je Milar.

Ubrzo je postalo očigledno da imaju još posla. U Hongkongu, Grinvald je počeo da traga za drugim dokumentima koji bi mogli da im pomognu. Pronašao ih je nekoliko,

ponovo napisao priču i poslao je sledećeg jutra. Gibsonova je rekla članovima redakcije koji nisu radili na Snoudenovim pričama da imaju slobodan vikend. Međutim, gotovo svi su se ipak pojavili na poslu. Želeli su da prisustvuju neverovatnom kraju neverovatne nedelje.

Jer Snouden je izrazio želju da i sam izade u javnost. Ponoudio je da svetu otkrije svoj pravi identitet.

7.

Najtraženiji čovek na svetu

Hotel *Mira*, Nejtan Roud, Hongkong
Sreda, 5. jun 2013.

„Ako sam kineski špijun, zašto nisam otišao pravo u Peking? Sada bih živeo u palati i imao svog feniksa.”

Edvard Snouden

U Americi je bilo oko tri sata ujutru kada je *Gardijan* objavio prvu od Snoudenovih priča o NSA. Rano sledećeg jutra, kad su se vratili u njegovu sobu u hongkonškom hotelu, novinari su ga zatekli presrećnog.

Informacije koje je on izneo u javnost vrtele su se najznenično na Si-En-Enu. Snouden je pojačao televizor u svojoj sobi. Volf Blicer, spiker Si-En-Ena, sedeо je sa trojicom stručnjaka: razgovarali su o mogućem identitetu *Gardijanova* tajanstvenog izvora. Ko je taj doušnik? Možda neko iz Bele kuće? Razočarani general? Vešta krtica iz KGB-a? Bio je to komičan trenutak. „Bilo je smešno gledati ih kako nagadaju ko je tajanstveni doušnik dok sediš pored njega”, rekao je Makaskil.

Reakcija javnosti iznenadila je čak i Snoudenu. Komentari na internetu uglavnom su bili puni podrške; već je nastao i novi pokret, „Vratite nam Četvrti amandman”. Brzo objavljenje ukazivalo je na dobre odnose sa *Gardijanom*: dokazivalo je Snoudenu da su *Gardijanove* namere poštene. Od samog

početka cilj mu je bio da pokrene raspravu; smatrao je da je priča o *Verizonu* uspela u tome, i da je imala velikog odjeka.

Makaskil se pitao hoće li doušnik biti uzbuđen, ponosan ili arogantan zbog toga što se našao u centru svetske pažnje. Začudo, bio je sasvim staložen i pažljivo je slušao Si-En-En. Činilo se da shvata koliko je to što se dogodilo ogromno. Od tog trenutka, nazad se više nije moglo. Ako bi sad odleteo kući na Havaje, bio bi uhapšen i zatvoren. Snoudenov život više nikada neće biti isti.

Kakav će onda biti njihov sledeći potez? Najverovatniji scenario, po Snoudenovom mišljenju, bio je da će ga kineska policija uhapsiti u Hongkongu. Doći će do pravne borbe koja će potrajati nekoliko meseci, možda čak i godinu dana. Na kraju tog perioda, poslaće ga nazad u Sjedinjene Države. A onda... Pa, čekaju ga decenije i decenije u zatvoru.

Snouden je novinarima predao ogromnu količinu poverljivih materijala na prenosivim hard-diskovima. Među njima nisu bili samo interni dosijei NSA već i oni koje je britanski GCHQ sakupio i s puno poverenja predao svojim kolegama iz SAD.

„Koliko je ovde britanskih dokumenata?”, upitao je Makaskil.

„Oko pedeset-šezdeset hiljada”, odgovorio je Snouden.

Mesecima je razmišljao o tome kako da se postavi prema medijima. Bio je veoma zahtevan. Insistirao je na veoma strogom i konkretnom rukovanju poverljivim materijalima. Izričito je tražio da dokumenti o prismotri koju vrše NSA i GCHQ budu dostupni metama njihove prismotre. Smatrao je da medijima u Hongkongu treba dostaviti informacije koje se odnose na špijuniranje u Hongkongu, materijale iz Brazila brazilskim medijima, i tako dalje. Povodom toga, bio je nepokolebljiv. S druge strane, ako bi ti materijali dospeli u ruke neke treće, suparničke strane, kao što su Rusi ili Kinezi, to bi američkim vlastima dalo povoda da ga optuže kako je samo običan izdajnik ili strani plaćenik – što nije bilo istina.

Snouden je bio svestan mogućnosti da strane obaveštajne službe zatraže njegove dosijee, i čvrsto je odlučio da to spreči. Dok je radio kao špijun, jedno od njegovih zaduženja bilo je i da brani američke tajne od kineskih napada. Znao je sposobnosti neprijatelja Amerike. Snouden je novinarima više puta jasno stavio do znanja da ne želi da naudi američkim inostranim operacijama.

„Imao sam pristup spiskovima svih zaposlenih u NSA. Cele obaveštajne zajednice i svih tajnih agenata u svetu. Po ložajima svake naše kancelarije, svim njihovim misijama i zadacima... Da sam zaista želeo da naudim Sjedinjenim Državama, mogao sam za jedno poslepodne da srušim čitav sistem. To mi nikada nije bila namera”, rekao je. Još je bolje to objasnio kada je nešto kasnije optužen za „izdaju”: „Razmislite malo: ako sam kineski špijun, zašto nisam otišao pravo u Peking? Sada bih živeo u palati i imao svog feniksa.”

Tokom nekoliko dana, koliko su trajali intervjui u Hongkongu, Snouden je rekao da državljanji zemalja koje poštuju objavljivanje vesti od javnog značaja imaju pravo da znaju šta se dešava. Želeo je da *Gardian* i ostali medijski partneri izbace iz svojih reportaža sve što je u vezi sa aktuelnim operacijama i što bi moglo da ugrozi zakonite obaveštajne aktivnosti Agencije. To su bili njegovi uslovi. *Gardian* ih je sve prihvatio.

Preduzete su sve tehničke mere predostrožnosti. Dosije su čuvani na memorijskim karticama i zaštićeni enkripcijom i mnoštvom različitih šifara. Niko od učesnika nije znao sve šifre potrebne da se pristupi jednom dosijeu.

Slobodni američki novinari kojima se Snouden obratio sada su na raspolaganju imali pravu riznicu poverljivih dokumenata. Otkrića *Vikiliksa*, koja je 2010. objavio londonski *Gardian*, odnosila su se na diplomatske depeše SAD i ratne planove iz Avganistana i Iraka, koje je u javnost pustio američki vojnik Celsi Mening. Nekoliko tih dokumenata – tek šest procenata – bili su označeni kao „umereno poverljivi”.

Snoudenovi dosijei bili su nešto sasvim drugo. Svi su bili „najstrože poverljivi”. U jednom trenutku, špijuni obrazovani na Kembridžu povukli su melodramatičan potez i prebegli u Sovjetski savez – bili su to Berdžes, Maklin i Filbi. Ali još se nikada nije dogodilo da ovoliko poverljivi dokumenti ovako masovno procure u javnost.

Snouden je u sobi obično nosio običnu majicu, ali u četvrtak, 6. juna, Grinvald mu je doneo novu odeću. Snouden je obukao sveže ispeglanu, sivu košulju. Sa svog uobičajenog mesta na hotelском krevetu, prešao je u fotelju. Na zid iza njega stavljen je ogledalo. Tako je soba izgledala manje tensna i skučena.

Kucnuo je čas da se predstavi svetu i prizna – odnosno s ponosom objavi – da je on izvor informacija o NSA. Grinvaldu je rekao: „Nemam nameru da krijem ko sam, jer znam da nisam uradio ništa loše”. Bio je to hrabar i neočekivan potez o kome je Snouden dugo razmišljao. Njegovi razlozi da to učini novinarima su deolvali osnovano. Prvo, rekao je Makaskilu da je iz prve ruke video strašne posledice koje bi traganje za anonimnim izvorom imalo po njegove kolege. Bio je svedok „užasnih posledica po osumnjičene”. Nije želeo da zbog nečega što je on učinio njegove kolege prolaze kroz nešto takvo.

Drugo, bio je svestan izvanrednih tehničkih mogućnosti NSA; bilo je samo pitanje vremena kad će ga uhvatiti. Od samog početka, planirao je da izade u javnost čim prvih nekoliko priča bude objavljeno. Ipak, to nije značilo da je Snouden želeo da pode stopama Čelsi Mening,* čije je hapšenje i zatvaranje 2010. pomno pratilo. Rekao je: „Mening je bio klasični uzbunjivač. Radio je u cilju opštег dobra”. Zbog svojih postupaka, Mening je izведен pred vojni sud u Fort Midu,

* Do 2013. poznata kao Bredli Mening; u međuvremenu je promenio pol i ime u Čelsi Elizabet Mening. (Prim. prev.)

nedaleko od sedišta NSA, i po kratkom postupku osuđen na trideset pet godina zatvora.

Snouden je smatrao da je Meningov slučaj dokazao da uzbunjivač u Sjedinjenim Državama ne može da dobije pošteno suđenje. Duga zatvorska kazna ugušila bi i javnu debatu koju je Snouden želeo da izazove.

Poitrasova je još od prvog susreta snimala Snoudena; u početku je zazirao od njene kamere, ali sada je pristao da govori gledajući direktno u nju. Prema sopstvenim rečima, bio je „devičanski izvor”. Pre toga, zazirao je od svakog kontakta sa novinarima i medijima. Izbegavao je čak i da pokaže lice na blogu svoje devojke. Međutim, bio je i sasvim svestan koliko je toga u igri. Prihvatao je da je, u ovom slučaju, najvažnija javna osuda. Ako se to ima u vidu, intervju bi mogao da pomogne u oblikovanju javnog mnjenja. Grinvald je seo prekoputa Snoudena. Postavljao je pitanja. Kao advokat i iskusni novinar, Grinvald se osećao opušteno u javnim intervjuima. Međutim, niko nije znao kako će se Snouden ponositi pred kamerom.

Ispostavilo se, međutim, da je Snouden sjajan za početnika u medijima; tečno je odgovarao na pitanja i veoma dosledno ispričao šta ga je pokrenulo i navelo da povuče tako radikalni potez. Što je najvažnije, delovao je veoma pribrano. Kada ga je Grinvald upitao zašto je odlučio da postane uzbunjivač, Snouden je rekao da se prvo uhvatio ukoštač sa samim sistemom, pre nego što je konačno odlučio da nema kud do da izđe iz njegovih okvira: „Kad imate povlašćen pristup sistemu, kao administrator u obaveštajnim agencijama, izloženi ste većoj količini informacija od prosečnog radnika u NSA”.

Ono što je video duboko ga je pogodilo. „Čak i ako ne radite ništa pogrešno i protivzakonito, gledaju vas i snimaju”, izjavio je za *Gardijan*. „Sposobnost skladištenja njihovih sistema povećava se svake godine i postaje toliko ogromna da... Uopšte ne morate da uradite nešto loše. Jednostavno, postanete sumnjivi, čak i ako vas neko pozove tako što je

izabrao pogrešan broj. Onda se pomoću ovog sistema vrati unazad i prouče svaku odluku koju ste ikada doneli, svakog prijatelja sa kojim ste ikada o nečemu raspravljali. Izvrše napad na vašu privatnost na osnovu posredne sumnje i vaš nedužni život protumače tako da izgledate kao zločinac.”

Objašnjavajući svoju odluku da postane doušnik javnosti, uprkos svim mogućim posledicama koje bi to sasvim sigurno imalo po njegov život, dodao je: „Shvatite da ste vi pomogli da takav svet nastane i da će biti samo sve gore sa svakom sledećom generacijom koja dodatno povećava njihove sposobnosti za ugnjetavanje”.

Makaskil koji je, kao hipnotisan, posmatrao dok je Poitrasova snimala, pomislio je kako Snouden deluje još bolje na snimku nego uživo.

Sve troje novinara osećalo se kao da su im se noći i dani u Hongkongu stopili u jedan: naporno su radili, crpeći energiju iz uzbudjenja, adrenalina i paranoje.

Poitrasova je još u hotelu *Mira* pokazala dvojici novinara svoj montirani snimak. Pretvorila je intervju sa Snoudenom u sedamnaestominutni film, lepo zaokružen i smešten u Hongkong uvodnim snimkom luke i somotskog neba. Naslov je bio jednostavan: „Uzbunjivač PRIZME”. Razgovarali su o mogućnosti da Poitrasova dodatno skrati intervju na dvanaest i po minuta, a da kasnije objavi drugi intervju.

„Osećao sam se kao da sam se našao usred špijunskog filma”, kaže Makaskil. Kako će uopšte uspeti da prenesu najvažniji materijal u Njujork i London?

U razgovoru sa urednikom *Gardijana* na zaštićenom četu, Makaskil je rekao da će im biti potrebna tehnička pomoć. Dejvid Blišen, urednik sistema u *Gardijanu*, imao je veštine koje su nedostajale većini drugih novinara. Osim toga, razumeo je i kako funkcioniše urednički proces. Tokom istrage o *Vikiliksu*, Blišen je pomagao u koordinaciji redakcije imena

izvora koji su razgovarali sa američkim diplomatama i koji bi mogli da budu u opasnosti ako bi njihov pravi identitet bio obelodanjen u zemljama kao što su Avganistan, Irak ili Belorusija. (To je bio značajan ali, kako se ispostavilo, užaludan poduhvat; u letu 2011, šest meseci nakon što su se pojavile prve priče zasnovane na poverljivim depešama američkih diplomata, Džulijan Asanž objavio je čitav paket sirovih dokumenata.)

Pozvali su Blišena, koji je otišao pravo na aerodrom, i stigao u Hongkong sledećeg dana. Ovo putovanje i za njega je bilo puno uspomena. Blišen je rođen 1972. u tadašnjoj britanskoj koloniji; njegov otac, britanski zvaničnik, bio je tamo na zadatku. Makaskil mu se pridružio na doručku, i razgovarali su o škotskim listovima za koje su obojica radili. „Nisam imao pojma zašto sam zaista tu”, kaže Blišen. „Juan mi ništa nije ni nagovestio.” Makaskil je onda rekao Blišenu da ostavi mobilni na recepciji hotela, i predložio mu da se prošetaju. Kad su izašli napolje, Makaskil mu je pružio memorijsku karticu: malu, ravnu i četvrtastu. SD kartica nije izgledala posebno upečatljivo. Ipak, bila je prilično velika – trideset dva gigabajta.

Blišen je trebalo da dostavi Snoudenov snimak američkoj redakciji *Gardijana* u Njujorku. Blišen je prvo pogledao snimak, i bio je oduševljen: „On [Snouden] je veoma rečit. Ostavlja utisak principijelnog čoveka. Kad su u pitanju Asanž i Mening, ljudi su mogli da se zapitaju da li oni razmišljaju racionalno. Ed je izgledao sasvim normalno i uverljivo”. Ūeo je montiranu verziju snimka i nestrpljivo uskočio u taksi kako bi se vratio u svoj hotel u centru Hongkonga.

Na engleskom sa melodičnim akcentom, taksista ga je upitao: „Hoćete da vidite devojke? Jeftine. Baš lepe. Volite li Azijke?”

Blišen je morao brzo da se vrati u sobu. Jasno mu je stavio do znanja da nije zainteresovan. Taksista se na trenutak zamislio. Zatim mu se lice ozarilo: „Oh, volite dečake! Dečake!

Kao ja?” Blišen je umorno odgovorio: „Ja sam dosadan tip. Samo hoću da se vratim u hotel.” Taksista je navaljivao: „Šta ćete da radite u hotelu?” Iako je bilo tek pola osam, Blišen je rekao vozaču kako želi da spava. „Bio sam najgori, najdosadniji putnik kog je ikada imao.”

Stigavši u svoju sobu u hotelu *Lan Kvaj Fong*, Blišen je poslao šifrovanu poruku Džejmsu Bolu, u njujoršku kancelariju *Gardijana*. Usledila je katastrofa. Američki tim *Gardijana* nije mogao da otvori fajl. Sat je otkucavao. Na kraju, Blišen je morao ponovo da im posalje video-snimak, bez enkripcije, otvoren za hakerski napad NSA, iako je ponovo bio poslat preko zaštićene veze. Na sveopšte olakšanje, stigao je netaknut.

Snouden im je od samog početka jasno stavio do znanja kako namerava da otkrije svoj identitet. Ipak, kad su videli njegov snimak, članove njujorške redakcije obuzelo je oduševljenje, a zatim i olakšanje. „Potpuno nas je oborio s nogu. Bio je staložen i ubedljiv. Sve na njemu ulivalo je poverenje”, tvrdi Milar. Kada je došlo vreme da snimak bude pušten u javnost, svi u redakciji bili su veoma uzbudjeni. „Bio je to strasan trenutak”, dodaje Gibsonova. I dalje je bila pred uredničkom dilemom: da li je to pravi potez? Snouden je još jednom doneo sopstvenu stratešku odluku – iako je imao malo izbora, odlučio je da vodi igru na svoj način.

U redakciji je bilo petoro ljudi, uključujući Rusbridžera. Snimak je postavljen na internet oko tri sata posle podne po lokalnom vremenu. „Kao da je eksplodirala bomba”, kaže Rusbridžer. „Kad bomba eksplodira, nekoliko trenutaka vlada apsolutna tišina i ništa se ne dešava.” Televizori su bili upaljeni na različite kanale; gotovo sat vremena, na svima njima prikazivale su se unapred snimljene nedeljne vesti. A onda, u četiri posle podne, u udarnom terminu, pojavila se i njihova priča. Na svakom programu bila je Snoudenova slika. Si-En-En je pustio čitav dvanaestominutni intervju.

U Hongkongu je bilo tri ujutru kad je snimak postavljen na internet. Triter je istog časa eksplodirao. Taj će snimak imati najveći broj pregleda u istoriji *Gardijanovog* sajta.

„Prava je retkost da izvor tako izade u javnost. Znali smo da će taj snimak biti zaista popularan”, priseća se Makaskil. „Idea o nekoliko sjajnih priča nakon kojih će uslediti video-snimak bila je fantastična.”

U jednom trenutku, Snoudena su poznavali samo njegovi prijatelji i porodica, i nekoliko kolega. A onda je preko noći postao globalni fenomen. Više nije bio običan pojedinac, već tačka u kojoj se susreću najrazličitiji suprotstavljeni stavovi o državi, ograničenjima privatnosti i bezbednosti, pa čak i o celom savremenom društvu.

Snouden je sve to prihvatao smireno i vedro. Sedeo je u sobi 1014 i časkao preko interneta sa Grinvaldom i Makaskilom, zbijajući šale na račun svog izgleda i komentara koji su o njemu kružili internetom. Tada je prvi put i video montirani materijal. (Postrasova mu ga je ranije poslala, ali imao je problem sa internet konekcijom i nije mogao da ga otvori.) Jedan zaključak bio je očigledan: sad kad je Snoudenov identitet obelodanjen, on je upravo postao najtraženiji čovek na svetu.

Potra je već počela. U jednom od mnoštva njegovih intervjua, Si-En-En je u dnu ekrana potpisao novinara sa „Glen Grinvald, Hongkong” – što je svima koji su gledali vesti dalo prilično solidan znak o tome gde se nalazi *Gardijanov* izvor. Lokalni kineski mediji i novinari raznih zemalja počeli su pomno da proučavaju snimak kako bi našli nekakav trag.

Isprva ih je uvodni snimak Postrasove, snimljen sa prozora hotela *W*, naveo na pogrešan trag. Pretpostavili su da je i Snouden tamo. Međutim, neko snalažljiv je, prepoznavši lampe, preko Triter objavio da je u pitanju hotel *Mira*.

U ponedeljak, 10. juna, Snouden se pakovao da napusti hotel, a Postrasova je snimala još jedan, poslednji intervju. Imala je želju da ga zaštiti. Poznavala ga je duže od svih i od samog početka verovala je u njega. Čvrsto ga je zagrlila. „Ne

znam šta je u tom trenutku nameravao da uradi. Nisam imala pojma kakav će biti njegov sledeći potez”, kaže ona.

Snouden je nestao.

Makaskil je izašao iz hotela *W* kako bi popio kafu i kupio sebi odelo i košulju. Bio je poneo dovoljno odeće samo za dva dana. Na vratima ga je presrela ekipa Si-En-Ena. Kad se vratio iz „Marks i Spensera”, zatekao je opštu pometnju. Hotel-ski lobi bio je pun televizijskih ekipa i reportera. To nije bilo sve – uprava hotela rekla je da je hotel sada „pun” i zamolila ih da odu. Teretnim liftom sišli su do taksija koji je čekao da ih preseli u *Seraton*. Do te večeri, ponovo su ih pronašli. Pred spavanje, Makaskil je naslagao stolice ispred vrata. Mislio je kako bi to moglo da ga upozori ako neko pokuša da uđe.

Prošla su dva dana. Grinvald, Makaskil i Poitrasova proslavili su kraj svog zadatka uz vino i sir u sobi Poitrasove, s pogledom na luku. Makaskil je, iscrpljen, otišao da spava. U cik zore, Poitrasova mu je javila loše vesti. Snouden joj je poslao poruku da je u opasnosti. Nagovestio je da će ga uskoro uhapsiti, a njegov pozdrav zvučao je zloslutno. Makaskil je pozvao Snoudenove advokate u Hongkongu, koji su se sada bavili njegovim slučajem. Nije dobio odgovor. Pozvao je policijsku stanicu. Prebacili su ga na telefonsku sekretaricu. Dva sata kasnije, jedan od advokata pozvao ga je i javio mu da je Snouden dobro. Nije mogao da objasni sve pojedinosti, ali činilo se da je za dlaku umakao poteri. Koliko će još dugo uspeti da izdrži pre nego što ga se SAD dočepa?

8.

Svi signali u svakom trenutku

Bjud, Severni Kornvol
Od 2007.

„Mi imamo mozak: oni imaju novac.
Dosad je uvek dobro funkcionisalo.”

Ser Dejvid Omand, bivši direktor GCHQ-a

Smeštena na stenovitoj litici, građevina se vidi sa velike udaljenosti. Ponosito podignuta na geografskom „stopalu” Kornvola, koje štrči duboko u Atlantik, stanica za prislушкиvanje ne može se sakriti. Neke od satelitskih antena koje izgledaju kao da nisu sa ovog sveta imaju prečnik i od trideset metara. Postavljene su oko velike bele kupole, koja liči na džinovsku lopticu za golf: kao molitveni predmeti žrtvovani bezličnom bogu. Visoka ograda okružuje čitav kompleks. Na svaka dva-tri metra postavljena je kamera. Na ulazu стоји znak: „GCHQ Bjud”. Ima i stražara. Posetioci nisu dobrodošli.

Nedaleko od glavne kapije nalazi se Kliv Kresent, neugledno seoce kuća u nizu. Okružuje ga šumovita dolina, obrasla jasenovom šumom, šibljem i kupinama. Pogled sa staze koja vodi uz obalu oduzima dah: visoki talasi, čeličnosivo more i nazubljene stene rta. Galebovi i poneki jastreb lebde na snažnom vetru.

Jedan od interesantnijih dosjeva koje je Snouden pokupio sa unutrašnje mreže GCHQ-a jeste izveštaj o putovanju

grupe špijuna na obuci u Bjud. Povedeni su u obilazak, dozvoljeno im je da zavire u kupolu, da se popnu na jednu od većih satelitskih antena koju su od milošte zvali Okeanski vетар, i da bace pogled na antene. Na putu kući, svratili su na sladoled i umočili prstiće u Atlantik.

U ovom putopisu pominje se i osnovna uloga Bjuda, da doprinese „Komsat SIGINT mašineriji”. Drugim rečima, da satelitske snimke komunikacije šalje britanskim i američkim obaveštajnim službama.

Upečatljiva kula-stražara na britanskoj obali dugo je služila za nadzor. U osamnaestom veku, carinici su na tom mestu motrili na krijumčare. Viktorijanski vikar, Robert Stiven Hoker, izgradio je drvenu kolibu kako bi odatle primetio brodove koji su se razbili o hridi. Zajedno sa ostalim meštanim, izvlačio je tela utopljenih mornara uz strmu liticu. Tokom Drugog svetskog rata, sagrađena je vojna baza po imenu Kliv Kemp: i dalje postoji usamljena stražara sa puškarnicom, u kojoj su vojnici držali stražu i čekali nacističke napadače.

GCHQ osnovao je svoju osmatračku stanicu na državnom zemljištu krajem šezdesetih godina dvadesetog veka, kako bi prисluškivao komercijalne satelitske veze iz Gunhili Daunsa na poluostrvu Lizard, devedeset šest kilometara dalje. Najveći deo svetskog međunarodnog telefonskog saobraćaja prolazio je kroz Gunhili, ali ova centrala kasnije je zastarella, i zatvorena je 2008.

Međutim, danas je Bjud središte novog, veoma ambicioznog tajnog projekta koji razvija vlada Velike Britanije. Ploveće njegovog rada London predaje svojim bogatim partnerima u Sjedinjenim Državama. Program je toliko osetljiv da je činjenica da ga je Edward Snouden otkrio javnosti izazvala veliku pometnju i bes britanskih zvaničnika. Njihov je san bio da „ovladaju internetom”. Na tu njihovu rečenicu Snouden je mislio kada je novinar u Hongkongu iznenadio izjavom da je GCHQ još gori i agresivniji čak i od NSA.

Sam Bjud je malo, primorsko mesto, popularno među ljubiteljima surfovanja i plivanja. Ima teren za golf, glavnu ulicu sa prodavnicama, u kojima se mogu kupiti sveže krabe, otvoreni bazen i supermarket. Ipak, njegova najznačajnija uloga sasvim je skrivena. Nešto malo dalje nalazi se zaliv Vajd-maut. Turisti koji se brčkaju u njegovim vodama uglavnom ne znaju zbog čega je ta plaža toliko važna. Međutim, tuda prolaze najveći podvodni telekomunikacioni kablovi, koji vode sa istočne obale Sjedinjenih Država. Zovu se Apolo Sever, TAT-8, TAT-14 i Jelou/Atlantik Krosing-2, poznat i kao AC-2. Drugi transatlantski kablovi izlaze na obalu u obližnjem mestu po imenu Lends End. Optičkim kablovima, dugim hiljadama kilometara, upravljaju velike privatne telefonske kompanije, često udružene u konzorcijume.

Mesta na kojima ovi podvodni kablovi izlaze na kopno toliko su važna da ih Američka služba za nacionalnu bezbednost navodi kao državnu infrastrukturu od ključnog značaja (prema podacima iz američkih diplomatskih poruka koje su procurile u javnost). U ovom novom svetu komunikacije preko interneta, položaj Britanije na zapadnom obodu Atlantika čini je veoma prometnom centralom. Čak dvadeset pet procenata sadašnjeg internet saobraćaja u svetu odvija se preko kablova na britanskoj teritoriji, između Sjedinjenih Država, Evrope, Afrike i svih istočnih zemalja. Ostatak internet saobraćaja polazi ili se završava u SAD. To znači da veći deo ukupnog svetskog protoka podataka prolazi kroz Britaniju ili SAD.

Imajući u vidu njihovu istoriju, sasvim je logično da su špijunske agencije obeju zemalja hteli da iskoriste ovu povoljnu okolnost i počnu da presreću i prisluškuju sve podatke koji se slivaju u te podvodne kablove. Kako se tehnologija razvijala, obe organizacije uspešno su prisluškivale radio-saobraćaj, mikrotalase, a potom i satelite. Stoga je bilo sasvim logično da pod prizmotrom drže i ogromnu količinu podataka koji su se prenosili najnovijim optičkim kablovima.

Posleratna Britanija dobila je mesto u međunarodnom elektronskom špijunskom timu poznatom kao Pet očiju, zajedno sa Australijom, Kanadom i Novim Zelandom, tako što je sa ostalima podelila pristup mreži stanica za prislушкиvanje u celom svetu, koja je pokrivala Kipar, Cejlон, Hongkong, Južnu Afriku, Dijego Garsiju, Ostrvo Asension i bliskoistočne države kao što je Oman. Međutim, propašću britanske imperije, deo njene prednosti je isčezao.

Britanija je Sjedinjenim Državama dala i dve satelitske stanice na sopstvenom tlu – Menvit Hil (poznat kao „MHS”) na južnom obodu Jorkšir Dejlsa, i Kroton, koji se bavi komunikacijom CIA. Međutim, Britanci su konstantno zahtevali nove novčane uplate. Priča se da je jedan od direktora GCHQ-a, ser Dejvid Omand, jednom prilikom optimistički izjavio: „Mi imamo mozak: oni imaju novac”. Zahvaljujući Snoudenu, barem delimično znamo u kojim se okvirima ova razmena odvijala. U periodu od 2009. do 2012. vlada SAD platila je britanskoj agenciji najmanje sto miliona funti. Godine 2009. NSA je za GCHQ izdvojila dvadeset dva miliona i devetsto hiljada funti. Sledeće godine, ta suma porasla je na trideset devet zapeta devet miliona. U taj iznos ulazilo je i četiri miliona za podršku koju je GCHQ pružao snagama NATO-a u Avganistanu, i još sedamnaest zapeta dva miliona funti za „ovladavanje internetom”. NSA je uložila još petnaest i po miliona funti u razvijanje stanice GCHQ-a u Bjudu. Taj potez „zaštitio je (osnovni) budžet GCHQ-a”, u periodu štednje za vreme koalicije Dejvida Kamerona. U 2011. i 2012. NSA je za GCHQ izdvojila još trideset četiri zapeta sedam miliona funti.

Britanski zvaničnici žale se da su ova ulaganja minimalna. „U šezdeset godina savezničkog odnosa, sasvim je prirodno da je došlo do organizovanja zajedničkih projekata u kojima udružujemo sredstva i stručnjake”, izjavio je portparol Kabineta. Međutim, te investicije daju još veću prednost NSA. U jednom dokumentu iz 2010, GCHQ priznaje da je Fort Mid

„pokrenuo izvestan broj pitanja u vezi sa minimalnim očekivanjima NSA”. U dokumentu piše kako GCHQ, još uvek ne ispunjava sve zahteve NSA”.

Senka američkog nezadovoljstva stalno se nadvija nad njima. Jedan interni dokument zvuči kao upozorenje: „Zahtevi NSA nisu nepromenljivi. U bliskoj budućnosti biće sve teže održati ovaj status”. Po drugom dokumentu, najveći strah Velike Britanije jeste da će se „Vrednost saradnje u očima SAD smanjiti... što će dovesti do smanjenog pristupa informacijama i/ili smanjenih investiranja u Veliku Britaniju”. Drugim rečima, Britanci moraju da drže korak sa SAD i da se dokažu kao vredni saveznici. Agencija je bila deset puta manja od svoje američke saveznice. Ako bi zaostala u tehnološkom pogledu, moćna NSA mogla bi da prekine razmenu obaveštajnih podataka, čime bi se moć Velike Britanije da udara jače od sebe neslavno prekinula.

Upravo pod ovakvim okolnostima, direktor GCHQ-a zadužen za „ovladavanje internetom” napisao je predlog novog britanskog projekta 19. maja 2009. U tom dokumentu, priznao je da se agencija bori da izđe na kraj sa tehnološkim promenama: „Postaje sve teže pribaviti bogat izvor saobraćaja koji nam je potreban kako bismo mogli da pružimo podršku partnerima vlade Njenog veličanstva, oružanim snagama i prekomorskim saveznicima”.

Međutim, rekao je, to će se uskoro promeniti. Eksperimenti koji se već dve godine vrše u Bjudu nedavno su urodili plodom.

Problem nije bilo kako se priključiti na tokove interneta – i SAD i Velika Britanija znali su kako to da urade. Problem je bio pronaći način za čitanje i analiziranje bujice podataka koji se smenjuju brzinom od barem deset gigabajta u sekundi.

Glavni uspeh GCHQ-a bio je izgradnja džinovskog kompjuterizovanog internet bafera. Bafer je namenjen za sklađištenje podataka. Analitičari i istraživači tako su mogli na miru da pretražuju ogromne količine digitalnog materijala.

Veliki sadržaji, kao što su imejl-poruke, mogli su im biti dostupni danima, a manje glomazni metapodaci, kao što su kontakti i naslovi poruka, i do trideset dana. Bilo je moguće filtrirati i izbaciti nezanimljiv materijal, kao što je preuzimanje filmova sa interneta.

Iz onoga što ostane, uz malo sreće, špijunske agencije mogle bi da naslute korisne informacije o pravim metama. Sistem je podsećao na džinovski program odložene televizije, u kome biste mogli da se vratite i pogledate baš svaku emisiju koju ste ranije propustili.

Nekoliko transatlantskih optičkih kablova izlazilo je na kopno nedaleko od Bjuda. Stoga se na njih GCHQ mogao priključiti relativno jeftino, a podaci su se mogli preusmeriti u obližnji RPC-1 – novi „Regionalni centar za obradu informacija”, koji je na licu mesta u potaji sagradilo nekoliko udruženih privatnih firmi, sa firmom *Lokhid Martin* na čelu, kompanijom *Detika* iz BAE sistema i softverskom kompanijom *Logika*. Procedura tajnog izvlačenja podataka bila je obeležena akronimom SSE, koji je označavao eksploraciju posebnih izvora.

Do marta 2010, analitičari NSA imali su preliminarni pristup projektu Bjuda, koji je u početku nosio naziv TINT, da bi kasnije bio poznat pod šifrom TEMPORA. Program je označen kao „zajednička istraživačka inicijativa GCHQ-a i NSA”. Njena jedina svrha bila je „da omogući retrospektivnu analizu” internet saobraćaja. GCHQ uskoro je počeo da se hvali velikim dostignućima.

„Počeli smo da ovladavamo internetom, a naše trenutne sposobnosti veoma su upečatljive”. U jednom dokumentu spominju se dve milijarde korisnika interneta širom sveta, sa preko četiri stotine miliona redovnih korisnika Fejsbuka, i porastom saobraćaja preko mobilnih telefona od šeststo procenata u odnosu na prethodnu godinu. Agencija je verovala kako je u stanju da prati ova nova dostignuća. Prema izveštaju, Velika

Britanija ima „najveći pristup internetu među svim članovima programa Pet očiju”.

Međutim, nije sve bilo savršeno. U jednom memorandumu pisalo je kako se američki provajderi sele u Maleziju i Indiju, a NSA „na tim mestima kupuje nekretnine” boreći se da drži korak sa njima. „Taj saobraćaj neće se odvijati preko teritorije Velike Britanije. Bože blagi”, pisao je autor izveštaja i izneo predlog da i Britanija podje njihovim stopama i „kupi nekretnine preko mora”. Ipak, u izveštaju GCHQ-a za 2010. i 2011, ton je bio pozitivan. Prema njemu, Agencija je bila u stanju da za dvadeset četiri časa uskladišti i obradi „preko trideset devet milijardi stavki” i „poveća svoju sposobnost da iz svakodnevne upotrebe interneta prozvede jedinstvene i značajne informacije”. To je, navodno, značilo da je GCHQ uspeo da sakupi trideset devet milijardi informacija u jednom jedinom danu.

NSA je bila oduševljena britanskim uspesima. Prema izveštaju o „Zajedničkim akcijama” iz 2011, Velika Britanija je „proizvodila veću količinu metapodataka nego NSA”. U maju 2012. izgradnja još jednog centra za baferovanje internet podataka završena je u Čeltenamu, u velikom, modernom štabu kružnog oblika, koji je šest hiljada zaposlenih uglavnom zvalo „krofna”. Treći centar za obradu podataka, izvan zemlje, uspešno je izgrađen i pokrenut na odabranoj lokaciji na Bliskom istoku. Čitav program mogao je da sakuplja „mnogo podataka!”. Pomoću programa TEMPORA, više od „300 analitičara iz GCHQ-a i 250 iz NSA” sada je imalo pristup „ogromnoj količini podataka prikupljenih u cilju otkrivanja pravih meta”.

Snoudenovi dosijeji pokazuju koliko britanski i američki obaveštajni agenci tesno sarađuju. Dok je radio za CIA u Ženevi, Snouden je lično posetio Kroton, komunikacionu bazu CIA, pedeset kilometara severno od Oksforda, u rustičnom Northemptonširu. Dok je pisao pod pseudonimom TheTrueHOOHA, Snouden je izjavio kako ga je iznenadio

veliki broj ovaca koje su pasle u obližnjim zelenim poljima – bio je to klasičan engleski prizor.

NSA je imala svoju bazu operacija u okviru sedišta GCHQ-a u Čeltenamu, još od pedesetih godina, kao i u Londonu – gde osoblje GCHQ-a radi u Menvit Hilu. Ako se blagovremeno najave, i drugi zaposleni u bazi GCHQ-a u Čeltenamu mogu da obiđu dobro utvrđenu bazu SAD.

NSA ima višeg oficira za vezu pri obaveštajnoj zajednici Velike Britanije; njegov britanski kolega radi u Vašingtonu, takođe s diplomatskim imunitetom. Niži činovnici GCHQ-a rade u gotovo svim bazama NSA. Jedan pripadnik GCHQ-a nalazi se čak i u tropskoj bazi NSA na Havajima, gde je radio i Snouden.

Zaposleni u GCHQ-u obično provedu barem jedan period u nekoj bazi NSA. Agencija Britancima pruža koristan uvid u američki život; savetuje im kako da iznajme automobil i ukazuje na to da se u SAD prtljažnik zove „gepek“. Imaju zajedničke sastanke, treninge, posete, radionice kriptologije i svečane večere. I mada nam Snoudenovi dokumenti o tome ništa ne govore, čini se da između ove dve agencije postoji neobična, gotovo romantična veza.

Razmena prikupljenih podataka koja je počela još 1947. imala je velikog uspeha. U jednom dokumentu pominje se „još jedan odličan primer saradnje NSA i GCHQ-a“. Anglo-američko obaveštajno partnerstvo često je toplo na ličnom nivou, korisno za obe strane i istorijski trajno. Moglo bi se nazvati i brakom.

Dosjei koje je Snouden sakupio, međutim, pružaju i jedinstven uvid u zatvoreni svet britanske špijunaže. Plate u GCHQ-u možda i jesu male, ali organizacija svojim lingvistima i matematičarima nudi veliki broj slobodnih aktivnosti: veće kviza u pabu, prodaju kolača, putovanja u pariski Diznilend i interni časopis sa zagonetkama po imenu *Kriptos*. Imaju čak i svoju društvenu mrežu, Spajspejs. Najveća mana karijere u GCHQ-u jeste život u provinciji. „Pripremite se na

to da će morati da objašnjavate ljudima gde je Glosteršir”, piše u vodiču za regrutaciju u GCHQ.

Posebno osetljiv aspekt projekta TEMPORA jeste i tajna uloga koju u njemu igraju telefonske kompanije koje poseduju optičke kablove ili raspolažu njima. GCHQ ih naziva „partnerima u presretanju podataka”, a vezu sa njima uspostavljuju „timovi za osetljive operacije”. U njih spadaju i neke od vodećih svetskih kompanija. Najznačajniji partner u presretanju podataka, kompanija *BT*, nosi oznaku REMEDI (REMEDY), kompanija *Verizon DAKRON* (DACRON), a *Vodafone* GERONTIK (GERONTIC). Još četiri manja provajdera imaju svoje šifrovane nazine. Godine 2009, firma *Global krosing* vodila se pod šifrom PINEJDŽ, LevITriLITL, Vijatel Vitrius, a Interut STRITKAR (PINNAGE, Level Tri LITTLE, Viatel VITREOUS, a Interut STREETCAR).

Navedene kompanije pomažu u prislушкиvanju najvećeg broja kablova koji prolaze kroz Veliku Britaniju. Ti kablovi izlaze na kopno u Loustoftu, zalivu Pevensi, Holihedu (gde povezuju Veliku Britaniju sa Republikom Irskom), zalivu Vajtsends, Gunhiliju i drugim primorskim gradovima.

Imena tih kompanija zavedena su kao više nego strogo poverljiva i označena kao „2. nivo EKI – ekstremno kontrolisane informacije”. Njihovo otkrivanje moglo bi dovesti do nezadovoljstva među korisnicima. Jedan od Snoudenovih dokumenata upozorava na „veoma rizične političke posledice” ukoliko imena tih kompanija ikad budu objavljena. Izvori u obaveštajnim službama naglašavaju kako kompanije nisu imale izbora. Kao i u Sjedinjenim Državama, i ovde imaju izgovor da su bile zakonski primorane da sarađuju.

Zahvaljujući toj poslovnoj saradnji, za koju telefonske kompanije primaju značajnu nadoknadu od britanskih pore-skih obveznika, GCHQ je do 2012. obrađivao šeststo miliona telefonskih poziva dnevno. Prisluškivao je više od dve stotine

optičkih kablova koji su prolazili kroz Veliku Britaniju, i imao je sposobnost da obrađuje podatke dobijene preko barem četredeset šest kablova istovremeno. To je zaista ogromna količina podataka – više od dvadeset jednog petabajta dnevno – kao da se sve informacije u Britanskoj biblioteci pošalju sto deve-deset dva puta svaka dvadeset četiri časa.

A ipak, u GCHQ-u brinu da će agencija zaostati za modernim tokovima. Član tima koji rukovodi projektom TEMPORA objašnjava kako je rasla „uloga” GCHQ-a. Nove tehnologije omogućile su agenciji pristup ogromnoj količini novih podataka, odnosno „svetlosti” – imejlovima, telefonskim pozivima i razgovorima preko Skajpa. „Za poslednjih pet godina, naš pristup „svetlosti” porastao je za sedam hiljada procenata.” On tvrdi da je količina materijala koji se analizira i obrađuje porasla za tri hiljade posto, što predstavlja zaprepašćujući razvoj. Agencija je „osvajala nove teritorije”, ali se i borila da zadrži korak sa vremenom. „Složenost našeg zadatka postala je tolika da postojeće sposobnosti rukovođenja operacijom više ne služe svrsi.”

Interni izveštaj iz 2011/2012. sadrži i sledeće upozorenje: „Dva najveća tehnološka rizika sa kojima GCHQ mora da se suoči tokom naredne godine jesu sveprisutna enkripcija na internetu i ogroman porast broja pametnih telefona koji se koriste kao uređaji za pretraživanje interneta. S vremenom, obe ove tehnologije mogле bi imati značajne posledice po naš sadašnji posao”. Agencija predviđa da će se do 2015. deve-de-set procenata celokupnog internet saobraćaja odvijati preko mobilnih telefona. U svetu je već 2012. postojalo sto miliona pametnih telefona. Mobilni telefon postao je „najisplativiji proizvod koji je ikada izmišljen”. GCHQ je pokrenuo nov projekat kako bi „iskoristio potencijal mobilnih uređaja”, piše u ovom dokumentu. To je značilo „priključivanje podataka iz svih dodatnih funkcija koje pružaju ajfon i blekberi uređaji”. Konačni cilj agencije bio je „iskoristiti svaki telefon, bilo gde, u bilo kom trenutku”.

TEMPORA i slični projekti možda i jesu impresivni. Međutim, pokrećući ovakve projekte, špijunske agencije Zapada naizgled su zanemarile veću sliku: da vlada sada bez ikakve selekcije sakuplja korespondenciju miliona ljudi, bez njihovog znanja i pristanka.

U prošlosti, britanski špijuni kačili su svoje kablove na bakarne žice kako bi prisluškivali telefonske razgovore lopova, zločinaca ili irskih terorista. To su bile pojedinačne mete za čije su prisluškivanje dobijali posebno odobrenje od ministarstva: bili su to loši momci koje je bilo lako identifikovati. Danas NSA i GCHQ masovno sakupljaju absurdne količine podataka o svima. To znači da je većina ljudi čiji se podaci sakupljaju sasvim nedužna.

Zvaničnici tvrde da analitičari ne pregledaju svu tu privatnu korespondenciju. Jedan je za *Gardian* izjavio: „Najveća količina tih podataka odbacuje se bez pregledanja... Jednostavno nemamo dovoljno ljudi za to”. „Ako mislite da čitamo milione imejlova, niste u pravu. Naša namera nije da ovaj program koristimo u domaćem telefonskom saobraćaju u Velikoj Britaniji – da prisluškujemo razgovore između Britanaca”, dodao je. Šef GCHQ-a, ser Ijan Loban, u javnosti stalno ponavlja omiljenu špijunsku analogiju o „ogromnom plastu podataka”, u kom se može naći poneka igla.

Taj plast, naravno, sadrži korespondenciju Britanaca, kao i stranaca. Masovno sakupljanje informacija koje sprovodi GCHQ uključuje, između ostalog, i kablove koji povezuju međunarodne centre za prikupljanje podataka koji pripadaju Guglu i Jahuu, ako prolaze preko britanske teritorije.

Britanski špijuni navode sumnjiv zakon iz 2000., na osnovu kojeg se omogućava neometano sakupljanje obaveštajnih podataka u inostranstvu. Kažu da im Regulativa o istražiteljskoj jurisdikciji (RIPA) omogućava da masovno sakupljaju svu „eksternu” komunikaciju. Reč „eksterna” ovde je protumačena – neki bi rekli iskrivljena – tako da obuhvata svaku komunikaciju čiji je barem jedan kraj u inostranstvu.

Zahvaljujući načinu na koji funkcionišu linkovi na internetu, to znači da svako ko pošalje imejl iz Britanije najčešće taj isti mejl šalje i u GCHQ. To svakako nije nešto što prosećan klijent koji sklapa ugovor sa kompanijama *BT* ili *Gugl* može da pronađe u svom ugovoru, čak ni napisano sitnim slovima.

I Britanci i Amerikanci u mogućnosti su da tajno prečesljavaju te „plastove” masovno sakupljenih podataka u potrazi za šablonima ponašanja, lančanim povezivanjem grupa ili prijatelja, kao i da izdvajaju pojedince. Tajni dokumenti koje su potpisali britanski sekretari spoljnih poslova – prvi je potpisao laburista Dejvid Milibend 2009, a drugi konzervativac Vilijam Hejg – ozakonili su istrage koje se vode sa ciljem ispitivanja stranih političkih namera, gomilanja nuklearnog naoružanja, terorizma, teških finansijskih zločina i „ekonomskog blagostanja” Velike Britanije. Ko to drži pod kontrolom? Vladini pravnici u međuvremenu su na raznim slučajevima na tlu Velike Britanije pokazali kako se reč „terorizam” može protumačiti na veoma različite načine.

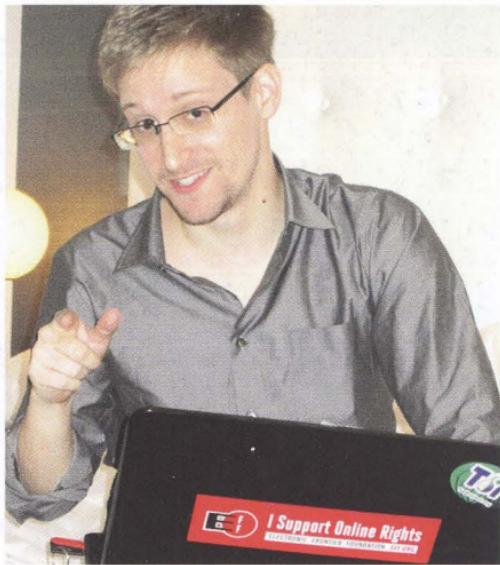
Kada osoblje GCHQ-a uspešno dostavi svojim američkim partnerima korisne informacije, ono se time hvali. Prema njihovim rečima, to se u skorije vreme dogodilo barem dva puta: prvi slučaj odnosi se na bombaša Umara Faruka Abdulmutalaba, koji je 2009. pokušao da digne u vazduh avion na putu za Detroit. Drugi slučaj dogodio se pet meseci kasnije, kada je Fejsal Šahzad, tridesetogodišnji državljanin Amerike rođen u Pakistanu, pokušao da digne u vazduh automobil na njujorškom Tajms skveru.

NSA je bila „oduševljena jedinstvenim doprinosima” GCHQ-a u akcijama protiv bombaških napada. Nema никакvih podataka o kakvim je doprinosima tu reč. Sa svoje strane, NSA je pomogla GCHQ-u u istrazi koja je usledila nakon tragičnih događaja u Londonu, sedmog jula 2005. Bio je to najgori napad na London posle Drugog svetskog rata. Četiri bombaša samoubice digla su u vazduh tri kompozicije u metrou i jedan autobus, i usmrtili pedeset i dvoje ljudi.

© TheTrueHOOHA

Snouden se u dvadeset drugoj godini oprobao u amaterskom modnom fotografisanju. Slike je postavio na blog o tehnologiji Ars Tehnika. Izdašno je doprinosiso tom blogu, svojim zapažanjima o igrama, devojkama, Japanu i katastrofalno beznačajnom učinku u vojsci SAD.

© Juan Makaskil/Guardian

Ed Snouden, opušten i veseo u svojoj hotelskoj sobi u Hongkongu. Upravo je bio otkrio najznačajnije obaveštajne podatke iz američke (i britanske) istorije, obelodanivši dotad nepoznate programe masovnog nadzora kojim su se bavile vlade tih zemalja.

© Guardian

Snouden se razotkriva u video-intervjuu s Lorom Poitras. Za nekoga ne-naviknutog na pojavljivanje u medijima, delovao je staloženo i zadivljujuće je govorio. Ovaj snimak je najgledaniji novinarski dokument u istoriji *Gardijana*.

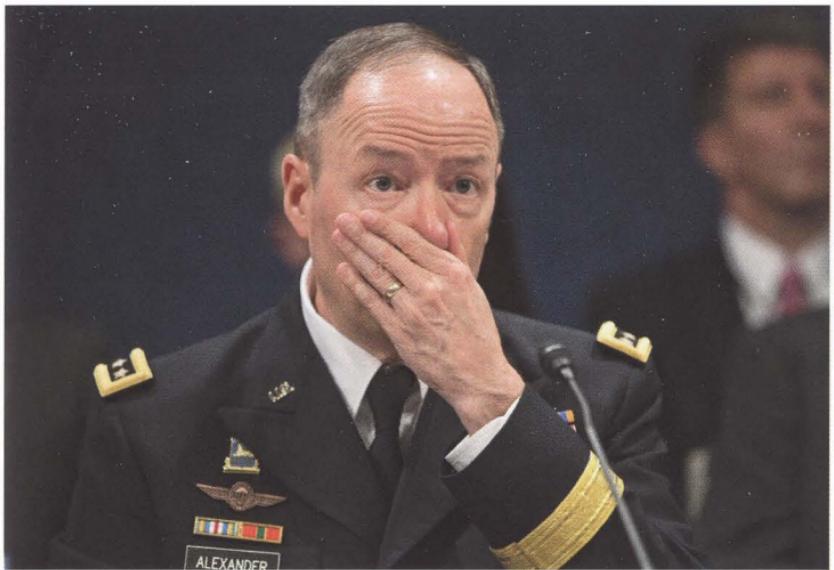
© Associated Press

Snouden opisuje svoj život na Havajima kao rajske. On i njegova dugogodišnja devojka Lindzi Mils živeli su u ovoj kući na tom pacifičkom ostrvu. Ispostavilo se da ona nije znala ništa o njegovom planu da raskrinka tajne NSA; u svom blogu pominje ga kao E.

© Guardian

Džejms Kleper, ratoborni direktor državne bezbednosti, u martu 2013. Optužen je da je obmanuo Kongres. Upitan da li je vlada prikupljala podatke o građanima Amerike, rekao je: „Ne, gospodine. Ne hotimično.”

© Guardian

General Kit Alegzander, čelnik NSA i najmoćniji šef špijuna u istoriji SAD. Snoudenova otkrića primorala su Alegzandera da brani kontroverznu odluku svoje agencije da nadzire saveznike kao što je nemačka kancelarka Angela Merkel.

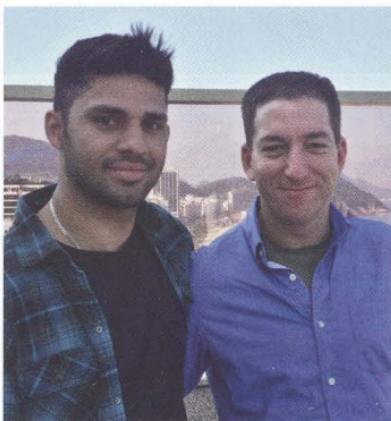
© David Blishen/Guardian

Troje novinara koji su se sastali sa Snoudenom u Hongkongu. Iscrpljeni, ali dobro raspoloženi posle niza glavnih otkrića. Sleva nadesno: *Gardijan*-ov novinar Juan Makaskil, američki kolumnista Glen Grinvald i autorka dokumentarnih filmova Lora Poitras.

© Guardian

Alan Rusbridžer, glavni i odgovorni urednik *Gardijana*, drži deo laptopa uništenog po naređenju britanske vlade. Britanski premijer oštro je napao Rusbridžera zbog objavljanja Snoudenovih dosijea. Upitao ga je: „Volite li vi svoju zemlju?“

© Jamine Gibson/Guardian

Glen Grinvald sa svojim brazilskim partnerom Davidom Mirandom u njihovoј kući u Riju. Miranda je do speo u središte pažnje u drami oko Snoudena kad ga je britanska policija zadržala na aerodromu Hitrou, pozivajući se na kontroverzni antiteroristički zakon. Tom prilikom Miranda je sa sobom nosio šifrovane Snoudenove dosijee.

TOP SECRET//SI//ORCON//NOFORN

Hotmail™ Gmail™ facebook™ YAHOO!™ Google™ skype™ palTalk™ AOL™ mail™ YouTube™

(TS//SI//NF) **FAA 702 Operations**
Two Types of Collection

Upstream

- Collection of communications on fiber cables and infrastructure as data flows past.
(FAIRVIEW, STORMBREW, BLARNEY, OAKSTAR)

PRISM

- Collection directly from the servers of these U.S. Service Providers: Microsoft, Yahoo, Google, Facebook, PalTalk, AOL, Skype, YouTube, Apple.

You Should Use Both

PRISM

TOP SECRET//SI//ORCON//NOFORN

A diagram titled "FAA 702 Operations" showing the "Two Types of Collection". It features a map of the world with arrows indicating data flow. A yellow speech bubble says "You Should Use Both". A blue box labeled "Upstream" describes collecting data as it passes through fiber cables and infrastructure. A green box labeled "PRISM" describes collecting data directly from the servers of major US tech companies. The PRISM logo is shown as a red hexagon with a prism icon.

© Guardian

Otkrivanje strogo poverljivog NSA programa PRIZMA izazvalo je bes. Na jednom slaidu zabeleženo je da Agencija ima „direktni pristup“ serverima u Silicijumskoj dolini. Gugl, Jahu i Fejsbuk gnevno su to porekli. Kasnije se ispostavilo da je NSA hakovala Guglove i Jahuove datoteke.

©EPA

Izlazak iz senke: trojica šefova britanskih obaveštajnih službi prvi put pružaju javno objašnjenje parlamentarnom Komitetu za bezbednost. Njih trojica su Endru Parker (MI), ser Džon Sojers (MI6) i ser Ijan Loban (GCHQ).

Exclusive

The whistleblower

I can't allow the US government to destroy privacy and basic liberties

the guardian

guardian.co.uk

● Edward Snowden, 29, emerges from hiding in Hong Kong

● IT contractor says his concerns were ignored and he had to go public

Glenn Greenwald and
Ewan MacAskill Hong Kong
Julian Borger

The whistleblower behind the most significant US intelligence leak in history has emerged from hiding in Hong Kong to speak to the Guardian. Edward Snowden, a National Security Agency (NSA) contractor, decided to leave his position as a National Security Agency (NSA) contractor because he believed that the scale and nature of electronic intelligence was destroying civil liberties and creating the conditions for tyranny.

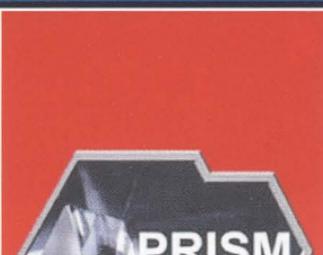
of a normal person's career, you'd only see one or two of these instances," Snowden said. "Certainly had the authority to do anything you, your accountants, a federal judge, or your accountant if I had a personal email."

He also argued that NSA surveillance was not being effectively constrained by administration policy and would continue to grow as the technology improved. "There was no greater awareness of what US intelligence was doing and not much greater oversight, the 'surveillance state' would outrun the

He also sounded a warning to other nations that the US intelligence establishment had been intervening in their affairs as binding constraints on its operations. "Even our agreements with other sovereign governments, we consider that to be a stipulation, a policy rather than a stipulation of law," he said. "And because of that, a new leader will be elected, they'll say 'I'm going to do things differently' and unpredicted threat, we need more authority, we need more power."

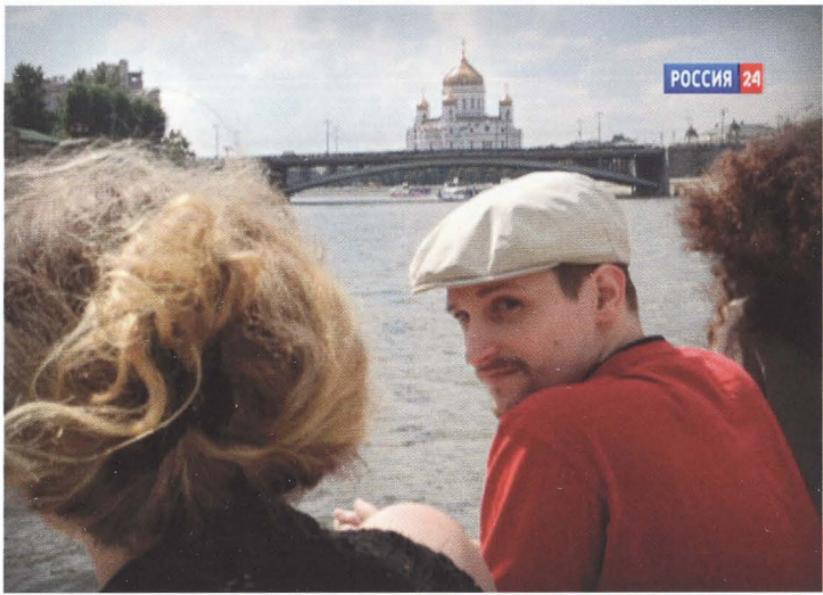
He also argued that he did not to harm US security and pointed out that he had access to a huge amount of information that he could have used for intelligence collection, but had not given it away. He said that he had raised his concerns at work, but they had been shrugged off, and felt he had little choice but to go public.

Brian Allen is one of America's biggest surveillance contractors and is at the centre of the revolving door between the intelligence establishment and the private sector. The director of national intelligence, the

© Guardian

Prvu Snoudenovu priču Gardijan je objavio 5. Juna 2013. Tom prilikom je obećano da je američka telefonska kompanija Verizon u tajnosti prosleđivala podatke o korisnicima. Pet dana kasnije Snouden se razotkrio u Hongkongu, a njegova fotografija objavljena je na naslovnoj strani Gardijana.

©Associated Press

Pošto je više od mesec dana proveo „zarobljen” na moskovskom aerodromu Šeremetjevo, Snouden je od Rusije dobio privremeni jednogodišnji azil. Na slici je prikazan na brodiću za krstarenje na reci Moskvi, sa zlatnim kupo-lama Hrama Hrista Spasitelja u pozadini.

©Getty

U oktobru 2013. četvoro „uzbunjivača” posetilo je Snoudena u Moskvi. Dovezli su se kombijem sa zatamnjениm staklima na tajnu lokaciju. Zatekli su Snoudena dobro raspoloženog; potpuno je bio svestan svoje odluke da otkrije desetine hiljada anglo-američkih tajni. Sleva nadesno: Kolin Rouli, Tomas Drejk, Džeslin Radak, *Vikiliksova* novinarka Sara Harison i Rej Makgavern.

Jedna od najbizarnijih epizoda u istoriji novinarstva. Britanska vlada naložila je *Gardijanu* da uništi sopstvene kompjutere pod budnim okom dvojice stručnjaka iz GHCQ-a.

©Sarah Lee/Guardiana

©EPA

Na pola puta između Baltimora i Vašingtona nalazi se sedište NSA, ogroman grad špijuna opremljen radarskim kupolama, satelistkim tanjirima i bezbednosnom ogradom. NSA prolazi kroz najveću krizu od sedamdesetih godina XX veka.

© Getty

Teško je ne uočiti Britansku špijunsku stanicu na severu kornvolske obale. Tu su Amerikanci i Britanci sprovodili strogo poverljiv program TEMPORA, „nadziranja interneta“. Taj program je omogućavao analitičarima da presretnu i uskladiše milijarde privatnih imejlova i metapodataka.

© Steve Back

© Getty

Ser Džeremi Hejvud, najmoćniji „nevidljivi čovek“ u Britaniji. Dejvid Kameron je poslao sekretara svog kabineta u misiju nagovaranja *Gardjana* da odustane od objavljivanja Snoudenovog materijala. Kameronski predstavnik za odnose s medijima Kreg Oliver rekao je članovima redakcije: „Dovoljno ste se zabavili“.

Kresida Dik, zamenik inspektora u londonskom Skotland jardu. Krajem 2013. Dikova je potvrdila da je istraživala svakoga ko je narušio tajnost Snoudenovog materijala. Velika Britanija je jedina zemlja koja otkrivanje Snoudenovih izveštaja pokušava da proglaši zločinom.

GCHQ redovno poriče da zaobilazi pravila definisana na osnovu ugovora Pet očiju koja potpisnicima postavljaju izvesna ograničenja i da u ime NSA špijunira američke državljanе. NSA poriče da pruža istu protivuslugu kad je u pitanju sakupljanje podataka o državljanima Velike Britanije. Nažalost, čini se da Snoudenovi dokumenti dokazuju da su takve tvrdnje lažne. Snouden se domogao dopisa NSA iz 2005. i 2007. godine, iz kojih bi se moglo zaključiti da dve agencije vrše ovakvu uzajamnu prizmotru. NSA sme da uvrsti Britanе u svoje ogromne baze podataka „onda kada je to u interesu oba naroda“. Osim toga, u dopisima je navedena tačna procedura po kojoj NSA može čak i da špijunira državljane Velike Britanije iza leđ britanske agencije. „Pod izvesnim okolnostima može biti preporučljivo i dopušteno pod prizmotrom držati osobe i korespondenciju druge strane onda kada je to u interesu Sjedinjenih Država i neophodno za njihovu nacionalnu bezbednost.“

Tvrđnja da zapadni partneri – potpisnici ugovora Pet očiju ne špijuniraju jedni druge tako se pokazala kao potpuna farsa. Sva ova zaprepašćujuća otkrića i međunarodni revolt koji je usledio značili su – kao što će doušnici i novinari uključeni u ovu aferu ubrzo i saznati – da je njihova drskost veoma razljutila tajne špijunske šefove sa obe strane Atlantika. Sâm Snouden, Glen Grinvald i britanski reporteri u londonskom *Gardijanu* uskoro će na sopstvenoj koži osetiti posledice njihovog besa.

9. Dosta ste se zabavljali

Redakcija *Gardijana*, Kingz Plejs, London
Jun 2013.

„Dajte mi slobodu da znam, da kažem i da slobodno zastupam stav svoje savesti, pre svih drugih sloboda”.

Džon Milton, *Aeropagitika*

Na inače tihom trećem spratu Kingz Plejsa, noćni čistač vu-
kao je usisivač zaobilazeći grupu ljudi okupljenih oko kompjutera. Prošao je pored njih, razgovarajući na španskom preko mobilnog telefona, i činilo se da nije primetio koliko im je bilo neprijatno kad su ga ugledali.

Pod budnim okom zamenika urednika Pola Džonsona, celu noć trajalo je naporno i sporo sklapanje i formatiranje, i to ne obične *Gardijanove* mreže, već velikog, narandžastog eksternog hard-diska marke *lasi* – jednog od malog broja još uvek neiskorišćenih diskova u prostoriji, na koji je moglo da stane nekoliko stotina gigabajta. Na svim hard-diskovima bili su Snoudenovi dosijeji – hiljade strogo poverljivih dokumenata zaštićenih ozbiljnom enkripcijom.

Među njima je bilo i pedeset hiljada fajlova koji su pri-
padali britanskim obaveštajnim službama. GCHQ ih je oči-
gledno poslao u Sjedinjene Države i dozvolio da padnu u ruke ovog mladog kompjuterskog tehničara koji je za obaveštajnu službu u Americi radio preko privatne firme. Jedan od razloga

što je Džonson bio nervozan bilo je i to što je posedovanje tih dokumenata u Velikoj Britaniji nosilo veoma ozbiljne – i zastrašujuće – pravne probleme.

Gardijanova današnja londonska redakcija, savremena građevina staklenih zidova, nema gotovo nikakve veze sa buntovničkim korenima ovog lista, osnovanog u Mančestenu 1821. godine. U holu se, ipak, nalazi bista krupnog, bradatog muškarca; u pitanju je Carls Prestvič Skot, legendarni urednik koji je pedeset sedam i po godina bio na čelu ovog lista. Njegova čuvena izreka: „komentar je stvar izbora, ali činjenice su svete”, i dalje je osnovni moto *Gardijana*.

Nadahnut Č. P. Skotovom samouverenošću, glavni i odgovorni urednik Alan Rusbridžer doneo je važne odluke u vezi sa nekim ranijim doušnicima, među kojima je *Vikiliks* bio najsvežiji i najpoznatiji slučaj. Međutim, ovo što se sada dešavalo nije imalo presedana.

Britanske novinare ne štiti ustavna sloboda govora kao njihove kolege iz Sjedinejnih Država. U SAD postoji i duboko uvreženo mišljenje da novinarstvo vrši veoma važnu ulogu u društvu. Iako takav položaj novinara ponekad može dovesti do toga da budu izuzetno naklonjeni vlasti, omogućio je i dugu tradiciju istraživačkog novinarstva nadahnutog aferom Votergejt, kada su dvojica mladih novinara *Washington posta* sedamdesetih godina dvadesetog veka lično oborili predsednika Niksona. Britanija ima opresivnu kulturu državnih tajni. U isto vreme dok su Vudvord i Bernstajn u Vašingtonu primali počasti zbog svojih otkrića u vezi sa Votergejtom, nekoliko mladih britanskih novinara napisalo je članak pod imenom „Prisluškivači”. Taj članak prvi put je javnosti otkrio postojanje britanske agencije za radio-špijunažu, GCHQ. Po kratkom postupku optuženi su i osuđeni pred Centralnim kaznenim sudom, po Zakonu o službenim tajnama. Jedan od njih, američki državljanin po imenu Mark Hosenbol, deportovan je bez prava na suđenje i proglašen „pretnjom za britansku nacionalnu bezbednost”.

Imajući u vidu ovakvu prošlost, objavljivanje strogog poverljivih dokumenata GCHQ-a u britanskim novinama predstavljalo je veoma veliki izazov.

Po Zakonu o službenim tajnama, donetom u atmosferi straha od nemačke špijunaže 1911. i ažuriranom 1989, zločin je da britanski zvaničnici odaju obaveštajne podatke. Međutim, neke njegove klauzule potencijalno stavljaju novinare izvan zakona. Iako nije reč o konkretnoj odbrani javnih interesa, da bi se na *Gardianovog* urednika odnosile odredbe po kojima je protivzakonito objavljivanje podataka obaveštajnih službi, sigurno bi se smatralo da takav postupak šteti vlastima. Jedina moguća odbrana bila bi da objavljeni članak nije naneo nikakvu štetu, ili barem ne namerno. Policija bi mogla da im bude za petama. Čak i posedovanje Snoudenovih dosjeva u Londonu moglo bi da dovede do naređenja o zapleni i zataškavanju, ako bi britanska vlast saznala za to. Dosjei su bez sumnje bili strogog poverljivosti, mada je bilo malo verovatno da će otkriti identitet nekog tajnog agenta nalik na Džejmsa Bonda, ipak su bili vlasništvo vlade. U pitanju je bila nacionalna bezbednost.

Po britanskom zakonu o poverljivosti, vlada bi vrlo lako mogla da ubedi sudiju da joj odobri zahtev i istog trenutka izda nalog kojim će zabraniti objavljivanje takvog materijala i narediti njegovu zaplenu. Redakcija bi mogla da se usprotivi takvoj odluci suda, braneći stav da je ono što namerava da objavi od javnog značaja. Međutim, u najboljem slučaju, to bi Rusbridžeru donelo dugotrajnu i skupu pravnu bitku s neizvesnim ishodom. U međuvremenu, list ne bi smeо da objavi ništa iz tih dokumenata. Nalog bi, zato, predstavljao novinarsku katastrofu.

Zajedno sa uglednim medijskim advokatom Gavinom Milarom, Rusbridžer je sledećeg dana razmotrio svoje pravne opcije. Jedini sasvim bezbedan put bio bi da se istog treća uniše svi dokumenti koji se odnose na Veliku Britaniju. Druga bezbedna mogućnost bila je da te dokumente preda

političaru sa visokim bezbednosnim ovlašćenjima i zatraži istragu njihovog sadržaja – logičan izbor bio bi član konzervativne partije i bivši ministar spoljnih poslova Malcolm Rifkind. U tom trenutku, Rifkind je predsedavao komisijom koja je trebalo da nadgleda institucije kao što je GCHQ. Rifkind bi verovatno dokumente istog trena vratio špijunima, a da ih i ne pročita.

Milarov savet bio je koristan. Međutim, Rusbridžer je morao da razmotri i svoje obaveze prema Snoudenu. Snouden je, po njegovom mišljenju, „doveo svoj život u opasnost kako bi se domogao tih dokumenata”. Osim toga, Snouden je te materijale predao *Gardijanu* jer je smatrao da se Kongresu ne može verovati. Poseban sud Sjedinjenih Država koji se bavi obaveštajnim pitanjima sastajao se u potaji. Samo su novine mogle da pokrenu raspravu koju je želeo. A do toga nije moglo da dode ako javnost ostane neupućena u razmere vladine neovlašćene prismotre. „Od svih etičkih dilema sa kojima sam se suočio u novinarskoj karijeri, ova je bila jedna od većih”, kaže Rusbridžer.

Odlučio je da od nekoliko novinara u koje ima najviše poverenja zatraži da detaljno prouče dosijee. Podaci su bili glomazni i preobimni. Nekoliko dokumenata očigledno je bilo osetljive prirode, ali većina je bila konfuzna i poslovna: *pauerpoin* slajdovi za obuku, izveštaji o poslovanju, dijagrami programa za sakupljanje i pretraživanje podataka. Mnogo toga bilo je nejasno, iako je bilo očigledno da je GCHQ imao velike tehničke mogućnosti i snažnu ambiciju, kao i to da je „posebna veza” između GCHQ-a i partnerske organizacije NSA veoma čvrsta. *Gardijan*ov tim organizovao je mali „ratni štab” i veoma je pazio na bezbednost. U hodniku je dvadeset četiri časa dnevno stajao stražar koji je identifikovao one koji su dolazili i puštao unutra samo one one čija su se imena nalazila na veoma kratkom spisku. Svi telefoni bili su zabranjeni: na stolu ispred kancelarije stajao je niz blekberija i pametnih telefona sa imenima njihovih vlasnika na

samolepljivim papirićima. Prozori njihovog „bunkera” bili su prekriveni hartijom. Svi kompjuteri bili su novi. Nijedan se nikada nije povezao sa internetom ili nekom drugom mrežom – to je bila mera predostrožnosti protiv hakovanja i fišinga. Namera im je bila da ih nikada i ne umrežavaju. Kako bi se ulogovali na njih, bilo je potrebno nekoliko šifara, a niko od zaposlenih nije znao više od jedne. Ono što su zapisivali čuvali su na fleš memorijama; ništa se nije slalo preko mreže. U jednom uglu prostorije tiho je zujao klima-uređaj. Imali su i mašinu za uništavanje hartije. U prostoriju nije dopiralo sunčevu svetlo, a čistačima je bio zabranjen pristup, pa je vazduh ubrzo postao pomalo ustajao. „Ovde smrdi kao u sobi tinejdžera”, rekao je jedan posetilac.

Na tabli je stajala poruka od Rusbridžera: „Edvard Snowden obratio se *Gardijanu* jer smatra da ljudi nisu svesni koliko daleko dosežu obaveštajne službe države. On tvrdi da je tehnologija prevazišla zakone, kao i sposobnost svih nas – građana, sudova, štampe ili Kongresa – da na bilo koji način držimo pod kontrolom to što se dešava. Zbog toga imamo ove dokumente”.

Još jedna poruka glasila je: „Moramo da tražimo materijale koji se odnose na stvari od velikog značaja za javnost. Nismo pošli na pecanje”.

Tim koji je ispitivao Snoudenove dosijee sačinjavali su stariji pouzdani novinari. Među njima je bio i Nik Hopkins, *Gardijanov* urednik za bezbednost i odbranu, zatim urednik podataka Džeјms Bol, i veterani Nik Dejvis i Džulijan Bordžer, koji su stalno putovali između Njujorka i Londona. Grinvald iz Brazila bio je glavni izveštač. Makaskil je radio u Sjedinjenim Državama.

Imati materijal bilo je jedno; razumeti ga nešto sasvim drugo. U početku, reporteri nisu imali predstavu o tome šta znači „nivo jedan” i „nivo dva”. Tek su kasnije shvatili da su to oznake za dokumente još tajnije od onih strogo poverljivih. Grinvald je Makaskilu dao jedan koristan savet: tražite

program po imenu TEMPORA. Prvog dana tim je ostao na poslu do ponoći, i ponovo se okupio sutradan u osam ujutru. Procedura je postala nešto lakša kada ih je TEMPORA odvela do interne „Vikipedije” GCHQ-a, koju je Snouden preuzeo sa njihovog servera. Većim delom bila je napisana na običnom engleskom jeziku.

Tabla je uskoro bila prekrivena šiframa programa NSA i GCHQ-a – SAMJUEL PEPIZ (SAMUEL PEPYS), BIG PIGI (BIG PIGGY), BED VOLF (BAD WOLF). Početna faza analize dosijea tekla je veoma sporo. „Dokumenti su bili ispisani ozbiljnim, tehničkim jezikom, fascinantno dosadni i nezamislivo sjajni”, kaže Hopkins. Umeo je da vikne: „Šta znači QFD?” Neko bi mu odgovorio: „Baza podataka s pitanjima.”. A šta je „Nosač 10gps”? Ili MUTANT BROTH? MUSCULAR? EGOTISTICAL GIRAFFE? I tako dalje.

Jedno od prvih šokantnih otkrića bilo je da je GCHQ prисluškivao strane lidere na dva samita G20 održana u Londonu 2009. Činilo se da su laburistički premijer Gordon Braun i Ministar spoljnih poslova Dejvid Miliband odobrili tu operaciju.

Agencija je postavljala lažne lokalne internet-kafee sa šifrovanim pristupom. To je omogućilo GCHQ-u da hakuje šifre delegata, koje će kasnije upotrebiti. GCHQ je hakovao i njihove blekberije kako bi pratio njihove imejllove i pozive. Tim od četrdeset pet analitičara vodio je evidenciju o tome ko je koga zvao tokom samita. Između ostalih, na meti su se našli i turski ministar finansija i petnaest članova njegove delegacije. To, naravno, nije imalo nikakve veze sa terorizmom.

Gardian je do ovog otkrića došao u odličnom trenutku. Dejvid Kameron spremao se da sazove još jedan međunarodni samit zemalja članica G8 na slikovitim obalama Loh Erna u Severnoj Irskoj. Na samitu će se naći predsednici Obama i Putin, i drugi visoki državnici. Hoće li GCHQ i njih ozvučiti?

U strahu da će svakog trenutka izdati nalog za zabranu novina, Pol Džonson odlučio je da što pre objavi štampano

izdanje i pusti ga na britanske ulice. U nedelju, 16. juna, u ranim večernjim časovima, dve stotine primeraka posebnog izdanja sišlo je sa štamparske prese. Do devet i petnaest uveče, štampano je još trideset hiljada primeraka. To je bio način da spreči nekog „noćnog” sudiju da im naredi da „Zaustave štampariju!” i da spreči distribuciju novina.

Te večeri, Rusbridžer je zazvonio telefon. Zvao ga je visoki oficir vazduhoplovnih snaga u penziji, Endru Valans. Valans je bio na čelu ekskluzivnog britanskog sistema „D-obaveštenja”, po kom vlada diskretno odvraća medije od nauma da objave priče za koje se smatra da bi mogle da ugroze nacionalnu bezbednost. Godine 1993, u okviru stidljivog poteza protiv *glasnosti*, ime im je promenjeno u „Obaveštenja saveta bezbednosti (DA)”. Ta je promena trebalo da podvuče činjenicu da mediji imaju izbor hoće li poslušati savet vlade ili ne. Međutim, uprkos tom „izboru”, DA-obaveštenja su uglavnom uspevala da smanje medijsko izveštavanje. Valans je već poslao „privatno i poverljivo” obaveštenje ne samo *Gardijanu*, već i Bi-Bi-Siju, *Skaju*, i ostalim britanskim listovima i televizijskim stanicama. U ime GCHQ-a, savetovao im je da ne prenose originalne vesti američkog *Gardijana* o programu PRIZMA. Britanski mediji uglavnom su poslušali ovaj savet i gotovo uopšte nisu pominjali tu priču. Valans je jasno izrazio zabrinutost što se *Gardijan* nije konsultovao sa njim pre nego što je svet obavestio o prisluškivanju čelnika iz G20.

Bio je to početak borbe između britanske vlade i *Gardijana*. Otkako je 2010. konzervativac Dejvid Kameron postao premijer, Rusbridžer je proveo jedva pola sata u njegovom društvu. „Naš odnos nije bio blizak i konstruktivan”, rekao je Rusbridžer. Međutim, sledećeg dana, dok je Kameron svečano primao članove G8 na Loh Ernu, njegov predstavnik za štampu, Kreg Oliver, iskrao se da pozove Rusbridžera. Sa Oliverom, bivšim urednikom Bi-Bi-Sija, bio je i ser Kim Daroh, viši diplomat i vladin savetnik za nacionalnu bezbednost.

Šmrckajući – patio je od alergijske kijavice – Oliver je rekao kako bi *Gardijanova* priča o G20 mogla „nenamerno da naudi nacionalnoj bezbednosti”. Rekao je da zvaničnici nisu zadovoljni objavlјivanjem priče o G20, i da neki od njih žele da strpaju Rusbridžera u zatvor. „Ali, nećemo to uraditi.”

Rusbridžer je rekao da se *Gardijan* odgovorno odnosi prema Snoudenovim dokumentima. Pažnju javnosti nije skrenuo na operacije i njihove nazive, već na granice između bezbednosti i privatnosti. Rusbridžer je dodao kako je list spreman da se sa Dauning stritom posavetuje oko narednih priča, i sasluša sve njihove brige po pitanju bezbednosti.

U tom trenutku, u pripremi je bio članak o projektu TEMPORA i britanskom poduhvatu „Globalne eksploracije telefonskih kompanija”. Rusbridžer je znao da bi to moglo da izazove još veće probleme sa šefovima britanskih obaveštajnih službi.

Predložio je Oliveru konferencijski razgovor u kom bi mu *Gardijan* unapred izneo osnovne detalje priče o programu TEMPORA. Na taj način, Rusbridžer se nadao da će izbeći stvarnu opasnost po nacionalnu bezbedost – kao i zbranu štampanja. Gibsonova je isti pristup primenila u SAD u svojim razgovorima sa Belom kućom, a i Rusbridžer je već vodio sličan dijalog sa Stejt departmentom Sjedinjenih Država 2010, pre nego što će objaviti deo *Vikiliksovih* depeša. Oliver se složio da vlada želi „razuman razgovor”. Međutim, kad ga je Rusbridžer upitao za mogućnost obustave štampanja, odbio je da mu dâ bilo kakav konkretan odgovor, i samo neodređeno rekao: „Pa, ako je priča stvarno velika...” *Gardijan* je ipak ser Kimu Darohu, savetniku za nacionalnu bezbednost, rekao za priču o programu TEMPORA. Dva dana kasnije, vlada je pripremila formalni odgovor. Oliver se izvinio: „Ovde se stvari odvijaju veoma sporo”. Rekao je kako je premijer saznao za Snoudena tek nedavno, pošto su Putin i ostali gosti otišli. I bio je „zabrinut”. Oliver je dodao: „Sve

ovo radimo pod pretpostavkom da raspolažete pozamašnim brojem dokumenata”.

Posledica tog događaja bila je lična poseta Kameronovog najvišeg izaslanika, sekretara kabineta ser Džeremija Hejvuda. Ovaj visoki zvaničnik savetovao je tri premijera i tri kancelara. Samouveren, uglađen i inteligentan, obrazovan na Oksfordu i Harvardu, Hejvud je navikao da sve uvek bude po njegovom.

U profilu za izdanje iz 2012, *Miror* je Hejvuda proglašio „najmoćnijom ličnošću u Britaniji koja nije član Parlamenta... i za koju sigurno nikada niste čuli”. Prema ovom časopisu, Hejvud je živeo na visokoj nozi u Klapamu, u južnom delu Londona (upravo je gradio vinski podrum i teretanu). Nik Pirs, bivši šef osoblja u Dauning stritu, izjavio je za *Miror* u šali: „Da u ovoj državi imamo pisani Ustav, u njemu bi moralo da piše nešto kao – „Izuvez činjenice da će Džeremi Hejvud uvek biti u središtu moći, svi su građani slobodni i jednaki”. Sekretari kabineta već su ranije korišćeni za ovakve misije, što je imalo loše posledice. Godine 1986, tadašnja premijerka Margaret Tačer poslala je ser Roberta Armstronga čak u Australiju, u uzaludnom pokušaju da se pravno zaustavi curenje informacija iz obaveštajne službe. MI5 pokušao je da spreči objavljivanje knjige *Zamka za špijune*, memoara bivšeg pripadnika MI5, Pitera Rajta. Rajt je u svojim memoarima napisao kako je bivši generalni direktor MI5, ser Rodžer Holis, bio sovjetski špijun, i da je MI5 „ozvučila i prokopala” put kroz London i prisluškivala konferencije Komonvelta. Odjek takve prošlosti bilo je i današnje prisluškivanje G20.

Potez Tačerove neslavno je propao. Armstrong je ismejan na javnom suđenju, između ostalog i zbog svoje izjave da su državni službenici ponekad „štedljivi kad je u pitanju istina”. Rajtovi memoari prodavali su se u stotinama hiljada primeraka širom sveta, zahvaljujući publicitetu ove priče.

U pola devet ujutru u petak, 21. juna, Hejvud je stigao u redakciju *Gardijana* u Kingz Plejsu. „Bio je vidno iznerviran”,

kaže Džonson. Premijer, prvi potpredsednik vlade Nik Kleg, ministar spoljnih poslova Vilijam Hejg, javni pravobranilac, i „drugi članovi vlade” bili su „duboko zabrinuti”, rekao je ser Džeremi. (Namerno je pomenuo javnog pravobranioca Dominika Griva; on će biti taj koji će doneti odluku o podnošenju tužbe po Zakonu o službenim tajnama.) Hejvud je želeo da se uveri kako *Gardijan* neće obelodaniti položaj trupa u Avganistanu, niti „naše tajne agente”. „Naravno”, složio se Rusbridžer. Vlada je bila „zahvalna” *Gardijanu* na njihovom dosadašnjem racionalnom ponašanju, rekao je Hejvud. Međutim, ako nastave sa objavljivanjem, mogli bi da pomognu pedofilima i da ugroze agente MI5.

Urednik je rekao kako su *Gardijanova* otkrića u vezi sa vladinom prismotrom bila udarna vest u Sjedinjenim Državama, gde su pokrenula veliku javnu raspravu. Ticala su se svih, od Ala Gora do Glena Beka; od Mita Romnija do Američke unije za građanska prava. Tim Berners-Li, osnivač interneta, i Džim Sensenbrener, kongresmen koji je napravio nacrt Patriotskog zakona, podržavali su ovaj projekat. Čak je i predsednik Obama rekao da se raduje ovoj raspravi.

„Nadamo se da ćete zauzeti isti stav kao i Obama. To je dobra rasprava”, rekao je Rusbridžer.

Hejvud je odgovorio: „Dobili ste svoju raspravu. U punom je jeku. Ne morate da objavite više nijedan članak. Ne smemo da dozvolimo da takvi dokumenti kap po kap dolaze u javnost”.

Pretnja da će *Gardijan* biti pravno gonjen i dalje je lebdela u vazduhu. Hejvud je rekao kako je sada na javnom pravobraniocu i policiji da odluče hoće li biti sledećeg poteza.

„Držite ukradeno, tuđe vlasništvo”, dodao je. Rusbridžer je objasnio kako će takva tužba biti uzaludna. Snoudenovi dokumenti sada postoje u nekoliko zemalja izvan britanske jurisdikcije. Pital ga je da li je čuo za Glena Grinvalda? Grinvald živi u Brazilu. Ako bi *Gardijan* bio sprečen da to uradi, Grinvald bi sasvim sigurno dao otakaz i nastavio da objavljuje

članke. Hejvud je odgovorio: „Premijera više brine *Gardijan* nego neki američki bloger. Trebalo bi da vam laska što premijer misli da ste važni”. *Gardijan* je sad bio na meti stranih sila, nastavio je Hejvud. U redakciju bi mogli da se uvuku kineski agenti. Ili Rusi. „Znate li koliko kineskih agenata imate među osobljem?” Mahnuo je rukom prema savremenim stambenim zgradama koje su se videle kroz prozor, sa druge strane mutnog Ridžents kanala. *Gardijan* se nalazi na prometnom raskršću: s jedne strane nalaze se stanice Kings Kros i Sent Pankras, a između njih staro skladište, u kom će uskoro biti otvoreno novo evropsko sedište *Gugla*. Kanalom plove barže, guske i patke. Hejvud je pokazao prema stanicima prekoputa i rekao: „Pitam se gde su naši momci?” Nije bilo sasvim jasno da li se šali.

Iza kulisa, mnogo je ljudi očigledno bilo besno na *Gardijan*. Bili su spremni da primene ekstremne mere. „Šta uopšte znate o Snoudenu? Mnogo je onih u vlasti koji veruju da bi vašu redakciju trebalo zatvoriti, i da iza ovoga stoje Kinezi.”

Rusbridžer je odgovorio kako je strogo poverljiv materijal GCHQ-a već podeljen sa hiljadama Amerikanaca. Na kraju krajeva, dokumenti nisu procurili iz *Gardijana*, već od prekomorskih partnera GCHQ-a. Hejvud je prevrnuo očima, kao da hoće da kaže: „pričaj mi o tome”. Ipak, insistirao je na tome da je istražna procedura u Velikoj Britaniji daleko stroža. „Pisanje o ovome nije u interesu javnosti. Sve se odvija pod budnim okom parlamenta. Želimo da obuzdate svoj entuzijazam.”

Rusbridžer je ljubazno podsetio ser Džeremija na osnovne principe slobode štampe. Istakao je to da je četrdeset godina ranije besnela slična rasprava u vezi sa *Njujork tajmsom* i dokumentima Pentagona. Zvaničnici Sjedinjenih Država tvrdili su da je rasprava o Vijetnamskom ratu stvar Kongresa, a ne sedme sile. *Tajms* je ipak objavio svoju priču. „Da li danas mislite da je njihov potez bio pogrešan?”, upitao je Rusbridžer zvaničnika.

Susret se završio bez dogovora. Vlada je smatrala kako je sastanak dokazao da su predstavnici *Gardijana* tvrdoglav i nepokolebljivi. *Gardijan* je, međutim, zaključio da je vlada spremna na zakulisno zastrašivanje kako bi sprečila javnu raspravu. Hejvudove optužbe – pomažete pedofilima i slično – po samoj njihovoј prirodi bilo je nemoguće dokazati. A kao što će se kasnije pokazati, britanska vlada nije bila baš spremna da iskoristi svoje drakonske pravne moći. Razlog je, najverovatnije, bio jednostavan: plašili su se da su se Snouden i Grinvald nekako obezbedili. Ako bi Vlada njenog veličanstva pozvala policiju, možda bi svi ti osetljivi dokumenti bili objavljeni na internetu, kao što se desilo sa *Vikiliksom*. Oliver Robins kasnije je, kao svedok, nagovestio stanovište vlade rečima: „sve dok je list bio spremjan na saradnju, dijalog je bio najbolja strategija”. U zamenu za informacije o člancima pre nego što budu objavljeni, *Gardijan* će od predstavnika vlade dobiti povratne informacije sa visokog nivoa. Nakon tog razgovora, *Gardijan* je objavio priču o programu TEMPORA sa nekoliko izmena.

Priča je objavljena na *Gardijanovom* sajtu u pet časova i dvadeset osam minuta posle podne. Reakcija je bila trenutna. Javnost je preplavio talas ogorčenosti. U jednom komentaru, pisalo je: „Ko im je [GCHQ-u] dao pravo da nas špijuniraju i da naše privatne infomacije bez našeg pristanka dele sa stranim silama?” Niku Hopkinsu, uredniku *Gardijanovih* istraživačkih operacija, veza sa obaveštajnim agencijama bila je jedno od redovnih zaduženja. Nakon objavljivanja priče o programu TEMPORA, Hopkins je zvaničniku GCHQ-a predložio susret pomirenja, kako bi se raščistila situacija. Ovaj je odgovorio: „Radije bih sebi iskopao oči nego što bih pristao da me vide sa tobom”. Hopkins je odgovorio: „Ako to uradiš, nećeš moći da pročitaš našu sledeću vest”. Drugi zvaničnik GCHQ-a drsko mu je predložio da razmisli o tome da se preseli u Australiju.

Novinari su se plašili da će, ukoliko nastave sa objavljinjem, morati da se suoče sa ozbiljnim pravnim optužbama.

„Mislio sam kako u nekom trenutku više nećemo moći da pratimo priču”, kaže Rusbridžer. Bilo je potrebno obaviti neke terenske zadatke. Godine 2010, *Gardijan* je uspešno sarađivao sa *Njujork tajmsom*, i drugim međunarodno poznatim novinama, kao što je nemački list *Špigel*, izveštavajući o *Vikiliks*ovim poverljivim diplomatskim depešama i ratnim izveštajima.

Saradnja je i sada pružala slične prednosti, posebno kad su u pitanju američki partneri. *Gardijan* bi mogao da se zaštitи pozivajući se na Prvi amandman i, ukoliko bude potrebe, čitavu operaciju izveštavanja preseli u Njujork, gde se već ionako pisala većina priča, pod spretnom upravom Gibsonove.

Rusbridžer je stupio u kontakt sa Polom Stajgerom, osnivačem nezavisnog novinskog sajta *ProPublika*. Bila je to dobra ideja. Nепrofitни sajt *ProPublika* bio je čuven po svojoj nepokolebljivosti; njegova redakcija vesti osvojila je dve nagrade „Pulicer”. Mali deo uređenih dokumenata zaštićen je enkripcijom i Fedeksom poslat Stajgeru. Ispostavilo se da je taj jednostavni, zastareli metod bio savršeno bezbedan i neupadljiv. Džef Larson, reporter sajta *ProPublika* koji se bavio tehničkim dostignućima, pridružio se novinarima *Gardijana* u londonskom bunkeru. Larson je diplomirao kompjuterske nauke, i dobro je poznavao materiju. Pomoću dijagrama, uspeo je da im objasni složeni proces kojim NSA sakuplja podatke – a to nije bio lak zadatak.

Rusbridžer je bio u pregovorima sa Džil Abramson, izvršnom urednicom *Njujork tajmsa*. Rusbridžer je poznavao njenog prethodnika, Bila Kelera, a sa Abramsonovom je bio u dobrim odnosima. Njihov razgovor bio je neobičan. U teoriji, *Tajms* i *Gardijan* bili su konkurenca. *Gardijan* je, u stvari, upravo zašao u *Tajmsovu* tradicionalnu američku teritoriju, objavljajući čitav niz veoma značajnih, udarnih vesti o nacionalnoj bezbednosti. Za svaku pohvalu, *Tajms* je ispratio priču o NSA, pa čak i sam obavio svoj deo istraživačkog posla.

Hoće li *Tajms* biti spremna da se udruži sa *Gardijanom* kad su u pitanju Snoudenovi dokumenti? Rusbridžer je

Abramsonovoj otvoreno rekao da je u pitanju izuzetno vruća roba. Nije bilo nikakvih garancija da će *Tajms* uopšte uspeti i da je pogleda. Dokumenti će se koristiti isključivo pod veoma strogim uslovima. „Ovde [u Velikoj Britaniji] postaje vruće”, rekao je. Baš kao i u slučaju *Vikiliksa*, obe će strane imati koristi od tog dogovora: *Tajms* će dobiti fleš memoriju; a *Gardijan* Prvi amandman. Abramsonova se složila.

Šta će Snouden misliti o ovom dogovoru? Najverovatnije neće biti zadovoljan. Snouden je često verbalno napadao *Newyork tajms*. Smatrao ga je podmuklim i suviše bliskim američkoj vlasti. Međutim, alternativa je bila još gora. *Gardijan* je bio u nezgodnom položaju; policija je u svakom trenutku mogla da se popne uz stepenice i zapleni Snoudeneov materijal. Stručnjaci bi onda sasvim sigurno detaljno forenzički ispitali hard-diskove. To bi verovatno pomoglo otvorenoj kriminalističkoj istrazi koju su Sjedinjene Države vodile protiv njihovog izvora, Edvarda Snoudena.

Prošle su dve nedelje, a *Gardijan* je nastavio da objavljuje članke. Za sve koji su radili u bunkeru, to je bio veoma naporan i stresan period. Nisu smeli da razgovaraju sa prijateljima i kolegama, već samo sa nazušim krugom ljudi od poverenja. A onda, u petak, 12. jula, u redakciji se pojавio Hejvud, zajedno sa Kregom Oliverom, koji je na sebi imao prugastu ružičastu košulju. Došli su da im kažu kako *Gardijan* mora da vrati dosijee GCHQ-u; činilo se da je vlada bila sve zlostoljnija, ali jednako slabo informisana. „Prilično smo sigurni da znamo šta sve imate”, rekao je ser Džeremi. „Smatramo da imate trideset do četrdeset dokumenata. Zabrinuti smo za njihovu bezbednost.”

Rusbridžer je odgovorio: „Da li vam je jasno da postoji kopija [tih dokumenata] u Americi?” Hejvud je odgovorio: „Možemo to učiniti milom, ili se možemo pozvati na zakon”. Rusbridžer je predložio neku vrstu kompromisa: Da GCHQ pošalje tehničke stručnjake u *Gardijan*, kako bi ih posavetovali o tome kako da bezbedno rukuju dokumentima, i da ih,

kad za to dođe vreme, unište. Jasno im je stavio do znanja kako *Gardijan* nema namjeru da im preda dosijee. „Još radimo na njima”, rekao je. Hejvud i Oliver rekli su da će razmisliti o tome preko vikenda, ali su žeeli da Rusbridžer još jednom razmotri njihov predlog i pristane da im vrati dosijee.

Tri večeri kasnije, Rusbridžer je u tišini ispijao pivo u viktorijanskom pabu „Kraun” u Izlingtonu, kad je primio poruku od Olivera, premijerovog predstavnika za odnose sa javnošću. Da li je urednik ugovorio sastanak sa Oliverom Robinsom, zamjenikom Kameronovog savetnika za nacionalnu bezbednost?

„Hejvud brine da nisi pristao na sastanak koji je predložio.”

Rusbridžer je bio zaprepašćen. Odgovorio je: „O mera-ma bezbednosti?”

Oliver: „O vraćanju materijala”.

Rusbridžer: „Mislio sam da je predložio sastanak na ko-me bismo razgovarali o merama bezbednosti?”

Oliver: „Ne, bio je sasvim jasan. Na sastanku bi trebalo da vratite materijal.”

Reklo bi se da se preko vikenda nešto promenilo. Rusbridžer je odvratio predstavniku za štampu kako se ni sa kim nije dogovorio da vrati Snoudenove dosijee.

Oliver je bio direktan: „Dosta ste se zabavljali. Sad je vre-me da vratite dosijee”.

Rusbridžer je odgovorio: „Očigledno ne razgovaramo o istom sastanku. Nismo se tako dogovorili. Ako ste se predo-mislili, nema problema”.

Oliver je onda poseguo za jačim argumentima: „Ako nećete da ih vratite, moraćemo večeras da razgovaramo i sa ostalima...”

Nakon razgovora, Rusbridžer je bio zaprepašćen. Od prve objavljene priče iz Snoudenovih dosijea, šest nedelja ranije, Dauning striž se prema njima nije ponašao kao da imaju poseban prioritet – često im je trebalo i nekoliko dana da odgovore na objavljeni članak. Birokratska procedura kre-tala se brzinom glečera. Sada su hteli razrešenje za nekoliko

sati. „Uspravili smo se i pomislili: Gospode”, rekao je jedan od njih. Možda su službe bezbednosti otkrile neposrednu pretnju od neke neprijateljske strane. Možda su bezbednici samo postali očajni. A možda je Kameron nevoljno izdao naređenje da se sve to reši.

Idućeg jutra, pozvao ih je Robins. Karijera tridesetosmogodišnjeg Robinsa išla je brzim, uzlaznim tokom – Oksford, Trezor, prvi sekretar Tonija Blera, direktor obaveštajne službe pri premijerovom kabinetu. Robins je rekao da je „sve gotovo”. Ministri su žeeli da Snoudenovi dosijei budu hitno „uništene”. Rekao je i kako tehničari GCHQ-a žele da pregledaju dosijee, kako bi utvrdili njihov pređeni „put”: hteli su da se uvere da ih nije presrela neka treća strana.

Rusbridžer je ponovio: „Ovo nema smisla. Dosijei su preneti i u Sjedinjene Države. Nastavićemo da izveštavamo odatle. Izgubićete svaki osećaj kontrole nad situacijom. Nećete moći da vodite ovakav razgovor sa američkim novinskim agencijama.”.

Rusbridžer ga je onda uptao: „Da li vi to direktno tvrdite da ćete nas zatvoriti ako ne pristanemo na to?”

„Baš to hoću da kažem”, priznao je Robins.

Tog poslepodneva, Džil Abramson iz *Njujork tajmsa* i njen glavni urednik, Din Baket, krišom su ušli u *Gardijanovu* londonsku redakciju.

Gardijan je imao spisak od četrnaest uslova pod kojima je pristajao na saradnju, ispisanih na stranici A4 formata.

Prema ugovoru, tražili su da oba lista zajedno rade na materijalu. Rusbridžer je znao da u redakciji *Tajmsa* rade i stručni novinari veoma dobro upućeni u pitanja nacionalne bezbednosti. „Ovaj momak je naš izvor. Mislim da bi trebalo da ga tretirate kao da je vaš”, rekao je Rusbridžer. Dodao je da ni Snouden ni Grinvald nisu baš ljubitelji *Tajmsa*. Britanski novinari preći će u SAD i raditi zajedno sa kolegama iz *Tajmsa*.

Abramsonova mu se ironično osmehnula. Pristala je na sve uslove.

Kasnije tog dana, Abramsonova i Baket došli su na aerodrom *Hitrou*, spremni da se vrate kući. Obezbeđenje ih odvelo u stranu. Da li je ovo bio nasumičan pretres? Ili su možda tražili dosijee GCHQ-a? Nisu ih pronašli. Dokumenti su već bili na putu preko Atlantika. Rusbridžer je, kao i svake godine, morao da ode u letnji „klavirski kamp” u dolini Lot u centralnoj Francuskoj. Nedavno je objavio knjigu pod naslovom *Sviraj to ponovo*, priču o tome kako je paralelno sa napornim zadatkom uređivanja novina i priča o *Vilikiku* učio najtežu Šopenovu kompoziciju, „Baladu broj jedan”. Nakon razgovora sa Džonsonom, Rusbridžer je odlučio da bi ipak mogao da ode u kamp, uprkos svemu što se dešavalo. Ukrcao se u voz *Eurostara* za Bordo. Isprva mu je bilo teško da se koncentriše na muziku. Međutim, ubrzo se sasvim prepustio Debisiju.

Dok je usavršavao svoju klavirsku tehniku, situacija u Londonu razvijala se u ono što će Rusbridžer kasnije opisati kao jednu od najčudnijih epizoda u dugoj istoriji *Gardijana*. Robins se ponovo pojavio. „Bio je besprekorno ljubazan, veoma uglađen. Nije bilo nikakve uočljive agresivnosti”, kaže Džonson. Međutim, Robins je rekao kako vlada želi da zapolni *Gardijanove* kompjutere i predah ih na forenzičku analizu. Džonson je to odbio. Pozvao se na svoju dužnost prema Snoudenu i novinarima *Gardijana*. Ponudio je drugo rešenje: kako *Gardijan* ne bi bio zatvoren, uništiće svoje kompjutere u „ratnom štabu”, pod nadzorom GCHQ-a. Robins je pristao na to.

Bila je to parodija Ludita*: ljudi su poslati da razbiju mašine.

* Ludisti ili Luditi – pripadnici pokreta tekstilnih radnika, koji su, u znak protesta protiv teškog položaja radničke klase krajem XIX veka počeli pobunu tako što su polomili svoje razboje. U tome ih je predvodio radnik po imenu Ned Lud, po kome je ovaj pokret i dobio ime. (Prim. prev.)

U petak, 19. jula, dvojica pripadnika GCHQ-a posetila su *Gardijan*. Zvali su se „Ijan” i „Kris”. Našli su se sa jednom od urednica, Šilom Ficsimons. Ijan joj je rekao kako Kremlj raspolaže tehnologijom kao iz filmova o Džejmsu Bondu: „Na stolu imate plastične čaše. One mogu da se pretvore u mikrofone. Rusi mogu da upere laserski zrak kroz vaš prozor i pretvore ih u uređaj za prislушкиvanje.” Novinari *Gardijana* u šali su ih nazvali Hobitima. Dva dana kasnije, Hobiti su se ponovo vratili, ovog puta zajedno sa Robinsom i krupnom činovnicom po imenu Kejta. Onaj stariji, po imenu Ijan, bio je nizak i punačak, i na sebi je imao košulju i pamučne pantalone. Po akcentu, procenili su da je odnekud iz Južnog Velsa. Kris je bio viši i zlokobniji. Doneli su veliki ranac koji je izgledao vrlo tajanstveno. Nijedan od njih nije proveo nimalo vremena sa novinarima; ovo je za njih bilo sasvim novo iskustvo. Pod uobičajenim okolnostima, razgovor sa predstavnicima medija bio im je zabranjen.

Ijan je objasnio kako bi on provalio u tajni ratni štab *Gardijana*: „Dao bih stražaru pet funti i rekao mu da instalira još jednu tastaturu. Operativci bi je kasnije lako uzeli. Tako bismo mogli da vidimo sve što radite”. (Plan mu je bio zasnovan na nekoliko veoma optimističkih prepostavki.) Kejta je na to odmahnula glavom: bilo je očigledno da Ijanovo naivno objašnjenje nije bilo dobrodošlo. Ijan je onda upitao: „Možemo li da pogledamo dokumente?” Džonson je rekao da ne mogu.

Tim GCHQ-a onda je otvorio ranac. U njemu je bilo nešto nalik na veliku mikrotalasnu rernu. Neobičan predmet zvao se degauser. Služi za uništavanje magnetnog polja čime se brišu hard-diskovi i podaci na njima. Proizvodi ga elektronska kompanija *Tales*. (Degauser je dobio ime po Karlu Fridrihu Gausu, po kome je nazvana i jedinica za magnetnu indukciju, gaus.)

Ijan i Kris nisu bili klasičan par; dobar i loš policajac – već pre dobar i čutljiv policajac.

Ijan: „Trebaće vam ovo”.

Džonson: „Kupićemo svoj degauser, hvala”.

Ijan: „Nećete. Košta trideset hiljada funti”.

Džonson: „Dobro, onda verovatno nećemo”.

Gardijan je pristao da kupi sve ostalo što je im je preporučila vladina špijunska agencija: ugaone šlajferice, burgije, maske. „Biće dosta dima i vatre”, upozorio ih je Ijan i dodao, sa zluradim zadovoljstvom: „Sad možemo da opozovemo crne helikoptere...”

U podne sledećeg dana, u subotu, 20. jula, Hobiti su se vratili. Pridružili su se Džonsonu, Blišenu i Ficsimonsovoj u betonskom podrumu bez prozora tri sprata ispod redakcije. Prostorija se nije koristila, ali je bila pretrpana relikvijama iz davne prošlosti novinarstva: u njoj su prašinu skupljale lino-tip-mašine koje su se koristile za slaganje slova sedamdesetih godina dvadesetog veka, kao i džinovska slova „Gardijan”, koja su nekada krasila staru redakciju lista u Faringdon roudu.

U farmerkama i majicama, prema Ijanovim instrukcijama, trojica novinara *Gardijana* naizmenično su razbijali delove kompjutera: crne predmete kvadratnog oblika, matične ploče, čipove. Bio je to naporan posao. Ubrzo su se pojavile varnice i plamen. A bilo je i dosta prašine.

Ijan se žalio kako, zbog objavljenih priča o GCHQ-u, više neće moći da priča svoj najdraži vic. Ijan je imao običaj da obilazi sajmove zapošljavanja tražeći mlade, obrazovane kandidate za karijeru u špijunaži. Svoj govor bi obično završavao rečima: „Ako hoćeš da čuješ još, pozovi mamu telefonom i reci joj. Mi ćemo uraditi sve ostalo!” Žalio se kako je sada služba za odnose sa javnošću zabranila taj štos.

Tokom uništavanja, Ijan je novinarima otkrio da je matematičar, i to prilično dobar. Rekao je da se one godine kad je on pristupio GCHQ-u, sedamsto ljudi prijavilo za posao. Njih sto je pozvano na razgovor, a samo troje je primljeno. „Sigurno ste vrlo pametni”, primetila je Ficsimonsova. „Tako se priča”, odgovorio je Ijan. Kris je prevrnuo očima.

Dvojica agenata GCHQ-a slikali su prizor svojim ajfoni-ma. Kad je razbijanje konačno završeno, novinari su komade kompjutera stavili u degauser, kao što mala deca slažu koc-kice u kutiju. Svi su se odmakli. Ijan se sagnuo da posmatra. Ništa se nije dešavalo. I dalje ništa. A onda se, napokon, za-čuo glasan prasak.

Sve zajedno trajalo je tri sata. Podaci su bili uništeni, više ih se nisu mogli domoći ruski špijuni sa trigonometrijskim laserima. Hobiti su bili zadovoljni. Blišen je delovao zamišlje-no. „Nešto smo štitili. A sad je bilo potpuno uništeno”, kaže. Špijuni su se rukovali sa *Gardijanovim* timom, a zatim je Ijan odjurio. (Rekao je da je u žurbi jer sledećeg dana ima neku svadbu.) Hobiti očigledno nisu često dolazili u London. Otišli su s punim torbama kupljenih stvari: poklona za svoje poro-dice. „Situacija je bila neverovatno bizarna”, kaže Džonson.

Britanska vlada primorala je veliki dnevni list da uništi sopstvene kompjutere. Taj nesvakidašnji trenutak podsećao je na mešavinu pantomime i Štazija. Međutim, to još nije bio vrhunac grubijanskog ponašanja britanske vlasti. Ono je tek počelo.

10.

Ne budi zao

Silicijumska dolina, Kalifornija
Leto 2013.

„Dok ne postanu svesni, neće se pobuniti.”
Džordž Orvel, 1984.

Bio je to marketinški klasik. Povodom lansiranja mekintosa 1984, Stiv Džobs smislio je reklamu koja će opčiniti čitav svet. Preuzeo je tematiku čuvenog distopijskog romana Džordža Orvela i ulogu Vinstona Smita dodelio *Eplu*. Njegova hrabra kompanija suprotstaviće se tiraniji Velikog Brata.

Kao što piše Volter Ajzakson u Džobsовоj biografiji, osnivač firme *Epl* bio je dete kontrakulture. Sledio je zen budizam, pušio marihuanu, hodao bos i držao moderne vegetarijanske dijete. Bio je otelotvorenje „jedinstva moći cveća i procesorske snage”. Čak i kad je *Epl* postao multimilijarderska korporacija, Džobs se i dalje identifikovao sa prvim dugokosim pionirima i buntovnicima – hakerima, piratima, štreberima i zaluđenicima, koji su takvu budućnost učinili mogućom. Autor *Blejdranera*, Ridli Skot, režirao je njegovu reklamu. Reklama prikazuje Velikog Brata kako se, projektovan na ekranu, obraća postrojenim radnicima. Masa radnika obrijanih do glave nosi identične uniforme. U sivi košmar najednom ulazi privlačna devojka. Na sebi ima narandžasti šorts i belu majicu bez rukava. U rukama nosi čekić! Policija

u punoj opremi za suzbijanje nereda juri za njom. Dok Veliki Brat objavljuje: „Mi ćemo pobediti”, junakinja baca čekić na njega. Ekran eksplodira uz snažan blesak; radnici ostaju otvorenih usta. Čuje se prijatan glas: „Dvadeset četvrtog januara, *Epl kompjuters* predstaviće mekintoš. Onda ćete videti zašto 1984. neće biti kao 1984”.

Reklamu koja traje šezdeset sekundi video je gotovo sto miliona Amerikanaca tokom finala Nacionalne lige američkog fudbala, da bi kasnije bila proglašena za najbolju reklamu svih vremena. Ajzakson piše: „U početku, hipici i zaluđenici za tehnologiju nisu se dobro slagali. Mnogi pripadnici kontrakulture kompjutere su smatrali zlokobnim i orvelovskim, domenom Pentagona i kulture moći”.

Reklama je dokazala upravo suprotno – da su kompjuteri kul, revolucionarni, moćni instrumenti za izražavanje sopstvenog stava. Mekintoš je bio sredstvo da se izvojuje sloboda od sveznajuće države.

Gotovo trideset godina kasnije, nakon Džobsove smrти 2011, jedan analitičar NSA smislio je ironičan odgovor. Spremio je strogo poverljivu prezentaciju i, kako bi ilustrovao naslovnu stranu, izvukao je nekoliko snimaka iz Džobsove reklame – sliku Velikog Brata, glavne junakinje – plavokose sa čekićem, i narandžastog šortsa.

Ispod naslova „Ajfon usluge lokalizacije”, napisao je:

„Ko je 1984. mogao da sluti...”

Sledeći slajd prikazivao je pokojnog Džobsa koji je držao ajfon.

„...da će ovo biti Veliki Brat...”

Treći slajd prikazivao je gomilu razdraganih kupaca koji se raduju nakon kupovine ajfona 4; jedan obožavalac ispisao je ime telefona na obrazu. Poslednji red koji je analitičar napisao glasio je:

„... a da će zombiji biti redovne mušterije.”

Zombiji su bili javnost, nesvesni činjenice da ajfon špijunkim agencijama pruža nove mogućnosti za prislушкиvanje,

koje originalni Veliki Brat nije mogao ni da zamisli. „Redovne mušetrije” postale su Orvelove mase bezumnih radnika. Za svakoga ko je verovao da je digitalno doba vreme kreativnog izražavanja i moći cveća, ova prezentacija predstavljala je pravi šok, i uvredu viziji Stiva Džobsa. Bacila se blatom na njegov hipi kaftan i zgazila njegov def.

Ne zna se koji je analitičar NSA odgovoran za ovu prezentaciju. Međutim, činilo se da ona prestavlja stav ove agencije koja je nakon jedanaestog septembra postala arogantna i nepredvidljiva. Snouden je govorio da je NSA „samodovoljna”. U raspravi o tome ko vlada internetom, NSA je glatko ponudila zaprepašćujuć odgovor: „Mi”.

Slajdovi koje je Poitrasova dobila i prosledila časopisu *Špigl* da ih objavi, pokazuju kako je NSA razvila tehnologiju potrebnu za hakovanje ajfona. Agencija je osnovala specijalizovane timove koji su radili i na drugim pametnim telefonima, kao što je android. Napala je i blekberi, koji su koristili članovi Bele kuće, smatrajući ga tehnologijom koja odoleva svakom napadu. NSA može masovno da sakuplja fotografije i govornu poštu. Može da hakuje *Fejsbuk*, *Gugl Ert* i *Jahu mesindžer*. Posebno su korisni geo-podaci, koji lociraju vreme i mesto mete. Agencija dnevno sakuplja milijarde podataka koji pokazuju lokacije korisnika mobilnih telefona širom sveta. Uz pomoć moćnih analitičkih programa – prečešljava ih kako bi otkrila „saputnike”. To su prethodno nepoznati saveznici i poznanici mete.

Još jedan tajni program imao je oznaku smišljenu po uzoru na album grupe Pink Flojd iz sedamdesetih godina dvadesetog veka, *Tamna strana meseca*. Na njemu je bio beli trougao koji razbija zrak svetlosti u raznobojni spektar. Ime programa bilo je PRIZMA. Snouden je izneo prezentaciju u *pauerpo-intu* od četrdeset jednog slajda na kojima je bila objašnjena funkcija ovog programa.

Na jednom slajdu bili su navedeni datumi kada su kompanije iz Silicijumske doline pristupile programu i postale

poslovni partneri špijunske agencije. Prva firma koja je svoje podatke podelila sa PRIZMOM bio je *Majkrosoft*. Datum je bio 11. septembar 2007. To je bilo šest godina posle Napada jedanaestog septembra. Sledeći su programu pristupili *Jahu* (u martu 2008.) i *Gugl* (u januaru 2009.). Zatim je usledio *Fejsbuk* (u junu 2009.), *Paltok* (u decembru 2009.), *Jutjub* (u septembru 2010.), *Skajp* (u februaru 2011.) i *AOL* (u martu 2011.). Iz nepoznatih razloga, *Epl* je pet godina uspevao da se odupre. Bio je poslednja velika kompjuterska kompanija koja se pridružila projektu. To se dogodilo u oktobru 2012. – tačno godinu dana nakon smrti Stiva Džobsa.

Strogo poverljiv program PRIZMA omogućava američkoj obaveštajnoj zajednici pristup ogromnoj količini digitalnih informacija – imejlova, stranica na *Fejsbuku* i es-em-esova. Opravdanje za to jeste da PRIZMA mora da prati strane teroriste koji žive izvan granica Sjedinjenih Država. Za program sakupljanja informacija očigledno nisu potrebni pojedinačni nalozi. Umesto toga, federalne sudske sile po FISA zakonu izdaju opšte odobrenje za PRIZMU. Do trenutka kada je Snouden obelodanio ovaj projekat, u njemu je već učestvovalo barem devet vodećih kompjuterskih kompanija. (Slajdovi pokazuju kako je predviđeno da im se pridruži i *Dropboks*; *Tviter* se nije pominjao.)

Najspornije i najogorčenije pitanje bilo je kako NSA pristupa tim ličnim podacima. Najvažniji slajd pokazivao je kako se podaci sakupljaju „direktno sa servera” devet „američkih provajdera”, *Gugla*, *Jahua* i ostalih. U razgovoru u Hongkongu, Snouden je samouvereno tvrdio da je „direktan pristup” zaista način na koji PRIZMA funkcioniše. Rekao je Grinvaldu: „Američka vlada regrutovala je kompjuterske firme za sopstvene ciljeve. Kompanije kao što su *Gugl*, *Fejsbuk*, *Epl* i *Majkrosoft* redovno se sastaju sa NSA. [Oni] Agenciji obezbeđuju direktni pristup iza kulisa svih tih sistema koje koristite za komunikaciju, skladištenje podataka, postavljanje dosijea u „klaud”, pa čak i čestitanje rođendana i beleženje

zanimljivosti iz vlastitog života. NSA dobija direktni pristup; kompanije ne moraju da vrše nadzor, pa ne mogu ni da snose odgovornost za to”.

Dokumenti o programu PRIZMA koje je Snouden pribavio pripadali su priručniku za obuku osoblja NSA. Priručnik proceduru objašnjava u nekoliko koraka. Prvi je korak složena procedura „zadavanja zadataka”. Analitičari koriste PRIZMU tako što joj daju „zadatak” da pronađe novu metu za prizmotru. Zatim nadzornik pregleda ključne reči za pretraživanje koje je naveo analitičar – one su poznate kao odrednice. Nakon toga, nadzornik mora da se složi sa „opravdanom sumnjom” analitičara da meta živi izvan Sjedinjenih Država (Granica je veoma niska; dovoljno je da postoji pedeset jedan procenat sigurnosti.)

Kad je meta ugovorena, PRIZMA se baca na posao. Složena oprema FBI-ja i kompjuterskih kompanija počinje da izvlači odgovarajuće informacije. FBI ima svoju bazu podataka koju onda treba da filtrira – odnosno „istraži i odobri”, kao što piše na slajdu – američke državljanе čiji su podaci slučajno uneti u program. (Ovaj sistem, međutim, nije savsim pouzdan.) FBI onda te podatke prosleđuje NSA. Tamo ih obrađuje čitav niz analitičkih aplikacija. Između ostalih, to je program MARINA, koji filtrira i skladišti podatke sa interneta, MEJNVEJ (MAINWAY) za podatke o telefonskim pozivima, PINVEJL (PINWALE) za video-snimke, i NUKLEON (NUCLEON), za govornu poštu.

Drugi slajd dokazuje kako NSA ima „mogućnost pristupa podacima u realnom vremenu”. Drugim rečima, agencija dobija obaveštenje svaki put kad meta pošalje imejl ili poruku sa mobilnog, kad započne razgovor sa nekim preko interneta, ili čak samo uključi kompjuter.

Snoudenovi slajdovi daju nam nekakav uvid u to koliko je program PRIZMA postao važan za američke obaveštajne službe. Petog aprila 2013, SAD su imale sto sedamnaest hiljada šeststo sedamdeset pet aktivnih meta prizmotre u bazi

podataka PRIZME. Prema *Washington postu*, veliki deo podataka koji prođu kroz PRIZMU završi na stolu predsednika Obama; to važi za otprilike jedan od sedam obaveštajnih izveštaja. Čitaju ih i britanski špijuni. Priručnik za obuku ostavlja utisak da Silicijumska dolina aktivno sarađuje sa NSA, iako nisu sve firme jednako predane tom zadatku. U zagлављу svakog slajda o PRIZMI pojavljuju se oznake svih devet kompjuterskih kompanija. Džobsov *Epl* nalazi se među njima. Oznake izgledaju kao sjajni, raznobojni leptirići.

Snouden tvrdi kako ga je upravo zabrinutost zbog programa PRIZMA i navela da postane uzbunjivač. Bio je to jedan od prvih dokumenata koje je preneo Grinvaldu i Postrasovoj. Međutim, PRIZMA je bila samo jedan važan deo zabrinjavajuće slagalice. Tokom poslednje decenije, Sjedinjene Države u potaji se trude da prislушки su svaki vid komunikacije koji prolazi preko teritorije SAD.

Prvobitni zadatak NSA bio je da sakuplja strane obaveštajne podatke. Međutim, čini se da je skrenula sa svog osnovnog puta, kao veliki tanker koji pluta bez sidra. Počela je masovno da sakuplja ogromnu količinu internog saobraćaja. U ovoj novoj eri informacija, agencija je prešla sa konkretnog na opšte; sa stranih meta na ono što je Snouden nazivao „sveznajućim, masovnim nadzorom”.

Druga velika operacija Agencije, veoma osetljivi program prisluskivanja optičkih kablova, paralelan programu TEMPORA britanske agencije GCHQ, poznat je pod šifrom APRSTRIM (UPSTREAM). Ta operacija omogućava NSA direktni pristup optičkim kablovima koji prenose internet i telefonske podatke u Sjedinjene Američke Države, iz njih, ili oko njih.

Jedan slajd objašnjava APSTRIM kao „sakupljanje podataka iz optičkih kablova i infrastrukture dok prolaze kroz njih”. Slajd prikazuje mapu SAD sa smeđim kablovima koji

se pružaju u oba smera preko Atlantskog i Tihog okeana. Dijagram liči na debele pipke ogromnog morskog čudovišta. SAD na sličan način prisluškuje međunarodne optičke kablove u Južnoj Americi, Istočnoj Africi i Indijskom oceanu. Kablovi su zaokruženi zelenom bojom i povezani sa kvadratićem u kom stoji oznaka APSTRIM.

Ispod njega je drugi kvadratić, sa oznakom PRIZMA. Oba kvadratića povezana su sa uputstvom onima koji sakupljaju podatke za Agenciju: „Koristite oba”.

Citirajući prethodnog dousnika iz NSA, Vilijama Binija, autor Džejms Bamford navodi kako projekat APSTRIM prati osamdeset procenata ukupne komunikacije. Sve što APSTRIM možda propusti, sigurno uhvati PRIZMA.

Snouden je mislio na APSTRIM kad je rekao Grinvaldu: „NSA ne ograničava svoje aktivnosti na strane obaveštajne podatke. Pod prismotrom drži sve vidove komunikacije koji prolaze kroz Sjedinjene Države. Ne postoji bukvalno nijedna tačka na kojoj bilo koji vid komunikacije može da uđe ili izade sa američkog kontinenta, a da ga NSA ne nadzire, sakuplja podatke i analizira ih”.

Budući da ogromna količina svetskog internet saobraćaja prolazi kroz SAD, a dvadeset pet procenata prolazi i kroz Britaniju, dve špijunske agencije zajedno imaju mogućnost da prisluškuju najveći deo osnovne svetske komunikacije. Izveštaj generalnog inspektora NSA iz 2009, koji je Snouden izneo na videlo, to i dokazuje. U njemu stoji: „Sjedinjene Američke Države svoje obaveštajne aktivnosti sprovode koristići različite metode. Jedna od najefikasnijih jeste i udruživanje sa poslovnim kompanijama u cilju dobijanja pristupa informacijama koje nam na drugi način ne bi bile dostupne”.

Izveštaj se odnosi na „Prednost Amerike na domaćem terenu kao najvećeg svetskog centra svetskih telekomunikacija”. Po njemu, NSA trenutno održava poslovne odnose sa preko „stotinu američkih kompanija”. Saradnja između privatnog sektora i špijunske agencije potiče „još iz vremena Drugog

svetskog rata". Posebno zahvaljujući vezama sa dvema neimenovanim kompanijama, NSA je u mogućnosti da prisluškuje čitav svet, odnosno po rečima generalnog inspektora, ima pristup „velikom obimu saobraćaja između stranih državljana, koji se putem optičkih kablova, centrala i mreža odvija preko teritorije Sjedinjenih Država”.

Sjedinjene Države imaju istu „prednost” i kad su u pitanju međunarodni telefonski razgovori. Veći deo međunarodnih razgovora prenosi se preko malog broja centrala, odnosno „uskih grla” u međunarodnom telefonskom sistemu, na putu do svojih konačnih odredišta. Mnoge od tih centrala nalaze se na teritoriji SAD. Sjedinjene Države predstavljaju „važno raskršće međunarodnog telefonskog saobraćaja”, piše u ovom izveštaju. Izveštaj navodi i neverovatne brojčane podatke: od sto osamdeset milijardi minuta telefonskih razgovora obavljenih 2003. godine, dvadeset procenata polazilo je ili se završavalo u Sjedinjenim Državama, a trinaest procenata samo je prelazilo preko njihove teritorije. Kad je u pitanju internet, ti su brojevi još veći. Godine 2002, samo mali deo međunarodnog internet saobraćaja nije se odvijao preko teritorije SAD.

Partnerstvo između NSA i kompanija za telekomunikaciju pokazalo se kao veoma unosno. U zamenu za pristup osamdeset jednom procentu međunarodnog telefonskog saobraćaja, Vašington privatnim telefonskim gigantima plaća više stotina miliona dolara godišnje. Ne zna se koliko britanska vlada plaća svojim „partnerima u presretanju”, posebno kompanijama *Vodafone* i *BT*, koja je nekada bila u državnom vlasništvu. Taj iznos verovatno je sličan, i prilično veliki.

Krajem prošle decenije, NSA je imala neverovatne sposobnosti. Uz podršku Britanije i ostalih zemalja-članica projekta Pet očiju, Agencija je imala pristup optičkim kablovima, telefonskim metapodacima i serverima *Gugla* i *Hotmejla*. Analitičari NSA bili su najmoćniji špijuni u istoriji čovečanstva. Snouden tvrdi da su bili u stanju da prate praktično bilo koga, u bilo kom trenutku, uključujući i predsednika.

„NSA i obaveštajna zajednica uopšte za cilj imaju sakupljanje podataka bilo gde i na bilo koji način”, kaže Snouden. „U početku, Agencija je pažnju usmeravala strogo i isključivo na strane podatke. Danas se to prisluškivanje dešava i u zemljji. Kako bi uspela u tome, NSA, više od svih, prisluškuje svačiju komunikaciju. Jednostavno je proždire. Sistematski je sakuplja. Zatim je filtrira i analizira, premerava i *skladišti* na duži period, jednostavno zato što je to najlakši, najefikasniji i najsplativiji način da postigne svoj cilj”.

Posmatrani u celini, dosijei daju na težini Snoudenovoj tvrdnji da analitičari NSA imaju nadljudske moći. „Iako im je možda namera da prikupljaju podatke o nekome bliskom nekoj stranoj vlasti ili nekome ko je osumnjičen za terorizam, kako bi to učinili, prisluškuju vašu komunikaciju. Bilo koji analitičar u bilo kom trenutku može da se usredsredi na bilo koga. Može da odabere bilo koga. Da li će vaša komunikacija biti zahvaćena ili ne zavisi od raspona senzornih mreža i ovlašćenja samog analitičara. Nema svaki analitičar mogućnost da se ustremi na bilo koga. Ali ja sam, za svojim stolom, svakako imao ovlašćenje da prisluškujem bilo koga, od tebe, tvog računovođe, do federalnog sudije, pa čak i predsednika, ako imam vašu imejl adresu”.

Otkrića u vezi sa programom PRIZMA izazvala su burnu reakciju stručnjaka za visoke tehnologije iz zaliva San Franciska. Prvo su bili zatečeni, zatim je usledila faza poricanja, a onda i bes. Većina najvažnijih kompjuterskih kompanija, smeštenih u dolini Santa Klara, sebe voli da vidi kao protivnike vlade. Filozofska struja u Kupertinu i Palo Altu libertarianska je i antirezimska; zaostavština hakerskih korena Silicijumske doline. Međutim, te iste kompanije nadmeću se za ugovore sa vladom, vrbuju bivše vašingtonske stručnjake za svoje najviše položaje, i troše milione dolara lobiрајуći za donošenje zakona koji će im ići naruku. Optuzba

da sarađuju sa najmoćnijom špijunskom agencijom Amerike za njih je očigledno predstavljala poslovnu katastrofu, kao i uvredu njihovom imidžu i ugledu tehnološke industrije kao inovativne i ikonoklastične. *Gugl* se ponosio svojom krilaticom „Ne budi zao”; *Epl* se u reklamne svrhe služio Džobsovom devizom „Razmišljaj drugačije”; a *Majkrosoft* je imao moto „Vaša privatnost je naš prioritet”. Ovi reklamni slogani sada su, kao mač sa dve oštice, podrugljivim tonom udarale upravo one koji su ih plasirali. Pre nego što je *Gardijan* objavio priču o PRIZMI, njegov izveštac iz poslovnog sektora SAD, Dominik Ruš, pročešljao je svoj imenik. Pozvao je Saru Stajnberg, bivšu zvaničnicu Obamine administracije, a sadašnju predstavnici *Fejsbuka* za odnose sa javnošću, kao i Stiva Daulinga, šefa *Eplove* službe za odnose sa javnošću. Pozvao je *Majkrosoft*, *Paltok* i ostale. Svi su porekli da svesno i namerno sarađuju sa NSA.

„Zavladala je opšta panika. Rekli su da nikad nisu čili za nju [PRIZMU]”, priseća se Ruš. „Rekli su da niko nikome nije omogućio direktni pristup. Telefon je počeo da mi zvoni bez prestanka; zvali su me sve viši i viši predstavnici tih kompanija, koji su mi nudili više pitanja nego odgovora”.

Kompjuterske kompanije tvrdile su kako informacije predaju NSA samo ako za to dobiju konkretan sudski nalog. Nije bilo nikakvih masovnih naloga, tvrdili su oni. *Fejsbuk* je otkrio kako je, u drugoj polovini 2012, dao lične podatke o osamnaest-devetnaest hiljada korisnika različitim američkim zakonskim institucijama, ne samo NSA, već i FBI-ju, federalnim agencijama i lokalnoj policiji. Nekoliko kompanija naglasilo je kako su podnele veliki broj zahteva pred FISA sudom kako bi saznali više o tajnim vladinim zahtevima za pristup informacijama. *Gugl* je insistirao: „Nijednoj vradi, pa ni američkoj, ne dajemo pristup svojim sistemima”. Glavni arhitekta *Gugla*, Jonatan Zunger, izjavio je: „Nismo se borili u Hladnom ratu kako bismo svojeručno ponovo izgradili Štazi”. *Jahu* je tvrdio kako se već dve godine bori za veću

transparentnost, suprotstavljajući se Amandmanima Zakona o špijunazi iz 2008. Njegovi su napori bili uzaludni.

Dokumenti NSA, međutim, naizgled su sasvim eksplicitni. U njima piše: „direktan pristup”.

Na pitanje kako bi objasnio takvu kontradikciju, jedan predstavnik *Gugla* situaciju je nazvao „pometnjom”. Slajdove o PRIZMI odbacio je kao nepotkrepljen „unutrašnji marketing”. „Nema načina da se na mala vrata informacije predaju NSA”, dodao je. „Sve se obavlja otvoreno i legalno. Oni nam pošalju sudski nalog, a mi smo zakonski obavezani da ga poslušamo”.

Međutim, u oktobru 2013, postalo je jasno da „mala vrata” zaista postoje – ali kompanije koje su u slučaj umešane ne znaju ništa o njima. *Washington post* objavio je kako NSA potajno preuzima podatke od *Jahua* i *Gugla*. Njihov metod bio je vrhunski domišljat: „Na britanskoj teritoriji”, agencija je hakovala privatne optičke kablove koji međusobno povezuju *Jahuove* i *Guglove* centre za sakupljanje podataka širom sveta. Šifra kojom je NSA označio ovu operaciju prisluškivanja glasi MUSKULAR (MUSCULAR). Cini se da su hakovanje obavili Britanci, za račun Sjedinjenih Država. (Jedan slajd o programu MUSKULAR, naslovljen je „Operacije za jul 2009”, dok u podnaslovu piše: „Značajan pristup međunarodnim komunikacijama lociran u Velikoj Britaniji.”)

Kompanije preduzimaju drastične mere kako bi podaci njihovih klijenata bili bezbedni. Međutim, njihove informacije prenose se između centara u Evropi i Americi, preko iznajmljenih, privatnih internet kablova zaštićenih protokolima koji se razlikuju od kompanije do kompanije. Upravo je te kablove NSA uspela da hakuje, na njihovom putu kroz Veliku Britaniju. Pažnju posebno privlači kompanija *Level tri*, koju su, navodno, i *Jahu* i *Gugl* unajmili kao kablovskog operatora: kompanija *Level tri* u strogo poverljivim britanskim dokumentima navedena je kao „partner u presretanju” pod tajnom oznakom LITL (LITTLE). Odgovor ove kompanije sa

sedištem u Koloradu bio je da radi isključivo u skladu sa zakonskim zahtevima u zemljama u kojima pruža svoje usluge.

Analitičar NSA nacrtao je skicu, nalik na dečji crtež, da bi objasnio kako taj program funkcioniše; na crtežu su prikazana dva polja označena kao „Javni internet” i „Gugl klaud”. Na mestu gde NSA preuzima podatke, nacrtano je nasmejano lice. Crtež je pokrenuo pravu lavinu parodija na Twiteru. „Kad vidiš ovoliko slajdova, dobiješ osećaj da se ljudi u NSA hvališu svojim programima”, kaže Džef Larson na sajtu *ProPublika*. „Kao da kažu: možemo da probijemo enkripciju! Možemo da preuzmemmo protokole!”

Dokument iz uprave nabavki NSA dokazuje kako, zahvaljujući tajnom pristupu, agencija može da pristupi stotinama miliona korisničkih naloga. Podaci se šalju u sedište NSA u Fort Midu, i tamo skladište. Njihov je obim veoma upečatljiv. U periodu od trideset dana, krajem 2012, u Zamak Zagonetki slilo se sto osamdeset jedan milion dvesta osamdeset hiljada četrsto šezdeset šest novih odrednica, uključujući i metapodatke.

Gugl i *Jahu* bili su zaprepašćeni vestima o prislушкиvanju. Šef pravne službe *Gugla*, Dejvid Dramond, rekao je da je užasnuto time koliko je daleko američka vlada bila spremna da ode „kako bi se domogla podataka s naših privatnih mreža”. *Jahu* je ponovio kako nije znao ništa o kompjuterskoj kradbi koju je sprovodila NSA.

U jesen 2013, sve kompjuterske kompanije tvrdile su kako se svim silama trude da svoje sisteme zaštite od prislушкиvanja NSA. Imali su nekakve šanse i da uspeju u tome, jer moć NSA da masovno prisluskuje svetsku komunikaciju nije baš toliko fantastična kao što je Snouden to prikazao. Priklučiti se na svetske tokove podataka je jedno: zaista ih iskoristiti i pročitati, nešto sasvim drugo. Posebno ukoliko su sve bolje i bolje zaštićeni enkripcijom.

Dvadeset trećeg oktobra 1642, dve vojske sukobile su se na bojnom polju severno od Oksforda u Engleskoj. Jedna je bila vojska kralja Čarlsa, a druga je je odgovarala parlamentu. Bitka kod Edž Hila bila je tek prva u surovom Engleskom građanskom ratu. Bila je krvava. Snage parlamenta ispalile su topove; rojalisti su poveli konjicu u juriš; neiskusni vojnici na obe strane su se razbežali. Nekima je pljačkanje bilo preće od pobeđe nad neprijateljima. Pravog pobednika nije bilo. Rat se razvlačio još pune četiri godine.

Dva veka kasnije, 21. jula 1861, dogodila se još jedna bitka. Ovog puta vojska Unije borila se protiv Konfederacije, u prvom velikom kopnenom sukobu Američkog građanskog rata. Bitka se odigrala kod Bul Rana, pritoke reke Potomak u Virdžiniji. Severnjačke snage očekivale su brzu pobjedu. Međutim, vojska Konfederacije povela je odlučni kontrapanad. General Irvin Makdrael i njegovi vojnici Unije pobegli su prema Vašingtonu. Ta bitka pokazala je da se ovaj sukob neće rešiti preko noći.

Mnogo godina kasnije, američki i britanski špijuni smisljali su imena za dva strogo poverljiva projekta. Njihove vremene bitke nisu bile teritorijalne, već elektronske. Njihov neprijatelj bila je sve snažnija enkripcija. Imena koja su odbrali za te dve nove bitke bila su BULRAN (BULLRUN) i EDŽHIL (EDGEHILL). Da li je činjenica da su oba naziva uzeta iz građanskih ratova imala neki poseban značaj? Narančno; špijuni su se spremali da objave rat domaćim firmama.

Kriptografija se koristila još u starom Egiptu i Mesopotamiji. Kao i danas, i onda je njen cilj bio da se zaštite tajne. U Prvom i Drugom svetskom ratu, vojna kriptologija i kriptoanaliza – sposobnost odgonetanja šifrovanih informacija o kretanju neprijatelja – odigrale su ključnu ulogu. Borba se uglavnom odvijala između zaraćenih nacija. Šifre su uglavnom zanimale britanske matematičare koji su u potaji radili u Blečli parku za vreme rata kako bi porazili Naciste, a kasnije i Sovjetski Savez. Međutim, sedamdesetih godina dvadesetog

veka, programi za enkripciju kao što je PGP postali su dostupni i privatnim licima, kao i kompanijama i organizacijama. Enkripcija je tako počela da predstavlja veći izazov obaveštajnim agencijama sa Zapada i njihovoj želji da nastave da čitaju poruke svojih protivnika. Klintonova administracija odgovorila je na ovaj izazov tako što je pokušala sebi da prokrči tajni put kroz komercijalne sisteme za enkripciju. To bi NSA obezbedilo slobodan pristup informacijama. Njihov pokušaj doživeo je politički neuspeh. Grupa senatora iz obe partije i kompjutersih stručnjaka smatrala je kako bi to bilo loše po Silicijumsku dolinu. Osim toga, predstavljalo bi kršenje Četvrtog amandmana.

Do 2000., enkripciju su već koristili kako provajderi, tako i njihovi klijenti u svakodnevnoj internet komunikaciji, a NSA je trošila milijarde dolara u naporu da pronađe način da je zaobiđe. Među šifrovanim metama Agencije našle su se internet pretrage, četovi, imejlovi, lični podaci, telefonski razgovori, čak i bankovni računi i medicinski kartoni. Izazov je bio pretvoriti šifrovani tekst – podatke zaštićene enkripcijom, u sirovom obliku, koji izgledaju kao matematička besmislica – u čist, dešifrovani tekst.

Dokument britanske agencije GCHQ iz 2010. upozorava da sposobnosti saveznika mogu biti smanjene „promenama u toku informacija”, kao i usled činjenice da „enkripcija postaje sve prisutnija i dostupnija”.

Isprva se činilo kako su špijunske službe doživele poraz, ili barem dospele u pat-poziciju. Jedan od Snoudenovih dokumenata iz 2006. pokazuje kako je, u tom trenutku, Agencija uspela samo da razbije šifru Ministarstva za nuklearnu energiju jedne strane države, jednog sistema za rezervaciju avionskih karata i tri strane avio-kompanije. NSA će tek 2010. doživeti značajan napredak, zahvaljujući programima BULRAN i EDŽHIL. Pomoću superkompjutera, razbiće algoritme, osnovne gradivne elemente enkripcije. (Algoritmi

stvaraju ključ po kome se poruke šifruju i dešifruju. Što je ključ duži, to je enkripcija jača.)

Međutim, što je najvažnije, Snoudenovi dosjei pokazali su da NSA vara. Uprkos političkom porazu ideje o pristupu protoku informacija, agencija je jednostavno sprovela svoj plan i postavila „tajna vrata” u komercijalni softver za enkripciju koji koriste milioni ljudi. U saradnji sa kompjuterskim kompanijama i inženjerima, proizvodila je i hardver i softver sa namernim manama koje je kasnije lako mogla da iskoristi. Kompanije su nekada sarađivale dobrovoljno, a nekada ih je agencija na to primoravala sudskim nalozima. Onda kad je to bilo potrebno, NSA se nije ustručavala ni da ukrade ključeve za enkripciju, gotovo izvesno tako što je hakovala servere na kojima su se čuvali.

Naravno, NSA i GCHQ želeli su da detalji ovih sumnji-vih operacija drže u tajnosti. Snoudenov dokument iz 2010. pokazuje koliko je mali broj ljudi bio upućen u postojanje programa BULRAN – i koliko je taj program bio efikasan. Prezentacija u *pauerpointu* bila je namenjena informisanju oseblja britanske službe u Čeltenamu o najnovijim dostignućima NSA, zahvaljujući kojima su podaci iz dešifrovanog internet saobraćaja najednom preplavili stolove analitičara. U njemu piše: „Tokom poslednjih deset godina NSA je ulagala veliki napor, agresivnije i na više frontova, u razbijanje programa za enkripciju u širokoj upotrebi na internetu. Kriptološko-analitičarske sposobnosti danas treba primeniti na internet. Danas možemo da iskoristimo veliku količinu šifrovanih internet podataka koje smo do sada odbacivali”.

Na slajdu piše da „Najveći novi sistemi za obradu podataka” moraju da budu u položaju „da iskoriste ovu priliku”. Osoblje GCHQ-a, koje do tada nije znalo za projekat BULRAN, bilo je zaprepašćeno novim mogućnostima NSA. U jednom od internih dopisa britanske agencije piše: „Oni koji nisu unapred obavešteni zinuli su od čuda”.

Prvi objavljeni paket Snoudenovih dosijea nije sadržao podatke o tome koje kompanije sarađuju sa NSA u borbi protiv enkripcije, niti koji su komercijalni proizvodi namerno proizvedeni sa greškom. Međutim, dokumenti pružaju nekakav uvid u ogromne razmere operacije BULRAN. Prema izveštaju o budžetu za čitavu obaveštajnu zajednicu, samo u 2013. program je dobio dvesta pedeset četiri zapeta devet miliona dolara. (Poređenja radi, PRIZMA američku vladu košta dvadeset miliona dolara godišnje.) Od 2009. na ovam, Agencija je potrošila preko osamsto miliona dolara na „Omogućavanje prikupljanja podataka”. Program „koristi aktivne usluge američkih i stranih kompjuterskih industrija kako bi potajno promenio ili svojim potrebama prilagodio njihove proizvode za komercijalnu upotrebu”, piše u izveštaju.

Najbolja stvar u vezi sa programom, tvrdi NSA, jeste to da obični ljudi nemaju predstavu o tome da je njihova svakodnevna, šifrovana komunikacija sada podložna hakovanju. Prema godišnjem fiskalnom izveštaju dugom sto sedamdeset osam strana, kad NSA unese „promene dizajna” u komercijalne sisteme za enkripciju, „komercijalnom klijentu i drugim protivnicima... izgleda kao da bezbednost sistema nije narušena”.

Džejms Kleper, direktor nacionalnih obaveštajnih službi, podvlači značaj kriptologije. „Ulažemo dosta novca u najnovije mogućnosti za kriptoanalizu, kako bismo se suprotstavili kriptografiji naših protivnika i iskoristili internet saobraćaj”, piše Kleper. Agencija je prilično ambiciozna. Dosijei pokazuju kako NSA razbija enkripciju 4G telefona. Napada i protokole koji se koriste u bezbednom internet bankarstvu i poslovnim transakcijama, kao što su HTTPS i SSL. Cilj joj je da „oblikuje” svetsko tržište enkripcije. Očekuje da uskoro sebi omogući pristup „podacima koji prolaze kroz centralu jednog od najvećih provajdera”, kao i „jednom od najvećih sistema za tekstualnu i P2P komunikaciju na internetu”. To bi mogao da bude *Skajp*.

U međuvremenu, Britanci užurbano rade na paralelnom programu po imenu EDŽHIL. Jedan dokument pokazuje kako su britanski špijuni uspeli da provale na servere tri internet provajdera i trideset vrsta virtualnih privatnih mreža (VPN) koje mnoge firme koriste za daljinski pristup svojim sistemima. Očekuje se da do 2015. sebi omoguće pristup serverima još petnaest internet kompanija, i čak 300 virtualnih privatnih mreža.

Špijunske agencije tvrde kako je sposobnost da savladaju enkripciju od ključnog značaja za njihovu misiju, da bez nje ne bi mogli da prate teroriste ili prikupljaju značajne podatke o stranim obaveštajnim službama. Kao što ističe *Njujork tajms*, problem je u tome što bi tajna kampanja protiv enkripcije koju sprovodi NSA mogla da ima katastrofalne neželjene posledice. Namerno slabeći sisteme za enkripciju, agencija je te sisteme učinila nezaštićenima i dostupnima, i to ne samo vladinim agencijama, čiji ciljevi možda i jesu plemeniti, već bilo kome ko bi mogao da se dokopa odgovarajućih šifri – na primer, hakerima ili neprijateljskim obaveštajnim agencijama.

Paradoksalno, u naporima da američkim državljanima pruži veću bezbednost, NSA je njihovu komunikaciju učinila manje bezbednom; podrila je bezbednost čitavog interneta. Najvažnija agencija Sjedinjenih Država koja postavlja norme u internet prostoru jeste Nacionalni Institut za standarde i tehnologiju (NIST). Čini se da je NSA i tu uplela prste. Jedan od Snoudenovih dokumenata otkriva da je 2006. NSA ugradila „tajna vrata” u jedan od glavnih standarda za enkripciju ovog instituta. (Standard generiše nasumične osnovne brojeve koji se koriste za šifrovanje teksta.) Agencija je zatim ohrabrla drugu međunarodnu instituciju za standarde – kao i ostatak sveta – da usvoji ovaj standard, hvaleći se: „Na kraju, NSA je postala njegov jedini uređivač”.

I američke i britanske agencije uložile su znatan napor u razbijanje Tora, popularne alatke za zaštitu anonimnosti na internetu. Paradoksalno, američka vlada je jedan od najvećih

ulagača u Tor. Stejt department i Ministarstvo odbrane – koje pripada i NSA – finansiraju oko šezdeset procenata ovog projekta. Razlog za to je jednostavan: novinari, aktivisti i bорci u autoritarnim zemljama kao što je Iran koriste Tor kako bi se zaštitili od političkih odmazdi i cenzure na internetu.

Međutim, NSA i GCHQ još uvek nisu uspeli da razotkriju identitet učesnika u većem delu saobraćaja koji se obavlja preko Tora. Umesto toga, agencije napadaju internet pretraživače kao što je *Fajerfoks*, što im omogućava da preuzmu kontrolu nad kompjuterom mete. Razvili su i sposobnost da „obeleže” nit saobraćaja koja se prebacuje unutar sistema Tor.

Uprkos svim njihovim naporima, čini se da NSA i GCHQ još uvek nisu odneli pobedu u ovom najnovijem građanskom ratu na polju kriptografije. Uz pravu obuku i nešto tehničkog znanja, kompanije i pojedinci (kao i, bez sumnje, teroristi i pedofili) i dalje uspešno koriste kriptografiju kako bi zaštitili vlastitu privatnost.

Odgovarajući na pitanja čitalaca *Gardijana*, dok se krio u Hongkongu, sâm Snouden je rekao: „Enkripcija radi. Pravilno primenjeni i snažni kriptografski sistemi jedna su od malobrojnih stvari na koje možete da se oslonite”.

Ako neko to može sa sigurnošću da tvrdi, to je on.

11. Beg

Terminal F, Međunarodni aerodrom Šeremetjevo,
Moskva, Ruska Federacija,
Nedelja, 23. jun 2013.

„Mi eto, uvek zamišljamo večnost kao neku ideju koja se ne može shvatiti, kao nešto ogromno... I, odjednom, zamislite, mesto svega toga, samo jedna sobica, nešto slično domaćem seljačkom kupatilu, počađavala i po svim čoškovima pauci i to ti je, eto, sva večnost.”

Fjodor Dostojevski, *Zločin i kazna*

Ed Snouden otišao je u ilegalu nakon što se na brzinu odjavio iz hotela *Mira* u Hongkongu. Njegov lokalni pravni tim, advokat Robert Tibo i pravnik Džonatan Man, znali su gde se nalazi. Međutim, oni nisu bili jedini. Snouden je imao tajanstvenog anđela-čuvara, građanina Hongkonga koji je imao odlične kontakte. Američko interesovanje za Kinu nije nastalo preko noći; ono datira još iz vremena kada je Snouden radio za CIA u Ženevi. Pojedini detalji i dalje nisu sasvim jasni. Međutim, čini se da nepoznati dobročinitelj pozvao Snoudena da se preseli kod jednog od njegovih prijatelja.

Drugi advokat, Albert Ho, kaže kako se Snouden selio između nekoliko domova, i boravio u barem jednoj kući u Novim teritorijama, blizu granice sa kineskim kopnjom. Neustao je u gusto naseljenoj, sedmomilionskoj metropoli.

Tibo, advokat za ljudska prava, navikao je na klijente u nezgodnom položaju. Kanađanin po rođenju, ljubazan i prijatan, u elegantnom sakou i sa zaliscima, Tibo je bio predstavnik ranjivih i ugnjetavanih – stanovnika Sri Lanke koje je čekala deportacija, Pakistanaca kojima je nepravedno odbijen zahtev za azilom, zlostavljanje izbeglice.

Jedan od njegovih slučajeva datira još iz vremena najmračnijeg doba mandata Tonija Blera. Libijski islamista Sami el Sadi stigao je u Hongkong 2004. sa ženom i decom. Mislio je da se vraća kući u Veliku Britaniju, svoju nekadašnju domovinu. Međutim, MI6, u bliskoj saradnji sa obaveštajnim službama Moamera Gadafija, ubacio ga je u avion i vratio u Tripoli. Tamo su ga saslušavali, mučili i zatvorili. Nedugo potom, Toni Bler, tadašnji britanski premijer, sklopio je dogovor sa libijskim diktatorom. Sramna uloga MI6 u ovom slučaju izašla je na videlo nakon Gadafijevog pada 2011.

Kao i Sadi, i Snouden je bio klijent za koga se Tibo platio da će ga Zapadne obaveštajne službe uhvatiti i baciti u vlažnu i mračnu tamnicu. Tibo i Snouden prvi put su se našli kad se Snouden iskrao iz hotela *Mira*. Advokat odbija da priča o pojedinostima njihovog susreta, pozivajući se na povjerljivost odnosa advokata i klijenta. Ipak, očigledno je Snouden smatrao bistrim, racionalnim mladićem koji je svesno i savesno donosio odluke. Osim toga, znao je da je Snouden u velikoj nevolji. Naredne dve nedelje, Tibo će menjati svoj redovni raspored i raditi na Snoudenovom slučaju, često do duboko u noć.

Advokati su ubrzo uvučeni u Snoudenov skriveni svet. Albert Ho opisuje njihov sastanak.

Ušao je u kola jedne večeri na dogovorenom mestu i u njima zatekao Snoudena, sa kačketom i naočarima za sunce. Snouden nije rekao ni reč, izjavio je advokat za *Washington post*. Kad su stigli u kuću u kojoj je odseo, Snouden je šapnuo kako svi moraju da sakriju svoje mobilne telefone u frižider. Naredna dva sata, advokati su zajedno sa njim razmatrali

mogućnosti. Ho je doneo večeru: picu, kobasice i pileća krilca, uz koje su pili pepsi. „Ne verujem da je uopšte imao dobro smišljen plan. Stvarno mislim da je samo klinac”, rekao je Ho nakon sastanka.

Advokati su ga ocenili negativno. Bilo je moguće da će Snouden uspeti da dobije slučaj i odupre se izručenju Sjedinjenim Državama. Međutim, bilo je sasvim izvesno da će boraviti u zatvoru dok sudovi u Hongkongu budu odlučivali o njegovom zahtevu za političkim azilom. Ta pravna zbrka mogla bi da potraje godinama. Snouden je bio užasnut kad je shvatio da iza rešetaka neće imati pristup kompjuteru. Ni je mu smetalo da bude zatočen u maloj prostoriji. Međutim, pomisao da će biti prognan sa interneta bila mu je nezamislivo odbojna. „Nije izlazio napolje, sve vreme provodio je u skučenom prostoru, ali rekao je da je to sasvim u redu, jer ima kompjuter”, izjavio je Ho za *Njujork tajms*. „Ako biste ga lišili kompjutera, to bi za njega bilo nepodnošljivo.”

Posle sastanka, Snouden je tražio od Hoa da ispita raspoloženje honkongške vlade. Ako Snouden bude uhapšen, hoće li biti pušten uz kauciju? Da li bi nekako mogao da pobegne iz zemlje? Uzbunjivač je predstavljaо pravu dilemu za administraciju Hongkonga. Teritorijalno, Hongkong pripada Kini, ali se njime upravlja po ključu „jedna zemlja, dva sistema”; na papiru, on ima autonomiju, ali u spoljnopoličkim poslovima, Peking ima glavnu reč.

S jedne strane, kineski špijuni sigurno će želeti da zadrže Snoudena, ako bi to značilo da će dobiti pristup desetinama hiljada v njegovih eoma poverljivih dokumenata o NSA, koji otkrivaju obim i protokole američke prismotre. S druge strane, ako bi Hongkong odbio da ga izruči Sjedinjenim Državama, to bi dovelo do napetosti u odnosima Kine i Amerike. Sjedinjene Države već su vršile pritisak. Velika međunarodna rasprava nije bila dobrodošla. U igri su bili i drugi faktori. Snoudenov slučaj mogao bi da pokrene neprijatna pitanja za Kineze i na domaćem terenu. Mnogi kineski građani nisu bili

svesni toga da se i njihove bezbednosne službe bave domaćom špijunažom, masovnim nadzorom telefonskih poziva, imej-lova i pošiljki, da i ne pominjemo cenzuru. Ako zadrže Snouden, to bi moglo da pokrene neprijatnu domaću raspravu o stvarima koje se trenutno drže ispod tepiha.

Guverner Hongkonga, Lung Čun-jing, navodno je održao nekoliko sastanaka sa svojim najbliskijim savetnicima, razmatrajući pomalo grub američki zahtev za Snoudenovo hapšenje.

Javno mnjenje u Hongkongu uglavnom je bilo na Snoudenovoj strani, pod uticajem nekih pažljivo objavljenih vesti. Dvanaestog juna Snouden je na nepoznatoj lokaciji razgovarao sa novinarima *Saut čajna morning posta*. U tom intervjuu, otkrio je kako SAD hakuje milione privatnih es-em-es poruka u Kini. „NSA radi mnogo takvih stvari; hakuje kineske telefonske kompanije kako bi krala podatke vaših tekstualnih poruka”, izjavio je za taj dnevni list. Po njegovim rečima, Agencija je napala i ugledni kineski Univerzitet Sinhua, centar najveće digitalne mreže s koje se mogu preuzeti podaci o milionima kineskih državljanaca.

Vašington se godinama ogorčeno žalio na ogroman obim krađe i špijuniranja kojim se Peking bavi na internetu. Mnoštvo GCHQ i NSA dokumenata Kinu i Rusiju identificiše kao dve vodeće države u oblasti kompjuterske špijunaže. Sada se činilo da NSA radi to isto, samo još gore.

Snouden se sigurno nadoao da će mu, imajući u vidu informacije koje je podelio sa svetom, vlasti u Hongkongu biti nešto naklonjenije. Pošto se Ho obratio vlastima, posrednik je stupio u kontakt sa Snoudenom. Imao je poruku za njega. Poruka je glasila da je pravni sistem Hongkonga nezavisan. I da, bilo je sasvim moguće da će provesti neko vreme u zatvoru. Međutim – a to je bilo od posebnog značaja – posrednik je takođe rekao da bi vlasti bilo veoma draga ako bi on napustio Hongkong. Snouden je tražio dodatne potvrde. *Gardjanovoj* dopisnici iz Pekinga, Tanji Branigan, koja je doletela

u Hongkong, rekao je: „Razgovarao sam sa predstavnicima vlade kako bih se uverio da zaista žele da odem, i ako je zaista tako, da li će mi biti omogućen bezbedan odlazak”.

U petak, 21. juna, vlada Sjedinjenih Država formalno je optužila Snoudena za špijunažu. Poslala je hitan zvanični zahtev za izručenje. „Ako Honkgong ubrzo ne sprovede potrebne poteze, to će ugrožiti naše bilateralne odnose i doveсти u pitanje predanost Hongkonga vladavini prava”, rekao je jedan viši zvaničnik iz Obamine administracije. Kako mu je ostajalo sve manje pravnih opcija, Snouden je doneo sudobnosnu odluku. Napustiće Hongkong.

Gotovo deset hiljada kilometara daleko, neko drugi, ko se takođe krio od vlasti, pomno je pratilo razvoj događaja. Džulijan Asanž je svim silama pokušavao da stupi u kontakt sa bivšim službenikom NSA koji je sada bio u bekstvu. Asanž je kontroverzni glavni i odgovorni urednik *Vikiliksa*. U tom trenutku, već je preko godinu dana proveo sakriven u malenoj ambasadi Ekvadora u Londonu. Asanž se sakrio u stambenoj zgradi – u stanu 3b, u Ulici Hans Kresent broj tri – onda kada je njemu ponestalo pravnih opcija. U leto 2012, vrhovni sud Britanije doneo je presudu kako je nalog za njegovo izručenje koje su izdale vlasti Švedske zakonski važeće. Asanž je trebalo da bude izručen kako bi odgovarao na optužbe iz avgusta 2010, da je seksualno napao dve Švedanke.

Asanž je otisao u ambasadu i dobio politički azil od levčarske vlade Ekvadora. Nekima se ova taktika učinila ekstravagantnom. Za vreme Hladnog rata, mađarski disident, kardinal Mindsenti proveo je petnaest godina u ambasadi Sjedinjenih Država. Ali to je bila 1956, a ne 2012. U apartmanima Najtsbridža u Londonu bilo je manje znakova policijske brutalnosti; umesto ruskih tenkova, bili su bentliji i ferariji. Zahvaljujući tome što je Asanž bio primoran da ovako nestane, *Vikiliks* već neko vreme nije objavio gotovo

ništa značajno. Prema rečima Dejvida Kara iz *Njujork tajmsa*, Asanž je, „činilo se, bio zaboravljen”.

Međutim, Asanž je sada nekako uspeo da se uključi u Snoudenovu dramu. Mnogo toga još je nepoznato. Zna se samo da je stupio u kontakt sa Snoudenom preko posrednika i njegovih hongkonških advokata. Kontakt je uspostavljen pre snimka Snoudenovog priznanja, a nakon njega postao je još intenzivniji.

Iz Asanžove perspektive, bilo je sasvim logično da mu se obrati. Snouden je bio još jedan uzbunjivač protiv Sjedinjenih Država koji se našao u nevolji, činilo se, upravo kao on. Asanž je 2010. u javnost izneo hiljade strogo poverljivih dokumenata koje je dobio od redova američke vojske, Čelsi Mening. Njihovo objavljivanje, u saradnji sa *Gardijanom* i drugim novinama, imalo je velikog odjeka u čitavom svetu. Meningova je osuđena na zatvor, a Asanž je, navodno, bio pod istragom zbog učestvovanja u puštanju tih informacija u javnost. Asanžovi problemi sa Švedankama bili su sasvim druga priča, iako će bivši haker često – a neki bi rekli i cinično – mešati ta dva slučaja. Međutim, Asanž je zaista imao iskustvo iz prve ruke kad je u pitanju politički azil. Osim toga, Snoudenova priča pružala mu je šansu da se ponovo nađe u centru pažnje javnosti.

U ideoološkom pogledu, njih dvojica imala su mnogo toga zajedničkog: bili su strastveni pobornici transparentnosti na internetu i libertarijanske filozofije kad su u pitanju informacije, a obojica su imala i znatne veštine kad je u pitanju digitalna odbrana. Snouden je u jednom trenutku čak razmatrao i mogućnost da svoje NSA dosijee predra Asanžu. Ipak se odlučio da to ne učini zbog prevelikog rizika. Asanž je bio u nepovolnjem položaju, praktično zatočen u ambasadi u Londonu, tik pred nosom britanskih vlasti i njihovih saveznika iz NSA, što je značilo da je sasvim sigurno bio ozvučen i pod konstantnom prismotrom.

Kad je u pitanju temperament, Snouden nije ni najmanje sličan Asanžu. On je stidljiv, alergičan na kamere, i ne voli da bude u središtu medijske pažnje. Nikada nije želeo da bude slavan. Svet novinarstva bio mu je potpuno nepoznat. Asanž je, međutim, sušta suprotnost. On je voleo da bude u centru pažnje. Šarmantan i pun duhovitih dosetki, Asanž je umeo da bude i plahovit, i umeo je da plane i razlјuti se. Njegova nepredvidiva narav u jednakoj meri je privukla obožavateljke i neprijatelje: pristalice su ga videle kao viteza koji se svojim radikalnim stavovima bori protiv državnih tajni, a neprijatelji kao nepodnošljivog narcisa.

Asanž je svoj plan skovao uz pomoć dva ključna elemenata. Prvi je bio obezbediti za Snoudena isti vid političkog azila kao što je onaj koji je dobio on; od ekvadorskog predsednika Rafaela Koree, jednog u nizu južnoameričkih levičarskih političara koji su se protivili američkoj moći. Drugi deo plana bio je pomoći Snoudenu da stigne od Hongkonga do Kita. To nije bio nimalo lak zadatak, imajući u vidu da su mu CIA, kao i praktično svaka druga obaveštajna agencija na svetu, bile za petama. Asanž je lično poveo razgovor sa svojim prijateljem Fidelom Narvaezom, konzulom Ekvadora u Londonu. Njih dvojica su se veoma zbližila. Cilj mu je bio da Snoudenu prihvati nekakav zvanični dokument – privremeni, ili još bolje diplomatski pasos – koji bi mu pomogao da što pre stigne u sive i hladne Ande. Asanž je na kraju uspeo da pošalje svoju nekadašnju devojku Saru Harison u Hongkong, sa dokumentima kojima je Narvaez Snoudenu odobravao bezbedan put za Ekvador. Tridesetjednogodišnja buduća novinarka i aktivistkinja *Vikiliksa*, Harisonova mu je bila sasvim odana. Od zemalja u kojima bi mogao da potraži azil, Snoudenu se oduvek najviše dopadao Island. Verovao je da ova ostrvska zemlja ima najnaprednije zakone o medijima na svetu. Međutim, kako bi stigao od Hongkonga do Rejkjavika, morao bi da prođe kroz SAD, ili pak kroz evropske države koje bi mogle da ga uhapse po nalogu Sjedinjenih Država. Međutim, do Ekvadora je

lako mogao da stigne preko Kube i Venecuele, koje bi se po svoj prilici oglušile o naređenja Sjedinjenih Država.

Nažalost, to je takođe značilo da će morati da prođe kroz Rusiju.

Čija je ideja bila da Snouden ode u Moskvu? To je pitanje za milion rubalja. Tibo, Snoudenov advokat, ne želi da odgovori na njega. Jedino što je tim povodom izjavio bilo je da je situacija bila „komplikovana”. Harisonova tvrdi kako su ona i Snouden želeli da izbegnu letove kroz zapadnu Evropu. U većini slučajeva morali bi da presednu u Sjedinjenim Državama, što iz očiglednih razloga nije dolazilo u obzir. Međutim, vrlo uverljivo deluje pomisao da je na ovu Snoudenovu odluku uticao Džulijan Asanž.

Asanž je uvek spremno kritikovao Sjedinjene Države i druge zapadne države onda kada su one kršile ljudska prava. Međutim, nije bio voljan da podigne glas protiv vlasta koje su mu pružale podršku u naporu da izbegne izručenje. To je posebno važilo za Rusiju. Diplomatske depeše koje je objavio *Vikileaks* pružaju mračnu sliku Rusije pod vladavinom Vladimira Putina. Prema njima, postalo je gotovo nemoguće razlikovati Kremlj, njegove moćne špijunske agencije i organizovani kriminal, što je Rusiju činilo „praktično državom kojom upravlja mafija”.

A ipak, 2011. Asanž je potpisao unosni televizijski ugovor sa stanicom *Raša tudej* (RT), Putinovim kanalom za globalnu propagandu koji emituje program na engleskom jeziku. Njegov osnovni cilj je da optuži Zapad za licemerje, ne govoreći ništa o manama Rusije. Sudbina ruskih uzbunjivača bila je jeziva i očigledna. Spisak ruskih novinara pristalica opozicije koji su ubijeni pod sumnjivim okolnostima prilično je dugачak. Na njemu se nalaze i novinarka Ana Politkovskaja (ubijena 2006.) i aktivistkinja za ljudska prava, Natalija Estemirova (oteta u Groznom i ubijena 2009.).

Asanžov pogled na svet bio je u suštini samoživ i manihejski; on je zemlje delio na one koje mu pružaju podršku

(Rusija, Ekvador i veći deo Latinske Amerike), i one koje su protiv njega (Sjedinjene Države, Švedska i Velika Britanija). Po rečima Džemime Kan, jedne od mnoštva razočaranih bivših pristalica *Vikiliksa*: „problem sa Asanžom je taj što on, po rečima Džordža Buša, svet posmatrao kroz izreku – ako nisi sa mnom, onda si protiv mene”.

U nedelju, 23. juna 2013. Snouden je, u sivoj majici i sa rančem na leđima, stigao na hongkonški aerodrom Ček Lap Kok. Zajedno sa njim bila je i mlada saradnica *Vikiliksa*, Sara Harison. Jutro je bilo toplo i vlažno. Oboje su bili nervozni. Na šalteru *Aeroflota* prijavili su se na let SU213 za Moskvu, i prošli kroz normalnu proceduru za poletanje. Snouden je držao posebni pasoš koji mu je izdao Asanžov prijatelj Narvaez, a u Hongkong dostavila Harisonova. Nekoliko kineskih policajaca u civilu pomno ih je pratilo pogledom. Operativce CIA koji su njihov odlazak morali da gledaju skrštenih ruku ta situacija sigurno je strašno nervirala.

U teoriji, Snoudenov neustrašivi beg trebalo je da bude nemoguć. Prethodnog dana, američke vlasti proglašile su Snoudenov američki pasoš nevažećim. Poslale su i zahtev za izručenje hongkonškim vlastima, zahtevajući da ga odmah uhapse. Međutim, Honkgong je tvrdio da u američkim dokumentima ima „nepravilnosti”, i kako nisu u mogućnosti da spreče Snoudenov odlazak sve dok se te greške ne isprave.

Ubrzo potom, na visini od dvanaest hiljada metara, Snouden i njegova saputnica navalili su na prvi od dva topla obroka koja će dobiti tokom leta. *Aeroflot* se svim silama trudio da popravi glasine o lošoj usluzi koje su ga pratile još iz sovjetskog perioda. Dole na zemlji, nastupio je haos međunarodnih razmera, pošto su američki zvaničnici otkrili da je Snouden pobegao iz mreže, i da se uputio u Moskvu. Gad je pobegao! Kao jednoj od najvećih svetskih sila, za Hongkong je bilo požavajuće da nudi neubedljiva pravna objašnjenja. Ne samo

da je Snouden iščezao, već je izgledalo da se po svoj prilici uputio pravo u ruke najlučih neprijatelja Vašingtona – Rusije, Kube, Venecuele!

Kapitol Hil nije se trudio da sakrije bes. „Svaka od te tri države u neprijateljskim je odnosima sa Sjedinjenim Državama”, besneo je Majk Rodžers, predsednik Nadzorne komisije obaveštajnih službi. „Vlada SAD mora se svim pravnim sredstvima potruditi da ga vрати. Njegovi zahtevi i postupci jednostavno su nezamislivi”, pušio se senator iz redova demokrata, Čarls Šumer. „Čini se da je Vladimir Putin uvek spreman da gurne prst u oko Sjedinjenih Država, bez obzira na to da li je reč o Siriji, Iranu ili, kao sada, o Snoudenu”.

General Kit Alegzander, direktor NSA i Snoudenov bivši šef, nije bio ništa srećniji: „Snouden je očigledno osoba koja je izneverila ukazano poverenje. U pitanju je osoba čije namere, po mom mišljenju, nikako ne mogu biti časne”.

Međutim, Kinezi nisu nudili nikakvo opravdanje. U znak odgovora, zvanična novinska agencija Sinhua prekorila je SAD za „licemerno” špijuniranje: „Sjedinjene Države, koje već dugo pokušavaju da se prikažu kao nedužna žrtva internet napada, pokazale su se kao najveći zločinac našega doba”.

Kad se Snouden bezbedno ukrcao u erbas A330-300, Asanž je izdao zvaničnu izjavu. Tvrđio je da je lično zaslužan za čitavu operaciju spasavanja. Rekao je kako je *Vikilik*s platio Snoudenovu kartu. Dok je bio u Hongkongu, organizacija je Snoudenu pružila i pravno savetovanje. Asanž će kasnije, u intervjuu za *Saut čajna morning post*, svoju ulogu poistovetiti sa ulogom ljudi koji su pomagali u oslobođanju robova u Americi. Tvrdeći kako je Snouden najnovija zvezda tima *Vikiliksa*, u svojoj izjavi Asanž kaže: „Gospodin Edvard Snouden, američki uzbunjivač koji je u javnost izneo dokaze globalnog nadzora koji sprovode američke i britanske obaveštajne agencije, legalno je napustio Hongkong. Nalazi se na sigurnom putu za demokratsku zemlju koja će mu pružiti azil, u pratnji diplomata i pravnih savetnika iz *Vikiliksa*”.

Moskovski novinari oprostili su se od planova za odmor te nedelje i pohrlili na terminal F međunarodnog aerodroma Šeremetjevo, gde je Snouden trebalo da pređe na sledeći let. Aerodrom je dobio ime po najčuvenijoj aristokratskoj dinastiji u Rusiji, Šeremetjevima. Šeremetjevi su služili nekoliko careva, postali su nezamislivo bogati i sagradili dve palate u Moskvi, Ostankino i Kuskovo. Grof Nikolaj Šeremetjev zaljubio se u bivšu sluškinju, Praskoviju i tajno se oženio njome. Njihova je ljubav nadahnula hiljade različitih priča.

Veliki broj ruskih i međunarodnih novinara okupio se pred malim vratima. Kroz njih je svakog trena trebalo da pohrle prispeli putnici; snalažljiviji novinari poneli su Snoudenove fotografije kako bi ih pokazali njegovim saputnicima na letu iz Hongkonga.

Ruski agenti u civilu i sami su držali terminal na oku, odbijajući sva pitanja o tome koju zvaničnu agenciju predstavljaju i pretvarajući se da su poslovni ljudi iz Minhena ili novinari državne televizije. Prisutni su bili i agenti iz Venecuele, što je dodatno potvrđivalo sumnje da će Snoudenovo konačno odredište biti Karakas. Pojavio se i ambasador Ekvadora, koji je na aerodrom stigao svojim novim be-em-veom. Izgledao je izgubljenog dok je lutao terminalom; čak je i pitao jednog novinara: „Znate li gde je? Dolazi li ovamo?” Novinar je odgovorio: „Mislili smo da vi to znate”.

Kad je avion sleteo u Moskvu, u pet posle podne po lokalnom vremenu, čekala su ga ruska policijska vozila. Iz Vijetnama, ministar spoljnih poslova Ekvadora, Rikardo Palatino, na *Twitter* je pustio poruku kako Snouden traži politički azil u njegovoј zemlji. Ali, gde je bio Snouden? Novinska agencija Interfaks objavila je da je Snouden rezervisao mesto na *Aero-fotovom* letu za Kubu idućeg dana. Navodno se krio u tranzitnoj zoni moskovskog aerodroma. Izvor iz *Aeroflota* dao je izjavu – kako se ispostavilo, pogrešnu – da je Snouden odseо u maloj hotelskoj „kapsuli” na Terminalu E.

U kojoj meri je Kremlj bio upućen u Snoudenov dolazak? Predsednik Putin tvrdio je da je obavešten o Snoudenovom prisustvu na letu za Moskvu samo dva sata pre nego što je njegov avion sleteo. Dodao je kako su Amerikanci, proglašivši njegov pasoš nevažećim, napravili početničku grešku u špijunskoj praksi, onemogućivši mu da produži dalje svojim putem.

Na sebi svojstven način, mešajući sarkazam sa trunkom iskrenosti, Putin je Snoudena proglašio „neželjenim božićnim poklonom”. Činilo se da su ruske vlasti iskreno iznenađene time što će Snouden najverovatnije ostati u Rusiji, bez mogućnosti da nastavi put. Međutim, uglavnom pouzdani dnevni list *Komersant* tvrdio je kako je Snouden pre polaska, u Hongkongu, proveo dva dana u ruskom konzulatu. Sam Snouden to vatreno poriče.

Putinov odnos prema uzbunjivačima i njihovim aktivnostima bio je nedvosmisleno negativan. Kasnije je Snoudena opisao kao *stranniy paren* – neobičnog tipa. „U suštini, samog je sebe osudio na prilično težak život. Nemam ni najblažu predstavu šta će sledeće uraditi”, rekao je.

Putin je bivši oficir KGB-a koji je služio u komunističkoj Istočnoj Nemačkoj osamdesetih godina dvadesetog veka, i bivši je šef agencije koja je nasledila KGB, po imenu Federalna služba bezbednosti, odnosno FSB. Nije bio blagonaklon prema izdajnicima. Odbegli oficir FSB-a Aleksandar Litvinenko preminuo je u Londonu 2006. pošto je popio radioaktivni polonijum. Britanske vlasti sumnjaju da je u pitanju bila spletka ruske vlade. KGB-ov kodeks špijunske časti bio je veoma strog.

Nakon trinaest godina na vlasti, Putin je bio paranoičan, nepoverljiv i sklon da poveruje u teorije zavere, kako u zemlji tako i u inostranstvu. Više nego ikada ranije bio je uveren u sopstvene neograničene sposobnosti. Odnose sa Zapadom, a posebno sa Sjedinjenim Državama, posmatrao je kroz prizmu sovjetske ksenofobije. Imajući u vidu njegovu KGB obuku,

sigurno se pitao pitao da li je Snouden američka prevara, klasični mamac iz Hladnog rata.

U stvari, Snouden je zaista bio poklon. Predstavljao je savršenu priliku za Kremlj da skrene pažnju na ono što je video kao dvostrukе aršine Vašingtona kad su u pitanju ljudska prava, državni nadzor i izručivanje kriminalaca.

Izvesno je da je Putin uživao i u dokazivanju jednakosti u moći sa Sjedinjenim Državama. Taj stav nalazio se u osnovi njegove zamisli o ponovnom usponu Rusije kao protivteže Sjedinjenim Državama na svetskoj političkoj sceni. Amerikanci će morati da ga mole da im vrati Snoudena!

Nekoliko časova nakon što je Snouden sleteo, pristalice Kremlja insistirale su na tome kako bi Ruska Federacija trebalo da mu ponudi politički azil.

Sledećeg dana, medijski cirkus na aerodromu Šeremetjevo se nastavio. Nekoliko preduzimljivih novinara kupili su avionske karte i u tranzitnoj zoni tražili Snoudena; neki su danima kampovali na aerodromu. Drugi su pribavili kubanske vize i rezervisali karte na istom Aeroflotovom letu za Havantu. Uvrežilo se mišljenje da će Snouden biti u tom avionu.

Gardijanova dopisnica iz Moskve, Mirijam Elder, čekala je da se ukrca na let. Nešto se dešavalo. Osoblje Aeroflota bilo je neljubaznije nego inače. Nisu dozvolili televizijskim ekipama da snimaju avion kroz prozor. Krupni radnici obezbeđenja stajali su na svakom uglu.

Elderova nije uspela da se ukrca na let za Kubu: nije imala odgovarajuću vizu. Drugi novinari ušli su u avion i šetali između sedišta tražeći begunca. Snouden i Harisonova imali su karte za sedišta 17A i 17C, u redu pored prozora. Jusi Nimelajnen, dopisnik finskih novina *Helsingin Sanomat*, sedeо je prekoputa, na sedištu 17F – dovoljno blizu da bi možda i uspeo da razmeni nekoliko reči sa najtraženijim čovekom na svetu, i sebi obezbedi veličanstvenu priču sa naslovne srane. Nekoliko minuta pre poletanja aviona, Snoudena još uvek nije bilo. Njegovo sedište bilo je prazno. Čekalo se na poslednjih

četvoro putnika. U tom trenutku, kroz avion se proneo šapat: „*Ne uletayet, ne uletayet!*”, što na ruskom znači: „neće poleteti”. Snouden neće doći. Neki od ruskih novinara počeli su da skandiraju „šampanjac, šampanjac”. Stjuart je svečano najavio da je na dvanaestočasovnom letu do Kube alkohol zabranjen: biće posluženi samo sokovi. „Nisam mogao ništa drugo nego da se nasmejam”, rekao je Nimelajnen. „Celim putem gledao sam *Mapetovce*. Činili su mi se veoma prikladnim.”

Snouden je bio na ničijoj zemlji. Narednih nekoliko nedelja Kremlj će održavati iluziju da Snouden nije ušao na russku teritoriju – na kraju krajeva, nije imao vizu za Rusiju – i da oni nemaju nikakve veze sa njim. Istovremeno, Moskva će maksimalno iskoristiti njegov boravak u Rusiji. Snoudenova lokacija bila je tajna. U teoriji, ostao je u tranzitnoj zoni aerodroma *Šeremetjevo*. Međutim, tamo niko nije mogao da ga nađe. Vlasti su verovatno labavo tumačile termin „tranzit”, kao nekakvu elastičnu liniju koja se po potrebi može i razvlačiti. Možda je bio na strogo čuvanom aerodromu *Novotel*. Ili na nekom drugom mestu.

Nakon Snoudenovog dolaska, američko-ruski odnosi znatno su se pogoršali. Jedan od prioriteta Obamine međunarodne politike bio je da „obnovi” veze sa Moskvom; za vreme vladavine predsednika Džordža V. Buša, ti su odnosi postali zategnuti, nakon rata u Iraku i ruske okupacije Gruzije koja je imala podršku Sjedinjenih Država 2008. godine. „Obnova odnosa” već je bila pod znakom pitanja, imajući u vidu različite stavove o čitavom mnoštvu problema, uključujući Siriju, američke planove za postavljanje raketa u centralnoj Evropi, negodovanje Rusije zbog vojnih akcija NATO snaga u Libiji i zatvaranja ruskog trgovca oružjem i tobožnjeg bivšeg agenta KGB-a, Viktora Buta, u Sjedinjenim Državama.

Obama je pokušao da uspostavi dobre odnose sa predsednikom Dmitrijem Medvedevom, privremenim zamenikom Putina, koji se činio manje opasnim. U stvari, Medvedev nikada nije bio autonomna ličnost. Godine 2011. Putin ga je

gurnuo u stranu i po treći put zauzeo mesto predsednika Rusije. U depeši koja je dospela pred oči javnosti, jedan diplomat Sjedinjenih Država rekao je kako Medvedev igra ulogu Robina, ako Putina gledamo kao Betmena. To poređenje nerviralo je Putina. Smatrao ga je izrazom američke arogancije.

Obama je sada pozvao Rusiju da izruči Snoudena. Iskusni ruski ministar spoljnih poslova, lukavi Sergej Lavrov, uzvratio je rekavši kako Snouden nije zaista „u Rusiji”, i kako nikada nije prešao rusku granicu. Putin je rekao da izručivanje Snoudena ne dolazi u obzir. Istakao je kako Rusija nema bilateralni sporazum sa Sjedinjenim Državama. Tvrđio je – takođe neubedljivo – da ruske službe bezbednosti nisu zainteresovane za Snoudena. Dva dana kasnije, Obama je izjavio kako neće trošiti geopolitički kapital kako bi se domogao Snoudena. Međutim, iza kulisa, Obamina administracija činila je sve što je bilo u njenoj moći da Snoudenu onemogući nastavak putovanja: vršila je pritisak na saveznike, stavila njegovo ime na crne liste aviokompanija, ulagivala se južnoameričkim državama. Ekvador, koji je u početku bio naklonjen tome da izade u susret njegovom zahtevu za političkim azilom, sada je bio manje odlučan. Potpredsednik Sjedinjenih Država, Džo Bajden, pozvao je Koreu i objasnio mu kakve bi bile posledice po Kito ukoliko mu pruže azil. Korea je opozvao putne dokumente koje je izdao Snoudenu, rekavši kako su izdati greškom. Činilo se da je i Asanž iznervirao vlasti Ekvadora, posebno pošto je ambasador u Vašingtonu primetio kako naizgled *Vikiliks* vodi čitavu tu predstavu. Tridesetog juna Snouden je zatražio politički azil od dvadeset različitih zemalja, između ostalih od Francuske, Nemačke, Irske, Kine i Kube. Sledećeg dana, prvog jula, preko *Vikiliksa* objavio je prvu od nekoliko izjava za štampu. Rekao je da je otisao iz Hongkonga „onda kada je postalo očigledno da su moja sloboda i bezbednost ugrožene zbog toga što sam rekao istinu”, i zahvalio se „novim i starim priateljima, porodicu i ostalima”, na tome što je „i dalje na slobodi”.

Snouden je potom napao Obamu zato što pomoću Bajdena „vrši pritiske na lidere zemalja od kojih sam zatražio azil kako bi mi ga uskratili”. Predsednik je prethodno obećao kako se neće uplitati u bilo kakvo „diplomatsko potkusurivanje”. Ta je tvrdnja sada delovala pomalo lažno.

Snouden je nastavio: „Takva varka jednog svetskog lidera nije pravedna, kao [što nije pravedna] ni protivzakonita kazna progona. To su stara, gadna sredstva političke agresije. Njihova svrha jeste da zastraše, ne mene, već one koji bi poželeti da me se domognu”.

Bela kuća je branila „ljudsko pravo na azil”, ali je njega sada lišavala te mogućnosti, rekao je Snouden i požalio se: „Obamina administracija odlučila se za taktiku da državljanstvo koristi kao oružje... Na kraju krajeva, vlada se ne plaši uzbunjivača kao što smo ja, Bredli Mening ili Tomas Drejk. Mi smo bez države, razoružani ili iza rešetaka. Ne, Obamina administracija plaši se vas. Plaši se obaveštene, ljutite javnosti koja zahteva ustavnu vladu koja joj je obećana. I treba da vas se plaši.”

Izjavu je završio rečima: „Ja nisam poklekao u svojim uverenjima, i oduševljen sam naporima koje je toliko vas preduzeo”. Pominjanje „ustavne vlade” izgledalo je autentično za Snoudena; njegov motiv da u javnost iznese dokumente NSA bilo je upravo kršenje Ustava Sjedinjenih Država. Drugi delovi tog teksta, međutim, nose odlike Asanžovog stila, posebno upotreba drugog lica množine: „Ne, Obamina administracija plaši se vas”. Snouden je ranije zamolio Grinvalda da mu pomogne da napravi nacrt svog manifesta. Grinvald je to odbio, iako je ostao Snoudenov najvatreniji javni branilac. Činilo se da je Snouden dobio drugog književnog saradnika. Bio je to Džulijan Asanž.

Drugog jula Kremlj je bio domaćin samita najvećih svetskih izvoznika prirodnog gasa. Jedan od onih koji su došli na taj

sastanak bio je i predsednik Bolivije, Evo Morales. Predsednik indijanskog porekla, koji je s teškom mukom pročitao govor povodom sopstvenog proglašenja, nije bio ljubitelj Sjedinjenih Država i njihove moći. U intervjuu za redakciju televizije RT za špansko govorno područje, Moralesa su pitali za Snoudena. Nepripremljen za to pitanje, predsednik je izjavio kako nije dobio zahtev za azil od uzbunjivača iz NSA. Ali ako ga zatraži od Bolivije, dobiće pozitivan odgovor.

Kasnije tog dana, Morales i njegova pratičnica odleteli su iz Moskve kući. Nekoliko sati nakon poletanja, pilot im je preneo zastrašujuće vesti: Francuska i Portugalija odbile su da dozvole predsedničkom avionu da prođe preko njihovog vazdušnog koridora. Sledeće vesti bile su još gore. I Španija i Italija donele su slične zabrane. U očajanju, pilot je stupio u kontakt sa vlastima Austrije i prinudno sleteo u Beču. Šta se, za ime sveta, dešava?

Neko iz obaveštajne zajednice SAD dojavio je Vašingtonu da je Morales prokrijumčario Snoudena u svoj avion. Odličan primer blagovremenog izveštavanja! Uhvatili su ga! Jedini problem bio je u tome što Snouden nije bio u avionu. Bela kuća je pozvala na uzbunu svoje evropske saveznike zbog pogrešne dojave. Možda je u pitanju bila dovitljiva ruska dezinformacija. Ili klasična greška CIA.

U Beču, predsednik Bolivije i njegov ministar odbrane Ruben Saavedra sedeli su na kauču na aerodromu, uvređeni što su Sjedinjene Države imale smelosti da tako ponize jednu malu i suverenu zemlju. Kad su ga upitali da li su Snoudena krišom ukrcali u avion, Saavedra je prebledeo. „To je laž, izmišljotina koju je smislila američka vlada”, rekao je. „Kakva drskost. Ovo je zloupotreba položaja i kršenje konvencija i sporazuma o međunarodnom vazdušnom saobraćaju.”

Levičarske zemlje Latinske Amerike izrazile su oštvo negodovanje. Potpredsednik Bolivije, Alvaro Garsija, izjavio je kako su Moralesa „kidnapovali imperijalisti”. Venecuela, Argentina, Ekvador i ostale zemlje javno su protestovale protiv

tog poteza. Iz VIP salona aerodroma u Beču, Morales je obavio nekoliko telefonskih razgovora, pokušavajući da opozove zabrane prolaza. Četvorica njegovih pilota legla su u crvene kožne fotelje i odspavala nekoliko sati. Morales je proveo petnaest sati na aerodromu pre nego što je konačno ponovo poleteo. Kad je stigao kući, prisilno skretanje svog aviona nazvao je „otvorenom provokacijom severnoameričkog imperijalizma”. Bila je to sramna epizoda. U Vašingtonu, Stejт department je priznao da je sa drugim zemljama pregovaraо о mogućem Snoudenovom begu. Nepromišljena reakcija Sjedinjenih Država dokazala je kako je karikatura SAD kao tobožnjeg agresivnog siledžije na igralištu, spremnog da pogazi sve međunarodne norme, ovoga puta bila sasvim istinita. Međutim, takođe je dokazala da Snoudenov plan da stigne u Latinsku Ameriku u stvari nije izvodljiv – osim ukoliko je želeo da tamo stigne krišom u ruskoj nuklearnoj podmornici.

Tri nedelje nakon što je Snouden sleteo u Rusiju, Tanja Lokšina primila je imejl. Lokšina je zamenik direktora organizacije *Hjuman rajts voć* u Moskvi. Njen posao nije lak – ona brani rusko građansko društvo od neprijateljski nastrojenog, a često i agresivnog Kremlja. Otkako se Putin ponovo vratio na mesto predsednika, u maju 2011, njen je posao postao još teži. Predsednik je počeo da vodi politiku najgoreg kršenja ljudskih prava još od vremena Sovjetskog Saveza. Bio je to njegov odgovor na masovne demonstracije protiv njegove vlasti organizovane u Moskvi, a u manjem obimu i u drugim velikim gradovima. Demonstracije su počele krajem 2011, nakon nameštenih izbora za Dumu. Lokšina je bila živahna, zabavna i tečno je govorila engleski i ruski. Pripadala je prekosnoj grupi boraca za ljudska prava.

Čitajući imejl, nije mogla da veruje svojim očima. Njegov posiljalac, potpisana kao „Edvard Džozef Snouden”, tražio je od Lokšine da se što pre pojavi na terminalu za međunarodne

dolaske aerodroma *Šeremetjevo*. Pisalo je da će je tamo „neko od aerodromskog osoblja čekati da je sprovede, držaće znak na kome piše G9”. Mislila je da je u pitanju nečija neslana šala. „Tobožnji poziv jednog od najtraženijih ljudi na svetu mirisao je na triler iz ere Hladnog rata”, napisala je na svom blogu. Hranila je bebu pasiranom šargarepom odgovarajući na pozive raznih svetskih medija.

Postalo je očigledno da je poziv autentičan. Osoblje aerodromskog obezbeđenja pozvalo ju je i zatražilo broj njenog pasoša. Lokšina je uhvatila metro koji je vozio direktno na aerodrom; dok se vozila, primila je poziv iz američke ambasade. Američki diplomata želeo je da prenese poruku Snouđenu. Poruka je glasila da u očima američkih vlasti on nije branilac ljudskih prava, već kriminalac koji je prekršio zakon i moraće da odgovara za svoje zločine. Lokšina je pristala da prenese njihovu poruku.

Stigavši na *Šeremetjevo*, Lokšina je primetila čoveka sa znakom „G9”. Primetilo ga je barem još sto pedeset drugih novinara, koji su očajnički želeli da vide Snoudena. „Navikla sam na gužvu, i navikla sam na novinare, ali ono što sam tamo ugledala bilo je nezamislivo: opšta graja i metež, mahanje mikrofonima i bezbroj kamera, kako domaćih, tako i stranih medija. Uplašila sam se da će me rastrgnuti razularena gomila”, napisala je.

Čovek sa znakom „G9” na sebi je imao crno odelo. Glasno je rekao: „Molim one koji su pozvani da podu sa mnom”. Poveo ju je niz dugi hodnik. Pored nje, bilo je još osmoro pozvanih. Između ostalih, tu je bio i ruski ombudsman, član parlamenta i nekoliko drugih predstavnika grupa za obranu ljudskih prava – većina ih je bila nezavisna, ali nekolicina je imala veze sa Kremljem i njegovom špijunskom agencijom FSB. Na kraju hodnika čekao ih je Snouden, naizgled dobre volje, u izgužvanoj sivoj majici. Pored njega je sedela Sara Harison. „Prvo što sam pomislila bilo je kako izgleda veoma

mlado – kao student”, napisala je Lokšina. Pored njih, tu je bio i prevodilac.

Stojeći za stolom, Snouden je pročitao pripremljenu izjavu; glas mu je bio piskav i pomalo promukao. Delovao je stidljivo i nervozno; bila je to njegova prva javna konferencija za štampu, i to sasvim neobična. Kremlj je godinama ocrnjavao organizacije za borbu za ljudska prava, govoreći kako su u pitanju špijuni i lakeji Zapadnih sila. Sada su im se dodvoravali. Kremlj je želeo da pokaže svoj politički stav. Snouden je počeo rečima: „Zdravo svima. Ja sam Ed Snouden. Pre malo više od mesec dana imao sam porodicu i živeo sam u velikoj udobnosti, u pravom raju. Osim toga, bio sam i u mogućnosti da bez ikakvog pravnog naloga pretražujem, presrećem i čitam vašu korespondenciju”.

Nastavio je da čita: „Bilo čiju korespondenciju, u bilo kom trenutku. To znači da sam imao moć da menjam sudbine ljudi. Osim toga, u pitanju je ozbiljno kršenje zakona. Četvrti i Peti amandman Ustava moje zemlje, Član dvanaest Univerzalne Deklaracije o ljudskim pravima, i mnogi drugi zakoni i sporazumi zabranjuju takve sisteme masovnog i sveproži-majućeg nadziranja...”

U tom trenutku, zaorilo se glasno *bing-beng-bong!* Razglasni sistem aerodroma na ruskom i engleskom jeziku objavio je kako se poslovni salon nalazi na trećem spratu, pored izlaza trideset devet. Snouden se sagnuo i osmehnuo, a njegova malobrojna publika nasmejala se zajedno sa njim. Kad je nastavio da čita, ponovo ga je prekinula sledeća gromoglasna poruka. „Čuo sam ovo mnogo puta u proteklih nekoliko nedelja”, rekao je Snouden promuklo. Harisonova se našalila kako već toliko dobro zna sve najave i reklame da bi praktično mogla da govori zajedno sa razglasom.

Snoudenove tvrdnje bile su veoma zanimljive. Rekao je kako naređenja tajnog američkog FISA suda „na neki način legalizuju protivzakonito delovanje”, i „jednostavno ruše najosnovniju ideju pravde – da mora biti javna i transparentna”.

Korene sopstvenog poteza pronašao je još u Nirnberškom procesu 1945, i naveo: „Pojedinci imaju međunarodne obaveze koje prevazilaze nacionalne obaveze na poslušnost”. Branio se od optužbi da mu je namera bila da naudi, a možda čak i ne-povratno ugrozi nacionalnu bezbednost Sjedinjenih Država:

„U skladu sa tim, uradio sam ono što sam smatrao ispravnim i poveo kampanju kako bih ispravio tu ne-pravdu. Nisam u ovo krenuo s namerom da se oboga-tim. Nisam htio da prodajem tajne Sjedinjenih Drža-vava. Nisam se udružio ni sa jednom stranom vladom koja bi garantovala moju bezbednost. Umesto toga, ono što znam izneo sam pred javnost, kako bismo o onome što se tiče svih nas svi zajedno mogli i javno da raspravljamo, a od sveta sam tražio samo pravdu. Moralna odluka da javnost obavestim o prismotri ko-joj smo svi podvrgnuti skupo me je koštala, ali bila je ispravna, i ne žalim ni zbog čega.”

Snouden je činjenicu da ga vlada Sjedinjenih Država pro-ganja širom sveta protumačio kao „upozorenje svima ostalima koji bi mogli da izadu u javnost kao ja”. Zabранa letenja, pret-nja sankcijama, „naređivanje vojnim saveznicima da navedu predsednički avion jedne latinoameričke zemlje da prinud-но sleti” – sve je to nazvao „opasnim eskalacijama”. Zatim je pohvalio države koje su mu ponudile podršku i azil uprkos ovoj „istorijski nesrazmernoj agresivnosti”. Snouden je naveo Rusiju, Venecuelu, Boliviju, Nikaragvu i Ekvador:

„[Oni] imaju moju zahvalnost i poštovanje jer su bi-li prvi koji su ustali protiv kršenja ljudskih prava od strane moćnika, a protiv bespomoćnih. Odbijajući, uprkos zastrašivanju, da iznevare svoje principe, stekli su poštovanje čitavog sveta. Nameravam da otpuštem

u svaku od tih zemalja i lično se zahvalim tim ljudima i njihovim vodama”.

Zatim je usledila izjava: Snouden je rekao da traži azil od Rusije. Jasno je stavio do znanja da je u pitanju privremeni potez na koji su ga prisilile novonastale okolnosti, i da će tu ostati samo dok ne bude mogao da otputuje u Južnu Ameriku. Rekao je kako bi želeo da aktivisti zatraže od Sjedinjenih Država i Evrope da mu ne ograničavaju kretanje. Sastanak je završen nakon četrdeset pet minuta.

„Gospodin Snouden nije duh: taj čovek zaista postoji”, rekao je nakon sastanka advokat odbrane, Genri Reznik, kad su se on i ostali gosti ponovo susreli sa predstavnicima medija na Terminalu F. „Rukovao sam se sa njim. Osetio sam da je kost i koža”, izjavio je član Ruske komisije za ljudska prava, Vladimir Lukin, za Rusku televiziju. „On [Snouden] je, naravno, rekao da je zabrinut zbog toga što mu je uskraćena sloboda kretanja, ali što se ostalog tiče, ne žali se na uslove. Rekao je da je video i gore”.

Snoudenov boravak u Rusiji produžen je protiv njegove volje. Nije imao kud. Međutim, usled toga, njegova je priča – priča o izgnanstvu i begu iz principa – postala daleko komplikovanija. Njegovim protivnicima sada je bilo lakše da ga prikažu ne kao političkog azilanta, već kao savremenu verziju Kima Filbija, britanskog izdajnika koji je državne tajne svoje domovine prodao Sovjetima.

Drugi protivnici poredili su ga sa Bernonom F. Mičelom i Vilijamom H. Martinom, dvojicom analitičara NSA koji su 1960. godine prebegli u Sovjetski Savez, i тамо živeli bedno do kraja života. Martin i Mičel odleteli su na Kubu i ukrali se na sovjetski teretnjak, da bi se nekoliko meseci kasnije pojavili u Moskvi na konferenciji za štampu u Domu novinara. Tamo su govorili protiv svog bivšeg poslodavca, otkrivši da Sjedinjene Države špijuniraju svoje saveznike i namerno šalju

letelice u vazdušni prostor Sovjetskog Saveza, kako bi aktivirali i pribeležili položaje njihovih radarskih sistema.

Ta poređenja nisu bila fer. Snouden nije bio izdajnik. Nije bio Mičel, niti Martin, niti Filbi. Međutim, tridesetogodišnji Amerikanac sada je, hteo-ne hteo, morao da se obrati Kremlju i njegovim sumnjivim špijunskim agencijama za zaštitu i pokroviteljstvo.

Svakome ko je upoznat sa prilikama u Rusiji – njenim surovim ratovima u Čečeniji, nameštenim izborima i neuvoljivim progonom političkih protivnika – jedan deo Snoudenovog govora zvučao je pomalo šuplje. Rusija je možda u Snoudenovom slučaju bila simbol borbe protiv kršenja ljudskih prava. Međutim, razlog za to nije bila činjenica da ruska vlada veruje u ljudska prava; to nije istina. Putin je često negativno govorio o ljudskim pravima. Putin je Snoudena neverovatno video kao pijuna u novoj velikoj igri, i sjajnu priliku da osramoti Vašington, većite protivnike Moskve.

Dan pre Snoudenovog neverovatnog obraćanja predstavnicima štampe, dogodio se jedan od najnezamislivijih trenutaka u pravnoj istoriji. U scenariju nalik na nešto što je moglo izaći iz Gogoljevog pera, Rusija je sudila pokojnom čoveku. Tridesetsedmogodišnji revizor Sergej Magnicki preminuo je u zatvoru 2009. Magnicki je otkrio ogromnu prneveru poreza unutar ruskog Ministarstva unutrašnjih poslova. Korumpirani zvaničnici umešani u tu aferu uhapsili su ga i bacili u zatvor, gde je mučen i uskraćena mu je medicinska nega. Slučaj je bio predmet rasprava između Kremlja i Bele kuće, nakon koje su Sjedinjene Države i neke zemlje članice Evropske unije zabranile ulaz u zemlju ruskim zvaničnicima umešanim u taj skandal, i blokirale njihove inostrane račune. Na mestu na kom je trebalo da stoji optuženi, stajao je prazan kavez. Bio je to pravi dadaistički spektakl. Nedelju dana kasnije, bučni opozicioni vođa Aleksej Navalni takođe se pojavio pred sudom. Advokat, bloger koji piše protiv korupcije i ima veliki broj čitalaca iz srednje klase, i povremeni nosilac mračnih,

nacionalističkih pogleda na svet, Navalni je bio najpoznatiji Putinov protivnik. (Putin nije mogao da se natera da izgovori Navalnijevo ime, i podrugljivo je govorio o njemu kao o „onom gospodinu“.)

Navalni je zatvoren na pet godina zato što je navodno „potkradao“ kompaniju za proizvodnju drvne građe. Niko nije zaista verovao u te optužbe. Presuda je kasnije povućena, u onome što je najverovatnije bio trenutak unutrašnjeg trvenja u Kremlju.

Rusija je potom zašla u još mutnije vode; korupcija, nameštena suđenja i politički pritisak na pravni sistem bili su deo svakodnevnog života. U kagebeovskom zapletu, Putin je doneo novi zakon po kome sve nevladine organizacije koje primaju novac sa Zapada moraju da budu registrovane kao „strani agenti“. Pred Zimske olimpijske igre 2014, koje je trebalo da se održe u gradu Soči na obali Crnog mora, Duma je donela zakon protiv „gej propagande“. Ti potezi bili su deo obimnije političke strategije u kojoj Putin apeluje direktno na svoju bazu konzervativnih glasača – radnike, penzionere, državne službenike – nasuprot čelnicima obrazovane i pasivne moskovske buržoazije. Prema rečima aktivista koji su ga upoznali na aerodromu Šeremetjevo, Snouden je imao nekoliko novih posmatrača. Ko su bili oni? Svi u Moskvi prepostavljali su da su u pitanju tajni agenti FSB-a.

FSB je eminentna moskovska obaveštajna agencija. U pitanju je organizacija sa neverovatno mnogo resursa koja posluje prema svojim tajnim pravilima. Nakon raspada Sovjetskog Saveza, KGB se takođe raspao. Međutim, nije sasvim nestao. Većina operativaca KGB-a 1995. godine prešla je u novu agenciju po imenu FSB. U principu, ova agencija obavlja istu funkciju kao i FBI i ostale agencije za sprovođenje zakona na Zapadu – krivično gonjenje, istrage o organizovanom zločinu i protivterorizam. Međutim, njen najznačajnije zaduženje jeste kontrašpijunaža.

Jedan od advokata pozvanih na Snoudenovu konferenciju za štampu 12. juna bio je i Anatolij Kučerena. Snouden je posle konferencije poslao Kučereni imejl i zamolio ga za pomoć. Ovaj je pristao. Vratio se na Šeremetjevo dva dana kasnije i održao dug sastanak sa Snoudenom. Objasnio mu je ruske zakone. Predožio mu je i da odustane od ostalih zahteva za politički azil. „Ne znam zašto je odabrao baš mene”, kaže advokat.

Sledećeg dana Kučerena ga je ponovo posetio. Ovog puta, sastavio je Snoudenovu prijavu za privremeni azil ruskoj imigracionoj službi. Kučerena je preko noći preuzeo ulogu Snudenovog javnog advokata, posrednika između njega i sveta. „Trenutno želi da ostane u Rusiji. Ima i druge mogućnosti. Ima prijatelje i mnoštvo pristalica... Mislim da će sve biti u redu”, izjavio je novinarima.

Ne zna se zašto se Snouden obratio upravo Kučereni. Međutim, njegov advokat imao je veze upravo tamo gde je trebalo. Odan Kremlju, javno je podržao Putinovu kampanju za povratak na mesto predsednika 2011. Krupan, prosed, druželjubiv, pedesetdvogodišnji Kučerena navikao je da radi sa slavnim ličnostima. (Zastupao je nekoliko ruskih zvezda, uključujući i režisera bliskog Kremlju, Nikitu Mihalkova.)

Pored kontakata u visokom društvu, Kučerena ima i druga korisna poznanstva. Član je „javne komore FSB-a, tela koje je Putin stvorio 2006. godine. Funkcija ovog Saveta je nezamisliva, imajući u vidu da se odnosi na špijunsku agenciju: njen cilj je da „uspostavi odnos” između sektora bezbednosti i javnosti. Tadašnji direktor FSB-a, Nikolaj Patrušev, odbrio je Kučerenino članstvo; on je jedan od petnaest članova Saveta. Ostali advokati kažu da sâm Kučerena nije agent FSB-a. Kažu da bi se pre mogao nazvati „osobom koja uživa poverenje sistema”.

Malo je, dakle, onih koji veruju da je Kučerena nezavisni igrac. Bio je jedan od veoma malog broja ljudi kojima je dozvoljeno da posete Snoudenu. Kad je odlazio na aerodrom,

donosio mu je poklone. Između ostalog, doneo mu je i Vodič kroz Rusiju i Vodič kroz Moskvu. Advokat je odabrao i nekoliko klasika kako bi „pomogao Snoudenu da bolje shvati mentalitet ruskog naroda”: *Zločin i kaznu* Fjodora Dostojevskog, zbirku priča Antona Čehova i odabranu dela istoričara Nikolaja Karamzina. Snouden je brzo pročitao *Zločin i kaznu*. Kad je pročitao odabrane odlomke iz dela Karamzina, autora iz devetnaestog veka koji je zapisao prvu sveobuhvatnu istoriju ruske države, zatražio je njegova sabrana dela. Kučerena mu je doneo i knjigu o čiriličnom pismu kako bi mu pomogao da nauči ruski, kao i čistu odeću. Snouden nije smeо da izlazi napolje – „udiše onaj odvratni aerodromski vazduh”, primetio je Kučerena, ali je ipak i dalje bio u dobrom zdravstvenom stanju. Međutim, psihološki pritisak počeo je da uzima maha. „Teško mu je, sve vreme je u stanju iščekivanja”, rekao je Kučerena. „Iznutra, Edvard je apsolutno nezavisan; apsolutno stoji iza svojih uverenja. Što se tiče njegove reakcije, ubeđen je i iskreno veruje kako je sve to uradio pre svega da bi Amerikanci, a zatim i ostali ljudi na svetu, saznali da su pod prismotrom američke vlade.”

Od trenutka kada je Snouden stigao u Rusiju, jedno pitanje postavljalo se sve češće i ozbiljnije: jesu li se Rusi domogli Snoudenovih dokumenata iz NSA? Dvadeset četvrtog juna, *Njujork tajms* je citirao „dvojicu stručnjaka Zapadnih obaveštajnih službi” koji su „radili za najveće vladine špijunske agencije”. Ne nudeći nikakve dokaze, stručnjaci su rekli da veruju kako je kineska vlada uspela da se domogne sadržaja četiri laptopa koje je Snouden doneo sa sobom u Hongkong.

Snouden kategorično odbija ove tvrdnje koje su se kao šumski požar proširile medijima. Insistira i na tome da sa zvaničnom Moskvom nije podelio nijedan dokument koji je izneo iz NSA. „Nikad nisam dao nikavke informacije ni jednoj ni drugoj vlasti, niti su oni ikada išta uzeli sa mojih

kompjutera”, izjavio je Snouden Grinvaldu u dva odvojena intervjeta u julu. Po pitanju ove optužbe, Grinvald je vatreno branio Snoudena.

Snouden je bio veoma dobar u digitalnoj samoodbrani. Dok je radio za CIA i NSA, jedno od njegovih zaduženja bilo je da obučava zvaničnike američke nacionalne bezbednosti i CIA kako da svoje podatke zaštite u visoko rizičnom digitalnom okruženju. Držao je časove u Odbrambenoj obaveštajnoj agenciji (DIA), koja pruža vrhunske spoljnopolitičke vojno-obaveštajne usluge Ministarstvu odbrane SAD. Ironijom sudbine, Snouden se sada našao upravo u onakvom neprijateljskom okruženju o kom je držao predavanja; bio je okružen agentima strane obaveštajne agencije.

Snouden je o tome govorio u porukama koje je razmenjivao sa Gordonom Hamfrijem, bivšim republikanskim senatorom iz Nju Hempšira koji je u senatu proveo dva mandata. U pismu upućenom „gospodinu Snoudenu”; Hamfri je napisao: „Pod uslovom da niste odali nikakve informacije koje bi mogle da ugroze bilo kog agenta obaveštajne službe, verujem da ste postupili ispravno iznevši u javnost ono što ja lično smatram strašnim kršenjem Ustava Sjedinjenih Država. (Hamfri je Snoudena nazvao i „odvažnim uzbunjivačem” koji je razotkrio „sve veću aroganciju naše vlade.”)

Snoudenov odgovor dovoljno je zanimljiv da ga navedemo u celini:

Gospodine Hamfri,

Hvala vam na rečima podrške. Voleo bih da više onih koji utiču na naše zakone podržava vaše principe – da je tako, moji postupci ne bi bili neophodni.

Mediji su iskrivili moje poteze i namere kako bi skrenuli pažnju sa suštine kršenja Ustava na naše ličnosti i mane. Čini se da veruju kako u svakoj savremenoj priči mora da postoji negativac. Možda i jesu u pravu. Možda u ovakovom trenutku voleti svoju zemlju znači biti

omražen od strane onih koji njom vladaju. Ako istorija dokaže da je tako, neću bežati od te mržnje. Neću oklevati da te optužbe za zločine do kraja života nosim na plećima kao svoju građansku dužnost, i dozvoliću malobrojnima u vlasti koji se nisu usudili da to učine i sami da me iskoriste kao izgovor da isprave svoje greške.

Moja namera, koju sam izneo na samom početku svega ovoga, bila je da obavestim javnost o onome što se čini u njeni ime, kao i o onome što se čini protiv nje. I dalje sam predan tom cilju. Iako novinari i političari možda ne veruju u to, nisam u javnost izneo nijednu informaciju koja bi mogla da naudi našim ljudima – bili oni agenti ili ne – niti imam nameru da to učinim. Osim toga, nijedna obaveštajna služba – pa čak ni naša – nije u položaju da kompromituje tajne koje i dalje čuvam. Iako o tome mediji nisu ništa rekli, jedan od mojih poslova bio je da obučavam naše ljude u DIA kako da takve informacije štite čak i u najopasnijim kontraobaveštajnim okruženjima (na primer, Kini).

Znajte da nema razloga za brigu, jer me niko ne može navesti da otkrijem takve informacije, čak ni na mukama.

*Zahvalan na vašoj službi državi koju obojica volimo,
Edward Snouden.*

U pismu su naglašene osnovne Snoudenove ideje: ljubav prema otadžbini, građanska dužnost, želja da zaštitи Ustav. Njegov ton je visokouman, a mestimično i melodramatičan. „Ako istorija dokaže da je tako, neću bežati...“ Međutim, nije ostavljao mesta sumnji da je Snouden bio svestan opasnosti od neprijateljskih stranih obaveštajnih agencija, i da je preduzeo ekstremne mere predostrožnosti kako bi materijal koji je izneo bio bezbedan.

Barton Gelman iz *Washington posta*, jedan od malog broja novinara koji su u najranijoj fazi uspeli da razgovaraju sa

Snoudenom, veruje kako je Snouden te podatke sklonio izvan domašaja neprijateljskih agencija. „Mislim da je samom sebi onemogućio pristup arhivima dok se nalazi u Rusiji”, izjavio je Gelman za američku radio-mrežu NPR, i dodao: „Nije reč o tome da ključ više nije kod njega, već o tome da njime nema više šta da otvori. Pobrinuo se da onemogući pristup informacijama sve dok se on nalazi u Rusiji”.

Ali ništa od svega toga, naravno, nije značilo da Kremlj nije bio zainteresovan za sadržinu Snoudenovih kompjutera. FSB je bio veoma stručan u elektronском надзору. Baš kao i njen prethodnik, KGB, Agencija se bavila prisluškivanjem, skrivenim video-kamerama i hvatanjem osumnjičenih na delu. Za razliku od NSA, FSB je koristio ono što bi se moglo nazvati „osmatranjem na osnovu sumnje”. Obaveštajne agencije Zapada u osnovi su imale ideju o osmatranju mete koja i ne zna da je pod prizmotrom. FSB se, međutim, bavi i nečim što naziva *demonstrativnaja sležka*, odnosno progon za primer.

Pomoću taktike koju je tokom sedamdesetih godina rado koristila tajna policija Istočne Nemačke, Štazi, agenti FSB-a upali bi u dom takozvanih neprijatelja. To su obično bile Zapadne diplomate i neki strani novinari. Međutim, FSB je igrao i ključnu ulogu u gušenju unutrašnjeg nezadovoljstva, pa su na njegovoj meti bili i Rusi, između ostalih i oni koji su radili za američku ili britansku ambasadu. Tim agenata upao bi u stan žrtve. Ostavili bi tragove da su bili tu – otvorene prozore, isključeno grejanje, tajanstvene alarme, podignute slušalice, seksualne priručnike kraj uzglavlavlja.

Ovakvi metodi psihološkog zastrašivanja postali su još zastupljeniji tokom Putinovog drugog predsedničkog mandata, 2004–2008, u periodu sve većeg strahovanja Kremlja od pobune u stilu reformističke Narandžaste revolucije. Godine 2009. tadašnji ambasador Sjedinjenih Država u Rusiji, Džon Bejrl poslao je depešu Stejt departmenetu SAD, jednu od nekoliko hiljada depeša poslatih iz Rusije koje je u javnost iznela Čelsi Mening. Depeša je glasila: „Maltretiranje

celokupnog osoblja ambasade poraslo je u poslednjih nekoliko meseci na nivo kakav godinama nismo videli. Osoblje ambasade bilo je predmet blaćenja ličnog ugleda, lažnih priča i napada u medijima. Članovi njihovih porodica žrtve su psihoškog maltretiranja tako što dobijaju zastrašujuće vesti da su njihovi supružnici zaposleni u vlasti SAD izgubili živote u nesreći. Upadi u njihove kuće postali su znatno češći i drskiji, a aktivnosti protiv našeg osoblja koje se bavi lokalnim poslovima beleže rekordni porast. Nema sumnje da su sve te aktivnosti potekle od FSB-a”.

To je, znači, bio FSB. Zanimljivo je pomenuti i to da je služba bezbednosti Kremlja držala pod prismotrom ruski narod na sličan način kao i NSA američki.

Ruski sistem daljinskog presretanja informacija na domaćem terenu naziva se SORM. KGB je postavio tehnološke temelje sistema SORM sredinom osamdesetih godina dva desetog veka; sistem je ažuriran kako bi pratio brz tehnološki razvoj. SORM-1 prisluškuje telefonski saobraćaj, uključujući i mobilne telefone; SORM-2 bavi se internetom, a SORM-3 sakuplja podatke iz svih vidova komunikacije, uključujući i njihov sadržaj, i dugoročno ih skladišti.

Mehanizam kontrole nad operacijom nadzora u Sjedinjenim Državama možda nije funkcionisao kako treba, ali u Rusiji nije ni postojao. Snoudenovi dokumenti pokazuju kako je NSA primorala telefonske operatere i internet provajdere da joj predaju podatke o svojim korisnicima. Tajni nalozi FISA suda učinili su tu proceduru legalnom. Kompanije su mogle – i bile voljne – da se pred sudom usprotive ovakvim odlukama, zastupajući stav da bi trebalo da im bude omogućena bolja informisanost o zahtevima vladinih agencija.

U Rusiji, agentima FSB-a takođe je bio potreban sudski nalog kako bi mogli da prisluškuju svoju metu. Kada ga pribate, oni taj nalog nisu morali nikome da pokažu. Kompanije koje pružaju telefonske usluge nisu ni obaveštavane o prisluškivanju. Prema rečima Andreja Soldatova, stručnjaka za

ruske službe bezbednosti, FSB ne mora da stupa u kontakt sa internet provajderima. Umesto toga, špijunska agencija poziva posebni kontrolni centar u štabu FSB-a, zaštićenim kablom povezan direktno sa SORM-ovim uređajem instaliranim na mrežu provajdera. Taj se sistem kopira svuda u zemlji: u svakom gradu u Rusiji postoje zaštićeni podzemni kablovi koji lokalni odsek FSB-a povezuju sa svim provajderima u regionu. Zahvaljujući tome, FSB je u stanju da neometano prati elektronski saobraćaj aktivista opozicije i ostalih „neprijatelja”.

Točkovi ruske birokratije sporo se okreću. Međutim, u ovom slučaju, razlog za odlaganje nije bila inertnost zvaničnog sistema. Putin je pažljivo razmatrao verovatne posledice koje bi pružanje azila Snoudenu moglo da ima. Dvadeset četvrtog jula, Kučerena je izjavio kako Snoudenov status još uvek nije rešen. Dok do toga ne dođe, Snouden će i dalje ostati na moskovskom aerodromu.

Advokat je nagovestio kako Snouden pravi dugoročne planove i razmišlja o životu i mogućem zaposlenju u Rusiji: kako namerava da ostane u toj zemlji i „proučava rusku kulturu”. Navodno je naučio nekoliko reči ruskog: znao je da kaže „zdravo” i „kako si?”. Snouden je čak probao kačapuri, gruzijski hleb sa sirom.

Prvog avgusta 2013, trideset devet dana nakon što je doleto u Moskvu, Snouden je izašao sa aerodroma. Rusija mu je pružila privremeni, jednogodišnji azil. Državni televizijski program, *Rosija 24*, prikazao je snimak Snoudenovog izlaska sa aerodroma. Sa velikim osmehom na licu, nosio je ranac i veliku torbu, a pored njega je bila oduševljena Harisonova. Kad je konačno napustio tranzitnu zonu, razmenio je nekoliko reči sa Kučerenom na ulici. Zatim je ušao u sivi automobil bez ikakvih oznaka. Automobil je otisao. Snouden je nestao.

Kučerena je reporterima pokazao kopiju Snoudenovih novih privremenih isprava pomoću kojih je mogao da uđe u

Rusiju. Njegovo ime, „SNOUDEN, EDWARD DŽOZEF”, bilo je ispisano čirilicom, velikim slovima. Pored njega su stajali otisak prsta i sveža fotografija. Pripadnici obezbeđenja rekli su da je Snouden napustio tranzitnu zonu oko pola četiri posle podne po lokalnom vremenu. Čini se da Rusija nije o tome prethodno obavestila SAD. Kučerena je rekao da ne može da objavi detalje o tome kuda Snouden ide, budući da je u pitanju „najtraženiji čovek na svetu”. Prema izjavama sajtu *Vikiliksa*, on i Harisonova odvedeni su na „bezbednu tajnu lokaciju”. Sajt prenosi Snoudenove reči: „Poslednjih osam nedelja bili smo svedoci toga kako Obamina administracija ne pokazuje nimalo poštovanja prema međunarodnim ili američkim zakonima, ali ti su zakoni ipak na kraju odneli pobedu. Zahvalan sam Ruskoj Federaciji što mi je pružila azil u skladu sa svojim zakonima i međunarodnim obavezama”.

Reakcija SAD bila je ogorčena. Bela kuća objavila je kako Obama otkazuje bilateralni sastanak sa Putinom koji je trebalo da se odigra za vreme septembarskog samita G20, u ruskom gradu Sankt Peterburgu.

Predsednikov agent za odnose sa javnošću, Džeđ Karni, izjavio je da je Bela kuća „veoma razočarana”. Karni je optužio Snoudena kako je američke tajne praktično poklonio protivničkoj strani: „Samo posedovanje takvih, veoma osetljivih i poverljivih informacija izvan obezbeđenog područja predstavlja veliki rizik i ozbiljno kršenje zakona. Kao što dobro znamo, on je već nedeljama u Rusiji. Veoma je rizično takve informacije uklanjati iz obezbeđenih zona. To ne bi trebalo da se radi, ne bi smelo da se radi, i pogrešno je”.

Republikanski senator Džon Makejn trebalo je da zada još gori udarac. Makejn kome se Snouden divio dok je pisao pod pseudonomom TheTrueHOOHA, već se dugo protivio naporima Bele kuće da „obnovi” odnose sa Moskvom – bila je to popustljiva politika za koju je Makejn smatrao da samo ohrabruje Putina da se ponaša još drskije. Makejn je na *Twitteru* objavio: „Snouden boravi u zemlji transparentnosti i

ljudskih prava. Vreme je da ponovo pritisnemo dugme za reset #Russia”.

Kuda je otišao Snouden? Crveni trg i Kremlj skupina su visokih, oker zidova i zlatnih pravoslavnih kupola. Na kraju Crvenog trga nalaze se bajkovite lukovičaste kupole Crkve Svetog Vasilija.

Ako odatle podlete uzbrdo, pored hotela *Metropol* i statue Karla Marks-a, stići ćete do velike, zlokobne, klasične građevine. Njeno ime je *Lubjanka*. Bivše sedište KGB-a, danas je dom agencije FSB. Tamo sigurno znaju odgovor na to pitanje. Ruski novinari, međutim, nagadaju kako je Snouden smešten u predsedničkom lečilištu negde nadomak Moskve.

Haker koji je postao uzbunjivač dobio je politički azil. Međutim, što je duže bio daleko od očiju javnosti, to se više činilo da je, nezvanično, postao zatočenik FSB-a.

12. Der Shitstorm!

Štab Štazija, Normanenštrase,
Istočni Berlin
Oktobar 2013.

Natporučnik Grubic: „Nije loš Drejman, ha?”
Vajzler: „Ja bih ga stavio pod prismotru”.

Životi drugih, 2006.

U predvorju se nalazi statua muškarca sa bradicom. U pitanju je „Gvozdeni” Feliks Đeržinski, šef Lenjinove tajne policije. Mapa na zidu prikazuje nekadašnu Nemačku demokratsku republiku (DDR), pre njenog dramatičnog pada 1989. godine. Podeljena je na oblasti. Veći gradovi označeni su masnim slovima: (Istočni) Berlin – glavni grad za vreme komunističke vladavine – Drezden, Magdeburg, Lajpcig.

Zlokobna građevina u berlinskom predgrađu Lihtenberg nekada je bila sedište Ministarstva državne bezbednosti DDR, organizacije poznatije pod skraćenicom Štazi. Štazi je osnovan po uzoru na Čeku Đeržinskog. Jednim delom bila je odsek za kriminalističke istrage. Međutim, osim toga, vršila je uloge obaveštajne agencije i tajne policije. Gotovo četiri decenije – od 1950. do rušenja Berlinskog zida – Štazi je sprovodio agresivnu kampanju protiv „neprijatelja“ DDR. Uglavnom su u pitanju bili domaći neprijatelji. Samoproklašani cilj Štazija bio je da „znaju sve“.

Na prvom spratu nalaze se kancelarije čoveka koji je upravljao ovom kampanjom: Eriha Milkea, šefa Štazija od 1957. do 1989. Današnjem posmatraču njegova kancelarija mogla bi da izgleda skromno. U njoj se nalazi udobna fotelja, nameštaj iz šezdesetih godina, starinski telefon s brojčanikom i električna pisaća mašina. U susednoj prostoriji nalazi se kauč na koji bi Milke prilegao kad je želeo malo da dremne. U ormanu je skriven ugrađen magnetofon. Na istom spratu postoji i sala za sastanke. Milke je snimao svaki sastanak sa ostalim generalima Štazija.

Po merilima Sovjetskog bloka, Istočna Nemačka bila je uspešna. Za relativno kratko vreme uspela je da postane država sa najtemeljnijim nadzorom u istoriji. Broj agenata Štazija porastao je sa dvadeset sedam hiljada 1950. na devedeset jednu hiljadu, koliko ih je bilo 1989. Još sto osamdeset hiljada ljudi radili su kao *Inoficiel Mitarbajter* (IM), odnosno nezvanični doušnici. Stvarni broj verovatno je bio još veći. Špijunirali su svoje prijatelje, kolege, komšije i članove porodice. Muževi su špijunirali žene. U vreme pada DDR, dvoje od trinaestoro njenih državljana bili su doušnici.

Najomiljeniji metod kontrole nad mogućim protivnicima za Štazi je bilo prisluškivanje. Postavljali su mikrofone, prisluškivali linije, pratili osumnjičene. Agenti Štazija držali su pod prismotrom dve hiljade osamsto poštanskih adresa; agencija je pregledala devedeset hiljada pisama dnevno. To je bio naporan posao. Većina sakupljenih informacija bila je banalna, i male informativne vrednosti. Štazijeva verzija Zamka zagonetki srušila se 15. januara 1990, kad su besni demonstranti upali u Milkeovu zgradu u Normanenstrase i rasturili njegovu kartoteku.

Imajući u vidu nemačku totalitarističku prošlost – prvo naciste, a potom i komuniste – ne treba da nas čudi činjenica da su Snoudenova otkrića izazvala opšti metež. U stvari, pojavila se nova kovanica kako bi označila nemačku ogorčenost američkim špijuniranjem: *der shitstorm*. Anglicizam je ušao

u nemački rečnik *Duden* u julu 2013, dok je afera o NSA besnela čitavim svetom. *Der shitstorm* se odnosi na sveopšte i veoma javno negodovanje izraženo na internetu, posebno na raznim društvenim mrežama.

Utvare Gestapoa pomogle su u definisanju Zapadne Nemačke države, koja je postojala paralelno sa Štazijem. Kulturološko sećanje na državnu rpismotru i dalje kao duh opseda ponovo ujedinjenu državu. Mnogi od najuspešnijih savremenih nemačkih filmova i knjiga, kao što je drama *Životi drugih* – upečatljiva priča čija je radnja smeštena u DDR iz 1984, ili priču o nacističkom periodu Hansa Falade *Sam u Berlinu*, bave se traumatskim iskustvom ljudi koji se nalaze pod prisjom.

Upravo iz ovih razloga, pravo na privatnost duboko je ukorenjeno u nemačkom Ustavu. Pišući za *Gardijan*, Džon Lančester je primetio kako je nemačka pravna istorija veliku pažnju posvetila utemeljenju ljudskih prava: „U Evropi i Sjedinjenim Državama, granice između državljana i države zasnivaju se na apstraktnoj ideji o pravima pojedinaca, koja se onda smeštaju u okvir onoga što država mora da radi“. (Nasuprot tome, britanski zakon razlikuje se po tome što pažnju ne poklanja postojanju apstraktnih prava, već ispravljanju konkretnih „grešaka“.)

Nemci iskreno preziru nadzor u stilu Velikog Brata; čak i danas, na ulicama ima veoma malo bezbednosnih kamera, za razliku od Velike Britanije, u kojoj se sve snima. *Guglov* projekat *Stritvju*, mapiranja gradova sa ulične perspektive, naišao je na veliki otpor 2010; ako pokušate da se snađete na ovakvoj mapi Nemačke, primetićete da su velika područja pikselizovana. Nemačka je prvi popis posle ponovnog ujedinjenja obavila u leto 2013. – prethodne pokušaje, osamdesetih godina, stanovnici Nemačke masovno su bojkotovali jer nisu želeli da svoje podatke podele sa državom. Dani Adolfa i dvojice Eriha – Eriha Milkea i Eriha Honekera, komunističkog vođe DDR, bili su prošlost. Ili je barem tako mislila

velika većina Nemaca. Naspram onoga što je NSA počela da radi posle Napada jedanaestog septembra, nemački Ustav izgledao je kao neuspela šala. Dokumenti koje je Snouden izneo 2013. pokazali su da NSA Nemačku drži pod strogom prizmotrom, prevazilazeći u tome i sam Štazi. Agencija je deset godina prisluškivala i telefon nemačke kancelarke Angele Merkel, najmoćnije političke figure u Evropi. Merkelova je odrasla u DDR i na svojoj koži osetila kako izgleda živeti u državi koja sve drži pod budnim okom. Od mnoštva pogrešnih poteza Agencije, ovaj je možda bio najgrublji: spektakularno glup potez.

Priča je počela onda kada je hamburški list *Špigel* objavio kako NSA rutinski sakuplja korespondenciju miliona nemačkih državlјana. U proseku, ona mesečno snimi oko pola milijarde telefonskih poziva, mejlova i tekstualnih poruka. To znači dvadeset miliona telefonskih poziva i deset miliona poruka preko interneta dnevno. Na Božić 2012. snimila je oko trinaest miliona telefonskih poziva, javlja ovaj list. Ti su brojevi ponekad i veći. Sedmog januara 2013. NSA je prisluškivala gotovo šezdeset miliona veza za komunikaciju. Svi ti podaci uskladišteni su u Fort Midu.

Osim toga, NSA je sprovela složenu kampanju međudržavne špijunaže stranih diplomatskih misija u Sjedinjenim Državama. Prisluškivanje Rusa i Kineza još je i moglo da se objasni. Oni su im bili ideološki protivnici. Ali NSA je špijunirala i ambasade prijateljskih zemalja – njih trideset osam, sudeći po dosijeu iz 2010. Među njima su se nalazile ambasade Evropske unije, Francuske, Italije i Grčke, kao i nekoliko drugih američkih saveznika, uključujući i Japan, Meksiko, Južnu Koreju, Indiju i Tursku. Metode špijuniranja koje je agencija primenila bile su neverovante. Postavljala je mikrofone u opremu za elektronsku komunikaciju, priključivala se na njihove kablove i posebnim antenama presretala prenose podataka. U okviru programa pod šifrom DROPMIRE, NSA je postavila uređaj za prisluškivanje u faks mašinu

kancelarije Evropske unije u Vašingtonu. Na meti se našla i zgrada Evropske unije *Justus Lipsijus* u Briselu, mesto na kom se održavaju okupljanja ministara i sastanci na najvišem državnom nivou. Nemačka i Francuska bliske su saveznice Sjedinjenih Država i članice NATO pakta. Nijhove vlade imaju zajedniče vrednosti, interesovanja i strateške obaveze. Nemački i američki vojnici borili su se i ginuli zajedno u Avganistanu. Međutim, u očima NSA, Francuska i Nemačka bile su opravdane mete. Nijedna od njih nije pripadala projektu Pet očiju, ekskluzivno anglofonom špijunском klubu. Bile su „strani partneri treće strane”. *Pauerpoint* prezentacija za internu upotrebu u NSA jasno kaže: „Možemo da pratimo komunikaciju većine stranih partnera treće strane, a to često i radimo”. Prema podacima iz projekta BAUNDLES INFORMANT, Nemačka se nalazi u istoj kategoriji zemalja koje SAD špijunira kao i Kina, Irak i Saudijska Arabija.

U vreme Obamine posete Berlinu, u junu 2013, zbog skandala sa NSA odnosi između SAD i Nemačke bili su veoma zategnuti. Nakon Snoudenovih otkrića, nemački komentatori poredili su NSA sa Gestapom. Takvo poređenje ipak je bilo preterano. Ipak, nezadovoljstvo koje su u Nemačkoj izazvala Snoudenova otkrića bilo je sasvim stvarno.

Obama i Merkelova održali su konferenciju za štampu u kancelarkinoj četvrtastoj kancelariji u Berlinu. Kratka, ali istorijski značajna ulica vodila je do Rajhstaga s prozirnom kupolom koju je građevini dodao britanski arhitekta Norman Foster, i Brandenburške kapije. Tok sastanka diktirali su otkriveni dokumenti NSA.

Obama se trudio da povrati poverenje nemačke kancelarke. Opisao je sebe kao protivnika prethodnog režima. Rekao je da je na dužnost stupio sa dozom „zdravog skepticizma” prema obaveštajnoj zajednici Sjedinjenih Država. Međutim, malo bolje upućen u situaciju, uverio se da su obaveštajni programi uspostavljali „odgovarajuću ravnotežu” između bezbednosti i građanskih prava. NSA je bila „usko usredsređena” na

terorizam i oružje za masovno uništenje: „To nisu okolnosti pod kojima prečešljavamo poruke običnih nemačkih, američkih, francuskih građana, ili bilo koga drugog”. Obama je insistirao na tome da sistem „funkcioniše u strogim okvirima”. Služio je tome da spasava živote, uključujući i živote nemačkih državljan.

Merkelova nije bila ubedjena. Priznala je da je razmena informacija sa Sjedinjenim Državama pomogla u sprečavanju terorističkog napada u nemačkoj oblasti Zauerland 2007. godine. Ipak, Nemačka je bila zabrinuta: „Narod je zabrinut pre svega zbog mogućnosti nekakvog sveobuhvatnog projekta sakupljanja informacija”.

U intervjuu za *Gardijan* i druge evropske listove, Merkelova je zvučala veoma ljutito. Skandal oko špijuniranja opisala je kao „veoma ozbiljnu stvar”: „Korišćenje mikrofona za prislушкиvanje saveznika u našim ambasadama i ambasadama predstavnika Evropske unije nije u redu. Hladni rat je završen. Naravno, nema nikakve sumnje da je borba protiv terorizma od ključnog značaja... ali isto tako nema sumnje da stvari treba držati u nekakvim okvirima”.

Ipak, činilo se da Merkelova želi da izbegne direktnu konfrontaciju, pragmatizam po kome je poznata ponovo je odneo prevagu. U međuvremenu *der shiitstorm* je besneo nemačkim medijima, kako štampanim, tako i onim na internetu. Vladala je atmosfera zabrinutosti. Nemački stručnjak Hans-Magnus Encensberger govorio je o „tranziciji u post-demokratsko društvo”. Hans-Peter Ul, strogi konzervativac, skandal je nazvao „pozivom na buđenje”. Čak je i desničarski list *Frankfurter algemajne cajtung* izražavao zabrinutost situacijom. Objavlјivanje Snoudenovih dosjeva od ključnog je značaja ako želimo „da sloboda postoji i u budućnosti”, pisao je ovaj list.

Merkelova je ipak odlučila da stiša strasti uoči opštih izbora u Nemačkoj, predviđenih za septembar 2013, dok je opoziciona Socijaldemokratska partija (SPD) pokušavala da

dodatno preuveliča skandal. Ova se strategija socijaldemokratama obila o glavu kada je u javnost izašla vest o tome da je bivši kancelar, pripadnik te partije, Gerhard Šreder, odobrio sporazum o masovnoj razmeni informacija sa američkim obaveštajnim agencijama 2002. godine.

Dizanje uzbune prepušteno je običnim Nemcima. Stotine ljudi izašle su na ulice mašući transparentima sa sloganima protiv masovnog nadzora; drugi su remetili predizborna okupljanja Merkelove duvajući u vuvuzele. U Berlinu, grupica ljudi sa maskama Snoudena okupila se u Tirkartenu, pored klasičnog viktorijanskog stuba, na mestu gde je Obama, koji je u tom trenutku bio kandidat za predsednika, održao čuveni govor o međunarodnoj politici 2008. Učesnici protesta nosili su plakate na kojima je pisalo „No-bama”, „Danas je 1984.” i „Oni koji žrtvuju slobodu i bezbednost ne zaslužuju ni jedno ni drugo”. Nešto niže niz Ulicu Unter den Linden, radnici su renovirali neoklasističku palatu na mestu na kom je nekada stajala komunistička Palata Republike, simbol komunističke diktature.

Do izbora, veći deo ogorčenosti postepeno je iščileo. Roland Pofala, šef kabineta Merkelove, proglašio je aferu sa NSA „završenom”. Merkelova je s lakoćom postigla treću izbornu pobedu, sa još većom većinom glasova. Novonastala, buntovnička Piratska partija – koja je dobro prošla na regionalnim izborima, i zalagala se za zaštitu privatnih podataka – spala je na dva zapeta dva posto glasova. Špigl je njihov poraz obeležio naslovom: „*Zatiše namesto Shitstorma*”.

A onda se odjednom, u oktobru 2013, u javnosti pojavila nova neverovatna vest: NSA je ozvučio telefon frau Merkel!

Špigl je pronašao broj mobilnog telefona Angele Merkel u dokumentu NSA koji je Snouden izneo u javnost. Pored njenog polja stajale su reči „Nemačka kancelarka Merkel”. Dokument pod šifrom S2C32 došao je iz „Evropskog ogranka” Posebne službe za sakupljanje podataka (SCS) pri NSA. Bio je označen kao strogo poverljiv. Njegovo otkriće „ozbiljno će

ugroziti” odnose između Sjedinjenih Država i „vlade jedne strane zemlje”, upozoravao je ovaj dokument.

Redakcija lista pozvala je kancelariju Merkelove. Nemački zvaničnici pokrenuli su istragu. Njihova otkrića glasno su odjeknula u javnosti: zaključili su kako je gotovo izvesno da je kancelarka bila žrtva operacije prisluškivanja iza koje je stajao SAD. Prema nemačkim izvorima, Merkelova je bila van sebe od besa. Njen portparol Štefan Zajbert rekao je da je takva operacija, ako bude dokazana, bila „sasvim neprihvatljiva” i „ozbiljno kršenje sporazuma između dveju zemalja”.

Zanimljivo je da je Merkelova podigla slušalicu, pozvala Obamu i pitala ga šta se kog đavola dešava. Predsednikov odgovor bio je primer advokatskog izvrđavanja pred sudom; Obama ju je uveravao da ne prisluškuje njen telefon, niti će to raditi u budućnosti. Rečima portparola Bele kuće, Džejja Karnija, „Predsednik je uverio kancelarku da Sjedinjene Države ne drže, niti će u budućnosti držati pod prizmotrom kancelarkinu komunikaciju”.

Ne morate biti Ajnštajn da biste primetili kako predstavnici Bele kuće nisu pominjali događaje iz prošlosti. Na videlo je isplivala činjenica da je NSA prisluškivala telefon Merkelove još od 2002, od vremena prvog predsedničkog mandata Džordža V. Buša. Merkelova je imala privatni telefon i telefon u kancelariji; agencija je prisluškivala onaj privatni, koji je ona uglavnom koristila za razgovore koje je obavljala kao predsednica Hrišćanske demokratske partije (CDU). Prisluškivanje se nastavilo sve do nekoliko nedelja pre Obamine posete Berlinu u junu 2013. Po rečima Suzan Rajs, Obamine savetnice za nacionalnu bezbednost, predsednik nije bio obavešten o tome.

Bilo je dobro poznato da nemačka kancelarka obožava „hendije”, što je reč koju Nemci koriste za mobilne telefone. Merkelova je vladala preko mobilnog telefona. On je bio središte njene moći. Na evropskom samitu u Briselu 2008. preko tog telefona razgovarala je sa francuskim predsednikom

Nikolasom Sarkozijem; razmenjivali su i tekstualne poruke. Godine 2009. Merkelova je nabavila novi pametni telefon, zaštićen enkripcijom. Čini se da je NSA uspela da zaobiđe njenu zaštitu. Ali, ako predsednik nije bio obavešten o ovom prislушкиvanju, ko je znao za njega?

Neovlašćeno prislушкиvanje možda je Sjedinjenim Državama dalo nekakvu prednost na diplomatskim sastancima, i uvid u to kako razmišljaju njihovi saveznici i neprijatelji. Međutim, kako je jedna po jedna činjenica izlazila na videlo, potpirujući diplomatske krize u Evropi, Meksiku i Brazilu, s pravom se postavlja pitanje da li je takva praksa zaista vredela uloženog truda.

Sasvim je izvesno izazvala priličnu štetu ugledu Sjedinjenih Država u svetu. Obama je na svetskoj sceni ostao sve usamljeniji, a činilo se i da je neobično nesvestan besa svojih saveznika. Čovek koji se uvukao u srca predstavnika Nobelovog komiteta pukom činjenicom da nije predsednik Buš, više nije bio veoma popularan. Evropa ga nije volela. „Barak Obama nije dobitnik Nobelove nagrade za mir. On donosi samo nevolje”, napisao je Robert Rosman za *Zidoće cajtung*. Na naslovnoj strani, časopis *Štern* Obamu je nazvao *Der Spiegel* – dousnik.

Na Obamin užas, i ostali Nobelovci jedan po jedan okrenuli su mu leđa. Više od pet stotina vodećih autora na svetu upozoravalo je da je sama razmera masovnog nadzora koji je Snouden razotkrio podrila demokratiju i osnovna ljudska prava u celom vetu. „Svi ljudi imaju pravo da razmišljaju, komuniciraju i osame se bez ičijeg nadzora i neuznemiravani”, pisalo je u jednoj izjavi. Špijuniranje kom su pribegle državne vlasti i korporacije ovo osnovno ljudsko pravo „učinili su nevažećim”, govorilo se u nastavku.

Jao! Kao predsednika i intelektualca, Obamu je ovo sigurno bolelo. U potpisu ove izjave stajala su značajna imena

iz sveta književnosti, između ostalih petorica dobitnika Nobelove nagrade za književnost, Ginter Gras, Orhan Pamuk, Dž. M. Kuci, Elfride Jelinek i Tomas Trastromer – i mnoge druge značajne ličnosti, od Albanije do Zimbabvea.

Afera oko NSA pretvorila se u pravu katastrofu po spoljnu politiku administracije Sjedinjenih Država koja je, čini se, već bila otuđena od svih. *Gardijanov* urednik za vesti iz diplomatijske ambasade u Washingtonu, Džulijan Bordžer, napisao je: „Sa svakom objavljenom vešću Amerika gubi svoju već ugroženu sposobnost da vlada milom; a zajedno sa njom, polako joj kroz prste klizi i sposobnost upravljanja silom. Za jednog stranog lidera sigurno ne postoji veća lična uvreda nego da sazna da njegov privatni mobilni telefon prislушкиje država koju je smatrao stvarnim prijateljem i saveznikom”.

Oluja koju je pokrenuo ozvučeni mobilni telefon kancelarke Merkel još iste nedelje stigla je i do Francuske, kad je *Mond* objavio nove sramotne priče o nadzoru NSA. *Der Shitstorm* se pretvorio u *la tempête de merde*. Pomoću materijala koje im je dostavio Grinvald, ovaj list obelodanio je činjenicu da Sjedinjene Države masovno špijuniraju i u Francuskoj. Sami podaci bili su zaprepašćujući. U periodu od trideset dana, od desetog decembra 2012. do osmog januara 2013, NSA je presrela i zabeležila sedamdeset zapeta tri miliona francuskih telefonskih razgovora. Prema ovom listu, NSA u Francuskoj sakupi tri miliona podataka dnevno, a taj je broj skočio na sedam miliona 24. decembra 2012. i sedmog januara 2013. Između 28. i 30. decembra nije bilo prisluskivanja. Jesu li to špijuni NSA dobili kolektivni godišnji odmor za praznike? Tih podataka u dokumentima nema.

Neki zanimljivi tragovi ukazivali su na to kako funkcionišu operacije NSA. Špijuniranje Francuske zavedeno je pod tajnom šifrom US-985D. Nemačka ima svoje šifre, US-987LA i US-987B. Operacija koristi programe DRTBOX – za sakupljanje podataka – i WHITEBOX – za beleženje sadržaja. Niz drugih tajnih akronima koristi se u opisu špijuniranja

francuskih diplomata u Sjedinjenim Državama. Situacija se ne razlikuje ni u Italiji. Posebna služba za sakupljanje podataka, koja je prisluskivala Merkelovu, špijunirala je i državni vrh Italije, iz prostorija ambasade u Rimu i Milanu. Italijanski metapodaci sakupljeni su u ogromnim količinama.

Odgovor francuske vlade bio je dvostruk. U ritualu koji je do tog trenutka već više puta ponovljen, američki ambasador u Parizu, Čarls Rivkin, pozvan je da objasni postupke svoje vlade. Fransoa Oland, novi predsednik Francuske, pozvao je Obamu na odgovornost, a njegov ministar spoljnih poslova, Loran Fabijus, čitavu je aferu proglašio „sasvim neprihvatljivom”. „Očigledno je neophodno odrediti pravila kad su u pitanju nove komunikacione tehnologije”, izjavio je ministar unutrašnjih poslova Francuske, Manuel Vals.

Međutim, reakcija u Francuskoj bila je blaža nego u Nemačkoj, i nije izazvala toliku javnu sablazan. Oland je u junu zapretio da će obustaviti pregovore o transatlantskoj trgovini, međutim, njegov je odgovor, sve u svemu, bio umeren, a njegova retorika usmerena na domaće glasače. Jedan dnevni list, *Parizijen*, opisao ga je kao „džentlmenski”. Svi su znali da i Francuska ima svoje špijunske operacije, kao i da je vodeća sila kad je u pitanju industrijska špijunaža. Što je još važnije, Pariz je očigledno želeo da očuva dobre odnose sa Vašingtonom. Imajući to u vidu, francuski političari zaista su, činilo se, bili iskreno iznenađeni neverovatnim razmerama špijunkiških operacija NSA.

Do tog trenutka, Sjedinjene Države davale su isti, premljeni odgovor svim nervoznim saveznicima širom sveta. Predstavnici Bele kuće izjavili su kako je problem na koji su ukazali Francuska i ostale uvredene evropske zemlje „legitiman”, dodajući da je Washington počeo da „vrši reviziju procesa sakupljanja informacija”, kako bi „postigao odgovarajuću ravnotežu” između bezbednosti i privatnosti. Sa druge strane, portparolka Nacionalnog saveta za bezbednost, Kejtlin Hejden, izjavila je: „Sjedinjene Države sakupljaju iste onakve

informacije kakve sakupljaju i sve ostale države". Drugim rečima: „Mi špijuniramo vas i vi špijunirate nas. Smanji doživljaj, brate”.

Direktor nacionalne obaveštajne službe, Džejms Kleper – čovek koji je obmanuo Kongres – rekao je kako je *Mond* pogrešno protumačio činjenice. Kleper je porekao tvrdnje da je NSA *snimila* sedamdeset zapeta tri miliona francuskih telefonskih razgovora. Nije ponudio nikakvo dodatno objašnjenje, ali kao da je htio da nagovesti da je NSA samo preuzeala metapodatke. Nagovestio je i to da su obaveštajne agencije zapadnoevropskih zemalja i same zaslužne za masovnu špijunažu, i da su Evropljani u stvari licemerni. Da li je Kleper bio u pravu?

Odgovor je – u izvesnoj meri – da. Obaveštajne agencije zapadnoevropskih zemalja i same su imale špijunske operacije, iako su one finansirane znatno manjim fondovima nego NSA. Tesno su saradivale sa obaveštajnom zajednicom Sjedinjenih Država, i to decenijama.

Nemačka obaveštajna agencija, BND, na primer, razmenvivala je informacije sa Fort Midom, uključujući i metapodatke, a predala je Amerikancima čak i kopije svoja dva digitalna sistema za prizmotru, „Mira4” i „Veras”. I sam Snouden ukazao je na ove veze, rekavši novinaru i aktivistu za slobodu interneta, Djejkobu Apelbaumu, da NSA „duva u istu tikvu” kao i Nemci, i „većina drugih Zapadnih država”.

Razmere njihove saradnje mogle bi da dovedu do zabune. Jedan slajd o programu BAUNDLES INFORMANT, koji je Grinvald prosledio norveškom tabloidu *Dagbladet*, navodi na zaključak da NSA usisava jedan zapeta dva miliona norveških telefonskih poziva dnevno. Međutim, norveška vojna obaveštajna služba tvrdi kako je taj slajd sigurno pogrešno protumačen. Na njemu je pisalo da sama Norveška snima pozive iz Avganistana i prosleđuje ih Fort Midu. Ovu je tvrdnju, međutim, teško usaglasiti sa *pauerpoin* prezentacijom NSA, pod naslovom „Misija nikad ne spava”. Ona jasno pokazuje da se

u okviru tog projekta sakupljaju metapodaci *protiv* pojedinih država, a ne od njih. Za svaku zemlju postoji poseban slajd, uključujući Norvešku i Avganistan. Veća slika bila je očigledna, i veoma uz nemirujuća. Sa ili bez tuđe pomoći, NSA je prisluškivala svačiju komunikaciju. Jedan dokument koji je dat na uvid *Mondu* pokazivao je kako je između 8. februara i 8. marta 2013. NSA sakupila sto dvadeset četiri zapeta osam milijardi pojedinačnih telefonskih, i devedeset sedam zapeta jednu milijardu kompjuterskih podataka. Ovi podaci odnose se na ceo svet. Primedba urednika ovog lista bila je da je tehnologija omogućila da čitav svet postane „Planeta Velikog Brata”. Nije bilo teško pogoditi koja je država igrala ulogu zakletog neprijatelja Vinstona Smita.

Osnovni zadatak NSA bila je nacionalna bezbednost. Barem je tako zamišljena. Međutim, krajem 2013, činilo se da je cilj sa kojim Agencija sakuplja informacije nešto mnogo jednostavnije: moć nad čitavim svetom.

Ispostavilo se da Merkelova nije bila jedina strana zvaničnica čiji je telefon prisluškivala NSA. Gardijan je objavio dopis NSA iz 2006, koji dokazuje da Agencija prisluškuje barem trideset pet svetskih lidera. Agencija je apelovala na Belu kuću, Stejt department i Pentagon da sa njom podele svoje imenike, kako bi sistemu nadzora mogla da doda telefonske brojeve vodećih stranih političara. Jedan marljivi agent domogao se dve stotine brojeva, uključujući i brojeve trideset pet svetskih lidera. NSA ih je odmah stavila na spisak za prizmotru.

Agencija je potom pokrenula operacije nadzora nekih drugih lidera, uključujući i brazilsku predsednicu Dilmu Rusef i meksičkog predsednika Enrikea Penju Nijeta. Gledano sa strane, to je zaduženje bilo veoma neobično, budući da su obe zemlje bile u dobrom odnosima sa SAD. Prethodnik Dilme Rusef, levičar Luis Inasio Lula da Silva, naljutio je

Vašington time što je pozvao u posetu tadašnjeg predsednika Irana, Mahmuda Ahmadinedžada. Kad je 2011. stupila na dužnost, Rusefova je radila na tome da popravi odnose sa Belom kućom. Ogradila se od Teherana i ugostila Obamu, koji je prethodno bio otkazao svoj dolazak u Brazil.

NSA nisu zanimale ove dobre vibracije; špijuni Sjedinjenih Država bili su zainteresovani za privatne misli predsednice Rusef. Slajd NSA koji je predat listu *Špigel* pokazuje da su analitičari uspeli da omoguće sebi pristup njenim porukama. Fort Mid istraživao je „metode komunikacije i odabrane saveznike brazilske predsednice Dilme Rusef i njenih najbližih savetnika”, javlja *Špigel*. Otkrivene su i druge „vredne mete” u njenom najužem krugu saradnika.

Pored toga što je prisluskivala demokratski izbrane svetske lidere, NSA je tajno špijunirala i najznačajniju brazilsku kompaniju, državnu naftnu industriju *Petrobras*. *Petrobras* je jedna od trideset najvećih kompanija na svetu. U većinskom vlasništvu države, kompanija je osnovni izvor prihoda brazilske vlade. Trenutno se priprema na eksploataciju nekoliko ogromnih novih bušotina, duboko ispod površine Atlantika.

Dosijei koje je Grinvald dao brazilskom informativnom programu *Fantastiko* pokazuju kako je NSA uspela da hakuje privatnu virtualnu mrežu firme *Petrobras*. U tome je uspela pomoći tajnog programa pod imenom BLEKPERL (BLACKPEARL). Među ostalim metama programa BLEKPERL našli su se i mreža *Swift* koja se koristi za transfer novca u čitavom svetu, Minsitarstvo spoljnih poslova Francuske i *Gugl*. Zasebni dokument GCHQ-a, pod naslovom „iskorišćavanje mreža”, govori u prilog tome kako Velika Britanija i SAD redovno prislушки su mrežni saobraćaj energetskih kompanija, finansijskih organizacija, avio-kompanija i stranih vlada.

Prirodno, Rusefovou se nije dopalo špijuniranje NSA; viđela ga je kao sramotno kršenje suverenosti Brazila. Bela kuća odgovorila je na njene optužbe nejasnim opravdanjima; upotrebila je isti šablon kao i sa Nemcima i Francuzima. U

septembru, Rusefova je objavila kako otkazuje zvaničnu posetu Vašingtonu, zakazanu za 23. oktobar. Obama ju je pozvao i bezuspešno pokušao da je ubedi da se predomisli. U odsustvu „blagovremene istrage... nisu se stekli uslovi za ovo putovanje”, odgovorila je brazilska vlada.

Aktivnosti NSA u Brazilu u najboljem slučaju izgledali su izrazito nelojalni. U najgorem slučaju, mogli su se nazvati očiglednim primerom industrijske špijunaže, i upravo onakvom vrstom ekonomske špijunaže kakvu su Sjedinjene Države zdušno osuđivale onda kada su za to optuživale Kineze ili Ruse. NSA je tvrdila kako je njihov cilj u stvari bio sasvim drugačiji, izjavivši za *Vašington post*: „Agencija se ne bavi ekonomskom špijunažom na bilo kom nivou, uključujući i elektronski”. U pomalo nategnutoj izjavi, Kleper je insistirao na tome da Sjedinjene Države ne kradu poslovne tajne stranih kompanija i prenose ih američkim firmama kako bi im pružile prednost na tržištu.

Međutim, Kleperova mlaka odbrana ciljeva NSA nije uspela da umiri Rusefov. U vatrenom govoru u Ujedinjenim nacijama u septembru, predsednica je izjavila kako je sada obelodanjena „svetska mreža elektronske špijunaže” Sjedinjenih Država, izazvala bes širom sveta. Ne samo da je ovo „uplitanje” predstavljalo ozbiljnu povredu odnosa između prijateljskih zemalja već i kršenje međunarodnih zakona, rekla je Rusefova. Pogazila je zamisao da NSA to radi u cilju borbe protiv terorizma. „Brazil ume da se zaštiti”, rekla je.

Ako je za utehu Rusefovog, južni sused Sjedinjenih Država, Meksiko, bio je predmet još većeg prekršaja. Po rečima *Špigla*, NSA je organizovala veoma složenu špijunsku kampanju protiv predsednika Nijeta i njegovog proameričkog prethodnika, Felipea Kalderona. Poseban odred NSA, Operacije prilagođenog pristupa (TAO), zadužen je za ovu osetljivu misiju.

U maju 2010, TAO je uspeo da hakuje glavni server na kome se nalazio javni imejl nalog predsednika Kalderona.

Ostali članovi njegovog kabineta koristili su isti domen. NSA je bila oduševljena. Sada je imala pristup „diplomatskoj, ekonomskoj i političkoj prepisci”, što im je omogućilo „uvid u politički sistem i unutrašnju stabilnost Meksika”. Operacija je nosila naziv FLETLIKVID (FLATLIQUID).

Dve godine kasnije, NSA je ponovila ovu akciju; prema brazilskoj televizijskoj stanicu *Globo*, NSA je uspela da se domogne privatne imejl prepiske Penje Nijeta, u vreme dok je još bio predsednički kandidat. Osnovni cilj tajne operacije SAD u Meksiku bio je da prati narko-kartele u toj državi. Poverljivi dokument iz Aprila 2013, koji je bio dostavljen *Špigelu*, navodi prioritete Vašingtona, poređane od jedan (visoki prioritet) do pet (niski prioritet). Meksička trgovina drogom nalazi se na prvom mestu; njegovi lideri, vojne sposobnosti i trgovinski odnosi sa inostranstvom na trećem, a kontrašpijunaža na četvrtom. U drugoj operaciji, iz avgusta 2009, NSA je uspešno hakovala imejl naloge vrhovnih zvaničnika meksičkog Sekretarijata za javnu bezbednost, i domogla se korisnih informacija o narko-bandama i „diplomatskim temama za razgovor”.

Kako obavlja tu špijunažu? Čini se da NSA prislушкиuje mobilnu mrežu Meksika u okviru operacije poznate pod nazivom IVNINGIZAL (EVENINGEASEL). U tu operaciju uključen je i odsek NSA u San Antoniju u državi Teksas, zajedno sa američkim stanicama za prisluskivanje u Meksiku Sitiju i Braziliji. Agencija na raspolaganju ima velike resurse. Početkom leta 2012, zabrinuta da bi Nijeto mogao da smanji finansiranje programima za borbu protiv narko-kartela, NSA se koncentrisala na Nijetov mobilni telefon, kao i telefone „devetorice njegovih bliskih saveznika”. Softver je uspeo da izdvoji Nijetove najznačajnije kontakte; prema listu *Špigel*, i oni su stavljeni pod prizmotru.

Početkom 2014. bilo je očigledno da će posledice Snoudenovih otkrovenja biti daleko veće od onih koje je izazvao *Vikileaks*. Objavljivanje poverljivih američkih diplomatskih depeša iz čitavog sveta krajem 2010. ipak jeste imalo značajne posledice. Nekoliko američkih ambasadora bilo je primorano da napusti svoj položaj; drugi su samo zamenili mesta; depeše su uticale i na Arapsko proleće, pomažući da se iskristališe ogorčenost naroda prema korumpiranom režimu u Tunisu, Libiji i Egiptu. Nisu sve posledice bile negativne. Ironijom sudbine, ugled američkog Ministarstva spoljnih poslova je porastao. Američke diplomate su, u širem smislu reči, iz čitavog incidenta izašle kao inteligentni, principijelni i marljivi predstavnici američkog naroda. Mali broj njih imao je i pravog književnog dara.

Međutim, Snoudenovi dosijei imali su veće posledice. Činilo se kako se nakon njihovog otkrivanja svetski poredak menjao, postepeno i ne uvek logično – svet je pokušavao da izade na kraj sa činjenicom da Sjedinjene Države ne prisluskuju samo strane lidere, već i čitavo građansko društvo. Za evropske saveznike i neprijateljske, autoritarne sile, pitanje je bilo – kako reagovati na to? Činilo se da NSA tretira bliske saveznike Sjedinjenih Država, sa kojima dele vrednosti i istoriju, kao da uopšte nisu saveznici. U stvari, posmatra ih kao da su delom prijatelji, a delom neprijatelji.

Bilo je nekoliko različitih struja. Nakon krize sa mobilnim telefonima, Merkelova je tražila da se uspostave novi zakonski okviri koji će regulisati špijuniranje između zemalja-partnera. Na samom početku afere Snouden, NSA i BND trudile su se da poprave međusobne odnose. Merkelova i Oland sada su zahtevali da se novi transatlantski sporazum o prekidu špijunaže potpiše do kraja 2013. Britanija i druge države članice Evropske Unije pozvane su da potpišu taj novi kodeks koji bi trebalo da reguliše ponašanje bezbednosnih i obaveštajnih službi.

U međuvremenu, Merkelova je želela odgovore – nešto što je Obamina administracija izbegavala da pruži. Posebno je želela da zna razmere operacije nadzora NSA nad nemačkim narodom. Postojalo je i pitanje njenog položaja. Ko je tačno potpisao nalog za njeno prisluškivanje? Pod kakvim opravdanjem? Dokumenti navode na zaključak da su Sjedinjene Države i njihov partner, britanski GCHQ, koristili svoje ambasade kao stanice za prisluškivanje neprijateljskih vlada. Prisluškivanje je bilo posebno drsko u Berlinu: američka ambasada na Parizer Placu nalazi se samo nekoliko stotina metara od zgrade parlamenta i kancelarije Merkelove. Odatle, NSA i CIA mogu da špijuniraju čitavu nemačku vladu. *Špigl* je antene koje štре s krova ambasade nazvao *Das Nest* (gnezdo).

Ista priča ponavljala se i na drugim mestima. NSA je 2010. imala osamdeset špijunskih stanica u ambasadama širom sveta. Devetnaest od njih bilo je locirano u evropskim gradovima, uključujući Pariz, Madrid, Rim, Prag i Ženevu – u kojoj je Snouden radio za CIA. Amerikanci su imali svoju stanicu i u Frankfurtu. I ostale zemlje, članice programa Pet očiju, špijunirale su za svoj račun. Snoudenov dokument, koji su zajedno objavili australijski *Gardijan* i televizijska mreža ABC, otkriva da je australijska špijunska agencija prisluškivala predsednika Indonezije Susila Bmbanga Judojonoa, njegovu ženu Ani i više ministre i savetnike. Poverljiva prezentacija potekla je iz australijskog Ministarstva odbrane i Uprave odbrane Australije. Datira iz novembra 2009. Još jedan objavljeni dokument pokazuje da je NSA špijunirala dvadeset pet državnih lidera na samitu G20 u Torontu, 2010. godine. Sedište tajne operacije bila je američka ambasada u Otavi. Kanadska špijunska agencija, Centar za bezbednost i komunikaciju Kanade (CSEC), pružila je veliku podršku.

Baš kao i njegove kolege iz Nemačke, Meksika i Brazila, predsednik Indonezije bio je razjaren nepriličnim ponašanjem Australije. Pogoršao je diplomatske odnose sa Kanberom i prekinuo saradnju u rešavanju problema kao što je

krijumčarenje ljudi. Australijski premijer Toni Abot odbio je da se javno izvini. Nije htio ni da potvrdi da je do prisluškivanja uopšte došlo. Umesto toga, rasprava koja se povela u Australiji bila je tužan odraz one u Britaniji, gde su neki političari i listovi u vlasništvu američke kompanije *Merkel* napali medije koji su objavili tu priču.

U Evropi, nezadovoljni političari pokušavali su da smisle odgovor na Snoudenova otkrića. To je bila glavna tema na samitu Evropske unije u Briselu. Merkelova je ostalim evropskim liderima rekla da nije u pitanju njen mobilni telefon, već ono što on predstavlja – „telepone miliona evropskih građana“. Nemački političari tražili su da se trgovinski sporazumi sa Sjedinjenim Državama obustave sve dok Bela kuća u potpunosti ne odgovori na optužbe. Tražili su da se od Snoudena u Moskvi uzme izjava u svojstvu svedoka. I da mu se ponudi politički azil, što je Merkelova odbila. Samit je Britaniju doveo u neprijatan položaj. Dejvid Kameron postao je meta prikrivenog kritikovanja. Odbio je da kaže da li je GCHQ bio umešan u prisluškivanje na najvišem nivou, i da li je imao uvida u transkript razgovora kancelarke Merkel. Sasvim je izvesno da bi takve informacije NSA podelila sa GCHQ-om. Moguće je čak da se prisluškivanje obavljalo preko Menvit Hila, evropske centrale NSA u Severnom Jorkširu. Kameron je samo branio „hrabre britanske špijune“.

Evropski parlament izglasao je stroga nova pravila o privatnosti podataka. Cilj im je bio da spreči da podaci iz Evropske unije, koje sakupljaju firme kao što su *Gugl*, *Jahu* ili *Majkrosoft*, završe na serverima NSA. Njihov predlog, konkretni protivudarac na PRIZMU, podrazumevao je ograničavanje razmene evropskih informacija sa zemljama koje nisu članice Evropske unije. Predloženo je i da državlјani Evropske unije imaju pravo da obrišu svoje digitalne podatke sa interneta, kao i stroge kazne za kompanije koje im uskrate to pravo. Nakon američkog lobiranja, Evropska komisija odustala je od ovog poslednjeg zahteva 2012. Stav Sjedinjenih Država bio je da

su ovi novi propisi pogubni po posao. Silicijumska dolina se složila sa tim. Međutim, činjenica da je NSA optužena za špijuniranje uticala je na raspoloženje evropske strane, i dala poleta onima koji su tražili reforme. (Na kraju, Britanija je pritekla u pomoć SAD, a Kameron je ubedio evropske saveznike da donošenje novih zakona odlože za 2015.)

Odgovor Evropske unije bio je deo šireg pokreta „deamerikanizacije“ interneta, koji su pokrenuli Snoudenovi dokumenti. Već 2012. mnoge države, između ostalih Rusija, Kina i nekoliko bliskoistočnih zemalja preduzelo je neophodne korake kako bi steklo veću kontrolu nad internetom. Evropa i Južna Amerika sada su razmišljale u istom pravcu. Brazil i Nemačka počeli su da rade na rezoluciji u generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija kojom bi ograničili mogućnosti za špijuniranje NSA. Nova popularna fraza bila je „komputerski suverenitet“. Zajednički cilj nezadovoljnih američkih saveznika bio je da otežaju NSA pristup nacionalnim podacima. Zemlje pod autoritarnom vlašću, kao što je Rusija, imale su još jednu korist od ovoga. Stavljanje interneta pod veću državnu kontrolu olakšavalo im je da drže na oku sopstvene državljane, i da kontrolišu mogućnost pobune. Najsnažnija je bila reakcija Brazila. U oktobru, Rusefova je objavila kako planira da postavi nove podvodne kablove koji će povezivati Južnu Ameriku i Evropu. To bi, u teoriji, ostavilo Sjedinjene Države po strani i dodatno otežalo NSA da prikuplja informacije iz Brazila. Predsednica je razmatrala i zakone kojima bi primorala *Gugl* i druge američke kompjuterske gigante da podatke brazilskih korisnika čuva na lokalnim serverima. U međuvremenu, hiljadama zaposlenih u federalnoj službi naređeno je da počnu da koriste veoma složeni softver za enkripciju elektronske komunikacije. Nakon objavlјivanja Snoudenovih dokumenata, njegova je primena ubrzana.

Neki stručnjaci sumnjali su u efikasnost brazilskog metoda borbe protiv američke prismotre. Podvukli su činjenicu da će, ako Brazil ne napravi kompaniju koja bi mogla da bude

konkurenčiju *Guglu*, NSA i dalje moći da se domogne njihovih podataka – ukoliko bude potrebno, tražiće sudski nalog za to. U svakom slučaju, Snoudenovi dokumenti pokrenuli su ono što je izvršni direktor *Gugla*, Erik Šmit, nazvao „balkanizacijom“ interneta. Upozorio je kako je ono što je trebalo da bude univerzalno sredstvo komunikacije pretilo da postane podeljeno i svedeno na male državne mreže.

U Nemačkoj, kompanija *Dojče Telekom*, uz pomoć države, razmatrala je planove za novu nacionalnu internet mrežu. Njen slogan, „Imejl po meri Nemačke“, poručivao je kupcima kako slobodno mogu da ukažu isto poverenje svom imejl provajderu kao što bi i nemačkoj mašini za pranje sudova. Imejlovi između nemačkih korisnika više ne bi isli preko američkih servera. Saobraćaj će uglavnom ostati unutar šengenske zone Evropske unije (koja, na svu sreću, ne uključuje i Britaniju). Cilj je bio zaštititi se od radoznalih anglofonih špijuna.

Možda i najmanje očekivana kolateralna posledica Snoudenovih dokumenata bio je povratak pisacé mašine. Otkrivši da NSA prisluskuje njene diplomate, indijska vlada vratila se staroj tehnologiji. Od leta 2013. indijska ambasada u Londonu ponovo je počela da koristi pisacé mašine. Ništa poverljivo više se ne čuva u elektronskoj formi, izjavio je ambasador Đajmini Bagvati za list *Tajms ov Indija*. Diplomate su počele da šetaju u prirodi: „O poverljivim informacijama više ne razgovaramo u zgradi ambasade. A veoma je naporno izlaziti u vrt svaki put kad treba da se razgovara o nečemu osetljivom“.

Rusi su došli do istog zaključka. Supertajna Federalna služba zaštite Kremlja (FSO) – ogrank FSB-a za koji neki smatraju da drži Snoudena – naručila je veliki broj pisacih mašina.

Revolucija personalnog kompjutera koja je preobrazila komunikaciju zaustavila se uz prasak. Oni kojima je bilo stalo do privatnosti vratili su se u eru pre interneta. Pisacé mašine, rukom pisane poruke i tajni susreti ponovo su bili u modi.

Činilo se da je samo pitanje vremena pre nego što se na scenu vrate i golubovi-pismonoše.

Nezgrapna međunarodna špijunska operacija NSA podigla je dosta prašine. Jedan dokument dokazivao je da agencija nadzire čak i navike u pretraživanju pornografskih sajtova šestorice radikalnih muslimana, u nameri da ih diskredituje. Nijedan od njih nije zapravo bio terorista. Nadzor privatnog pretraživanja pojedinaca bio je upravo ona vrsta neopravданog nadzora koja je i dovela do stvaranja Čerčovog komiteta*.

Činilo se da se istorija ponavlja. Stariji i iskusniji stručnjaci smatrali su da se Sjedinjene Države već decenijama bave sličnim aktivnostima.

Klaus Arnt, koji je nekada bio odgovoran za nadzor službi bezbednosti u Nemačkoj, u skandalu oko Snoudena video je odraz ranijih sličnih situacija. Arnt je za *Špig* izjavio kako su se do 1968. Sjedinjene Države u Zapadnoj Nemačkoj ponašale kao okupacione snage pre njih – maltretirajući svakoga koga im se prohte. Posle toga, Amerikanci su morali da traže dozvolu od nemačkih zvaničnika ako su želeli da sprovedu takvu misiju. U Zapadnom Berlinu, međutim, sve do 1990. Sjedinjene Države ponašale su se „kao da su upravo umarširale”, rekao je Arnt. Setio se kako se jedan američki major posvađao sa devojkom i naredio da joj prисluškuju telefon i čitaju poštu. Arnt je rekao da nije imao izbora osim da prihvati njegov zahtev.

Kakva je situacija sa savremenim metodama SAD? Arnt tvrdi da je masovno sakupljanje informacija neefikasno, i da je gotovo nemoguće pročešljati ogromnu „hrpu podataka”.

* Čerčov komitet osnovao je Senat Sjedinjenih Država nakon otkrivanje afere Votergejt, sa ciljem da proučava i drži pod kontrolom aktivnosti obaveštajnih agencija. (Prim. prev.)

Ipak, Amerikanci su uvek bili „ludi za informacijama”, kaže on, i još uvek su imali dosta moći u njegovoј državi.

Uticaj Snoudenovih otkrića sažeо je u jednoј rečenici: „U teoriji imamo suverenitet, ali u praksi nije tako”.

13.

Ostava za metle

Redakcija *Njujork tajmsa*
Osma avenija, Njujork
Od leta do zime 2013.

„Često dolaziš ovamo. #nsastartovi”
Šala na *Tviteru*

Prostorija više liči na ostavu za metle. Nekoliko slika naslojenih uza zid pripada pokojnom Arturu Sulcbergeru Starijem. Na jednoj od njih prikazan je novinar kako pučka cigaru; iznad njega su ispisane reči: „Veliki Brat te posmatra”. (Na jednom papiru zabeleženo je da će Artur pregledati slike „kad se vrati”. Artur je preminuo 2012.) Tu su i dve neonke, mali sto i par stolica. Nema prozora. Na metalnoj polici stoje kartonske kutije pune dosjeja krem boje. Oni pripadaju Arturu Sulcbergeru Mlađem, nasledniku Artura Starijeg i trenutnom izdavaču *Njujork tajmsa*. U hodniku ispred vrata na zidovima vise fotografije novinara *Tajmsa* koji su dobili „Pulicerovu nagradu”. Izgledaju ugledno i otmeno. Iz bifea za zaposlene dopire žamor pametnih razgovora.

Redakcija *Njujork tajmsa* nalazi se na Osmoj aveniji, u centru Njujorka. Njena ostava za kancelarijski materijal odigraće neverovatnu ulogu u Snoudenovoj priči. Upravo odatle *Gardian* je u saradnji sa *Tajmsom* nastavio da izveštava o dosjeima NSA, nakon zatvaranja londonske kancelarije. Ostava

je neugledna i skučena, ali i veoma bezbedna. Pristup je bio veoma ograničen; redakcija je imala stražare, video-kameere i druge mere bezbednosti. Činjenica da se nalazila na tlu Sjedinjenih Država značila je i da su novinari koji su u njoj radili verovali da imaju nešto na šta nisu mogli da računaju u Londonu, a to je zaštita američkog Ustava.

U Sjedinjenim Državama, Obamina administracija ogradiла se od odluke o uništavanju *Gardijanovih* hard-diskova – taj čin su strogo osudile evropske organizacije, ostatak sveta i specijalni izveštac Ujedinjenih nacija za slobodu izražavanja. Bela kuća očigledno nije bila oduševljena Snoudenovim ot-krićima. Međutim, bilo joj je jasno da Prvi amandman garantuje slobodu štampe. Takvo razaranje nije se moglo dogoditi u Americi, istakli su zvaničnici Bele kuće.

Dva dana posle uništenja pod nazdorom Hobita iz GC-HQ-a, britanska vlada odgovorila je na Rusbridžerovu ponudu. Tražila je od *Gardijana* da objavi ko je njegov američki medijski partner. Urednik im je rekao da sarađuje sa *Njujork tajmsom* i neprofitnim sajtom *ProPublika*.

Ipak, prošle su još tri i po nedelje pre nego što je Ministarstvo spoljnih poslova Velike Britanije bilo šta učinilo sa tom informacijom. Petnaestog avgusta, Filip Barton, zamenik ambasadora Velike Britanije u SAD, konačno je pozvao Džil Abramson, glavnu urednicu *Tajmsa*. Tražio je da se sastanu. Abramsonova je ionako planirala da otputuje u Vašington. Ugovorila je sastanak sa Džemsem Kleperom, povučenim direktorom nacionalne obaveštajne službe. Sastanak se nije ticao Snoudena, već sve većeg pritiska koji je Obamina administracija vršila na reportere *Tajmsa*, posebno one koji se bave temama iz obaveštajne sfere. „Imamo decenije iskustva u objavlјivanju osetljivih sadržaja koji se tiču nacionalne bezbednosti”, kaže Abramsonova. *Tajms* je 1972. objavio dokumente Pentagona, još u vreme Artura Sulcbergera. „Nikad nismo površni. Shvatamo ih [više zvaničnike vlade] ozbiljno.

Ali ako već vodimo rat protiv terorizma, narod treba da bude svestan obima tog rata”.

Zamenik ambasadora pozvao je Abramsonovu da svrati u britansku ambasadu. Rusbridžer joj je posavetovao da to ne uradi, zbog špijuna. Zato je Abramsonova na kraju pristala da se sastanu u ambasadorovoј rezidenciji radije nego u samoj ambasadi, koja je tehnički bila britanska teritorija: ko je mogao da pretpostavi šta bi britanske uhode tamo mogle da urade? Na sastanku, Barton je od nje tražio da vrati Snoudenove dokumente, ili da ih uništi. Njegova vlada bila je zabrinuta zbog informacija o Velikoj Britaniji koje su procurile u javnost, rekao je on. Abramsonova nije ni potvrdila ni porekla da *Tajms* raspolaže Snoudenovim materijalom. Obećala je da će otici i razmisliti o tome.

Dva dana kasnije pozvala je Bartona i rekla mu da *Tajms* odbija njegov zahtev. Prema Abramsonovoj, „Sastanak kao da se nije ni dogodio. Više se nikad nisam čula sa njima”. Čini se da je britansko Ministarstvo spoljnih poslova samo radilo po utvrđenoj proceduri. Rusbridžer im je jasno stavio do znanja da materijal i dalje postoji na mnogo različitih lokacija. Nujorški sajt *ProPublika* već je mesecima sarađivao sa *Gardijanom*, što je bilo dobro poznato u Dauning stritu broj deset. Britanci nisu pokušavali da im se obrate.

Tog letnjeg poslepodneva, američki *Gardijan* objavio je nekoliko zapaženih vesti. Otkrio je kako NSA špijunira trideset pet svetskih lidera, kako podriva sisteme za enkripciju i zajedno sa GCHQ-om špijunira britanske građane – bila je to neka vrsta oproštajnog poklona SAD Toniju Bleru u poslednjim danima njegovog mandata. NSA je imala i nacrt procedura špijuniranja Britanaca iza leđa GCHQ-a, ukoliko bi im se učinilo da to zahtevaju interesi Sjedinjenih Država. To nimalo nije bilo lepo od njih: prema sporazumu Pet očiju, podrazumevalo se da Britanci i Amerikanci neće špijunirati jedni druge. Nije se sa sigurnošću znalo da li je NSA slučajno ili namerno prisluškivala i samog Kamerona. Njegovo ime se

nije nalazilo na spisku trideset pet lidera, ali imena nekih od njegovih saveznika jesu.

Sve ove vesti obišle su planetu. Grinvaldov intervju sa Snoudenom već je oborio sve rekorde gledanosti na *Gardijanovom* sajtu. Snouden je zatim na sajtu uživo odgovarao na pitanja, dok se još krio u Hongkongu. Gabrijel Dans, urednik interaktivnog sadržaja na američkoj internet stranici *Gardijana*, postavio je novi interaktivni vodič za masovni nadzor, „Dešifrovana NSA”, u kom je kombinovao konvencionalni tekstualni i grafički materijal sa insertima video-snimaka. Snoudenova priča pokazala je da savremena tehnologija može ovakvu priču veoma brzo da proširi internetom. Požar je zahvatio i Sjedinjene Države, gde je, naravno, uticao na ko-renito preobražavanje političke scene. Kada su objavljena prva otkrića, reakcija Kapitol Hila bila je negativna. Osudili su i objavljanje ove priče i samog Snoudena. Članovi Kongresa po navici su stali uz službe bezbednosti. Neki nezavisni pojedinci, međutim, od samog početka stali su uz Snoudena. Jedan od njih bio je i Snoudenov heroj, Ron Pol. Pol je rekao da bi Sjedinjene Države trebalo da budu zahvalne mla-dom uzbunjivaču za uslugu koju im je učinio progovorivši o „nepravdi” koju nanosi vlada. Polov sin Rend, republikanski senator iz Kentakija, imao je isti stav. Opisao je špijuniranje Amerikanaca od strane NSA kao „dirketan napad na Ustav”. Ličnosti veoma različitih pogleda na svet, kao što su desničarski komentator Glen Bek i liberal Majkl Mur, hvalili su Snoudena, a među njima se našao i Džon Kesidi iz *Njujorkera*. Al Gor poslao mu je poruku podrške preko *Tvitera*. Mediji naklonjeni režimu postavili su se veoma neprijateljski, uglavnom na ličnom planu. Džefri Tubin, takođe iz *Njujorkera*, Snoudena je opisao kao „neviđenog narcisa koji zaslužuje da bude iza rešetaka”.

U javnosti, većina članova Kongresa na sličan se način izražavala protiv Snoudena. Međutim, privatno nisu svi tako mislili. Članovima Gornjeg doma Senata možda nije bilo

drago zbog informacija koje su dospele u javnost, možda im se nije svjđao ni Snouden, niti činjenica da se on nalazi u Rusiji. Međutim, neke od njih počeo je da brine obim državnog nadzora koji je on otkrio svetu. Otkrića su se nizala, a napetost u Kongresu je rasla.

Koliko je situacija na Kapitol Hilu bila napeta, postalo je očigledno krajem jula, gotovo dva meseca nakon što se pojavila prva Snoudenova priča. Mladi i relativno neiskusni kongresmen Džastin Amaš izneo je predlog Amandmana pred godišnju skupštinu Ministarstva odbrane. Njegov je cilj delovao ekstravagantno: želeo je da prekine projekat NSA za masovno sakupljanje telefonskih podataka Amerikanaca. Po sopstvenim rečima, Amaš je želeo „da odbrani Četvrti amandman i privatnost svakog Amerikanca”. Amaš nije pripadao liberalnom demokratskom krilu, kao što bi se moglo očekivati. Bio je republikanac. Amerikanac arapske nacionalnosti druge generacije, poreklom od palestinskih hrišćana i sirijskih pravoslavaca, Amaš je pripadao libertarijanskom krilu republikanske stranke. I on je bio pristalica Rona Pola. Pol je bio jedan od onih koji su se najviše zalagali za smanjenje vlade i poštovanje Ustava. Bio je protivnik vojnog avanturizma i oštar kritičar mešanja vlade u privatnost svojih državljanina. Amaš je dao donaciju za Polovu predsedničku kampanju 2008. – baš kao i Snouden 2012.

Niko nije očekivao da Amašov predlog amandmanadaleko dogura. Međutim, uspeo je da prođe zakonsku komisiju Predstavničkog doma. Obamina administracija, obaveštajne agencije i njihovi saveznici u Kongresu posle toga svim su se silama borili da ga uguše. U nizu maratonskih sastanaka iza zatvorenih vrata u podrumu Kapitola, general Alegzander upozoravao je na kobne posledice koje bi taj amandman mogao da ima po nacionalnu bezbednost; Kleper je rekao kako bi NSA mogla da izgubi značajno sredstvo za prikupljanje podataka. Bela kuća preduzela je neobičan korak i javno se suprostavila predloženom amandmanu zakona.

U sredu, 24. jula 2013. uveče, Spenser Akerman iz *Gardijana* bio je jedan od šačice novinara koji su se pojavili da prisustvuju glasanju u Predstavničkom domu. Najednom je postalo jasno da se nešto dešava. Posle 11. septembra, službe bezbednosti SAD razvijale su se samo u jednom pravcu: postajale su sve veće. Sada je prvi put neko pokušao da stane na put njihovom rastu. „Bilo je napeto, ishod se nije znao sve do samog kraja”, kaže Akerman.

U Kongresu, obično strogo podeljenom na dve strane, dva krila Republikanske i Demokratske stranke naizgled su se udružila. Od samog početka Obaminog predsedničkog mandata, zavađene stranke nisu bile u stanju da se slože ni oko čega. Gledano sa strane, Vašington je izgledao podeljeno i neusklađeno; jedina tema o kojoj su obe strane uspevale da se slože bio je Iran. Kad su u pitanju domaće teme, političari su bili podeljeni na dva nepomirljiva zavađena tabora.

U ovom slučaju, demokrata Džon Konjers podržao je Amašov amandman. Republikanske i demokratske vođe u Predstavničkom domu, kao i Bela kuća, kategorično su ga odbacile. Demokrate koje se zalažu za građanske slobode i republikanci libertarijanskog pogleda na svet udružili su se kako bi podržali Amaša. Ovakva podela u Kongresu bila je neuobičajena. Dve zavađene strane obično su činile pristalice Vašingtona i libertrijanci. Kad su u pitanju institucije, na jednoj strani su obično stajale obaveštajne zajednice koje nadgledaju tajne operacije u inostranstvu, i pravne komisije, koje se brinu o poštovanju Ustava i zakona.

Rasprava se pretvorila u jednu od najvatrenijih u poslednjih nekoliko godina; i oni koji su se zalagali za amandman, kao i oni protiv njega, dobijali su glasne aplauze. Amašove protivnike predvodio je Majk Rodžers, bivši agent FBI-ja, predsedavajući Obaveštajnoj komisiji i otvoreni poborник NSA. „Jesmo li zaboravili šta se dogodilo 11. septembra?”, upitao je. Podsmevaо se internet kampanji za podršku

Amašu, i rekao: „Jesmo li toliko kratkovidi da vidimo samo koliko smo *lajkova* na Fejsbuku dobili?”

U govoru protiv Amašovog predloga, republikanac Tom Koton je izjavio: „Narode, mi smo u ratu”.

Međutim, neki članovi Senata koji su bili protiv nadzora bez sudskog naloga poredili su situaciju sa kolonijalnim periodom, a programe NSA poistovećivali sa opštim nalozima kojima je britanskim carinicima bilo dozvoljeno da pretresaju privatnu imovinu. Bila je to najpotresnija optužba koju bi jedan američki političar mogao da iznese. (Advokat Snoudenovog oca, Brus Fejn, izneo je isto upečatljivo poređenje u televizijskom intervjuu.)

Debata je dovela do stvaranja neobičnih saveza. Ted Po, vodeći član Pokreta Čajanka, udružio se sa liberalkom Zo Lofgren, što se u Vašingtonu ne dešava gotovo nikada. Ali Nensi Pelosi, jedna od važnijih ličnosti u redovima demokrata, oštro se protivila Amašovom amandmanu. Osećanja su bila uzburkana. Tokom debate, Rodžers se mrštio i lupkao o šaku papirima zamotanim u rolnu, šećkajući se između stolova. Amaš se smejavao – ovaj trenutak značajno će uticati na njegovu karijeru – i šalio se sa kolegama.

Glasanje je donelo veliko iznenađenje. Amandman je odbačen, ali za dlaku; sa 217 glasova protiv, prema 205 glasova za. Malo je onih koji su bili svesni činjenice da je nezadovoljstvo u Kongresu dostiglo ovakav nivo. Ono je prestavljalo odraz podele mišljenja u celoj Americi. Čitava je zemlja bila zahvaćena debatom. Po nekim, to je bilo pitanje bezbednosti naspram privatnosti. Po drugima, rasprava se vodila o tome da li je Snouden bio uzbunjivač ili izdajnik. Bilo je onih koji su smatrali da je to važno, i onih koji su mislili suprotno.

Za Belu kuću, NSA i kabinet Direktora nacionalne obaveštajne službe ovo glasanje bilo je hladan tuš. Postalo je očigledno da će nešto morati da se promeni. Apsolutistička mantra da je Snouden „samo mali izdajnik sa Havaja”, kao što ga je prozvao Algzander, više nije bila dovoljna. Bela kuća počela

je da razmatra kompromis. Saslušanja pred Kongresom zakazana su za jesen; bilo je onih koji su tražili da se NSA zakonski ograniči; počeo je rad na novim propisima.

Na konferenciji za štampu pre letnje pauze, devetog avgusta, Obama je prvi put javno komentarisao ovu krizu. Izneo je strategiju za veću transparentnost. Međutim, što je veoma važno, nije najavio nikakvo buduće ograničenje državnog nadzora.

Obama je predložio formiranje novog tela koje će razmotriti obaveštajnu politiku. Najavio je i stroži nadzor FISC-a, Suda za obaveštajne operacije u inostranstvu, kao i pravno obrazloženje sakupljanja telefonskih podataka po Članu 215 Patriotskog zakona.

Predsednik je priznao da Sjedinjene Države imaju „značajne” špijunske sposobnosti, međutim, rekao je da se, za razliku od drugih autoritarnih režima, ophodi veoma suzdržano i da ne baca „sopstvene državljanе u zatvor zbog nečega što su izjavili na internetu”. Izjavio je kako su njegove reforme zamišljene kako bi Amerikanci imali poverenja u napore američke obaveštajne službe, kao i to da su njihove operacije „u skladu sa našim interesima i vrednostima”.

Obama je imao nešto da poruči i neamerikancima, nižoj vrsti koja, po američkim zakonima o prismotri, nije imala naizgled nikakva prava na privatnost. „Svima ostalima širom sveta želim još jednom da stavim do znanja da Amerika nema nameru da špijunira običan narod”.

Sve je to zvučalo veoma logično. Međutim, skeptici su se pitali da li je Obama mislio na reformu ili na „reformu”. Drugim rečima, da li će se reforma sprovesti samo na papiru, dok će NSA ozloglašenom, masovnom prismotrom neometano nastaviti da se bavi u tajnosti. Krajem avgusta oformljeno je novo telо koje će se baviti ovim problemom. Obama je obećao „grupu visokostručnih spoljnih konsultanata”. Gotovo svi do jednog, ti „nezavisni” stručnjaci bili su, kako se

ispostavilo, bivši pripadnici obaveštajnih službi, bliski Obaminoj administraciji.

Naravno, borci za građanska prava primetili su da tu nešto smrdi. Stručnjacima je predsedavao Majkl Morel, Obamin bivši zamenik direktora CIA; još dva znamenita člana bili su Ričard Klark, bivši koordinator protivterorističkih operacija pod Klintonovim i Bušovim režimom, i Piter Svir, Klintonov direktor sektora za privatnost. Skupina je dobila i pompezno ime: „Odbor direktora nacionalne službe bezbednosti za reviziju obaveštajnih i komunikacionih tehnologija”. Već je sam naziv Odbora govorio dovoljno: savetnici su radili u kancelarijama DNI, sa Džejmsom Kleperom na čelu. Izveštaj odbora, koji je trebalo da bude završen do kraja 2013, biće dostavljen Beloj kući.

Kritičari su odbor odmah proglašili za paravan, a njegove članove za poslušnike Bele kuće. To možda nije bilo poštено. Ali bilo je teško misliti drugačije, budući da se Odbor sastajao u tajnosti. U septembru je održao prvi sastanak sa grupama za odbranu građanskih sloboda, uključujući i ACLU. Usledilo je još jedno saslušanje, kome su prisustvovali predstavnici *Fejsbuka* i ostalih kompjuterskih giganata, koji su se još uvek oporavljali od objavljivanja dokumenata o projektu PRIZMA.

Silicijumska dolina napala je Belu kuću. Izvršni direktori *Fejsbuka*, *Gugla*, *Majkrosofta*, *Epla* i *Jahua* rekli su kako su Snoudenovi dokumenti bili pogubni po njihov posao i da su ozbiljno ugrozili njihove operacije u Evropi i Aziji. Izgubili su milijarde dolara.

Po mišljenju kompjuterskih giganata, administracija je morala da ovlada novonastalom situacijom i brzo nešto učini. Taj razgovor odvijao se pre nego što je na svetlost dana izašla činjenica da je NSA hakovala centre za prikupljanje podataka *Gugla* i *Jahua* – što je, u suštini, bila kompjuterska racija na dve velike američke kompanije. Čitavog leta kompjuterske kompanije ponavljale su jednu istu poruku: da ih NSA zakonski prisiljava na saradnju. Podatke koje su im predali nisu

ustupili dobrovoljno, već pod zakonskom prinudom. Nekoliko dana pre nego što će se pojaviti pred Odborom za reviziju, čelnici kompanija iz Silicijumske doline okupili su se na konferenciji „Tehkranč disrupt” u San Francisku. Opšte raspoloženje bilo je na rubu pobune. Marisa Majer iz *Jahua* rekla je kako je njena firma morala da izvrši sudski nalog FISA, iako joj se to nije dopadalo: „Kad se usprotivite i ne poslušate, to proglose izdajom”. Mark Zakerberg iz uprave *Fejsbuka* to je sročio kratko i jasno: „Vlada je zeznula stvar”, rekao je.

Na sastancima sa odborom za reviziju, međutim, kompjuterske kompanije nisu pominjale ograničavanje nadzora NSA. Po rečima nekih od onih koji su prisustvovali sastancima, direktori kompanija želeli su da svojim klijentima serviraju dobru priču o tome kako svi oni štite njihove podatke. Međutim, vest da je NSA hakovala centre za prikupljanje podataka *Gugla* i *Jahua* promenila je tok igre. Nastupivši udruženo kao nikada do tada, kompjuterski giganti zatražili su korenite promene američkih zakona o nadzoru i prismotri. U otvorenom pismu Obami i Kongresu, tražili su zabranu masovnog sakupljanja podataka od strane špijunskih agencija.

U pismu je stajalo: „Ravnoteža u mnogim zemljama pomerenja je predaleko u korist države, a na štetu prava pojedinca – prava koja se nalaze u osnovi našeg Ustava. Na taj način ugrožene su slobode koje su nam veoma važne. Vreme je za promene”.

Pismo su potpisali *Epl*, *Gugl*, *Fejsbuk*, *Majkrosoft*, *Jahu*, *Linkdin*, *Tviter* i *AOL*. Naravno, to su učinili štiteći svoje ekonomski interes. Međutim, kompanije su postavile i niz od pet „principa reformisanja”. Najvažniji princip bio je taj da vlade – američka, britanska, i ostale – moraju prestati s nadzorom pojedinaca koji nisu osumnjičeni za neki zločin. Umesto da špijuniraju svakoga, trebalo bi da se koncentrišu na „konkretnе, poznate korisnike, u cilju sprovođenja zakona”.

Činjenice otkrivene u Snoudenovim dokumentima, dodao je *Gugl*, mogle su da „rasparčaju internet”. „Mogućnost

protoka i pristupa podacima bez obzira na granice od ključnog je značaja za stabilnu globalnu ekonomiju dvadeset prvog veka”, smatrali su.

U novim okolnostima, posle Snoudenovih otkrića, NSA je morala da se suoči sa pravom stihijom u odnosima sa javnošću. Od osnivanja – kako i dolikuje, u potpunoj tajnosti – agencija je prošla kroz četiri veoma različite faze. Prvi period nastupio je odmah po njenom nastanku. Trajao je od 1952. do 1978., i završio se nizom izveštaja Komiteta Senata, sa Frenkom Čerčom na čelu, o neoprostivoj zloupotrebi moći na domaćem terenu: FBI je maltretirao Martina Lutera Kinga, CIA je vodila programe smaknuća i prismotre sedamdeset pet hiljada Amerikanaca. Čerčov komitet uveo je obimne reforme. Jedna od njegovih reformi bilo je i donošenje FISA zakona, po kome je obaveštajnim službama za nadzor na teritoriji Sjedinjenih Država potreban sudska nalog.

Drugi period u istoriji NSA trajao je od 1978. do 2001. Bio je to period ograničenja, tokom kojeg je NSA radila u skladu sa odredbama Čerčovog komiteta. Nakon 11. septembra 2001. usledila je sledeća faza nekontrolisane moći: dece-nija u kojoj su obaveštajne agencije dobijale javnu podršku i pojačano finansiranje od Bele kuće. Taj period naglo je prekinuo Snouden, otvarajući vrata za novo, neizvesno doba. NSA je sada bila pod budnjim okom javnosti nego sedamdesetih godina.

Agencija je postala i predmet prilično zabavnih šala. LAVINT (LOVEINT) bila je igra reči koja se direktno podsmeva skraćenici SIGINT. Termin je izmišljen da označi slučajevе kada službenici NSA koriste moćna sredstva Agencije kako bi špijunirala devojku ili partnera. Zvanični predstavnici NSA tvrdili su kako je broj LAVINT slučajeva veoma mali, da su svi pojedinci umešani u takve slučajeve otpušteni ili kažnjeni, i da su gotovo sve prekršaje ove zabrane prijavili

sami. Senatorka Dajen Fajnstajn, koja se nalazi na čelu Obaveštajne komisije Senata i odana je Agenciji, izjavila je kako se LAVINT dešava samo jednom godišnje. Ipak, priča o tome bila je bogomdana za *Twiter*. U roku od sat-dva, haštag #nsastartovi (#nsapickuplines) bila je novi hit. Džej Rozen, univerzitetski medijski guru iz Njujorka, započeo je ciklus rečenicom: „Slobodna si u petak. Hoćeš li na večeru?”

@sickjew se nadovezao: „Često dolaziš ovamo”.

@Adonish_P nastavio je u istom stilu: „Dobro znam gde si bila celog mog života”.

Možda je i najduhovitiji među njima bio @benwizner, koji se rugao navici NSA da masovno sakuplja podatke. Njegov tuit je glasio: „NSA uđe u bar i kaže: *Dajte mi sva pića koja služite. Moram da vidim koje će da naručim*”.

Za generala Alegzandera ovo je bilo ponižavajuće. Za osam godina, koliko se nalazio na čelu najveće obaveštajne agencije na svetu, Alegzander je stekao više moći nego i jedan šef špijunske službe pre nejga. Njegova imperija imala je tri velika kraljevstva: NSA, Centralnu bezbednosnu službu (CSS) i Američku kompjutersku komandu – koju je Ministarstvo odbrane osnovalo 2009. sa ciljem da rukovodi državnim ratnim operacijama na polju kompjuterskih tehnologija. Uz Alegzanderovo ime često stoji akronim DirNSA. Njegovi podređeni smislili su i druga imena: Car Alegzander, ili Alegzander Štreber. Na prvi pogled, tako i izgleda. Sitne je građe, pomalo šuška kad govori i naizgled je opsednut najsitnijim tehničkim detaljima. Međutim, on je i uglađeni političar, koji je svoju karijeru pokrenuo ciljanim ulagivanjem.

Pre nego što je iko uopšte čuo za Edvarda Snoudena, Alegzander je uticajne članove Kongresa vodio na zabavne obilaske NSA. Pokazao bi im komandni centar u Fort Midu, koji je izgledao kao preslikan sa svemirskog broda *Enterprajz*. Oni koji ga poznaju tvrde da ima snažan osećaj za istoriju i svoju ulogu u njoj. Istorija je po njemu „tamo gde Veliki Ljudi čine Velika Dela Protiv Zla”.

Međutim, ako su se Alegzander i njegovi viši činovnici nadali da će im Bela kuća pružiti podršku onda kada im za-treba, čekalo ih je neprijatno iznenadenje. U avgustovskom obraćanju javnosti, Obama jeste odao počast „ljudima iz naše obaveštajne zajednice”. Opisao ih je kao „patriote”, koji vole svoju državu i njene vrednosti. Međutim, nije bilo predsedničke posete Fort Midu, niti glasnog izražavanja solidarnosti pred kamerama.

NSA je ostavljena da sama brani svoje obaveštajne procedure i obrazloži zašto su njeni programi masovnog sakupljanja podataka u stvari bili zakonski opravdani. Sve je to morala da radi u atmosferi sve većeg javnog negodovanja. (Jedan video-snimak na *Jutjubu* na kojem se pojavljuje Alegzander dobio je više od šesnaest hiljada glasova „ne sviđa mi se“.) Nakon afere sa Snoudenom, stav javnosti prema obaveštajnoj zajednici menjao se prvi put posle Napada jedanaestog septembra. U julu, zajednička anketa *Vašington posta* i Ej-Bi-Sija pokazala je da trideset devet procenata ispitanika veruje da je važnije sačuvati privatnost nego istraživati terorizam; 2012. godine taj je broj iznosio samo osamnaest procenata. U trenutku kada je tema nadzora bila veoma „vruća“, Obamina administracija je uradila nešto u čemu je bila veoma dobra: držala se po strani. U Zamku Zagonetki ovo su dočekali sa nevericom i ljutnjom. Institucija, okrenuta samoj sebi, navikla je da uvek bude po njenom. Zvanična uprava nije mogla da zauzme stav. Međutim, bivše osoblje NSA nije skrivalo činjenicu da se oseća kao da ih je Bela kuća pustila niz vodu. „Agencija nije dobila podršku predsednika, njegovog kabineta i viših zvaničnika njegove administracije, i to su zapazili kako viši zvaničnici, tako i obični službenici u Fort Midu“, žalio se Džoel Brener, bivši generalni inspektor NSA, na stranicama časopisa *Forin polisi*. Časopis je citirao bivše zvaničnike obaveštajnih službi koji su tvrdili da je atmosfera u NSA veoma loša. Stroga kontrola nakon afere sa Snoudenom, zajedno sa smanjenjem budžeta, stavljala je špijune u „težak položaj“, izjavio je jedan od njih.

Zvanična fotografija Bele kuće ovekovečila je ovo razmi-moilaženje između administracije i Agencije. U novembru, Obama i potpredsednik Bajden susreli su se sa višim vojnim generalima u kabinetu Bele kuće. Obama sedi u sredini okre-nut prema foto-aparatu; desna ruka mu je podignuta u gesti-kulaciji. Na daljem kraju ovalnog stola general Alegzander sedi sam, sa dva ulja na platnu u pozadini; kao da je proteran u Sibir. Predsednik i šef NSA možda su razgovarali kasnije, za večerom. Međutim, ako se to i dogodilo, takva fotografija nikada nije puštena u javnost.

NSA je velikim delom bila sama kriva za ovo zahlađe-nje političkog odnosa. Alegzanderova prva reakcija na Sno udenovo iznošenje poverljivih informacija bila je pogrešna. U početku je tvrdio kako su kontroverzni programi masovnog sakupljanja domaćih informacija pomogli Agenciji da spreči čak pedeset četiri terorističke zavere, nagoveštavajući kako se to najverovatnije dogodilo na tlu Sjedinjenih Država.

Alegzanderov zamenik, Kris Inglis, kasnije je priznao da je samo desetak tih zavera imalo bilo kakve veze sa Sjedinje-nim Državama. Potom je rekao kako je samo jedna od njih verovatno sprečena zahvaljujući američkom masovnom pri-sluškivanju. (Nije se sasvim jasno izrazio ni o tome da li su te zavere bile „prave”; po njegovim rečima, moglo bi se zaklju-čiti da su mnoge od njih više bile povezane sa finansijskim transakcijama.) Ipak, najveću štetu odnosima NSA i Kapitol Hila nije počinio Alegzander, nego Kleper, direktor svih špi-junskih agencija. Kleper je dao lažni odgovor Ronu Vajdenu na saslušanju pred Senatom tog marta. Kada su ga upatali da li NSA sakuplja „bilo kakvu vrstu podataka o milionima ili stotinama miliona Amerikanaca”, odgovorio je neobavešteno i kategorično: „Ne, gospodine. Ne namerno”. Taj ga je odgovor skupo koštao. Laganje pred Kongresom imaće kobne posledi-ce. Posle Snoudenovih otkrića, Kleper je pokušao da preokre-ne svoj odgovor, opisujući ga kao „najmanje neistinit odgovor” koji je mogao da ponudi u javnom saslušanju. Međutim, to

mu nije pošlo za rukom: Vajden mu je dao dvadeset četiri časa da odgovori na to pitanje, a ubrzo potom i priliku da promeni odgovor. Kleper je promenio priču i rekao da je jednostavno zaboravio na sakupljanje domaćih telefonskih podataka. Zbog lažnog svedočenja, neki su zatražili njegov otkaz ili ostavku. Kleper se javno izvinio Odboru Senata – izbegavajući da se izvini konkretno Vajdenu – kad se proneo glas o njegovom krivokletstvu. Ipak, NSA je i dalje imala odane pristalice koji su je zdušno branili. Jedna od njih bila je i Fajnstajnova, koja je bila zadužena za nadzor Agencije. Onoga dana kada je Snouden javno priznao da je on izneo poverljive informacije, njen je odgovor bio nedvosmislen: „Ja ga ne vidim kao uzbunjivača. Mislim da je ovo čin izdaje”, rekla je. „Prekršio je zakletvu. Prekršio je zakon.” Fajnstajnova je tvrdila kako sakupljanje podataka o telefonskoj i internet komunikaciji ne spada u nadzor i da NSA samo sakuplja informacije koje se mogu naći na telefonskim računima.

Međutim, kada je u javnost izašla informacija da je agencija prisluškivala privatni telefon kancelarke Merkel, Fajnstajnova je promenila pesmu. Tražila je „podrobnu reviziju” svih obaveštajnih programa i žalila se kako njena Obaveštajna komisija Senata nije bila „dovoljno dobro obaveštena”. Špijuniranje prijateljskih država i premijera nije u redu, rekla je i dodala: „Kad je u pitanju sakupljanje podataka o liderima zemalja saveznica, uključujući Španiju, Meksiko i Nemačku, moram da podvučem da sam sasvim protiv toga”.

Stav Fajnstajnove zbumnjivao je i pristalice i protivnike NSA. S jedne strane, činilo se da je promenila mišljenje o nečemu što je oduvek bio jedan od osnovnih zadataka Agencije: o sakupljanju obaveštajnih podataka o stranim zemljama. S druge strane, i dalje se zalagala za neverovatne, inovativne programe za masovno sakupljanje informacija, iste one programe koji su i naveli Snoudenu da iznese informacije u javnost. Sve zajedno bilo je veoma čudno.

Uprkos svemu, odanost Fajnstajnove agenciji nikada nije bila ozbiljno dovedena u pitanje. U jesen 2013. iznela je predlog zakona na osnovu kojeg bi se izvršila „reforma“ NSA, jednog od nekoliko pravnih inicijativa. Njena reforma imala je najviše razumevanja za agenciju. Fajnstajnova je predložila ograničene promene, koje će u suštini održati *status quo*, a u nekim slučajevima čak i proširiti već prilično velika ovlašćenja Agencije.

Međutim, to se u prvi mah nije videlo. Desetak reportera okupilo se 31. oktobra ispred zatvorenih vrata, iza kojih se održavalo zasednje Senata, na drugom spratu zgrade Hart Senat ofis. Svi su očekivali da Fajnstajnova na sto ne iznese ništa novo, ali senatorka ih je već iznenadila nekoliko dana ranije, kada je napala NSA zbog prisluškivanja savezničkih lidera. Niko nije video tajni tekst njenog predloga zakona.

Pola sata posle početka zasedanja, tim za odnose sa javnošću Fajnstajnove objavio je kako je njen predlog zakona, Zakon o poboljšanju FISA, izglasан sa jedanaest naprema četiri glasa. Zakonom je bila povećana „transparentnost ključnih obaveštajnih programa“ i zabranjeno „masovno sakupljanje podataka“. Međutim, već nekoliko minuta kasnije, ova vest je dopunjena. Kad se prouči malo bolje, ispostavlja se da bi zakon koji je ona predložila sprečavao masovno sakupljanje sadržaja, što NSA ionako nikada nije radila. Obaveštenje za štampu namerno je navodilo javnost na pogrešan zaključak. Fajnstajnova je u stvari predlagala učvršćivanje, pa čak i povećanje nadzornih ovlašćenja NSA. Zakon je, konkretno, Agenciji davao odrešene ruke da prečešljava telefonsku i imejl komunikaciju stranih državlјana u potrazi za informacijama o Amerikancima. Fajnstajnova je o tome kasnije govorila bez kajanja. Izjavila je da opasnost od terorističkih napada nikada nije bila veća i dodala: „Mislim da je reč o velikom nesporazumu kada je u pitanju ovaj program NSA i to koliko ga ja smatram ključnim za zaštitu ove države“.

Drugi senatori su, međutim, smislili bolje predloge da zauzdaju Agenciju. Jedan od njih bio je i Džim Sensenbrenner, predsedavajući pravnom komitetu Predstavničkog doma.

Sensenbrenner je bio glavni tvorac Patriotskog zakona, koji je osmislio kako bi američkim špijunima omogućio da se bore protiv terorizma u svetu nakon Napada jedanaestog septembra. Sada je rekao kako su Bušova i Obamina administracija pogrešno protumačile njegov zakon – koristeći ga da špijuniraju nedužne Amerikance. Bio je to klasičan frankenštajnovski trenutak, kada naučnik shvata da njegova kreacija nije nešto prelepo što je želeo da stvori, već čudovište koje se otelo kontroli.

Kako bi to ispravio, Sensenbrenner je sačinio „Zakon o slobodi Sjedinjenih Država”. Zakon, koji je predložio zajedno sa senatorom Patrikom Lihijem, doveo bi do velikih promena. Između ostalog, stavio bi tačku na programe masovnog sakupljanja informacija i uveo „posebnog predstavnika” koji bi se zalagao za građanske slobode i suprotstavljaо se tajnim vladnim zahtevima pred FISA sudom. U suštini, Sensenbrenner je predlagao povratak metodu ciljanog špijuniranja. Njegovim rečima: „Profesionalci iz obaveštajnih službi trebalo bi da se bave stvarnim slučajevima – a ne da kopaju kroz gomile naših privatnih podataka”.

U međuvremenu, senatori Vajden i Judal, protivnici NSA pre afere sa Snoudenom, izneli su sopstveni nacrt zakona po kojem bi zaustavili neopravdano špijuniranje američkih državlјana. Vajden je predložio da Senat dobije moć da postavlja nove direktore NSA.

U stilu Kremlja, Bela kuća je Senatu stavila do znanja da želi promenu u vrhu agencije. Alegzander, general sa četiri zvezdice, potvrđio je da napušta NSA u martu 2014. (Citrarujući višeg zvaničnika SAD, *Volstrit žurnal* piše da je Alegzander ponudio ostavku u junu. Bela kuća ju je odbila.) Drugi zvaničnici šuškali su o tome kako bi bila odlična ideja da i Kleper u isto vreme ode s položaja. U teoriji, Kleper je trebalo

da vrši reviziju obaveštajnih službi u ime vlade. U praksi, izvršio je političko samoubistvo dajući lažni iskaz pred Kongresom.

NSA je koristila svaku priliku da podseti Ameriku na Napad jedanaestog septembra i svoju ulogu u čuvanju državne bezbednosti.

Protivnici NSA uzvraćali su primed bom da Angela Merkel baš i nije pripadnik Al Kaide. U intervjuu za *Špijl*, senator Džon Makejn pozvao je na „opštu smenu” u obaveštajnoj zajednici, počevši od samog vrha. Na pitanje zašto su američki špijuni ozvučili kancelarku Merkel, odgovorio je kratko: „Mislim da su to uradili zato što su mogli”.

Uprkos dovođenju novih lica, početkom 2014. činilo se da će se većina programa koje je Snouden obelodanio nastaviti. Bela kuća obećala je transparentnost, ali naizgled nije bila voljna da stavi tačku na programe masovnog prisluškivanja, i elektronski ekvivalent Bentamovog panoptikona. *Njujork tajms* piše kako je Obama nevoljno zaključio da nema efikasne alternative masovnom sakupljanju metapodataka, uključujući i one sakupljene od američkih državljanata. Njegova administracija nagovestila je da bi mogla da skrati period čuvanja ovakvih informacija sa pet godina na tri. Međutim, to bi se teško moglo nazvati ustupkom.

Ministarstvo pravde, međutim, imalo je drugačiji stav. U decembru 2013, federalni sudija Ričard Leon, zadao je veliki pravni udarac NSA. Doneo je presudu da masovno sakupljanje telefonskih podataka američkih državljanata verovatno predstavlja kršenje Ustava Sjedinjenih Država. Program je, po svom obimu, bio „gotovo orvelovski”, rekao je i dodao: „Vlada ne navodi ni jedan jedini slučaj u kome je analiza masovno sakupljenih metapodataka pomogla NSA da spreči neposredan teroristički napad”. Leon je rekao da će žalba koju su uložila dva tužitelja – verovatno proći na sudu. Bila je to mrvica utehe za vladu: imala je pravo na žalbu.

Snouden je i te kako uspeo da pokrene javnu raspravu koju je oduvek želeo. Međutim, kad je u pitanju zakonska reforma, još je prerano za zaključke o tome hoće li doći do nekakvih značajnih promena. U međuvremenu, neprijateljsko raspoloženje prema čoveku koji je u javnost izneo poverljive podatke nije jenjavalo. Ni Obama ni državni sekretar Džon Keri nisu popuštali u stavu prema Snoudenu, koga je Keri nazvao „državnim izdajnikom”. Predsedničko pomilovanje? Ni u snu. I dalje je optužen za špijunažu. Neovlašćeno je izneo informacije koje su bile u vlasništvu vlade i svojevoljno podelio poverljive podatke sa neovlašćenom stranom.

Ako bi se vratio iz Moskve, čekalo bi ga trideset godina u zatvoru. Tome bi se mogle dodati i druge optužbe. Po jednom članu zakona, možda bi ga čekala i smrtna kazna. Uprkos činjenici da je, iznoseći u javnost te neverovatne informacije, promenio tok političke istorije, Snouden još dugo neće videti svoju domovinu.

14.

Ubijte glasnika

Pritvor, aerodrom *Hitrou*, London
Nedelja, 18. Avgust 2013.

„Molimo vas, nemojte pominjati špijunske aktivnosti.
Veoma je važno da MIRANDA ne sazna
koji je razlog za njegovo zaustavljanje.”

Poruka britanske službe bezbednosti, MI5

U nedeljno popodne, u ruralnoj Engleskoj, dvojica sredovečnih ljudi pumpali su čamac na naduvavanje. Jedan od njih bio je pedesetdevetogodišnji Alan Rusbridžer, urednik *Gardijana*. Evo kako ga opisuje časopis *Njujorker*: „Nosi četvrtaste naočare s crnim okvirom i ima tamnu kosu koja mu pada preko čela i ušiju. Mogao bi da prođe kao bibliotekar. S Rusbridžerom je bio i njegov priatelj Henri Porter. Šezdesetogodišnji Porter objavljuje članke u časopisima *Veniti fer* i *Obzerver*; piše trilere i borci se za građanska prava.

Dvojica novinara pokušavala su da ostvare svoj pomoćno ekscentrični san iz detinjstva – da veslaju uz reku Ejvon u Vorvikširu, uživajući u spokojnim prizorima obale. Krenuli su iz gradića Stratford na reci Ejvon, Šekspirovog rodnog mesta. Nadali su se da će ugledati neku barsku pticu, patku, možda čak i nekog poljskog miša. Njihovo putovanje kao da je preslikano sa stranica izvrsnog romana o novinarskom svetu, *Udarna vest*, iz pera engleskog satiričara Ivilina Voa.

Glavni junak romana, Vilijam But, zarađuje za život pišući kolumnе о природи. „*Radoznali mišić lakog koraka prolazi preko meke, vlažne zemlje*”, bio je jedan od njegovih najupečatljivijih opisa. Kad su ga poslali da izveštava o ratu u dalekoj Africi, sa sobom je poneo čamac na naduvavanje. (Butov lik delimično je zasnovan na Bilu Didsu, legendarnom uredniku *Dejli telegrafa*, koji je 1935. pošao da izveštava o ratu u Abisiniji sa četvrt tone prtljaga.) Rusbridžer je tog vikenda na veslanje pošao s namerom da se odmori od napornog uredničkog posla. Međutim, njegov odmor nije dugo trajao. Još se nisu otisnuli sa obale kad je morao da se javi na mobilni telefon. Policija je uhapsila Davida Mirandu, dvadesetosmogodišnjeg partnera Glena Grinvalda, na aerodromu *Hitrou!* Zadržali su ga po Članu sedam britanskog Zakona o terorizmu! Zaplenili su njegov ranac! Zakon o terorizmu, donet 2000. godine, odnosi se na ubice. Zamišljen je kako bi omogućio policiji da zaustavi moguće džihadiste ili članove IRA koji su u Veliku Britaniju došli kako bi izvršili bombaški napad. U pitanju je drakonski zakon: za njegovo sprovođenje nije potrebna „osnovana sumnja”. Razlog za ovakvo zadržavanje morao je biti ozbiljan: trebalo je proceniti da li je osoba umešana u „naručivanje, izazivanje ili planiranje terorističkih napada”.

Miranda nije bio terorista. Britanske vlasti su to vrlo dobro znale. Bio je partner jednog novinara. U stvari, sumnjali su da on nosi kopije Snoudenovih dosjeva o NSA i GCHQ-u, koje je Grinvald istraživao i objavljivao. Kao što će kasnije priznati, osnovni cilj bio im je jednostavno da se domognu tih dosjeva i saznaju koliko Grinvald zaista zna.

Jedanaestog avgusta, Miranda je iz njihovog doma u Rio de Žaneiru pošao za Berlin, preko *Hitroua*. Proveo je nekoliko dana sa Grinvaldovom koleginicom, novinarkom Lorom Poitras, u nemačkoj prestonici. Razgovarali su o filmskim projektima. Malo je razgledao grad. Proveo je nekoliko noći u hotelu. Sada se vraćao kući, ponovo preko Velike Britanije. Britanske i američke službe držale su ga pod prismotrom –

verovatno upravo oni isti špijuni koji su ozvučili telefon Angele Merkel.

Zaštićeni enkripcijom, Snoudenovi dosije i koje je Miranda nosio bili su osnova za mnogobrojne članke koje su Grinvald i Poitrasova objavljivali u *Gardijanu* i drugim listovima širom sveta, uključujući francuski *Mond*, nemački *Špigel*, *Vašington post* i *Njujork tajms*. Jedan od dokumenata bio je i pomoću posebnog programa sačinjen indeks Grinvaldovih pedeset osam hiljada dokumenta preuzetih od GCHQ-a. Bilo je tu i drugog šifrovanog materijala. Šifra za indeks ispisana na papiriću nalazila se u Mirandinom novčaniku.

Rusbridžer nije znao ništa o detaljima Mirandinog putovanja. Grinvald mu je rezervisao avionske karte preko njujorške redakcije časopisa, u okviru dugotrajne istrage koju je *Gardijan* finansirao. Bila je to jedna od opasnosti saradnje sa slobodnim novinarima: *Gardijan* je plaćao račune, ali nije uvek donosio odluke.

U kriznim trenucima, Rusbridžer odiše spokojem. Ken Oleta iz *Njujorkera* kaže da ga je nemoguće uznemiriti. Oleta piše da je Rusbridžerova ljubazna spoljašnjost varljiva; ispod nje se krije čelična nepokolebljivost. Jedna od njegovih uredničkih dužnosti jeste i da se smireno posveti rešavanju veoma složenih problema.

Snoudenova priča sasvim je sigurno spadala u tu kategoriju. Na svom ajpedu, Rusbridžer je nosio složeni dijagram koji je prikazivao veze između raznih problema u vezi sa Snoudenovim materijalom. Problemi su bili pravne i uređivačke prirode. A i fizičke – dosije i su morali da budu na sigurnom. U projektu je učestvovalo nekoliko ljudi sa različitim zadužnjima; labavi savez između sedme i osme sile. Sve je ukazivalo na to da špijunske agencije sada aktivno prisluškuju saradnike *Gardijana*. To je dodatno otežavalо njihovu komunikaciju.

Za osamnaest godina, koliko je proveo kao urednik *Gardijana*, Rusbridžer je objavio mnoštvo važnih priča. Rukovodio je transformacijom malog britanskog levičarskog lista

u globalni, digitalni brend. *Gardijan* je 2009. godine obe-lodanio nekontrolisano prisluškivanje telefonskih razgovora u novinskom carstvu Ruperta Merdoka, što je za posledicu imalo zatvaranje njegovog tabloida *Svetske vesti*, za kojim je usledio niz dramatičnih hapšenja. Godine 2010. Rusbridžer je objavio prve dokumente *Vikiliksa*. Međutim, priča o Sno-udenu bila je najveća među svima.

Urednikov najvažniji problem u tom trenutku bio je kako pomoći Mirandi. Policija ga je držala na aerodromu *Hitrou* od osam časova i pet minuta tog jutra. Po Zakonu o terorizmu, imali su pravo da ga zadrže devet sati. Rusbridžer je pozvao Džil Filips, šeficu pravne sužbe *Gardijana*. Filipsova je bila u selu u Viltširu, suviše daleko od *Hitroua*. Ona je pozvala *Bindmans*, uglednu advokatsku firmu koja se naročito bavi građanskim pravima. Njihov advokat, Gavin Kendal, požurio je na aerodrom.

U međuvremenu, Rusbridžer i Porter proveli su sledeća četiri sata veslajući rekom Ejvon. Pošli su nizvodno, od Stratforda do Bidforda, sela u kom se Vilijam Šekspir navodno obeznanio ispod drveta divlje jabuke nakon takmičenja u pijenju. Urednik je držao telefon u vodootpornoj torbi; svaki čas ju je otvarao i vadio telefon kako bi pratio situaciju.

Miranda svoj boravak u pritvoru opisuje kao „zastrašujuć, stresan i veoma neprijatan”. Policija je zatražila pasoše svih putnika koji su izašli iz njegovog aviona; kad su stigli do Mirande, čutke su ga sproveli u pritvor. Tamo su mu objasnili da je zadržan u vezi sa istragom po Zakonu o terorizmu. „To me je veoma uplašilo”, kaže Miranda. „Kad sam čuo reč *terorizam*, bio sam u šoku; rekao sam im da nemam nikakve veze sa terorizmom.”

Dvojica policajaca koja su ga ispitivala rekla su mu da će, ako ne bude odgovarao na njihova pitanja, otići u zatvor. Pretražili su njegov ranac i oduzeli mu stvari – kompjuter marke *samsung*, lične fotografije i DVD-ove. Oduzeli su mu i dve fleš-memorije zaštićene snažnom enkripcijom, kao i jedan

hard-disk. Miranda je tražio da pozovu Grinvalda, kao njegovog pravnog zastupnika. Policija je odbila njegov zahtev s obrazloženjem da Grinvald nije advokat registrovan u Velikoj Britaniji. Ponudili su da mu pozovu javnog branjoca, što je Miranda odbio, sumnjičav prema strancima. Nije dobio prebudioca. Policija je napokon pozvala Grinvalda u Brazil i probudila ga u pola sedam ujutru, koliko je bilo u Riju, odnosno pola jedanaest u Velikoj Britaniji – da bi mu saopštila kako je Miranda uhapšen kao terorista. „Bio sam veoma uzinemiren, šokiran i zabrinut za njega”, kaže Grinvald.

Dvojica policajaca nisu mu postavili gotovo nijedno pitanje u vezi sa terorizmom. Nisu ga pitali da li je pripadnik neke terorističke grupe. Miranda kaže kako su njihova pitanja delovala „nasumično i dekoncentrisano... Stekao sam utisak da me ispituju samo kako bi imali vremena da ispitaju zaplenjeni materijal”.

Dokumenti koji su, tokom suđenja koje je usledilo, prijavljeni od britanske bezbednosne službe MI5 objašnjavaju njihov nedostatak interesovanja. MI5 i NSA nekoliko dana ranije odlučili su da zaustave Mirandu na *Hitrouu* i oduzmu mu isprave. Prilom prisluškivanja ili putem dojave, saznali su da nosi podatke, i očajnički su želeli da saznaju koliko je informacija Snouden podelio sa novinarima. Za špijke to je bila neverovatno srećna okolnost. Međutim, čini se da su se veoma trudili da Miranda i njegovi prijatelji ne shvate da ih je neko izdao. Petnaestog avgusta – tri dana pre nego što je Miranda zaustavljen na aerodromu – MI5 je stupio u kontakt sa antiterorističkom komandom policije SO15. Agencija je zahtevala od višeg inspektora Džejmsa Stoklija da uhapsi Mirandu. Ispunili su formular zvaničnog zahteva (PCS). U kući u kojoj je podnosič zahteva trebalo da potvrди da je u pitanju mogući teroristički napad, pripadnici MI5 dali su negativan odgovor.

Nažalost, policija je imala samo jedan uslov pod kojim je smela da zapleni i pretraži prtljag putnika a da mu ne ponudi

nikakvo objašnjenje. Bio je to Član sedam Zakona o terorizmu. Kontroverzni član, na čiju su se zloupotrebu stalno podnosile žalbe, Član sedam je ipak podrazumevao neke tehničke uslove. Mogao je da se primeni samo u cilju procene da li je neko umešan u „terorističke aktivnosti”.

Policija je istakla ovaj problem. MI5 ponovo je ispunio formular PCS. A zatim još jednom. Konačna verzija zahteva glasila je: „Obaveštajna služba navodi da je MIRANDA verovatno umešan u špijunske aktivnosti koje bi mogle da deluju protivno interesima nacionalne bezbednosti Velike Britanije... Po našoj proceni, MIRANDA svojevoljno prenosi materijal čije bi objavljivanje moglo da ugrozi živote ljudi. Osim toga, objavljivanje, ili pretnja objavljinjem tog materijala, zamisljena je kako bi uticala na vladu, u cilju promovisanja političkog ili ideoškog koncepta. Tako ovaj slučaj spada pod definiciju terorizma i samim tim zahtevamo da subjekt bude ispitani u skladu sa Članom sedam”. Bio je to besmislen zahtev, napisan tako da oponaša stil zakona i definicije „terorizma”. Naravno, njegovi autori su znali da Miranda nije imao namenu da preti i ugrožava bilo čiji život, pogotovo ne sa nekakvim „ideoškim ciljem”. Definicija koja se zaista nalazila u ovom zakonu trebalo je da opisuje fanatika koji je pretio da će dići avion u vazduh.

MI5 je objasnio svoju bojazan. „Molimo vas, nemojte pominjati špijunske aktivnosti. Veoma je važno da MIRANDA ne sazna zašto je zaustavljen. Bili bismo vam zahvalni ako bi ovo zaustavljanje izgledalo sasvim rutinsko, kao da uopšte nije izvršeno po nalogu službe bezbednosti”.

Primena Člana sedam protiv nekoga za koga se dobro znalo da nije terorista predstavljala je drsku zloupotrebu položaja i uz nemirujući presedan po kome je vlada poistovećivala novinarstvo sa terorizmom. Bio je to prvi put da je ovaj kontroverzni član upotrebljen protiv novinara koji je prenosio materijal

dobijen od izvora. Nakon prinudnog uništavanja *Gardijanovih* kompjutera dvadesetog jula, ovo je bio još jedan jeziv napad na slobodu štampe. U pregovorima sa *Gardijanom* tog leta, Dauning striž nijednom nije pomenuo kako sumnja da je ovaj list povezan sa terorizmom. „Ako je postojao rizik od terorističkog napada, sigurno bi po hitnom postupku izdali nalog za obustavu rada”, kaže Rusbridžer. Po britanskom Zakonu o policiji i kriminalističkim dokazima iz 1984, novinarski materijal ima pravo na posebnu zaštitu. MI5 je morao da dobije sudski nalog na osnovu kojeg se odobrava Mirandino hapšenje. Umesto toga, zaobišao je zakonsku proceduru pozivajući se na antiterorističke zakone.

Miranda je napokon pušten bez ikakve optužbe u pet časova posle podne, uz savet da se – bez svojih stvari – ukrca na avion za Rio. Advokat je uspeo da dođe do njega samo sat vremena pre isteka zakonskog roka od devet sati, koliko je policija smela da ga drži. (Samo jedan od dve hiljade ljudi zadržanih po Članu sedam ostaje u pritvoru duže od šest sati. Miranda je bio jedan od njih.) Vesti o njegovom zadržavanju u pritvoru pokrenula su pravu buru u međunarodnoj javnosti. Brazilska vlada izrazila je „duboku zabrinutost” i podvukla kako je pozivanje na Član sedam u ovom slučaju „sasvim neopravdano”.

Grinvald je sačekao iscrpljenog Mirandu na aerodromu u Riju, pod budnim okom kamara. Grinvald je užasno neprijatan doživljaj svog partnera opisao kao „neuspešan pokušaj zastrašivanja... Ovo očigledno predstavlja zabrinjavajuću eskalaciju njihovih [američkih i britanskih] napada na novinarstvo i proces sakupljanja vesti”, napisao je i prilično potresen dodao, možda pomalo preterujući: „Čak je i mafija imala etičke zakone koji su zabranjivali napad na članove porodice ljudi koji su im predstavljali pretnju”.

Optužba da Grinvald i ostali pokušavaju da proguraju neki „politički ili ideološki cilj”, na sličan način kao i Al Kaida, izazvala je burno negodovanje među borcima za građanska

prava. Bilo je to zastrašujuće ugrožavanje demokratije, izjavila je grupa *Liberti*. Brisel je ove vesti dočekao sa zaprepašćenjem. Savet Evrope, koji se bavi zaštitom ljudskih prava, poslao je dopis britanskoj ministarki unutrašnjih poslova Terzi Mej tražeći od nje da objasni na koji je način zadržavanje Mirande u pritvoru bilo u skladu sa Članom deset Evropske konvencije o ljudskim pravima, na osnovu kojeg se garantuje sloboda izražavanja.

Lord Falkoner, laburistički ministar uz čiju je pomoć uveden Zakon o terorizmu, imao je zanimljiv komentar: „Država je u ovom slučaju prevazišla svoja ovlašćenja”, rekao je. „Sasvim je jasno da se taj zakon, ni po rečima, ni po ideji, ne može primeniti na gospodina Mirandu”.

Tereza Mej, međutim, nije ponudila nikakvo izvinjenje, kao ni Oliver Robins, zamenik savetnika za nacionalnu bezbednost koji je primorao *Gardijan* da uništi svoje kompjutere. Mirandini advokati podneli su žalbu Vrhovnom судu zbog njegovog neopravdanog zadržavanja u pritvoru. U pisanoj izjavi, Robins je rekao kako su Snoudenovi dosjei naudili nacionalnoj bezbednosti. Nije ponudio nikakav dokaz, ali je optužio Grinvalda za veoma slabe metode čuvanja informacija”.

Optužba je bila veoma ironična: britanska agencija GCHQ bila je ta koja je izgubila kontrolu nad poverljivim informacijama, a ne *Gardijan*. Robins nije pominjao neefikasni dogovor Velike Britanije o razmeni podataka sa NSA, po kom su očigledno hiljade američkih zvaničnika – i povremene privatne kompanije koje sa njima saraduju po ugovoru – imale pristup strogo poverljivim dosjeima GCHQ-a.

Na Mirandino zadržavanje u pritvoru, Rusbridžer je odgovorio tako što je dva dana kasnije prvi put objavio priču o onome što se dogodilo u podrumskim prostorijama *Gardijana* – o neprijatnom zadatku uništavanja njihovih hard-diskova. Sajmon Dženkins, novinar *Gardijana*, ovu epoizodu opisao

je kao „najneobičniji čin državne cenzure u eri interneta”; dvojica službenika GCHQ-a koji su nadgledali uništavanje kompjutera „ličili su na izaslanike španske inkvizicije koji spaljuju knjige”. Kuda god da podje, urednik *Gardijana* nosio je komadić uništenog kompjutera u unutrašnjem džepu, kao što bi srednjovekovni hodočasnik nosio komadić mošti nekog sveca. „To je nešto kao relikvija, simbol uloge države u borbi protiv novinarstva”, kaže on.

Rusbridžerov članak o apsurdu afere sa Mirandom snažno je uticao na birtanske političare; kao da je strujni udar prodrmao telo koje je prethodno bilo u stanju prijatnog dremeža. Otkako je petog juna *Gardijan* objavio prvi članak o NSA, ta priča je širom sveta pokrenula vatrene rasprave. U Nemačkoj je dovela do prave pobune; u Sjedinjenim Državama Kongres je vršio reviziju nadzora obaveštajnih službi; u Britaniji... nastavila je da vlada opšta obamrlost. Većina članova Parlamenta i medija ignorisala je čitavu priču. Šačica kozervativaca pokušala je da omalovaži ove vesti frazom „špijuniranje špijuna”. Dauning striž kao da je poručivao: ovde nema šta da se vidi.

Čemu takvo čutanje? Jedno objašnjenje nameće se samo. Kada su Snoudenova otkrića počela da se objavljuju u štampi, sekretar britanske Posebne organizacije za obaveštenja saveta bezbednosti (DA), general-potpukovnik britanskog vazduhoplovstva Endru Valans, tajno je poslao dopis u Bi-Bi-Si i neke novinske agencije 7. jula 2013, kako bi ih podsetio da paze na pitanja nacionalne bezbednosti. To obaveštenje poslao je u ime GCHQ-a. U njegovom „privatnom i poverljivom” pismu stajalo je: „U poslednje vreme u medijima se pojavilo nekoliko članaka koji se odnose na neke od načina na koje obaveštajne službe Velike Britanije pribavljaju informacije od stranih izvora... Obaveštajne službe zabrinute su da bi dalji razvoj tih istih tema mogao da ugrozi kako nacionalnu bezbednost, tako i ljudstvo Velike Britanije”. Obaveštenja Saveta bezbednosti, zastareli zaostatak iz Hladnog rata, trebalo bi da budu samo dobrovoljni savet; cilj im je da štite patriotske medijske

organizacije od nemernog objavljuvajanja osetljivih vojnih informacija. U praksi, ova obaveštenja, uz blagu pretnju ako ne budu ispunjena, služe kao dobro sredstvo za zatvaranje, ili barem učutkivanje javnih rasprava. Oni mediji koji su uopšte izveštavali o Snoudenovim otkrićima to su u početku radili umereno i ograničeno, pogotovo Bi-Bi-Si, koji finansira država. Obaveštenja Saveta bezbednosti trudila su se da spreče zagrevanje atmosfere u britanskoj javnosti.

Bilo je i drugih razloga, kulturološke prirode. Britanija nije preživala isti totalitaristički košmar u dvadesetom veku kao Nemačka, ili zemlje pod nacističkom ili sovjetskom okupacijom. Britanci su svoje slobode uzimali zdravo za gotovo. Revolucije nije bilo još od 1688, a i ta revolucija bez prolivanja krvi nije baš mogla da se računa. Osim toga, špijuni su u britanskoj pop kulturi uvek bili dobri momci: Džeјms Bond u uzbudljivim fantazijama Jana Fleminga, ili predani profesionalci iz televizijske drame Bi-Bi-Sija pod imenom *Uhode*.

Džonatan Fridland iz *Gardijana* primetio je da Britanija ima „suštinski drugačiju ideju o moći od, recimo, Sjedinjenih Država“. Ona nema Povelju o pravima, pisani Ustav, niti američki stav o suverenosti naroda. Britanski sistem još uvek pokazuje „tragove svog monarhističkog porekla“, u komе moć kreće s vrha i teče naniže. Britanci su i dalje podnici, pre nego građani. Otuda i izostanak njihovog odgovora na vladine prekršaje.

„To što vidite nisu samo stoicizam i stisnuti zubi već pomirljivo sleganje ramenima i navika da se povicujemo vlasti, toliko duboko ukorenjeneni da ih gotovo uopšte ne primećujemo“, tvrdi Fridland.

U distopijskom romanu Oldosa Hakslijia *Vrli novi svet*, građani zadovoljno žvaću *sому*, drogu koja im donosi zaborav i osećaj blaženstva. Pored nekoliko zabrinutih intelektualaca – alfa primeraka kao što je Bernhard Marks – stanovnici Hakslijevog Londona budućnosti zadovoljavaju se time da igraju golf sa barijerama, upuštaju se u promiskuitetni seks

ili gledaju taktilne filmove. U leto 2013, onima koji su pisali o Snoudenovim dokumentima, Velika Britanija izgledala je otprilike tako.

Međutim, u javnost je dospevalo sve više podataka o tome kako GCHQ masovno sakuplja podatke, i bilo je i onih koji su počeli da se meškolje i bude. Otvorili su oči pitajući se da li je sistemu koji špijunske agencije Velike Britanije drži pod kontrolom možda preko potrebna reforma. Sistem nije funkcionisao. Bivši ministar Kris Hjun izjavio je kako nije bio upućen u projekat TEMPORA, koji je testiran 2008, a u potpunosti primenjen 2011. Hjun je bio član Nacionalnog saveta bezbednosti. Međutim, čak su i on i ostali članovi Saveta bili neobavešteni o ovom programu. Ko ga je onda odobrio?

Špijunske agencije, čini se, nijednog političara osim sekretara spoljnih poslova Vilijama Hejga nisu obavestile o svojim novim, agresivnim sposobnostima. U suštini, obmanule su parlamentarni Komitet, koji je bio zauzet proverom vladinog zakona o komunikaciji, koji je predložilo Ministarstvo unutrašnjih poslova. Zakon je trebalo da policiji, službama bezbednosti i ostalim nacionalnim agencijama omogući pristup ogromnoj količini britanskih imejlova i metapodataka. Po tom zakonu, kompanije su morale svoje podatke da učine dostupnima na period od dvanaest meseci. Zakon je odbijen u proleće 2013, pošto mu se usprotivio Nik Kleg, vođa Liberal-demokratske stranke i koalicioni partner Dejvida Kamerona.

Politička trvenja oko ovog zakona, prozvanog „špijunska povelja” – bila je, kako se sada pokazalo, velikim delom namerna prevara. U potaji, GCHQ je već na izvestan način primenjivao ono što je taj zakon podrazumevao. Agencija je tu činjenicu držala u tajnosti. U zajedničkom dopisu MI5, MI6 i GCHQ-a uopšte se nije pominjalo masovno sakupljanje podataka. Zakonodavci su se osećali prevareno. „Mislim da bismo tome dali veoma veliki prioritet”, izjavio je Torijevac Dejvid Maklin dok je bio član parlementa, i dodao: „Neki ljudi imaju veoma ekonomičan pristup istini”.

Uz nekoliko izuzetaka, opoziciona laburistička stranka je, na opšte čuđenje, čutala o ovome. Voda laburista Ed Miliband nije rekao ništa važno. Laburisti su bili na vlasti kada je GCHQ isprobavao projekat TEMPORA: Milibandov brat Dejvid bio je sekretar spoljnih poslova od juna 2007. do maja 2010, za vreme mandata Tonija Blera i Gordona Brauna. Dokumenti pokazuju kako je Dejvid Miliband potpisao tajne naloge 2009, dajući GCHQ-u zakonsko pokriće za masovno hakovanje optičkih kablova.

Još jedan pas čuvar koji nije zalajao, pa čak ni zarežao na ovaj događaj, bio je obaveštajni i bezbednosni komitet Donjeg doma (ISC), parlamentalno telo koje vrši nadzor nad tri britanske špijunske agencije. Predsedavajući ovom Komitetu, ser Malcolm Rifkind, nije ni čuo za naziv TEMPORA pre objavlјivanja Snoudenovih dokumenata – iako tvrdi da je znao za velike nadzorne mogućnosti GCHQ-a. I on se žali što su vesti o prisluškivanju dospele u javnost, tvrdeći kako taj proces traje bez prestanka od Drugog svetskog rata.

Rifkind čitav problem poistovećuje sa ISC-om i činjenicom da je u pitanju telo koje poslušno odgovara izvršnoj vlasti, a ne javnosti. Rifkind je bivši sekretar spoljnih poslova i ministar odbrane iz Konzervativne partije. Kao član vlade, primao je izveštaje MI6, agencije koju bi sada trebalo da pozove na odgovornost. Premijer je lično odabrao članove ISC-a, odbijući svakoga ko bi mogao da pravi probleme. Po Hjunovim rečima, „Svi poslanici članovi ovog komiteta potplaćeni su pripadnici vrha bezbednosnih službi”.

Spolja gledano, čini se da je ISC slab, suviše blizak vlasti, i nevoljan da ispituje britanske zvaničnike. Komitet ima i mali broj privremeno zaposlenih i samo devet članova iz različitih stranaka. Ako se ima u vidu njegov slab uticaj, postavlja se pitanje kako bi ovaj komitet mogao ubedljivo da vrši ikakav nadzor (Tri agencije imaju budžet od dve milijarde funti i preko deset hiljada zaposlenih.)

Rifkind to pitanje odbacuje kao nevažno. On tvrdi da je ISC dobio nova ovlašćenja početkom 2013., da odgovara direktno Parlamentu i da sada može da primora špijune da mu predaju materijal. Budžet Komiteta takođe je porastao sa sedamsto hiljada funti na jedan zapeta tri miliona, kaže Rifkind.

Jedna od najvećih slabosti ISC-a po nekim je činjenica da njegovi članovi... pa, nisu baš u cvetu mladosti. Mnogi su na zalasku političke karijere. Kao Dajen Fajnstajn, osamdesetogodišnjakinja na čelu Obaveštajnog komiteta američkog Senata, ni Rifkind nije baš dete ere interneta. Kao osobe zadužene da regulišu ove procedure, mogu li zaista da dešifruju veoma složene tehničke dokumente? Rusbridžer navodi primer jednog starijeg člana britanskog kabineta koji je jedva površno pratio priče o Snoudenu, i čiji su se stavovi o obaveštajnim službama u najvećoj meri zasnivali na iskustvu iz sedamdesetih godina prošlog veka. „Problem sa članovima Parlamenta”, priznao je taj stariji političar, „jeste u tome što većina među nama zaista ne shvata internet.”

U Snoudenovim dosijeima, pripadnici GCHQ-a hvale se fleksibilnim britanskim zakonima o nadzoru i slabim sistemom kontrole – njihovom najvećom prednošću u poređenju sa Amerikancima. (Druge dve značajne prednosti, prema strogo poverljivom dokumentu GCHQ-a iz 2013., čini „geografija” i „partnerski odnosi” Velike Britanije.) Zakonski režim Velike Britanije nije samo podložan fleksibilnom tumačenju. On je sačinjen u analogno doba, mnogo pre velikog buma u tehnologiji i masovnom protoku podataka. Po zastareloj regulativi o istražiteljskoj jurisdikciji (RIPA) iz 2000., jednu pravnu kontrolu nad onim što GCHQ radi sa ogromnom količnom podataka koje sakuplja predstavlja tajno ovlašćenje koje potpisuje aktuelni sekretar spoljnih poslova. U tom ovlašćenju navode se kategorije po kojima GCHQ sme da pretražuje sopstvene baze podataka. Međutim, pristup NSA britanskim

podacima ograničen je, kako se čini, samo „džentlmenskim dogovorom”. A kao što svi znaju, špijuni nisu džentlmeni.

Godine 2000, kada je RIPA stupila na snagu, telekomunikacija je širom sveta tek počela da prelazi na mrežu podvodnih optičkih kablova: međutim, nijedan običan civil nije mogao da zamisli kako će RIPA regulative omogućiti GC-HQ-u da se domogne podataka sa ogromnog interneta. Bufferovanje radi zadržavanja globalnog protoka podataka nije čak ni bilo moguće do 2008. ili 2009. Zamisao o „sakupljanju svih signala u svakom trenutku” delovala bi im beznačajno. Komunikacija preko interneta i društvenih medija bila je još u začetku. Dok je tehnologija napredovala munjevitom brzinom, britanski zakoni o špijunaži nisu se menjali – dopuštajući velike slobode.

Bivši direktor Javnog tužilaštva, Ken Makdonald, kaže da je ova „zaslepljujuća transformacija” RIPA i ostale zakone o obaveštajnim službama učinila „sasvim zastarelima”.

Međutim, među samim špijunima promene nisu bile poželjne. Dejvid Kameron, Vilijam Hejg i ostali vladini ministri tvrdili su – pomalo detinjasto – da Britanija ima najbolji sistem nadzora na svetu. Insistirali su na tome da nema ničega o čemu bi trebalo raspravljati. Jedino što bi moglo da bude predmet rasprave bilo je zlonamerno ophođenje *Gardijana*, koji je – iako za to vlasti nikada nisu pružile konkretne dokaze – pomagao „lošim momcima”.

Jedan stariji londonski zvaničnik Snoudena je nazvao „seronjom”. Ledi Stela Rimington, bivša šefica MI5, njega i Džulijana Asanža nazvala je „samoljubivim lakrdijašima”. (Ledi Stela je bila na književnom festivalu, na kojem je promovisala svoj novi poziv spisateljice špijunske romane.) Snouden po njenom mišljenju nije to učinio iz patriotskih razloga. Bio je narcis, izdajnik i najverovatnije kineski tajni agent, govorili su zvaničnici besno. Jedan neokonzervativac uputio mu je nešto suptilniju kritiku, rekavši da je za Snoudenov potez kriv osećaj „više vrednosti milenijumske generacije”.

U oktobru 2013, Endru Parker, novi direktor MI5, u svom prvom pojavljivanju u javnosti prekorio je medije zbog objavljivanja Snoudenovih dokumenata. Nije morao da pomene *Gardijan* po imenu, ali je rekao da je objavljinjem tih dokumenata „data prednost teroristima... Suočeni smo sa međunarodnom pretnjom, a GCHQ nam pruža mnogo pouzdanih dokaza na koje možemo da se oslonimo. Obelodanjanje dometa i ograničenja tehnika koje koristi GCHQ izaziva nezamislivu štetu”, rekao je. Drugi nezadovoljni insajder tvrdio je da „naše mete nestaju sa mape”, i rekao: „Ako pričate o svojim obaveštajnim sposobnostima, onda nemate obaveštajnih sposobnosti”. Jesu li ove optužbe bile osnovane?

Niko nije pokušavao da porekne da Britanija i Sjedinjene Države imaju mnoštvo neprijatelja – terorista, neprijateljskih država, organizovanih kriminalaca, nepredvidljivih nuklearnih sila i stranih hakera koji se trude da ukradu njihove državne tajne i naprave pometnju. Niko nije imao ništa ni protiv pojedinačnog špijuniranja – to i jeste svrha špijunkih agencija. Problem je bio u strateškom nadzoru i neselektivnom prikupljanju korespondencije milijardi građana, koje je Snouden otkrio javnosti.

Vladine tvrdnje o nanetoj šteti uvek su bile neodređene. Bez ikakvih pratećih detalja, nije ih bilo moguće dokazati, ali ni opovrgnuti.

Romanopisac Džon Lančester, koji je proveo nedelju dana prečešljavajući tajne dosijee GCHQ-a, bacio je sumnju na tvrdnju da je objavljinje informacija o mogućnosti masovnog nadzora zaista pomoglo Al Kaidi. On je primetio kako imanje Osame bin Laden u Abotabadu nije imalo čak ni telefonsku liniju, a kamoli imejlove, kompjutere ili mobilne telefone. Loši momci su očigledno već neko vreme znali da se elektronska komunikacija verovatno prisluškuje. Lančester piše kako je sama činjenica da Bin Laden nije ostavljao niakav elektronski trag bila sumnjiva: predstavljala je znak špijunima da Nešto Nije U Redu.

Najdžel Inkster, bivši zamenik direktora MI6, došao je do sličnog zaključka. „Imam osećaj da oni koji su najviše zainteresovani za aktivnosti NSA i GCHQ-a nisu čuli ništa što nisu već znali ili mogli da prepostavе”, rekao je.

Međutim, za britanski desničarski list, tvrdnje agencija bezbednosti bile su svetinja. Pored toga, davale su povoda za uništenje *Gardijana*, lista koji je, od objavljivanja vesti o prisluskuvanju telefona, bio na veoma lošem glasu u Flit stritu. Skandal je znatno povećao šanse da se ubrza donošenje državne regulative o novinskoj industriji, čemu se *San, Dejli mejl* i *Telegraf* oštro protive. Svi su oni ignorisali Snoudenove dosijee. Moglo bi se reći da je suparničkim listovima bilo teško da pokrivaju priču bez pristupa dokumentima.

Nakon Parkerovog govora, *Dejli mejl* je poveo vatreni patriotski napad na *Gardijan*, nazivajući ga „listom koji pomaže neprijateljima Britanije”. Po rečima *Mejla*, *Gardijan* je krv za „smrtonosnu neodgovornost”. Novinari nisu smeli da odlučuju o pitanjima nacionalne bezbednosti, pisalo je u ovom listu, čime je otvoreno pitanje kako bi *Mejl* postupio da se domogao Snoudenovih dosjeva. Sve u svemu, bio je to neverovatan napad na novinarstvo od strane lista koji se inače vatreno borio za principe nezavisnosti i slobode novinarstva.

Ostatak sveta, međutim, mislio je drugačije. Dvadesetak uglednih urednika mnogih međunarodnih listova stalo je u odbranu *Gardijana* i uloge štampe u informisanju javnosti i pozivanja moćnika na odgovornost. Neki od tih listova – *Njujork tajms*, *Vašington post*, *Špigel* – i sami su izveštavali o Snoudenovim dosjeima. Drugi, kao što su *Harec*, *Hindu* i *El pais* – nisu. Međutim, svi su oni priznali da je objavljivanje tih dokumenata pokrenulo javnu debatu o ulozi špijunskih organizacija i „pravih parametara prisluskuvanja”, kao što je to sročila Džil Abramson iz *Tajmsa*.

Nemce je ovaj slučaj podsetio na Aferu *Špigel* iz 1963, kada je legendarni urednik ovog lista, Rudolf Augštajn, uhapšen i zatvoren zato što je objavio dojave iz oblasti državne odbrane.

Augštajn je pušten na slobodu, a bavarski ministar odbrane koji ga je uhapsio, Franc Jozef Štraus, dao je ostavku. Razbijanje *Gardijanovih* kompjutera našlo se na prvim stranicama svih listova u Nemačkoj. Sidarta Varadarajan, urednik časopisa *Hindu*, izjavio je kako detalji o špijunskim operacijama koje su prenele novine „nemaju nikakve veze sa borbom protiv terorizma”.

On je napisao: „Osama bin Laden nije morao da vidi Snowdenove dokumente o PRIZMI kako bi shvatio da Sjedinjene Države prate baš svaki vid elektronske komunikacije: on se već bio povukao iz sveta telefonije i prešao na komunikaciju preko kurira. Međutim, milioni ljudi iz Sjedinjenih Država, Velike Britanije, Brazila, Indije i drugih zemalja sveta, koji su pod neosnovanom prismotrom, nisu bili svesni činjenice da je njihova privatnost narušena”.

Ništa od svega ovoga kao da nije doprlo do Dauning strata. Premijer je, umesto toga, odlučio da „ubije glasnika”. Davao je zloslutne nagoveštaje onoga što bi moglo da se dogodi ako *Gardijan* nastavi sa objavljuvanjem ovih dokumenata. U govoru u Briselu, Kameron je izjavio da ne može da prihvati „kako ćemo – lako ćemo” pristup radu obaveštajnih službi, što je neobičan izbor reči za bivšeg učenika *Itona*. Kameron je izbegavao neprijatna pitanja o tome da li je Velika Britanija bila umešana u prisluškivanje telefona Angele Merkel.

Ranije nepoznati torijevski član parlamenta, Džulijan Smit, naveo je kako je ovaj list kompromitovao identitete britanskih agenata (a nije), i kako je „potencijalno kriv za velezdaju”. Smitova kampanja imala bi veći kredibilitet da on nije i sam povukao pogrešan potez. Za vreme svog mandata, Smit je u Parlamentu primio u posetu osoblje iz Menvit Hila, tajne centrale NSA u Severnom Jorkširu. Član Parlamenta koji predstavlja Skipton i Ripon, Smit je posle sastanka pozirao sa članovima obaveštajne službe ispred gotske građevine. Smit je sliku postavio na svoj sajt. Identiteti članova NSA i GCHQ-a

na taj način bili su izloženi očima sveta. Smit je rekao da su dobrovoljno pristali da se slikaju.

Britanska strategija je bila da o bezbednosti govori sa strogošću, ignorišući sramna otkrića o tome kako GCHQ špijunira svoje prijatelje i saveznike. U novembru, afera se prelila iz prostorija parlamentarnog Komiteta, potekla duž Temze i stigla do neogotskih vrata Kraljevskog suda. Sudnica broj dvadeset osam, odmah pored bifea, bila je scena dvodnevног pravnog pretresa. Napolju je padala sitna londonska kiša. U sudnici, advokati sa perikama prelistavali su svoje dokumente. Jedan pravni savetnik držao je knjigu *Blekstounov vodič kroz zakone o antiterorizmu*; na naslovnoj strani, britanska zastava lepršala je iznad zgrade sa velikim balkonom.

Mirandini pravni zastupnici uložili su žalbu na pozivanje na Član sedam kako bi se Miranda tog leta zadržao na aerodromu. Koalicija deset medijskih kuća i organizacija koje se bore za slobodu govora pružila je podršku Mirandi. Brazilac je bio tužitelj; Ministarstvo unutrašnjih poslova i policija našli su se na otpuženičkoj klupi. Trojica sudija, sa vrhovnim sudijom na čelu, slušali su izlaganja. Advokat Metju Rajder izložio je činjenice: Miranda se nalazio u tranzitu između Berlina i Rija kada ga je na aerodromu *Hitrou* zaustavila protivteroristička policija. Sa sobom je nosio novinarski materijal. Članci zasnovani na tom materijalu obelodanili su masovni nadzor koji su vršile vlade SAD i Velike Britanije, prethodno nepoznat javnosti, i time pokrenuli „međunarodnu raspravu“. Vlasti su prekrišile Mirandino pravo na slobodu izražavanja. Njihova reakcija bila je preterana, zasnovana na pogrešnim prepostavkama i nije bila u skladu sa zakonima o protivterorizmu.

Trojica sudija, međutim, kao da nisu primila k srcu Rajderovo izlaganje. Vrhovni sudija često ga je prekidao. Njegove učtive upadice bile su veoma visprene. Međutim, bilo je očigledno da sudija ne zna mnogo o internetu. Trojica sudija bila su u poznim šezdesetim godinama. Kada je Mirandin

advokat pomenuo program PRIZMA američke agencije NSA, sudija se umešao: „To znači da oni [službe bezbednosti] ne smeju da čitaju imejlove terorista!”

Sudija nije bio naklonjen ni istražiteljskom novinarstvu. „Ne znam šta se tačno podrazumeva pod terminom „odgovorno novinarstvo”, izjavio je u jednom trenutku. „Novinar nije sam po sebi obavešten o svemu što se tiče bezbednosti... to je puka retorika.”

Ostale sudije, i sami pripadnici establišmenta, nisu bili blagonakloni prema Snoudenu i njegovom položaju. „Snouden je morao nešto da ponudi u zamenu za svoj ostanak u Rusiji. To je očigledno”, umešao se sudija Ousli.

„Zašto je Rusija dozvolila Snoudenu da ostane? Snouden je u Rusiji sa šifrovanim materijalom. Zar je moguće da mu nije palo na pamet da bi Rusi mogli da poželete da ga dešifruju?”, upitao je sudija Openšo.

Činilo se sasvim uzaludnim ubedjivati sudije u ključne činjenice o ovom slučaju. Grinvald je izjavio: „Najozbiljniji problem u vezi sa odgovorom optuženih na ovu žalbu jeste njihovo poistovećivanje objavljivanja članaka zasnovanih na materijalu nacionalnih službi bezbednosti sa terorističkim činom.”

Vlasti za to nisu htеле ni da čuju. Ministarstvo unutrašnjih poslova tvrdilo je da je postupalo u skladu sa interesima nacionalne bezbednosti. Vlasti je zanimalo „kako se gospodin Miranda uklapa u širu mrežu Edvarda Snoudena”. Novinari koji su učestvovali u ovoj priči nisu radili u interesu javnosti, već „u cilju političke ili ideološke propagande”.

Dan posle saslušanja, kada su se sudije povukle da razmotre slučaj, parnica se ponovo preselila u Vestminster, u prostorije parlamentarnog Komiteta. U filmu o Džeјmsu Bondu iz 2013, pod nazivom *Skajfol*, direktorka MI6, M, koju igra Džudi Denč, svedoči na javnom saslušanju. Grupa članova parlamenta iz ISC-a bombarduju je neprijateljskim pitanjima.

(Besni su jer je MI6 izgubio hard-disk na kojem se nalaze imena tajnih agenata...)

Javno ispitivanje Džudi Denč, odnosno M, postaje još gore. Glavni zlikovac u filmu je odbegli agent MI6, Raul Silva, kojeg je kao veselog psihopatu odigrao Havijer Bardem. Bardem, odnosno Silva, upada u prostoriju obučen kao policajac i počinje da puca. Na sreću, Džejms Bond (koga igra Danijel Krejg) stiže na vreme da spase svoju šeficu. Predsedavajući ISC-u, Garet Malori (britanski glumac Rejf Fajns), dobro se snalazi u škripcu. Polazi mu za rukom da ubije nekoliko negativaca.

Prvo pravo javno saslušanje pred ISC-em, sedmog novembra, proteklo je u mirnijoj atmosferi. Za stolom u obliku potkovice, sedeо je ser Malkolm Rifkind zajedno sa de-vetoricom članova Parlamenta. Nije bilo zlikovca iz filma o Džejsu Bondu. Umesto njega, čovek u livreji sa zlatnim lancem otvarao je vrata najvažnijim svedocima Komiteta. Trojica čelnika MI5, MI6 i GCHQ-a, Endru Parker, ser Džon Sojers i ser Ijan Loban, sedeli su jedan do drugog. Iza njih nalazili su se drugi zvaničnici iz sveta londonskih senki (i krupni telohranitelj, sasvim sigurno naoružan nalivperom koje eksplodira).

Raniji sastanci ISC-a sa čelnicima britanskih obaveštajnih službi održavali su se iza zatvorenih vrata. Ovaj je televizija prenosila uživo – ili barem gotovo uživo. Televizijski program tekao je sa odlaganjem od dva minuta, za slučaj da neko neočekivano i slučajno kaže nešto poverljivo. Na početku deve-setominutnog zasedanja, ser Malkolm je to saslušanje nazvao „značajnim korakom prema transparentnosti naših obaveštajnih agencija”. Nije pomenuo da su čelnici obaveštajnih službi unapred dobili spisak pitanja. Novinari su, naravno, još jednom ponovili stari, istrošeni uvod: Špijuni su izlazili iz senki!

Svi koji su se nadali da će Loban i ostali reći nešto više o Snoudenovim otkrićima bili su razočarani. U širem smislu, glavešine obaveštajnih službi branile su svoju misiju – njenu

zakonsku osnovanost, mete i ispravnost njenih metoda. Veći deo sesije odvijao se kao da Snouden ne postoji. Na pitanje kako je „niži službenik“ uspeo da se domogne strogih tajni GCHQ-a, Parker je odgovorio da britanske agencije imaju „stroe dogovore o bezbednosti“. Rifkin je upitao: „Možemo li da pretpostavimo da ste sa američkim kolegama poveли raspravu o stotinama hiljada ljudi koji, kako se čini, imaju pristup vašim informacijama?“

Parker je odgovorio: „Sva trojica smo uključeni u te pregovore“.

Ako je bilo ko bio otpušten zbog ovog skandala sa GC-HQ-om, javnost za to nikada nije saznala. Nije joj ponuđeno nikakvo objašnjenje ni za to kako je NSA dozvolila da uopšte dođe do najvećeg odliva informacija u istoriji zapadnih obaveštajnih službi.

Rifkind je postavio još jedno pitanje. Bilo je to kao da partner u teniskom meču baca loptu uvis kako bi drugi teniser mogao da je udari. „Zašto mislite da je neophodno sakupljati informacije o većini stanovništva kako bismo se zaštitili od manjeg broja potencijalnih zločinaca?“

Loban je odgovorio svojom omiljenom analogijom – sa plastom sena. Rekao je: „Mi ne trošimo vreme na prislушкиvanje telefonskih poziva i čitanje imejlova ogromne većine stanovništva“. GCHQ se umesto toga bavio „detektivskim radom“. Agenciji je bio potreban pristup „džinovskom plasti sena“ – komunikaciji na internetu – „kako bi uspeo da iz njega izvuče igle“. Direktor GCHQ-a stao je u odbranu svojih podređenih. Po njegovim rečima, oni su patriote, a njihov je cilj bio da uđu u trag terorista i ozbiljnim kriminalcima.

„Kad bi od njih neko tražio da istraže samu agenciju, ne bih imao radnu snagu. Svi bi napustili prostoriju“; rekao je Loban. Loban je dodao kako će GCHQ sigurno izgubiti neke od svojih meta. Tokom prethodnih pet meseci, potencijalni teroristi gotovo su svakodnevno preko interneta razgovarali o tome kako da prilagode svoj način komunikacije, rekao je.

(Ipak, GCHQ je očigledno još uvek mogao da ih prisluškuje.) Sojers, koji je bio M u stvarnom životu, dobio je zaduženje da napadne aktuelne zlikovce: svetske medije. U uverljivom i staloženom izlaganju, Sojers je rekao kako su dokumenti koje je Snouden izneo u javnost „naneli veliku štetu... Ugrozili su naše operacije. Očigledno je da naši protivnici zadovoljno trljaju ruke. Al Kaida uživa u ovome”. Međutim, nije ponudio nikakvo obrazloženje ove tvrdnje.

Neki pripadnici ISC-a jesu izvršili blagi pritisak na trojicu čelnika. Lord Batler, bivši sekretar kabinetra, upitao je da li je zaista istina da zakon donet 2000. „služi svrsi u savremenom svetu”, imajući u vidu činjenicu da su se sposobnosti agencije u međuvremenu „toliko razvile”. Sojers i Loban rekli su da su spremni da privhvate promene u zakonskim okvirima, ali da je na političarima da te okvire predlože.

Sve u svemu, saslušanje je proteklo u prijatnoj atmosferi.

Neko iz Amerike ili Evrope bio bi zaprepašćen time koja sve pitanja komitet nije postavio. Jedva da se dotakao važnih problema iznetih u Snoudenovim dokumentima, i preskočio je svako ozbiljno ispitivanje o masovnom nadzoru, građanskim slobodama i privatnosti. Nije se postavilo pitanje o navodnoj ulozi GCHQ-a u presretanju britanskog saobraćaja između *Guglovih* servera. Nije se pominjalo prisluškivanje telefona kancelarke Merkel, niti špijuniranje lidera prijateljskih zemalja. Ni reči o oslanjanju na telefonske kompanije kao poslovne partnerke koji su im pružali pomoć „daleko veću” od one na koju su bili primorani po zakonu.

Nedelju dana ranije, ser Tim Berners-Li – čovek koji je izmislio internet – opisao je tajne pokušaje Velike Britanije i Sjedinjenih Država da oslabe enkripciju na internetu kao „zaprepašćujuće i nepomišljene”. Ni to нико nije ni pomenuo.

Rusbridžer je morao svojim protivnicima da predoči ono što je bilo očigledno. Snouden je – srećom – svoje dosijee povjerio novinarima. Oni su savesno (u dogovoru sa vladama i agencijama) radili na njima, objavljajući samo mali deo svega

onoga što su imali na raspolaganju. Ironijom sudsbine, upravo su mediji spasli obaveštajne agencije od tragedije mnogo većih razmera.

Ako su vlade, zvaničnici i šefovi špijunskih službi želeli da kazne novine, to je bilo njihovo pravo. Ali trebalo je da razmisle o tome šta bi sledeći doušnik mogao da učini u odustvu profesionalnih medijskih posrednika. Mogao bi jednostavno sve da iznese na svetsku mrežu, koju nije moguće cenzurisati. „Pazite šta želite”, upozorio ih je jedan urednik.

Sve je ovo imalo i epilog. Početkom decembra 2013, rasprava se ponovo prenela u Parlament. Odabrani komitet unutrašnjih poslova, sa gromoglasnim laburističkim članom Parlamenta na čelu, Kitom Vazom, pozvao je Rusbridžera da objasni svoj postupak. To je samo po sebi bila neobična odluka: u zrelim demokratskim društvima urednici dnevnih listova obično ne moraju da podnose račune za svoje uredničke odluke pred sudom; na kraju krajeva, upravo to i jeste sloboda štampe.

Ipak, Vaz je iznenada upitao Rusbridžera: „Da li vi volite ovu zemlju?” Njegove namere možda i nisu bile neprijateljske, ali pitanje je bez ikakve sumnje zazvučalo makartijevski. Rusbridžer je odgovorio potvrđno, rekavši da ga je „to pitanje pomalo iznenadilo”, i dodao: „Ali da, mi smo patriote, a jedna od onih stvari zbog kojih volimo ovu zemlju jeste priroda demokratije i slobodne štampe”.

Urednik je staloženo prepričao proceduru uređivanja *Gardijana* tokom prethodnih šest meseci – odgovorno rukovanje Snoudenovim dosijeima, više od sto susreta sa predstavnicima vlade, i ogromno interesovanje javnosti, što je uticalo na odluku o objavlјivanju.

Ljutiti član Parlamenta iz redova torijevaca imao je drugačije ciljeve. Želeo je da baci Rusbridžera iza rešetaka.

Najnezamislivija pitanja postavio mu je predstavnik Konzervativne partije, Majkl Elis. U okviru izveštavanja, *Gardijan*

je preneo vest da je GCHQ imao ogrank u organizaciji Stonewall, koja se zalagala za prava gej populacije; ta se informacija nalazila na internet stranici organizacije. Vidno razjaren, Elis je optužio Rusbridžera za prenošenje ukradenog materijala i otkrivanje „seksualne orijentacije” ljudi zaposlenih u GCHQ-u.

„Potpuno ste me zbunili, gospodine Elis. GCHQ ima gej pripadnike. Zar to treba da nas iznenadi?”, odgovorio je Rusbridžer.

Elis je odgovorio: „To nije smešno, gospodine Rusbridžer”. Optužio je list da je odao državnu tajnu time što je objavio da je osoblje GCHQ-a sa članovima porodica posetilo Diznilend u Parizu.

Ovakva podrška političkim neprijateljima *Gardijana* bila je preterana i prilično glupa. Međutim, britanska kriminalistička istraga afere Snouden bila je stvarna. Pred istim tim komitetom, Kresida Dik iz Skotland jarda potvrdila je da detektivi istražuju da li su „neke ličnosti” prekršile zakon. Posebno Član pedeset osam Zakona o terorizmu. Po tom članu, protivzakonito je prenositi ikakve informacije o pripadnicima obaveštajnih službi „koje bi mogli da iskoriste teroristi”. Ne samo tajne već bilo kakve informacije: fotografije, adrese, čak i imena njihovih kućnih ljubimaca. Dikova je rekla: „Moramo da odredimo jesu li ili nisu [prekršili zakon]. To znači da moramo da ispitamo ogromnu količinu dokaznog materijala.”

Novinari koji su objavili Snoudenova otkrića upleteni su u najuzbudljiviju priču u svojoj karijeri. Priča je bila od javnog intresa. Međutim, sada su, činilo se, oni bili osumnjičeni.

Epilog: Izgnanstvo

Negde blizu Moskve
2014–?

„Čak i u Sibiru ima sreće.”
Anton Čehov, *U izgnanstvu*

Devet nedelja, Snouden je bio uglavnom nevidljiv. Pojavila se jedna neobična fotografija mladića koji gura kolica iz samoposluge ulicama Moskve. (Sigurno je bila lažna! Mladić na slici nimalo nije ličio na njega!) Druga slika bila je nešto uverljivija. Na njoj se video Snouden na turističkom brodiću kako krstari rekom Moskva. Leto je. Snouden ima kačket i bradu. U daljini se naziru obrisi mosta i zlatne kupole Hrama Hrista Spasitelja, koju je Staljin digao u vazduh, a Jeljin ponovo izgradio. Tik izvan kadra nalaze se visoke zidine Kremlja.

Ove slike koje su dospele do ruskih medija trebalo je da ostave utisak da Snouden živi „normalnim” životom. Pod dатим okolnostima, to nije bilo nimalo izvesno. Sve je ukazivalo na to da je upravo suprotno. Novinska agencija koja je dobila Snoudenovu sliku, Livenews.ru, poznata je po svojoj povezanosti sa ruskim agencijama za bezbednost. U međuvremenu, Snoudenov advokat Anatolij Kučerena tvrdio je kako se njegov klijent smestio, kako je počeo da uči ruski i zaposlio se u velikoj internet kompaniji. Međutim, sajt VKontakte, ruski ekvivalent Fesjbuku, i mnogi drugi, tvrdili su da to nije istina.

Snouden se konačno ponovo pojavio u oktobru. Četvoro Amerikanaca doputovalo je u Moskvu da bi se sastalo s njim. Svi su bili uzbunjivači koji su svoje karijere posvetili nacionalnoj bezbednosti i obaveštajnim službama Sjedinjenih Država. To su bili Tomas Drejk, bivši agent NSA, čiji je slučaj Snouden pomno pratio, nekadašnji analitičar CIA, Rej Makgavern, Džeslin Radak, koja je radila u Ministarstvu pravde, i Kolin Rouli, bivša agentkinja FBI-ja.

Bilo je to neobično putovanje. Pre nego što su pošli iz Vasingtona, unajmili su advokata za slučaj da imaju problema pri povratku u Sjedinjene Države. Osim toga, ostavili su svoje elektronske uređaje u Americi. Kao što je Radakova primetila, Sjedinjene Države mogle bi da ih lociraju preko njihovih mobilnih telefona ili kompjutera, i tako saznaju gde se krije Snouden. Vlasti su mogле да pretraže и заплеле njihove uređaje kad se vrati u SAD.

Po dolasku u Moskvu, kombijem sa zatamnjеним staklima prebaćeni su na tajnu lokaciju. Tamo ih je čekao Snouden.

Vikileaks je objavio video-snimak susreta. Sudeći po uljima na platnu, lusterima i pastelnim zidovima, moglo bi se zaključiti da je u pitanju skup hotel, kojih u Moskvi ima mnogo. Ipak, veći su izgledi da je u pitanju gostinska kuća u vlasništvu ruske vlade. Amerikanci su ga zatekli zdravog, opuštenog i vedrog, i – kao što je kasnije rekao Makgavern – zadovoljnog svojom odlukom da izade u javnost. Snouden je pravio surove šale o tome kako nije mogao da bude ruski špijun: rekao je da Rusija svoje špijune nikada ne bi ostavila zatočene u tranzitnoj zoni aerodroma Šeremetjevo više od mesec dana.

Četvoro Amerikanaca uručilo mu je nagradu „Sem Adams“ za integritet u obaveštajnoj službi. Preneli su mu i poruku: da uprkos otrovnim zvaničnim stavovima Sjedinjenih Država, on ima podršku mnogih Amerikanaca kod kuće, pa čak i u samoj obaveštajnoj zajednici. Po rečima Radakove, Snouden – briljantan i skroman – nije brinuo za sebe, već za to šta bi moglo da se dogodi sa Grinvaldom, Poitrasovom

i mladom aktivistkinjom *Vikiliksa*, Sarom Harison, koja je ostala uz njega još od Hongkonga.

Snouden je pratio zbivanja. Za večerom, objasnio im je zbog čega je sve to uradio. Odnos između onih na vlasti i onih pod njihovom vlašću u Americi „sve se više razlikovalo od onoga što očekujemo, kao slobodna i demokratska zemlja”, rekao je svojim gostima. To je ilustrovaо primerom svoje sudbine – on je javnosti rekao istinu, i zbog toga je osuđen na izgnanstvo i proglašen za zločinca – dok Kleper, niko nije kažnjen.

Zatim se vratio na glavnu temu: da programi masovnog osmatranja NSA „ne garantuju našu bezbednost”. Po njegovim rečima, „oni štete našoj ekonomiji. Štete našoj zemlji. Ograničavaju naše sposobnosti da govorimo i razmišljamo, da živimo i budemo kreativni, da slobodno uspostavljamo veze i međuljudske odnose... Velika je razlika između zakonitih programa, opravdanog špijuniranja i primene zakona onda kada je ono ciljano, zasnovano na opravdanoj, pojedinačnoj sumnji i sprovedeno u skladu sa sudskim nalogom, i masovnog špijuniranja koje čitavu populaciju izlaže svevidećem oku, čak i onda kad za tim nema nikakve potrebe”.

Njegov otac, Loni Snouden, doleto je u Moskvu u isto vreme. Sastali su se privatno.

Tri nedelje kasnije, Snouden je primio još jednu zvaničnu posetu. Ovog puta u pitanju je bio Hans-Kristijan Štrebele, ekstravagantni pripadnik Pokreta zelenih, član nemačkog parlamenta i radikalni advokat, koji danas ima sedamdeset četiri godine. Afera sa prisluškivanjem Merkelove uzdrmala je političku javnost u Nemačkoj. Štrebele je Snoudenu preneo poziv da svedoči pred parlamentarnim komitetom Bundestaga, koji sprovodi istragu o američkom prisluškivanju. Štrebele je sa Snoudenom i Harisonovom razgovarao za stolom, smejavao se, čak su se i slikali zajedno.

Snouden je Štrebelu predao otkucano pismo za frau Merkel i nemački parlament. U pismu je rekao kako je osetio da

je „njegova moralna dužnost da nešto preduzme”, kao svedok „sistematskog kršenja zakona od strane vlade moje zemlje”. Izrazio je svoju zabrinutost, što je za posledicu imalo „oštru i dugotrajnu kampanju progona”. Snouden je napisao i da je „moj čin izražavanja političkog stava”, kako je on definisao svoj potez, izazvao žestoke reakcije širom sveta, uključujući i „mnoge nove zakone” i povećanu svest društva. Po Snoudenu-vom mišljenju, kampanja Bele kuće da se njegov potez prikaže kao protivzakonit i protiv njega podigne tužba bila je sasvim nepravedna. Bio je spremjan da to izjaviti i pred Kongresom SAD – ako bi mu to dozvolili. „Govoriti istinu nije zločin.”

Jedan pasus njegovog pisma privukao je posebnu pažnju. Iako to nije eksplicitno rekao, činilo se da se Snouden nada da će u bliskoj budućnosti napustiti Rusiju. Pismo je završio rečima: „Nadam se da ću imati prilike da razgovaram sa vama u vašoj zemlji kada se ova situacija reši. Hvala vam na naporu koji ulažete u očuvanje međunarodnih zakona koji štite sve nas.

Sve najbolje,
Edvard Snouden.”

Nekoliko dana kasnije, Harisonova se oprostila od Snoudena i odletela za Berlin. Provela je četiri meseca sa njim u Moskvi. Navodno, po pravnom savetu, odbila je da se vrati u Veliku Britaniju. Nemačka prestonica, a posebno Istočni Berlin, postali su stecište sve većeg broja onih koji su nakon objavlјivanja Snoudenovih dosjeva morali da napuste zemlju: Poitrasove, novinara Džejkoba Eplbauma i Harisonove. Svakog ko ima istančan osećaj za istoriju svestan je ironije ove situacije. Nekadašnja teritorija Štazija postala je ostrvo medijanske slobode.

Grinvald je, u međuvremenu, objavio kako daje otkaz u *Gardijanu* kako bi se pridružio novom medijskom projektu koji je osnovao milijarder sa ibeja, Pjer Omidjar.

Kakvi su bili Snoudenovi izgledi da napusti Moskvu i započne novi život u zapadnoj Evropi? Političari levičarske

orijentacije, intelektualci i pisci tražili su nemačkoj vladi da mu pruži azil. Pokrenuta je i kampanja da se ulica u Berlinu u kojoj se nalazi američka ambasada nazove „Snouden štasse”. (Jedan umetnik postavio je ovaj znak, snimio ga i postavio snimak na Fejsbuk.) Međutim, Nemačkoj su strateški odnosi sa Amerikom bili važniji od sudsbine jednog pojedinca, barem po mišljenju Merkelove, koja je treći put izabrana za kancelara.

Snouden je, stoga, ostao u Moskvi. Advokat Kučerena ljubazno je podsetio svet da bi, ako pokuša da napusti Rusiju, Snouden izgubio politički azil. Bio je gost Ruske Federacije, sviđalo se to njemu ili ne. Na neki način, bio je i njihov talac. Niko nije mogao da zna koliko će dugo trajati njegovo izgnanstvo. Mesecima? Godinama? Decenijama?

Zahvalnost

Autor bi želeo da zahvali Spenseru Akermanu, Ričardu Adamsu, Džejmsu Bolu, Dagasu Berču, Džejn Berč, Dejvidu Blišenu, Džulijanu Bordžeru, Roriju Kerolu, Sari Čerčvel, Kejt Konoli, Niku Dejvisu, Lindzi Dejvis, Martinu Djuherstu, Mirjam Elder, Piteru Finu, Šili Ficsimons, Nori Ficdžerald, Kemlin Ferli, Džanin Gibson, Glenu Grinvaldu, Lori Hasan, Bernhardu Hoboltu, Heningu Hofu, Niku Hopkinsu, Polu Džonsonu, Džefu Larsonu, Dejvidu Liju, Polu Luisu, Juanu Makaskilu, Džastinu Makariju, Stjuartu Milaru, Sa-ri Montgomeri, Ričardu Norton-Tejloru, Filipu Oltermanu, Ani Palai, Džil Filips, Lori Poitras, Marku Rajs-Oksliju, Alanu Rusbridžeru, Fibi Taplin i Džonu Vatsu.

Indeks

1984 (Orvel) 6, 166, 167
4G 181

A

Abdulmutalab, Umar Faruk 144
Abot, Toni 235
Abramson, Džil 158, 159, 161, 162, 241
Abu Omar 92
AC-2 135
Ajzakson, Volter 167
Akerman, Spenser 86–88, 101–105, 107, 110–115, 245
Akrobatska trupa Vaikiki 45
Al Kaida 8, 33, 76
Albanija 226
Alegzander, Kit 84, 102, 111, 193, 244, 251–253, 256–257
Alford, Stiven 49
Ali, Muhamed 77
Amaš, Džastin 244–247

Američka unija za građanska prava (ACLU) 65, 85, 155
Anderson, Mevani 25, 32, 53
Angler: Dik Čejni, predsednik iz senke 91
AOL 169, 249
Apel za vraćanje Četvrtog amandmana 123
Apolo Sever 135
APSTRIM (UPSTREAM) 171–172
Argentina 201
Armstrong, Robert 154
Arnt, Klaus 238
Ars Tehnika 15, 16, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 35
Arundel, državni koledž 19
Asanž stupa u kontakt sa Snoudenom 188, 189, 190
Asanž, Džulijan 50, 66, 68, 75, 129, 188, 189, 190, 191, 192, 198, 199
Asension, ostrvo 136
Aškroft, Džon 81–82
Australija 50, 77, 136, 154

Austrija 200
Avganistan 50, 78, 125, 129,
136, 155, 221, 228, 229
Azil 188, 189, 194, 196, 199;
Snoudenova molba 186,
205, nalog za izručenje 13,
188, 192

B

BAE sistemi 138
Bagvati, Đajmini 237
Bajden, Džo 199, 253
Baket, Din 161
Balkanizacija (internet
komunikacije) 237
Baltimore Sun 46
Bamford, Džejms 172
„Banda osmorice“ 47
Bardem, Havijer 278
Barton, Filip 241
BAUNDLES INFORMANT
(BOUNLESS
INFORMANT) 221, 228
BED VOLF (BAD WOLF)
151
Bejrli, Džon 212
Bek, Glen 155, 243
Bela kuća 8, 13, 30, 58–59,
73, 79, 98, 102–104,
106–112, 115, 118–121,
153, 199–200, 215,
229–230, 235, 241,
244–246, 248, 252, 257

Bela kuća se distancira od
NSA 253
Bela kuća se distancira od
odluke o uništavanju Gar-
dijanovih hard-diskova
241
Belorusija 129
Berli, lord 49
Berners-Li, Tim 155, 280
Bi-Bi-Si 152, 267–268
BIG PIGI (BIG PIGGY) 151
Bildungsroman (roman o
odrastanju) 17
Bin Laden, Osama 30, 62,
273, 275
Bini, Vilijam 63, 172
Blečli Park 178
BLEKPERL (BLACKPEARL)
230
*Blekstounov vodič kroz
zakone o antiterorizmu*
276
Bler, Toni 90, 161, 185, 242,
270
Blicer, Volf 123
Blišen, Dejvid 129, 164
BND 228, 233
Bol, Džejms 150
Bolivija 200, 204
Bordžer, Džulijan 107, 117,
150, 226
Branigan, Tanja 188
Braun, Džejn 103

- Braun, Gordon 151, 270
Brazil 230, 231, 234, 236
Brener, Džoel 252
BT 141, 144, 173
BULRAN (BULLRUN) 178,
181
Buš, Džordž V. 21, 29, 30,
192, 197, 224
(Bušova) zloupotreba
građanskih sloboda 33, 48,
57, 83, 89
Bušov pritisak na *Njujork*
tajms 82
But, Viktor 197
Buz Alen Hamilton 48, 51, 93
- C**
Cejlон 136
Centralna bezbednosna
služba (CSS) 38
CIA:
 Snouden se pridružuje
 (CIA) 22
 Snouden napušta (CIA) 34
CSEC 234
- Č**
Čajna dejli 88
Čatanuga tajms fri pres 26
Čečenija 206
Čehov, Anton Pavlovič 209
Čejni, Dik 62, 76, 78, 91
- (Čejnijevo) nezakonito
delovanje 91
Čeka 217
Čerč, Frenk 75, 76, 238
Četvrti amandman 46, 77,
179, 203, 244
Čun-jing, Lung 187
- D**
D Obaveštenja 152
Da Silva, Luiz Inasio Lula
229
Dagbladet 228
DAKRON (DACRON) 141
Dankli, Henri 50
Dans, Gabrijel 243
Daroh, Kim 152, 153
Dauling, Stiv 175
Dauning, strit 13, 153, 154,
160
DDR 217–220
deamerikanizacija (internet
komunikacije) 236
Defkon (DefCon) 102
Dejli mejl 274
Dejli telegraf 260, 274
Dejvis, Nik 150
Dekret o međunarodnom
nadzoru i obaveštavanju
77
Del 35, 37, 47, 48
demonstrativnaja sležka 212
Detika 138

- DIA, Odbrambena obaveštajna agencija (Defense Intelligence Agency) 95, 210, 211**
- Dids, Bil 260**
- Dijego Garsija 136**
- Dik, Kresida 282**
- Direktiva predsednika SAD 65**
- Dojče Telekom 237*
- Dokumenti Pentagona 43, 156, 241**
- doušnik 61, 63, 95, 115, 121, 123, 128, 145, 172, 218, 225**
- Dramond, Dejvid 177**
- Drejk, Tomas 46, 199**
- Dropbox 169**
- DROPMIRE 221**
- DRTBOX 226**
- Drugi amandman 28**
- Drugi svetski rat 8, 40, 76, 97, 134, 144, 173, 178, 270**
- društvene mreže 26, 78, 82, 140, 219**
- DŽ**
- Dženkins, Sajmon 266**
- Džobs, Stiv 12, 166–167, 169, 171, 175**
- Džojs, Šon 111–115**
- Džonson, Pol 114, 146, 151, 155, 162–165**
- D**
- Dežinski, „Gvozdeni” Feliks 217**
- E**
- EDŽHIL (EDGEHILL) 178, 182**
- Egipat 178, 233**
- Ekvador 66, 188, 191, 194, 198, 201, 204**
- El País 274*
- El Sadi, Sami 185**
- Elder, Mirijam 196**
- Elikot, Endru 19**
- Ellis, Majkl 328**
- Emel, Džudi 110**
- Encensberger, Hans-Magnus 222**
- Eplbaum, Džejkob 286**
- Estemirova, Natalija 191**
- F**
- Fabijus, Loran 227**
- Fajerfoks 183**
- Fajns, Rejf 278**
- Fajnstajn, Dajen 85, 251, 255, 271**
- Falada, Hans 219**
- Falkoner, lord 266**
- Fantastiko 230*

- FBI 46, 72, 84, 111, 114, 116, 170, 175, 207
Fejn, Brus 246
Fejsbuk 12, 26, 78, 117, 119, 138, 168, 175
Ficsimons, Šila 163, 164
Filbi, Kim 126, 05, 206
Filipini, (NSA špijunira) 41
Filips, Džil 262
FISA 77, 84, 106, 107, 110, 111, 169, 175, 203, 213
FISC 287
Fleming, Jan 268
FLETLIKVID (FLATLIQUID) 232
Foks njuz 49, 108
Forbs 41, 48
Forin polisi 252
Fort Detrik 76
Francuska 6, 8, 198, 200, 221, 226, 227, 230
Frankfurter algemajne cajtung 222
Fridland, Džonatan 268
FSB 195, 237
FSO 276
- G**
- G8 151, 152
Gadafi, Moamer 185
Gardjan 6–13, 58, 71–73, 86, 89–91, 100–135, 145–165, 183, 188, 189, 196, 219, 222, 226, 229, 234, 259, 261–275, 282, 286
Gardjan SAD 71, 72–73, 90, 101
Gardjan:
Akerman se pridružuje (*Gardjanu*) 86, 101–107, 110–115
Makaskil se pridružuje Snoudenu 123, 124, 126
Gardjan objavljuje Snoudenova otkrića 117, 130
Garsija, Alvaro 200
Gaus, Karl Fridrih 163
GCHQ 6, 8, 11–13, 53, 70, 77, 97, 111, 119, 124, 133–141, 151, 152, 157, 162–164, 171, 179–183, 187, 269–282
GCHQ špijunira *Gardjan* 151–7152
gej grupe 282
„gej propaganda“ 207 (Zakon koji je Duma izglasala protiv gej propagande)
Gelman, Barton 66, 91, 211–212
GERONTIK 141
Gibson, Džanin 71–73, 90, 100, 103–122, 130, 153, 158
Ginis, šifrovano ime 109
Glava šećera 55

- Glazgov herald 103
Gor, Al 243
Građanske slobode 33, 85,
280
Gras, Ginter 226
Grčka 220
Grinvald daje ostavku u
Gardijanu 286
Grinvald se pridružuje
Gardijanu 58
Grinvald, Glen 7, 56, 64, 99,
131, 145, 228, 230, 243,
260–263, 277, 286
Grinvald, stacioniran (u
Brazilu) 7
i Mirandano hapšenje 276
Grinvaldova kritika 63–4
Grinvaldovi prvi kontakti sa
Snoudenom 8, 10, 11, 14
Griv, Dominik 155
Gruzija 197
Gugl 143, 144, 156, 168–169,
173
poriče saradnju s NSA
175, 177
Gugl klaud 177
Gvantanamo, zaliv 33, 57, 62
- H**
- hakovanje NIST-a 182
neprilike Lore Poitras
63–66
Haksli, Oldos 12, 268
- Hamdan, Salim 62
Hamfri, Gordon 210
Harec 274
Harison, Sara 190–192, 196,
203, 215, 285–286
Harman, Džejn 85
Hauard, Majkl, sudija 84
Hejden, Kejtlin 109–111,
115, 121, 227
Hejden, Majkl 76, 78–80, 83
Hejg, Vilijam 144, 155, 269,
272
Hejvud, Džeremi 154–157,
159–160
Hejvudova poseta
(*Gardijanu*) 160
Helsingin Sanomat 196
Hjuman rajts voć (HRW)
201
Hjun, Kris 269, 270
Hladni rat 175, 188, 196,
202, 222
Ho, Albert 184–185
Hoker, Robert Stiven 134
Holder, Erik 108
Holis, Rodžer 154
Honeker, Erih 219
Hongkong:
CIA, ispostava 9
Makaskilovo putovanje (u
Hongkong) 73
Honolulu star advertajzer 44
Hopkins, Nik 114, 151, 157
Hotmejl 173

- Hozenbol, Mark 147
Husein, Sadam 21, 62
- I**
- Ijan (GCHQ operativac) 163
Indija 16, 220, 237, 275
Indonezija 234
Inglis, Kris 111, 113, 121, 253
Inkster, Najdžel 274
Inoficiel Mitarbajter 218
Inoje, Ken 80
Instagram 43
Interfaks 194
Interut 141
Irak 21, 62, 125, 129, 197, 221
Iran 245
Irska 16, 141, 151, 198
ISC 270–280
Island 190
Istočna Nemačka 195, 212, 218
Italija 16, 27, 92–93, 200, 220, 227
IVNINGIZAL
(EVENINGEASEL) 232
Izrael 26, 29, 30–31, 90
- J**
- Jahu (Yahoo!) 118, 143, 168, 169, 175–177, 235, 248, 249
Jang, Vitni 77
Japan 17, 35, 220
javna podrška 250
Jelinek, Elfrieda 226
Jemen 62
Jordan 121
Juan Makaskil 73, 88–99, 105, 109, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 150, 289
Judojono, Susilo Bmbang 234
Jutjub 6, 169, 252
Južna Afrika 136
Južna Koreja 41, 220
- K**
- Kaldalu, Mel 25–27
Kalderon, Felipe 231
Kameron, Dejvid 113, 136, 151, 154, 161, 235
postaje premijer 152
Kan, Džemima 192
Kanada 77, 136, 234
Kar, Dejvid 189
Karamzin, Nikolaj 209
Karni, Džej 215, 224
Keler, Bil 59, 159
Kendal, Gavin 262
Keri, Džon 258
KGB 123, 195, 197, 207, 212–213, 216
Kina 90, 94, 98, 184, 187, 193, 198

- King, Martin Luter 77, 250
Kipar 136
Klark, Ričard 248
Kleg, Nik 155
Kleper, Džejms 12, 47, 49,
 181, 228, 231, 241,
 253–256, 285
Klinton, Bil 179
Klinton, Hilari 28
Kliv Kemp 134
Kolumbija 37
Komersant 195
Komi, Dzejms 82
Kompjuterski suverenitet
 236
Konferencija Tehkranč
 disrapt 249
Konjers, Džon 285
Korea, Rafael 190, 199
Korzenik, Dejvid 108
Koton, Tom 246
Kremlj 163, 191, 195, 197,
 199, 201, 203, 207, 208,
 213, 216, 237, 256, 283
Kriptografija 178, 181, 183
Kris (operativac GCHQ-a)
 163
Kriza s mobilnim telefonom
 223–225
Kuba 191, 193, 194, 196, 198,
 205
Kučerena, Anatolij 208–209,
 214–215, 283, 287
Kuci, Dž. M. 226
- Kule bliznakinje 76, 79, 101
Kunija Regionalni centar
 bezbednosnih operacija
 (RSOC) 40
- L**
- Lan Kvai Fong*, hotel 130
lančano povezivanje 144
Lančester, Džon 219, 273
Larson, Džef 158, 177
LAVINT (LOVEINT) 250
Lažni internet-kafei 151
Lejdi, Robert Seldon 93
„Legenda o Feniksu“ 107
Leon, Ričard 257
Leon, Teril 45
Liberti 266
Libija 197, 233
Lihi, Patrik 256
Lihtblau, Erik 82
Linkdin 249
Lit, Robert S. (Bob) 111
LITL (LITTLE) 141
Litvinenko, Aleksander 195
Loban, Ijan 143, 278–280
Lofgren, Zoi 246
Lokhid Martin 138
Lokšina, Tanja 201–203
Lukin, Vladimir 205
- M**
- Magnicki, Sergej 206

- Makai kula 48
Makartizam 281
Makaskil proverava
Snoudena 91
Makaskil, Juan 73, 88, 93, 95,
97, 105, 109, 123, 129, 131,
150
Makaskilov ateizam 89
Makaskilovi profesionalni
počeci 90
Makaskilova provera
Snoudena 91
Makdauel, Irvin 178
Makdonald, Ken 272
Makejn, Džon 28, 215
Makgavern, Rej 284
Makjrosoft 12, 21, 118, 169,
175, 235, 249
Maklin, Dejvid, 269
Malezija 139
Man, Džonatan 184
Manchester igzeminer 50
Manihejski pogled na svet
i nepredvidiva narav
(Asanžova) 192
MARINA 200
Martin, Vilijam H. 240
Mas, Piter 63, 99
Medvedev, Dmitrij 231
Mej, Tereza 309
MEJNVEJ (MAINWAY) 170
Meksiko 220, 225, 231, 234,
254
Mendaks 50
Mening, Čelsi (rođena kao
Bredli Mening) 44, 53,
125, 127, 189, 212
Menvit Hil (MHS) 136, 235
Merdok, Rupert 103, 262
Merkel, Angela
Sporazum o prestanku
špijuniranja (na predlog
Merkelove) 233
NSA špijunira Merkelovu
224
pragmatičan pristup
(Merkelove) 222
Merkel, Angela 220–225,
227, 229, 233–235, 245,
257, 261, 275, 285–287
MI5 114, 155, 259, 263,
264–265, 269, 273, 278
MI6 185, 269, 274, 277, 278
Mičel, Bernon F. 205–206
Mihalkov, Nikita 208
Milar, Stjuart 72, 105, 107,
111, 113, 116, 121, 130,
149
Miliband, Dejvid 151, 270
Miliband, Ed 270
Milke, Erih 218–219
Mils, Lindzi 38, 43, 45,
97
Blog (Milsove) 39
MINARET 77
Mindsenti, kardinal 188
Ministarstvo pravde 78,
82–83, 108, 111, 257, 284

- Mira4 228
Miror 154
Moja zemlja, Moja zemlja 62
Mond 226, 228, 229, 261
Morales, Evo 200–201
Morel, Majkl 248
Morgan, Pirs 113
Moskovski aerodrom, izjava
205
Mur, Majkl 243
MUSKULAR (MUSCULAR)
176
- N**
- Nacionalna bezbednost 31,
34, 50, 67, 82, 86, 101, 103,
106, 109, 111, 118, 145,
204, 210, 224, 229
Napadi bespilotnim
letelicama 57
Narvaez, Fidel 190–192
Navalni, Aleksej 206–207
Nemačka 224, 232, 257,
285–287
Nikaragva 204
Nikson, Ričard 77, 147
Nimelajnen, Jusi 196, 197
NIST (Nacionalni institut za
standarde i tehnologiju)
182
Norveška 228–229
Novi Zeland 77, 136
NPR 212
- NSA (Agencija za
nacionalnu bezbednost):
osnovni zadatak 229
kompjuterski napadi NSA
65, 96
Neslaganja s NSA 51
Snoudenovo izlaganje o
NSA 11, 97
Snoudenovo odrastanje
nedaleko od (NSA) 20
Snouden se pridružuje
(NSA) 22
Snouden napušta (NSA)
11
NSA razbija enkripciju 4G
telefona 18
„delom prijatelji, delom
neprijatelji” 233 (definicija
potečla iz NSA)
Sukob GCHQ i NSA 137
NSA pripisuje Kini sajber-
špijunažu 221, 231
NSA špijunira Kinu 193
NSA špijunira Francusku
220, 221, 226, 227
NSAnet 52
NSAnet, Snouden imao
pristup mreži 52
NSC (Nacionalni savet za
bezbednost) 109, 110, 121
NUKLEON (NUCLEON)
170

NJ

- Nju Ripablik* 101
Njujork tajms 29, 31, 101,
103, 112, 120, 156, 159,
161, 182, 186, 189, 209,
241, 257, 261, 274
Bušovi pritisci (na *Njujork tajms*) 82
NSA pritisci (na *Njujork tajms*) 93
Njujorker 243, 259, 261

- Ofanzivna operacija
kompjuterskim
elementima (OCEO) 120
Oland, Fransoa 227, 233
Oleta, Ken 261
Oliver, Krejg 153, 159, 160
Oliverove pretnje 160–161
Oman 136
Omand, Dejvid 133
Omidjar, Pjer 286
Openšo, sudija 277
Orvel, Džordž 6, 12, 166, 168
Osma sila 58, 261

O**Obama, Barak:**

- Popravljanje pričinjene
štete 224, 225, 231
Obamina podrška zakonu
FAA 85
Merkelova se suočava (s
Obamom) 221, 222
objavljivanje depeša
američkih diplomata 125,
129, 153, 158, 191
Obzerver 103, 259
Odbor direktora nacionalne
službe bezbednosti za
reviziju obaveštajnih
i komunikacionih
tehnologija (DNI) 248
odgovorno ponašanje
(prema Snoudenovim
dosijeima) 153

P

- Pakistan 121, 144
Palatino, Rikardo 194
Palestina 26, 90
Paltok 169, 175
Pamela and the Pole Kats 45
Pamuk, Orhan 226
Paneta, Leon 32
Papua Nova Gvineja 90
Parizijen 227
Parker, Endru 273, 274, 279
Parkinson, Pem 45
Patison, Robert 44
Patriotski zakon 79, 83, 86,
87, 102, 103, 155, 247, 256
Patrušev, Nikolaj 208
Pejn, Tomas 57
Peking 2008, Olimpijske igre

- Pelosi, Nensi 83, 85, 246
Penja Nijeto, Enrike 229,
231, 232
Pentagon 46, 79, 120, 167,
229
Pet očiju 76, 136, 139, 145,
173, 221, 234
Petrobas 230
PINEJDŽ (PINNAGE) 141
Pink Flojd 168
PINVEJL (PINWALE) 170
Pirs, Nik 154
Po, Ted 246
Podrška (Snoudenu) 13, 123,
210, 243, 284
Pofala, Roland 223
Poitras, Lora 9, 10, 63, 65, 69,
73, 91, 93, 96, 99, 120, 127,
132, 168, 171, 261, 285
Pokret za slobodan Tibet 25
Pol, Rand 243
Pol, Ron 94
Politkovskaja, Ana 191
poništenje američkog pasoša
13, 192, 195
Porter, Henri 259, 262
Portugalija 200
Potenca, Vito 83
prikljupljanje metapodataka
12, 48, 79, 80, 81, 84, 93,
106, 173, 177, 229, 257,
269
prisluškivanje 8, 11, 41, 48,
58, 60, 75, 105, 134, 141,
213, 218, 220, 222, 224,
225, 227, 229, 232, 235,
237
„prisluškivanje“ kablova
135, 138, 141, 143, 171,
172–173, 176
Prisluškivanje lidera G20
151, 152, 154, 234
prisluškivanje partnera 221,
233
PRIZMA (PRISM) 69, 71,
86, 96, 105, 107, 117–119,
128, 152, 169, 171, 181,
235, 248, 275, 277
Program nadzora terorista
82
vidi i STELAR VIND 48,
71, 80, 81, 82, 83, 86, 91,
101, 105
ProPublika 158, 177, 241,
242
Prvi amandman 6, 63, 108,
109, 116, 158, 159, 241
Prvi amandman američkog
Ustava (sloboda štampe)
63, 109, 116, 159, 241
Prvi svetski rat 108, 178
Prvo Snoudenovo obraćanje
javnosti 204
Putin, Vladimir 13, 151, 153,
191, 195, 197, 201, 206,
208, 212, 215

R

- Radak, Džeslin 284
Rajder, Metju 276
Rajs, Suzan 110, 224
Rajt, Piter 154
Rajzen, Džejms 34, 47, 82, 101
Raša Tudej (RT) 191
„ratni štab“ (*Gardijana*) 149, 162, 163
Regulativa o istražiteljskoj jurisdikciji (RIPA) 143, 271, 272
Reznik, Genri 205
Rifkind, Malkolm 149, 270, 271, 279
Rimington, Stela 272
Rivkin, Čarls 227
Rjuhana pres 35
Roberts, Den 109
Robins, Oliver 157, 160–161, 163, 266
Rodžers, Majk 193, 245, 246
Rokfeler, Džej 85
Romni, Mit 155
Rosman, Robert 225
Rouli, Kolin 284
Rozen, Džej 251
RPC-1 138
Ruš, Dominik 118, 175
Rusbridžer, Alan 6, 58, 90, 99, 107, 117, 119, 121, 130, 147, 148–150, 153, 155–156

Rusbridžerov odmor u Francuskoj 162

- Rusef, Dilma 229, 230, 231, 236
Rusija 13, 187, 191, 192, 193, 195, 198, 201, 205, 207, 209, 213, 215, 236, 244, 277, 284, 287
Ruska Federacija 184, 196
opisana kao praktično mafijaška država 191
Snouden „nestaje“ u Rusiji 215, 287
Snouden dobija privremeni azil u Rusiji 214, 215
Ruzvelt, Frenklin D. 40

S

- S2C32 223
„702“ 85
Saavedra, Ruben 200
SAD osuđuje Snoudena 269
SAD špijuniraju Rusiju 205
Šahzad, Fejsal 144
Salon.com 56
SAMJUEL PEPIZ (SAMUEL PEPYS) 151
San 274
Saradnja *Njujorka tajmsa* sa Gardijanom 158–159, 161
Sarkozi, Nikola 225
Saudijska Arabija 221

- Saut Čajna *morning post* 187,
193
- Savet Američko-islamskih
odnosa (CAIR) 66
- Sedma sila 38, 90, 104,
156, 261
- „Sem Adams”, nagrada 284
- Sensenbrener, Džim 155, 256
- Severna Koreja 40
- Si Čiping 120
- Si-En-En 113, 123, 124, 130,
132
- SIGINT 11, 20, 37, 51, 134,
250
- Silicijumska dolina 12, 118,
166, 168, 171, 173, 179,
236, 248, 249
- Sinhua
- Sirija 192, 197
- Sirija 193, 197
i privremen i azil za
Snoudena 251
- Skaj* 152
- Skajp 6, 142, 149, 181
- Skot, Čarls, Prestvič 147
- Skot, Ridli, kao nadahnuće
166
- Skotsman* 88
- Smit, Džulijan 275
- Snouden nestaje 11, 18
- Snouden odlazi 220, 224–5,
232
- Snouden opisuje SAD kao
licemernu zemlju 193
- Snouden pokušava da dobije
azil 190, 194, 198, 205
- Snouden razmatra
mogućnost da stupi u
kontakt s *Vikiliksom*
(*Vikilik*) platio
- Snoudenovu avionsku
kartu 226
- Snouden zabrinut za
porodicu 67
- Snouden, Džesika (sestra) 18
- Snouden, Džon 49
- Snouden, Edvard Džozef
(Ed)
- Snouden, Elizabet (Vendi,
majka Edvarda Snoudena)
18
i Snoudenov nestanak 11
- Snouden, Loni (Snoudenov
otac) 18, 51, 285
- Snoudenov boravak u Japanu
35
- Snoudenova veština digitalne
samoodbrane 210
- Snoudenovo putovanje 10,
99, 108, 113
- Snoudenova vojna služba
21–22
- SO15 263
- Sojers, Džon 278, 280
- Soldatov, Andrej 213
- SORM 213–4
- Sovjetski Savez 80, 126, 178,
201, 205–207

- Spajspejs 140
Sri Lanka 185
SSL 181
Stajger, Pol 158
Stajnberg, Sara 175
Spok, Bendžamin 77
Stejt department 16, 23, 72, 153, 183, 201, 212, 229
STELAR VIND (STELLAR WIND) 48, 71, 80– 83, 86, 91, 101, 105
Stivens, Ted 80
Stokli, Dzejms 263
Stounvol 282
STRITKAR (STREETCAR) 141
Svir, Piter 248
Sviraj to ponovo (Rusbridžer) 162
- Š
Šeraton, hotel 132
Šeremetjev, Nikolaj
Šeremetjeva, Praskovija 194
Šeremetjevo, međunarodni aerodrom, 184, 194, 196, 197, 202, 207, 208, 284
Šmit, Erik 237
Španija 26, 200, 254
Spigl 158, 168, 220, 223, 230, 231, 232, 234, 238
Špijuniranje građana SAD 8, 12, 222
- Šreder, Gerhard 223
Šrejder, Ralf 49
Štazi 165, 175, 212, 217–220, 286
Štern 225
Štraus, Franc Jozef 275
Štrebele, Hans-Kristijan 285
Šulc, Dejvid 108
Šulcberger, Artur Stariji 241
Šumer, Čarls 193
Švedska 188, 192
- T
Tačer, Margaret 154
Tajland 41
Tajms ov Indija 237
TAO 231
Tarner, Šon 118
TAT 135
Teken 21, 35
TEMPORA 138, 139, 140, 141, 142, 143, 151, 153, 157, 171, 269, 270
Tenet, Džordž 76, 78, 79
terorizam , šira definicija 79, 84, 93, 85, 144, 151, 174, 222, 231, 242, 252, 256, 263, 262, 265, 264, 275
TheTrueHOOHA 15, 16, 17, 18, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 50, 139, 215
Tibet 88
Tibo, Robert 184, 185, 191

- TINT 138
 Tor 6, 71, 96, 182, 183
 Tor na meti američkih i britanskih agencija 183
 Trastromer, Tomas 226
TREILBLEJZER
 (TRAILBLAZER) 46
 Tubin, Džefri 243
 „Tunel”, vidi RSOC 40, 41
 Tunis 233
 Turska 220
 TV Globo 270
 Tviter 54, 58, 62, 101, 116, 131, 169 (tu je kurziv), 176, 194, 215, 240, 242, 249, 251
- U**
- Uadol, Mark 109, 298
 Ujedinjene nacije (UN) 23, 32, 241, 231, 236
 Ujehara, Rod 39
 Ul, Hans-Peter 222
 „uzbunjivač” 5, 11, 35–36, 46, 70, 90, 94, 105, 126–128, 170, 186, 189, 191, 193, 195, 199–200, 210, 216, 243, 246, 254, 284
- V**
- Vajanane, planina 39
 Vajden, Ron 87, 102, 109, 253, 254, 256
 Vajerd 86, 102, 103
 Valans, Endru 152, 267
 Vals, Manuel 227
 Varadaradžan, Sidarta 275
 Vašington post 52, 59, 66, 91, 119, 147, 171, 176, 185, 211, 231, 252, 261, 274
 Vaz, Kit 281
 Veliki Brat 166, 167, 219
 Venecuela 191, 194, 200, 205
Veniti fer 259
 „Veras” 228
 Verax 50
 Verizon 93, 99, 105–107, 113, 115, 141
 Viatel 141
 Vijetnam 194
Vikiliks 32, 50, 53, 58, 60, 68, 75, 125, 128, 147, 153, 157–159, 188, 190–193, 198, 215, 233, 262, 284, 285
 Vinson, Rodžer 106
 VITRIUS (VITREOUS) 141
 VKontakte 283
 Vo, Ivlin 259
 Vodafon 141, 173
 Voker, Klement 50
 Volstrit žurnal 104, 256
 Votergejt 147, 238
 VPN 182
Vrli novi svet (Oldos Haksli) 268

Z

- Zahtev za izručenje Snoudena 188, 192, 198
Zajbert, Štefan 224
„Zajedničke akcije“ 139
izveštaj (Snoudenov o zajedničkim akcijama) 139
Zajedničke akcije (GCHQ i NSA) 138, 139
Zakerberg, Mark 249
Zakon o službenim tajnama (1911, 1989.) 147, 148, 155
Zakon o špijunaži 108, 117, 176

Zakon o terorizmu 260, 262, 264, 266, 282

Zamak Zagonetki 75, 177
zarobljen na moskovskom aerodromu 214–215
Zidojče cajtung 225
Zimbabve 226
zombifikacija 167
Zunger, Jonatan 175

Ž

Ženeva 16, 23–34, 53, 139, 184, 234
Životi drugih 217

Beleška o autoru

LUK HARDING je novinar, pisac i nagrađivani strani dopisnik časopisa *Gardijan*. Izveštavao je iz Delhija, Berlina i Moskve, a bio je i ratni izveštač iz Avganistana, Iraka, Libije i Sirije. Od 2007. do 2011. godine bio je šef redakcije *Gardijana* u Moskvi; Kremlj je naredio da ga prognaju iz Rusije, što je bio prvi takav slučaj posle završetka Hladnog rata.

Autor je tri prethodna dela: knjige *Lažov: pad Džonatana Ajkena*, nominovane za nagradu „Orvel”, i *Vikiliks: Insajderski pogled na rat Džulijana Asanža protiv tajni*, koju je napisao u saradnji sa Dejvidom Lijem. Knjiga *Država mafije: kako je jedan novinar postao neprijatelj srove Nove Rusije* objavljena je 2011. godine. Njegove knjige prevedene su na trinaest jezika.

Luk živi u Hartfordširu sa suprugom, novinarkom Fibi Taplin, i njihovo dvoje dece.

Sadržaj

Predgovor	5
Prolog: Randevu	7
1. TheTrueHOOHA	15
2. Građanska neposlušnost	37
3. Izvor	55
4. Zamak zagonetki	75
5. Čovek u sobi	88
6. Udarna vest!	101
7. Najtraženiji čovek na svetu	123
8. Svi signali u svakom trenutku	133
9. Dosta ste se zabavljali	146
10. Ne budi zao	166
11. Beg	184
12. Der Shitstorm!	217
13. Ostava za metle	240
14. Ubijte glasnika	259
Epilog: Izgnanstvo	283
Zahvalnost	289
Indeks	291
Beleška o autoru	309

Luk Harding
DOSIJE SNOUDEN
2014

Izdavač:
EVRO-GIUNTI
Beograd, Dimitrija Tucovića 41

Za izdavača:
Novica Jevtić, generalni direktor

Veleprodaja:
Tel: 011/30-77-771, 30-77-772, 30-77-754, 30-77-755
E-mail: prodaja@evro-giunti.com

Tiraž:
50.000 primeraka

Štampa:
Rotografika, Subotica

ISBN 978-86-505-2382-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

HARDING, Luk, 1968-

Dosije Snouden / Luk Harding ; s engleskog prevela Vesna Stamenković. - Beograd : Evro-Giunti, 2014 (Subotica : Rotografika). - 307 str, [8] str. s tablama : fotograf. ; 21 cm. - (Edicija Trag u vremenu ; knj. br. 8)

Prevod dela: The Snowden Files / Luke Harding. - Tiraž 50.000.
- Beleška o autoru: str. [308]. - Registar.

ISBN 978-86-505-2382-7

COBISS.SR-ID 206264588

DOSIJE SNOWDEN

LUK HARDING

INSAJDERSKA PRIČA O NAJTRAŽENIJEM BEGUNCU NA SVETU

Počelo je jednim nepotpisanim imejлом:

„Ja sam viši pripadnik obaveštajne zajednice.“

Ono što je usledilo postalo je najspektakularnije curenje informacija u istoriji obaveštajnih službi, za koje se postarao jedan izuzetan čovek. Posledice su protresle vođe zemalja u celom svetu, od Obame i Kamerona do predsednikâ Brazila, Francuske i Indonezije i nemačke kancelarke. Edvard Snouden, mladi kompjuterski genije zaposlen u američkoj Agenciji za nacionalnu bezbednost, digao je uzbunu zbog načina na koji ta moćna institucija koristi nove tehnologije kako bi špijunirala celu planetu. Špijuni to zovu masovnim nadzorom preko interneta, a ostali krajem prava svake jedinke na privatan život.

Ovo je insajderska priča o Snoudenovim podvizima i o novinarima koji su se suočili s pritiskom vladâ Sjedinjenih Država i Ujedinjenog Kraljevstva kako bi povukli senzacionalna saznanja.

Snoudenova priča čita se kao putopisni triler, od dana kad je taj momak napustio svoju devojku na Havajima, ponevši sa sobom hard-disk prepun tajni, do nedelja koje je proveo u Hongkongu, otkrivajući informacije i boreći se da dobije azil. Danas je Snouden praktično zatočen u Moskvi, begunac koji se suočava s optužbama Sjedinjenih Država za špijunažu i s neizvesnom budućnošću.

Šta je navelo Snoudena da se žrtvuje? Nagrađeni novinar *Gardijana* Luk Harding odgovara na pitanje koje bi trebalo da zabrine svakog građanina sveta u eri interneta.

ISBN 978-86-505-2382-7

9 788650 523827

www.evro-giunti.com